

بۆدابه زاندىنى جۆرەھا كىتەپ: سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پدای دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للكتبة (كوردى , عربى , فارسى)

ناویشانی کتیبه که به فارسی

قیام

و

نهضت علویان زاگروس

ویراسته و ترجمه و تصحیح: محمد علی سلطانی / خط جلد : فریبا مقصودی

طرح جلد: توبا / جروفچینی: نخستین / چاپخانه: رستم خانی

صفحات: ۲۳۲ م تیراژ: ۳۰۰۰

ناشر: مؤسسه فرهنگی نشر سها

تهران - صندوق پستی: ۶۸۷ ۱۴۳۹۵

وهزارتی روشنبیری

به ریوه به رایه تیی خانه ی وەرگیران

www.roshnbiri.org

khanaywargeran@yahoo.com

- ناوی کتیب: را په پړینی عه له وییه کانی زاگروس
- ناماده کردنی: محهمهده علی سولتانی
- وەرگیرانی له فارسییه وه: حه سه ن عه بدولکه ریم و که مال ره شید
- تایپ: به هره عیزه دین
- نه خشه سازی کۆمپیوته ری: مه هدی نه حمه د
- نه خشه سازی بهرگ: ستار قادر
- زنجیره: ۱۸
- تیراژ: ۱۰۰۰ دانه
- ژماره ی سپاردنی (۲۲۷) ی سانی (۲۰۰۳) ی وهزاره تی روشنبیری پیدراوه
- چاپ: چاپخانه ی وهزاره تی کشتوکال و ناودیری
- چاپی یه که م: ۲۰۰۳- سلیمانی

راپه پښنی عه له وییه کانی زاگروښ

له سهرده می سه فه وییه کانه وه تاروژگاری نه مړو، ده بی له چوار بزافي چوونیه کدا له راپه پښنی عه له وییه کان بکولینه وه.

۱- بزوتنه وه یکه که پاریزگاری ده کرد له سستمی سیاسی و مه زه بی سهرده می سه فه وییه کان و دژی هر جوړه گه پانه وه و باسکردنیکي باری نایینی سهرده می عه باسی و سه لجوقی غزنه وییه کان و نه وانیتربوون له لایه ن ده سه لاتداره سه فه وییه کانه وه و به رهن گاریشی ده بوونه وه، وه ک بزوتنه وه ی گوزان و شوړشگیره کانی سهرده می شائیسماعیلی دووه هم و پاش نه و، که له مولگه ی بناره کان و لوتکه کانی شاخی زاگروښدا نیشته جی بوون.

۲- بزوتنه وه ی لایه نگرانی (شامیه مان) که هندی جار هاوړه وت له گهل بزوتنه وه ی سه فه وییه کاند ا و له ناو جه رگه ی نه واند ا ده جولانه وه، له گهل سوود وهرگرتن له نه زموونی راپه پښنه پیشوووه کانی خویان، وه ک (نوربه خشی) و (موشه عشه عی) که په یوه نندیان هه بوو به چه قی بازنه ی بزوتنه وه کانه وه، واته نایینی (په ردیوه ری)، (نه هلی حق) و له سهره تاوه تاکوتایی، له گهل سستمی نایینی سه فه وییه کاند ا، به یکه ناقاردا هاوړه تبوون و دوور له ده سه لاتخوازی و به پاراستنی کاروباری مه عنه ویی راستی له هاوپه یمانییه کی چند لایه نه داو به ریزگرتن له رینماییه کانی زانایانی نایینی و پاراستنی کردارو گوتارو کو بوونه وه کانی خویان، پایه یه کی پته ویان له نایینی نه هلی حقه ی، هاوړه تی راپه پښنی عه له وییه کان و له پال سه فه وییه کاند ا هی نایه ناراه، وه ک بنه مالیه ی

(شامىھمان)ى ئاتەش بېگى، كەناۋچەيەكى جوگرافىيى بىرلاۋيان بەلەيەنگرانىكى زۆرەۋە لەخۇ كۆكردەۋە.

۳- بزۈوتنەۋەى نوپى (سەرھەلانى بەرچاۋ روۋنەكانى ئەھلى حەق) كە وردە وردە لەسەرەمدى سەفەۋىيەكانەۋە پەيدابوۋ و لەسەرەمدى قاجارىيەكاندا گەيشتە لووتكەۋ لەتوركيا و عىراقىشدا، كارىگەرى و رەنگدانەۋەى سىياسى و كۆمەلەيەتى، لەسەرەمدى كۆتايى ھاتنى دەسەلاتى قاجارىيەكان و گۆرۈنكارىيەكانى دواترى بەدوى خۇيدا ھىنا، ۋەك سەرھەلانى (تەيموور) لەئىرانى سەرەمدى قاجارىيەكان، راپەرىنى سەيد رەزاي كوردى ەلەۋى لەتوركيا و سەرھەلانى بزۈوتنەۋەى حەقە لەعىراق، بەسەرەلەيەتى شىخ عبدولكەرىمى شەدەلە كەگەرەنەۋەيەك بوۋ بۇ سەرچاۋە شۈين گۆرۈنكەيەكى باۋەر بوۋ لەرېبازى نەقشەندىيەۋە بۇ بىنەماكانى ئەھلى حەق.

۴- چەند بزۈوتنەۋەيەكى چۈنەيەك و جىاجىيا كە لە(خروفيە)و بزاقە ھاۋشىۋەكانى، كەدامەزىنەرانى پەيرەۋىيان لە ھىلىكى فىكرى ھەلېزىراۋى تايبەت دەكردو لەئەنجامدا بوۋ بەھۋى كەرت و پەرت بوۋن و ناكۆكى لەگەل بىنەما سەرەكەيەكانى رېبازى ئەھلى حەق، ۋەك (نوقطەۋى)و ھاۋشىۋەكانى. لەگەل دەرگەۋتنى شائىسماعىلى سەفەۋىدا (۹۰۷-۹۳۰/ك)رىكخراۋە سىياسى مەزھەبىيە نەيىنىيەكانى ەلەۋىيەكانى زاگروس، بەتەۋاۋى ئاشكرا بېۋون و پېشەۋاكانى سەفەۋىيەكان، تا بەتەۋاۋى لەسەرەخۋى و دەسەلات گرتنە دەست دۇنياۋون، ۋابەستەى ەلەۋىيە توندېرەۋەكان بوۋن و لەگەلئاندا بوۋن و بەجۆرى لەجىھانى ئىسلامىدا پىشتىگىرييان لىكردن لەرۇم و مىسرو ھندو ۋلاتانى تردا، دەستيان كرد بەپرۇپاگەندە كردن و داپشتنى نەخشەۋ پىلان، بۇ لەناۋېردنى ئەۋ ھكۈمەتانەى كە ەلەۋى نەبوۋن ھەرۋەھا سەرگوتكردنى دۆژمنە كۆنەكانى خۇيان كە يەكەيەكە ئامارژەيان

پېده کین. به لّام هر که سهفه وېیه کان به دوا نامانجی خوږان گه یشتن، بو
لاواز کردنى پېگه ی پېشه و او شوږشگېړانى بزووتنه وه که، دهست
به کار بوون. گيان به خشانى نه هلى حق به تايبت (هفته وانه) ناچار بوون
سهر له نوې دهست بکه نه وه به کارى نهېنى و شاره زوورو موسل بوون
به مه لېه نديکى تری خه بات. پاشماوه کانی بزووتنه وهى (نوربه خشى) که
له گهل بنه مال هى شاميه مان ((ناتش بېگى)) هاوپه يمانيه کى مه زه بى و
مه عنوييان په یدا کردو، له سهره لدانى سهفه وېیه کاند ا به ((تاج به خش))
دائه نران و به گوړه ی نه وهى که له سهرچاوه میژو وېیه کاند ا باسکراوه، شا
ئيسماعیلی سهفه وى (خه تايى) له پياوانى به رده ستى گه وره کانی نه و
بنه مال هيه داده نرا، توانيان ناماده ييه کى به رچاويان ه بى. له سهره تاي نه م
به شه دا، باسيکى گوزهرای پله وپايه ی شا ئيسماعیلی يه کم ده کين،
له روانگه ی عهله وېیه کانی زاگړوسه وه و باسى چو نيه تى گه یشتنى
به پله وپايه ی پاشايه تى ده کين، به گوړه ی نه وهى له دهقه میژو وېی و
مه زه بېیه کانی نه هلى هه قدا هاتووه. وهک ده زانين نه هلى هه ق، شا
ئيسماعیل به که متر له حه زه تى سه ید نه حمده ی عهله وى (باوه يادگار)
دائه نين و حاجى نيعمه تى جه يحون نابادى له کتیبى (شانامه ی حقيقت) دا،
نه مه ی باسکردووه:

دويم باره از دست قوم پليد
وراکرد سلطان دور جهان
نمودی مسخر سراسر جهان
شدی ظاهر از جامه شاه عباس
شده ظاهر اندر زمانه بگاه
نشستند بر تخت شاهنشهی

{شانامه حقيقت، ص ۵۲۷}

چو آن يادگاری بظلم شديد
شهيد گشت، زان پس شد لا مکان
که بودی سماعيل شد نام آن
چو بگذشت زان دور ديگر اساس
ز جام سماعيل، عباس شاه
که بودند هر دوز نسل صفی

عەلەوییە کانی زاگروۆس، شا ئیسماعیلی سەفەوی و یەزیدیەکان

خاکی کوردستان و ئازربایجان و خوزستان و میزۆپۆتامیا زیڤدی ئایینه سەرەتاییەکان و پارێزەری گەلیک داب و نەریتی دانیشتوانی کۆنی ئێران بوون و بەسوود وەرگرتن لەکۆسپ و سەرچاوە سروشتییەکان، هەزاران سال بۆ پاراستنی بیروپا و بۆچوونی پیشینانی خوێان، هەولێ بی و چانیان داوە. یەزیدیەکانی پاشماوەی ئایینی (میهری) کە لەگەڵ عەلەوییە توندپەرەکانی ئەهلی حەقی پاشماوەی (خوورەم دین) هەکاندا دراوسییەتی و هاو دەمی ئالوگۆزکردنی بۆچوون و بیروپایان هەبوو و کاریگەرییەکی هەمەلایەنە فیكری و فەلسەفەییان لەسەر یەکتەر هەبوو، هاوسنووری لەکاتی ژيانی نهینێ و ئاشکرایاندا، بوو بوو هۆی پەیدا بوونی گونجان لەگەڵ یەكدا و هەندێ جاریش دژایەتی و ناکۆکی لەبزووتنەوه سیاسیی و مەزەبییەکانیاندا. هاوکات لەگەڵ هاتنی (سەید بابا عەلی هەمەدانی) بۆ کوردستان عەلەوییە توندپەرەکان بەیعتیان پێکرد، لەبەرانبەر دا یەزیدیەکان کەوتنە بەرەنگاری و روو بەروو بوونەوه و سەرکردایەتی نەوهەکانی شیخ عودەي کورپی موسافیری هەکاری (کۆچکردو و لە ٥٥٧ هـ) یان پیروژ کرد، چونکە هاوکات لەگەڵ هاتنی سەید بابا عەلی هەمەدانی بۆ کوردستان و بەیعت کردن و پیشوازی کردنی عەلەوییە توندپەرەکان لیێ، یەزیدیەکان، بنەمالەي شیخ ئیسحاق سەفیه دینی کوردی سنجاری نەردەبیلی باو و باپیرانی سەفەویەکان کە هاوپەیمانی عەلەوییەکان بوون، لەگەڵ هاتنی شیخ عودەي کورپی موسافیری هەکاریدا لەسنجار، دەریمان

کړدېوون، ئەم هه لویسته یه زیډییه کان، بووه هو ی په یدابوونی دوژمنایه تی له نیوان سه فه وی و یه زیډییه کانداو، هه روه ک له بهرگی یه که می ئەم کتیبه دا باسما ن کړدووه، له کاتی هیژشی ته یموریشدا، شیخ عه لانه دین عه لی هانی ته یموری دابوو، بو سه رکوتکردنی یه زیډییه کان و له کاتی سه ره لدان و ده رکه وتنی شانیسماعیلی سه فه ویدا، یه زیډییه کان که دوژمنایه تییه کی کو نیان هه بوو له گه ل بنه ماله کی ئەو و هاوپه یمانه کانیدا، وه که یه که م گروپ و تاقم دژی سه ربه خو یی و ده سه لات گرتنه دهستی سه فه وییه کان رأپه رین و شیر ی سارمی کورد، پی شه وای یه زیډییه شوړشگیره کان به رامبه ر به سو پای قزلباشی عه له وی خو ی راگرت، به لام نه وهنده ی پی نه چووو به هو ی خوړاگری عه له وییه توندپه وه کانه وه، له سالی (۹۱۳/ک ۱۵۰۶ز) دا، سه رکیش و رووبه پو بوونه وه ی یه زیډییه کان کپ کرایه وه.

بابه تی په یوه نډیدار به یرو باوه و کرداری یه زیډییه کانه وه، له م لیکو لینه وه دا که له سه ر لوزیک ی میژووی داما نناوه، بو کات و نوو سینیک ی تر داینه نین و بو روشنکردنه وه ی فیکری خو ینه ره کان، ده ست ئەکه ین به تا وتو یکردنی سه رچاوه ی قسه کانی خو م و شیکردنه وه یان و پیناسه کردنیک ی سوو دمه ندو کورتی ره وتی میژووی و سیاس ی و کو مه لایه تی یه زیډییه کان، تا لایه نی جیاوازی ئەوان له گه ل ئەه لی حه قدا دیاری بکړیت.

خوالیخو شبوو توفیق وه بی له لیکو لینه وه بایه خداره کانی خو یدا، ده رباره ی یه زیډییه کان و شه یقان په رسته کان ده لی: (یه زیډییه کان هیچ کاتیک نه یانویستوه ئەم راستییه بشارنه وه که پله و پایه ی خوا یه تی یان بو شیخ عوده ی داناوه، له راستیدا ئەوان له مه زیاتر رو یشتون و یه زیډی کو پی

موغاويهي شيان به خوا داناوه و پرستويانه، وا دېته پيش چاو له وکاته دا که پله وپايه ي گروپي عه ده وېيه کان له لايه ن نه ليه د بابائيز (که نه م ناوه ده قاو ده ق له لايه ن وهرگير بؤ فارسييه وه هيخواوه و مبه ست سهد بابا عه لي هه مه دانييه) رووبه پروي مه ترسي ده بووه وه پله ي خوايه تيان بؤ يه زيد داده ناو به سومبلي به رهنکار بوونه و يان داده نا.

نه ليه د (سه يدع لي) خه لکي خوراسان بوو له گه ل ده ه زار ده رويش له مه غولستانه وه هه لها تبوو په ناي بر دبووه به ر سنجاړوناوچه کويستاني و شاخاوييه کاني عراق. شيخ عوده ي له و سرده مه دا دري هه لبراردني يه زيد بوو بؤ پله ي خوايه تي و، له راستيدا دان نان به خوايه تي بؤ قيژه ونترين که سايه تي سرتاسه ري ميژروي نيسلام، نه نجاميکي خراپي لي که وته وه بؤ نه م گروپه، چونکه به هؤي نه م کرداره وه، يه زيدييه کان له جيهاني نيسلام وده رنراون و نه و تومه تانه ي که پاشتر ناراسته يان کرا، زياتر شويني خوي کرده وه، به تاييه تي تومه تي شهيتان پرستي.

نه ليه د بابا جگه له (سه يد بابا عه لي هه مه داني) باپيري سولتان سهد نيسحاق عه له وي به رزنجي، که سيکي تر نيه که له گيړانه وي نه هلي هه قدا، به بابا عه لي ده رويش به ناوبانگه .

به دوور نازانري که له سهرينه ماي نه و به لگه نامه و سهرچاوانه ي توفيق وه هبي ليکولينه وه ي له سهرکردوون و پوخته يه کي ليړه دا خراوته روو و هه روه ها نه وه ي که له به رگي يه که مي نه م کتيبه دا هاتووه، سهد بابا عه لي له خوراسانه وه له گه ل سهد محمه د زاهد پير خدري شاهويي هاتبنه ناوچه ي زاگروس و، ناوبانگ ده رکردني به هه مه داني، پاش نه وه بوو که

له وشوینه دا نیشته چی بووه، وهك چوَن نازناوی شاهویش، دواى كوچكردنى پیر خدر به كارهیئراوه.

دهرباره ی نه وهی كه گوايا سهید بابا عه لی له مه غولستانه وه هاتبی، گوايا وهرگیر به هه له دا چوو بی، ده بی ده قی (له گهل ده هزار دهریوشدا له) ترسی (مه غوله كان هه لاتووه)، راست بیټ، چونكه یه كه م، كه میك شاره زایی له باری نایینی و كو مه لایه تی مه غولستان نه وه دهرده خات كه مه غوله كان مورادو دهریوشو بابا نه لیه دیان نه بووه و نییه. دووهم، مه غول له مه غول راناكاو تا به شاخه كانی كوردستان په نابهری. سیهم، له مه غولستانه وه له گهل ده هزار دهریوشدا په نابردن بو كوردستان هیچ مانایه کی نییه. چوارهم، بو مه غولی کی ویلی بیابان و نا موسلمان، یه زیدو غیری یه زید به یه كچاو سهیر نه کرین. به نه گهری کی نزیك له راستیه وه، راستیی مه سه له كه نه وه یه كه له سه ره تای باسه كه ماندا روونمانكردوه. وهك چوَن له شویئی کی تردا، له روونكردنه وهی چوار كات له نایینی یه زیدیدا كه پشتی به ستووه به ده قی كتیبی (جیلوه)، كه یه کیكه له دوو كتیبه پیروزه كه ی یه زیدییه كان، توفیق وه بی نویسیویه تی: (مه به ست له چوار كات كه لیژدها به كارها تووه، ههر نه و چوار وهرزه یه له میترا یژدها ها تووه، نه وانه ههریه كه یان به سی جوړو نیشانه له وینه گهردوونییه كان داپشتبوو و به و نیشانا نه وه نه په رسترا، وادیاره بنیات نه ری نایینی یه زیدی په رستنی نه و دوانزه نیشانه ی وینه فه له کییه ی وازی هیئابی، به هو ی نه وه وه كه شیعه دوانزه نیمامییه كان و عه له وییه كان كه دوانزه نیمامین پییان باش نه بوو بی، له بهر نه وه په رستنه كه ی خو یان ته نیا له چوار وهرزه كه دا چركردبووه وه، ههر چه نده ههریه كه له و چوار وهرزه به سی شیوه داپژر ابوون. كه نه مهش یه کی کی تره

لهو ناگۆکییه سه ره کییهانی یه زیدییه کان له گهل عهله وییه میانهره و توندپه وه کانداه جیی هیچ گومانیک ناهیلینه وه، له وهی شهلی حقو یه زیدییه کان دژایه تی یه کتریان کردوه، له سه ره تای پهیدا بوونی بزوتنه وه کهو بایه خدانیا به سه ره کرده سه ره کییه کانیا (سهید بابا عهلی هه مه دانی و شیخ عوده ی هه کاری).

له بهر نه وهی که له م تویرینه وه دا له سه ره بنه مای لوژیکی میژوویی و فیکرو لیکۆلینه وه و نووسینی بی لایه نانه دهستان به کاری کردوه، ده رباره ی شهیتان په رستی و چۆنیه تی په یوه ندیی یه زیدییه کان به ئومه وییه کانه وه، ده بی ئه وه بزانی که له سه ده ی شه شه م به دواوه، وشه ی (یه زیدی) له کتیبه کانداه برچاو نه که وی و له وه پیشتر به یه زیدییه کان گوتراوه داسنی و شهیتان په رست و خوانه ناس، ئیستاش زۆربه ی کورده موسلمانان هه ربییا ده لێن ((داسنی)).

زه رده شتییه کان به وانیه هیزه سروشتییه کانیا ده په رست ده گوت دیوه یه سنا (دیوه بنده) و له کتیبی زه ند ئاویستادا، ئه و وشه یه هیه که له گهل وشه ی دیو له زمانی فارسی و وشه ی (شیدا) له زمانی ئارامی و سامیدا، هاومانان و مانای (شیدادات) له زه ند ئاویستادا، واته دروستکراوی ئه هریمه ن یان دروستکراوی شیداکان و له بهر نه وه ی له ئاویستادا وشه ی شیدا به (ان) کوکراوه ته وه، به تیپه پبوونی کات، له ناوخه لکدا ناوی له (شهیدا به بنده گان) یا (شهیدا په رستان) هاووته ئاراوه که بپراوه به سه ره ئه و که سانه دا، هیزه سروشتییه کان ده په رستن و له نه بنجامدا شهیدا به بنده گان به شهیتان په رستان ناوبانگیان ده رکردوه . مه زدییه سنه کان به گویره ی رینماییه کانی زه رده شت له رۆحه پیسه کان نه ئه ترسان و رووبه پویان

ئه بوونه وه و باوه پریان به سهرکه و تنی خو یان هه بوو، به لام شیدا په رستان،
 یاشه یتان په رستان که ئه مړو بووه به ناویان، دوو هیزی چاکه و خراپه یان
 ئه په رست و له بهر ئه وهی له هیزی شه پو خراپه دهرسان، له بری ئه وهی
 به ربه ره کاننیا بکه ن، قوربانیا پی شکش ئه کردن و له کاره یاندا سی
 مه به ستیان هه بوو:

یه کهم، خو یان له خراپه کاری ئه وان دوو ر ئه خسته وه.
 دوو هه م، داوی کو مه ک و یارمه تیا ن ئی ئه کردن که رو به رووی دوژمن
 ئه بوونه وه .

سیه م، بی ترس هی رشیان ئه کرده سهر خه ک، چونکه له هیزه
 سروشتیه کان په پره وییان ئه کردو سوو دیا ن له کاری خو یان وهر نه گرت و
 توانا و ده سه لاتیا ن به رده وام ئه بوو .

له هه مان کاتدا ئه وان خواجه کی چاکه کارو گه وره تریشیا ن هه بوو که
 ((دیاوسی باوکه)) و ئیستا یه زیدیه کان (داسنی یه کان) ئه ی په رستن و
 به ناوی ((مه لیک تاوس)) یا (ئهب تاوس = عه ب تاوس) ناوی ئه به ن .

ره نگه وشه ی یه زیدی له یه زدا یا یه زدان وهر گیرابی که له وشه ی (یه زی
 ناوی ستاییه وه هاتو وه به مانا په رستن و ستایش کردن و له سانسکریتیدا،
 به شیوه ی یه چ = Yaj یه ژ هاتو وه و له وه وشه ی (یه زه تا Yazata) ی
 ناوی ستایی و ه سفیکی ئی پهیدا بووه که هه مان مانای دروستکر یا
 خولقینه ر یا په رسترا وه .

له زمانه ی په هله ویدا، وشه ی (یه زه ته) یه کهم جار سوککرا وه ته وه و بووه
 به (یه زه ت Yazat) پاشتر پی تی (ت) گۆرا وه به (د) و وشه که بووه به
 یه زه د (Yazad) که به (یه زه دان Yazadan) کو نه کریته وه و دواتر له سه رده می

ئىسلاميدا، جاريكى تر كورتكراوه ته وه و بووه به (يەزدان Yazdan) و له بهر نه وهى عه ره به كان ماناي يەزدانيان نه زانيوه، كرديان به يەزىد و داسنييه كانيان گه راندو ته وه بو يەزىدى كوپى موعاويه و ناويان ناو يەزىدى. (ميژوى سوفيگه رى له كوردستان، ل ۲ به فارسي).

هه رچه نده ده رباره ي هو ي ناو بردنى داسنييه كان به يەزىدى له سه ره وه راستيه كه مان خسته پوو، به لام ده رباره ي مه سه له ي په يوه ندى به يەزىدى كوپى موعاويه وه (۶۰-۶۴ ك) خودى يەزىديه كان له سه ر نه وه كوكن كه يەزىد دامه زينه رى نه م نايينه نييه، به كو نه و شه ريعه ت و ريساي يەزىديه كانى به هي ز كر دو وه بره وى پيدا وه دامه زينه رى راسته قينه ي نايينه كه يان (شاهدى كوپى جه راح) ي كوپى بيهاوتاي ئا ده م بووه (۱۹). يەزىدى كوپى موعاويه له ناييني ئىسلام وه رگه راپه وه و رووى كرده ناييني يەزىدى و، هه ره له بهر نه وه شه يەزىد به دو وه مين به لائيكه له سه و ت مه لائيكه كه ي خويان دانه نين و لايان وايه كه روحيانه تى يەزىد چو وه ته لاشه ي شيخ (عو ده ي كوپى موسافى رى) ي گه وه شيخى يەزىديه كانه وه.

{كتيبي - بررسى مختصر از تاريخ اديان كردان - لاپه ره ۵-۶ به فارسي}

له شه رحى (ملل و نحل) ي شه هرستانيدا، ده رباره ي نه و يەزىديان ه ي نه درينه پال (يەزىدى كوپى نه بى ئينسييه) چهنه باسيك هاتو وه كه په يوه ندى به يەزىديه كانى شامه وه هيه و په يوه نديان به مه به سه ته كه ي ئيمه وه نييه.

نه وه ي زياتر بووه به هو ي بلا و بوونه وه و ته شه نه كردنى نه م بابه ته و راستيه كه ي راگه ياندو وه ئيستاش هه ر را ي نه گه يهن ئ نه وه يه كه له هه شت پله نايينييه كه ي يەزىديه كاندا كه برىتين له نه مير، بابا شيخ، شيخ، پير، فه قير، قه والى بچوك، موريد، پله ي شيخ ده بى له و سى بنه ماله يه ي ئادانييه،

شه مسانييه، قابانييه بڼت که به زاناياني ثاينی يه زیدی دانه نړین و باوه پريان وایه که هم سې بنه مالیه له نه وهی يه زیدی کوپی موعاویه و بو پاراستنی پله وپایه ی خوځيان، ده ستیان داو ته ټیکه ل کردنی بنه چه و وه چه.

پیاوه گه وره و نارامگه پیروزه کانی يه زیدیه کان، به پینچه وانه ی پیاوه گه وره و نارامگه پیروزه کانی نه هلی حق که له سووکایه تی پیکردنی که سانی تر پاریزراو و هر دهم ریزيان لیگیراوه، له لایه ن گروپه جیاجیا کانه وه، وه ک له باسی سید نه حمده ی عه له ویدا وه کو نمونه ناماژهی پیده کهین، قه له مړه وی يه زیدیه کان دو چاری کاره سات و درده سهریه کی زور هاتوون، له وانه شیخ حه سنی پیشه وای يه زیدیه کان له موسل سالی (۶۴۴ کۆچی) له لایه ن ناحه زانیه وه خنکینراو له سالی (۶۵۲) ی کۆچیدا، فرمانر ه وایه کی به کریگراوی موسل نه میری يه زیدیه کان یعدم کرد، له گه ل سده کهس له یه زیدیه کاند او پاشان گۆره که ی شیخ عوده ی هه لدا یه وه و ئیسک و پروسکه که ی سووتاند، له سده ی نۆهه میشدا (سالی ۸۱۷ کۆچی) به فیتی جه لالودین محمده کوپی عیزه دین یوسفی حه لوانی) که یه کیك بوو له زانائاینیه ناوداره کانی ریبازی شافعی له ئیران، فرمانر ه وای جه زیره ی ئیبن عومرو کورده نایه زیدیه کان که و تنه کوشتن و تالان کردنی يه زیدیه کان . له سهره تای سده ی دوازه ده میشدا (۱۱۲۷ کۆچی)، سوپای مه لیک موزه فهر به یارمه تی مه لا حه دیده ری کورد هیرشی کرده سهر يه زیدیه کان و ژن و منداله کانیان به دیل گرت و مال و حالیان به تالان بردن، ژنه کانیان وه کویله فروشتن و که نیزو کهه کانیان بو خوځيان میشته وه، له نیوه ی یه که می سده ی سیانزه

هه‌میشدا (١٢٤٧ کۆچی-١٨٣١ زایینی) موحه‌مه‌د پاشای ناسراو به‌میره کویری ره‌واندن هیژشی کرده‌سه‌ر قه‌له‌مه‌روی یه‌زیدییه‌کان و زیاتر له‌٧٥٪ یانی له‌ناوبرد، له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی چوارده‌هه‌میشدا، سالی (١٣٠٨ کۆچی) ده‌وله‌تی عوسمانی به‌مه‌به‌ستی ملکه‌چ پیکردنی یه‌زیدییه‌کان بو‌خزمه‌ت له‌سوپادا، فه‌رمانی ده‌رکرد بو‌عومه‌ر وه‌هبی، به‌مه‌به‌ستی سه‌رکو‌تکردنیان و ملکه‌چ پیکردنیان. ئه‌ویش هه‌ندی له‌یه‌زیدییه‌کانی ناچارکرد که ئیسلام ببن و کوپه‌که‌شی (عاسم به‌گ) فه‌رمانی کوشتن و تالانکردنی یه‌زیدییه‌کانی وه‌رگرت و چی په‌یکه‌ری پیروزی یه‌زیدییه‌کان هه‌بوو به‌تالان بردی و گومه‌زی گوپی پیشه‌واکانی یه‌زیدییه‌کانی وێران کرد و له‌سه‌رگوڤه‌که‌ی شیخ عوده‌ی شتی ناشیرین و ناله‌باری وای کرد که که‌لکی ئه‌وه‌یان نییه‌ بنووسرینه‌وه‌.

جاریکی‌تر له‌سالی ١٣٥٧ی کۆچیدا، به‌هۆی یاخیبوونی یه‌زیدییه‌کان له‌سه‌ربازی، حکومه‌تی پاشایه‌تی عیراق تۆمه‌تی ئه‌وه‌ی دایه‌ پالیان که هاوکاری مه‌سیحیه‌کان ئه‌که‌ن و چالاکی ئه‌نوینن بو‌به‌رژه‌وه‌ندی فه‌ره‌نسییه‌کانی نیشته‌جیی سووریا و ده‌ستی کرد به‌سه‌رکو‌تکردنیان و له‌ئه‌نجامدا، ده‌یان که‌سی لییان کوشت و چه‌نده‌ها که‌سی خسته‌نه‌زیندانه‌وه‌ و دووری خسته‌نه‌وه‌ و هه‌ندیکیشیان هه‌لاتن و هه‌ندیکیشیان له‌سینداره‌دران.

ته‌حسین به‌گی دوا میری یه‌زیدییه‌کان که دوا‌ی مردنی باوکی، له‌کو‌تایی مانگی ته‌مموزی سالی ١٩٤٤دا، په‌له‌ی میره‌تی گرت‌ه‌ده‌ست و هاوکاری مه‌لامسته‌فای بارزانی کرد و له‌سالی ١٩٧٥ که‌سیاسه‌تی بارزانییه‌کان

تووشی شکست بوو، له گه‌ل بارزانی‌دا په‌نای برده به‌رئێران و ماوه‌یه‌ک له‌مه‌هاباد مایه‌وه‌و پاشان چوو بۆ ئه‌وروپا.

مه‌له‌بندی یه‌زیدییه‌کان له‌شاره‌کانی شیخان، ده‌وک و سنجار له‌پاریزگای موس‌لی و لا‌تی عیراقی ئیستادایه، یه‌زیدییه‌کانی دانیشتووی کوردستانی تورکیا، به‌هۆی جه‌ور و ستمی ده‌وله‌تی ناوه‌ندی تورکیاوه‌ که‌م بوونه‌ته‌وه‌، به‌لام له‌ کوردستانی سو‌ریادا، به‌هۆی زۆری لایه‌نگرانی ئومه‌وی و به‌هۆی ئه‌وه‌ی سه‌ر به‌و بنه‌ماله‌یه‌ن، ژماره‌یه‌کی زۆر یه‌زیدی تی‌دا ده‌ژین و، له‌ناوچه‌ کورده‌نشینه‌کانی روسیاشدا، یه‌زیدی هه‌ن و له‌گه‌ل عه‌له‌وییه‌کاندا که‌زۆربه‌یان عه‌له‌وی تونده‌ری ئه‌ه‌لی حه‌قن، په‌یوه‌ندییه‌کی باشیان هه‌یه‌و له‌قه‌ه‌قاز و تغلیسیشدا به‌په‌رت و بلاوی لی‌ره‌و له‌وی هه‌ن. (جکسن) له‌ هه‌شته‌که‌ی سا‌لی ١٩٠٣یدا بۆ ئاسیای ناوه‌راست، ژماره‌ی (داسنی) یه‌زیدییه‌کانی روسیای به‌دوا‌نزه هه‌زار که‌س داناوه. {شرفنامه/ تاریخ العراق الحدیث: یزیدیه‌ا وشیطان پرست‌ها/ دین باستانی کردان/ سفرنامه ابراهیم بیگ/ سفرنامه ویلیافر جکسن} {تاریخ تصوف در کردستان، محمد زؤف تومکی، ص ١١-٢٠} به‌م شی‌وه‌یه‌ دو‌ناییینی میهری خو‌په‌م دین که‌ به‌مه‌به‌ستی پاراستنی فه‌ره‌نگ و ناییینی کۆنی باو با‌پیرانی خو‌یان، یه‌کی‌کیان له‌قه‌له‌مه‌روی نه‌جیبزاده‌کاندا مایه‌وه‌و گه‌راپه‌وه‌ سه‌ر ریبازی گه‌وره‌ پیاو‌انی ئومه‌وی و خو‌ه‌له‌واسینیان به‌ و‌اندا کردبووه‌ هۆیه‌ک بۆ گه‌راندنه‌وه‌ی رۆل و شی‌وه‌ی رابردوویان له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا که‌ په‌سه‌ندکردنیکی سه‌رپیی و رو‌که‌ش بوو، له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتداره‌ حکومه‌ی ده‌سه‌لاتخوازه‌کانه‌وه‌، به‌ره‌و لادان برا و تووشی ئازار و مه‌ینه‌تی و سه‌رکو‌تکردن بووه‌وه‌، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا له‌ناوچه‌رگه‌ی و لا‌تانی موس‌ولمانی عه‌ره‌ب و تورکه‌وه‌، بنه‌مای داب و نه‌ریتی خو‌یان پاراست و وه‌ک خو‌یان مانه‌وه‌، هه‌رچه‌ند وه‌ک له‌سه‌ره‌وه‌ باس‌مان کرد، به‌ تۆمه‌تی جو‌را و جو‌ر

تاوانبار کران و له بهر کهله پرقی خوشیان، دانیان نه نا بهو تومه تانه دا. له بهرام بهر دا عهله ووییه توند پره وه کانی نه هلی حق که خالی بهرام بهری یه زیدیه کان بوون و که وتبونه بهر پرپواګه ندهی که وره پیاوانی عهله وی و هر چه ند له میژووی چه ند هزار ساله ی خویاندا پیښ ئیسلام و دواتر، به تایبته له سهرده می پهیدا بوونی موباره ک شای عهله وی کوردیه وه (شاخوشین)، هیچ کاتیک ئارام نه بوون، به لام له سهرانسه ری ولاته ئیسلامیه کاندا، چه ند نمونه یه کی له سهر نه هیښه وه، به پاراستنی فره نگ و کلتوری ئیرانی، بانګه شه که رانی له خوبردوو و گیان له سهر دهستی عهله ووییه کان بوون و له پاراستنی نه یښه کاندا به جوړیک ژیان که هه موثایین و ریبازه نایینییه کان، به چاوی ریژه وه پرواننه پیاوه که وره وپیروژه کان و داب و نه ریتی نه وان و چه ندین سه ده یه که ژیانیکي ئاسوده به سهرده بن. بو ئاګاداریی زیاتر له سهر مامه له ی شا ئیسماعیل له گه ل شو پشی عهله ووییه کاندان، بروانه { عالم آرای صفوی، لاپره ۱۲۶ / تاریخ کامل ایران، عبدالله رازی، ج ۴، لاپره ۱۳ / دین مذهب در عصر صفوی، دکتور مریم یار احمدی، لاپره ۸۴ }.

به تاوتویکړدنې رووداوه کانی سهره وه بو تویره ران روون نه بیته وه که:

۱- به پیچه وانیه ی نه وه وه که بلا بووه ته وه، نه یه زیدیه کان و نه عهله ووییه توند پره وه کانی نه هلی حق شه یقان په رست نه بوونه و نین و، مه سه له ی (باوکه دیواس) = مه له ک تاوس = نه ب تاوس = عه ب تاوس و دئیوه یه سناو (دیو به ند) شیدادات = شیدا به نده گان = شیدا په رستان (نه وانیه ی که هیژه سروشتیه کان نه په رستن) که به هو ی سووک کردنیا نه وه له سهر زمانی خه لکی ئاسایی و ده مارگیریه وه، ورده ورده گوړان به شه یقان په رست و مه له ک تاوسی، نه مه هیچ بناغه یه کی زانستی نییه و له تومه تیګ

زیاتر هیچی تر نییه، لایه‌نیکی تری ریژگرتن له شه‌یتان، له‌ناو خواناسه گه‌وره‌کاندا پیشینه‌یه‌کی کوئی هیه، که به‌گویره‌ی قسه‌ی (ابن ابو‌الحدید المعتزلی) که کتییی (نهج‌البلاغه) ی‌لینکداوه‌ته‌وه، باسی ئه‌وه‌ی کردووه که ئه‌حمه‌دی غه‌زالی، که مامۆستای عه‌ینولقوازی هه‌مه‌دانی و برای نیمام محه‌مه‌دی غه‌زالی روژی له‌به‌غدا له‌سه‌ر مینبه‌ر گوتی: هه‌ر که‌س خواپه‌رستی له‌شه‌یتانه‌وه‌ فی‌رنه‌بی ئه‌وه‌ کافره، چونکه ئه‌مری پیکرا که سوچه‌ به‌ری بو غه‌یری خوداو ئه‌و قبولی نه‌کرد {شرح ابن‌ابی‌الحدید ج ۱، ص ۳۵} و، ئه‌وه‌ش که (بگتری) گه‌وره‌ پیاوی ئایینی (یارسان) له‌قسه‌ هه‌له‌شه‌و په‌له‌شه‌کانی خویدا، خوی به‌شه‌یتان و له‌ویش که‌متر داناوه ئه‌وه‌ بابه‌تیکی‌تره. به‌هه‌ر حال ریژلیگرتن و په‌رستن دووشتی له‌یه‌ک جیاوازن و تیکه‌ل و پیکه‌ل‌کردنی باسه‌کان له‌سه‌ر بنه‌مای تونده‌وه‌ی شیوازی کاری توێژهران نییه.

۲- له گه‌ل نه‌وه‌دا که له‌ناوخه‌لکی ره‌شو‌کدا بلا‌وه، نه‌هلی حه‌ق و یه‌زی‌دییه‌کان هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌یه‌که‌وه نه‌بو‌وه نییه، به‌لکو دوو نایینی جیا‌وازن و له‌باری با‌وه‌پو عه‌قیده‌وه له‌گه‌ل یه‌کتر‌دا نا‌کو‌ک و در‌ژ به‌یه‌کن. به‌دا‌خه‌وه نه‌م بو‌چو‌ونه هه‌له‌یه له‌ده‌قه می‌ژو‌ویییه‌کانی ئی‌مه‌دا هه‌ر له‌سه‌رده‌می نه‌فشار‌یییه‌کانه‌وه په‌یدا‌بو‌وو که‌من نه‌و می‌ژو‌ونو‌وسانه‌ی که له‌هه‌ر کو‌ی با‌س له‌عه‌له‌ویییه تو‌ندر‌په‌وه‌کان کرا‌بی‌ت هه‌ریه یه‌زی‌دی نا‌ویان بر‌د‌بن، که‌ئه‌مه‌ش راست نییه. (محمد کاظم مروی، عالم آرای نادری، ص ۲۵۲-۲۵۵) { محمد علی سلطانی، ایلات و طوایف کرمانشاهان، ج ۲، ص ۸۹ و ... }

۳- ئومەوییەکان بەردەوامی و مانەوہی خو بەگەورە زانینی سەردەمی جاھلییەتی خویان، لە چوارچێوەی بیرو بۆچوونی یەزیدیيەکاندا پاراستووہ و یەزیدیيە میہر پەرستەکانیش لەژێربالی ئومەوییەکاندا، داب و نەریتی ئایینی کۆنی خویان پاراستووہ .

٤- جگه له‌دوژمنایه‌تی و ناکوکی قوولی نیوان یه‌زیدی و عهله‌ویییه توند‌پړه‌وه‌کان، به‌تایبه‌تی بڼه‌ماله‌ی سه‌فه‌وی، یه‌زیدییه‌کان له‌ژیر کاریگه‌ریی هاندانی ئومه‌ویییه‌کانی شامو (مه‌مالیک) ی میسرو سولتانه عوسمانییه‌کان، به‌رده‌وام له‌دژي عهله‌ویییه‌کان له‌کوژشدابوون .

رأپهړینی عهله‌واییه‌کانی نه‌هلی حه‌ق له‌خاکی میسر‌دا

هاوکات له‌گه‌ل رأپهړینی یه‌زیدییه‌کان به‌سهر‌کردایه‌تی و رأبه‌ری (شیر سارمی کورد) له‌دژي حکومه‌تی ساوای شائیسماعیلی سه‌فه‌وی (٩٠٧- ٩٣٠ک) که‌له‌سالی (٩١٣) ی کوچیدا ده‌ستی پی‌کردو هر له‌و ساله‌شدا سهر‌کوت کرا، ئهو عهله‌ویییه توند‌پړه‌وانه‌ی که‌له به‌ر‌زاییه‌کانی خاکی میسر‌دا نیشته‌جی بوون، به‌لایه‌نگری له‌بزوتنه‌وه‌و سهر‌به‌خویی شائیسماعیلی سه‌فه‌وی، له‌دژي مه‌مالیکه‌کانی میسر‌نالای یاخی بوونیان به‌رز‌کرده‌وه‌و ده‌ستیان دایه‌ خه‌باتی چه‌کداری و هه‌لویستی بزافه‌که‌یان به‌سوودی سه‌فه‌ویییه‌کان به‌هیز‌کرد، رأپه‌رینه‌که‌ش به‌کوژرانی سهر‌کرده‌کانی به‌تومه‌تی خوانه‌ناسی و ره‌خنه‌گرتن له‌قورئان کوټایی هات، {تاریخ ابی طولون، ریچاره‌ هارتمان، برلین ١٩٣٦، ص ٦١} {تشیع و تصوف ص ٣٨٧} به‌لام سهر‌کوت‌کردنی ئهم رأپه‌رینه‌ بووه ئاگری ژیر خو‌له‌میش و شائیسماعیل تا دوا هه‌ناسه‌ی بو بره‌ودان به‌ ئایینی عهله‌وی له‌ولاته ئیسلامییه‌کاندا رانه‌وه‌ستا و عهله‌ویییه توند‌پړه‌وه‌کان که‌له‌و ولاتانه‌دا ده‌ژیان، به‌شیوه‌یه‌کی نیمچه‌نه‌ینی و ریک‌خراوی نه‌ینییه‌وه‌، گیانفیداوگوپ‌رایه‌لی ئهم بزوتنه‌وه‌یه بوون، دواچار له‌سالی (٩٣٠) ی کوچیدا، سالی مردنی شائیسماعیل، شوپ‌شیک‌ی تر له‌ میسر به‌ر‌پابوو که

ئه حمهد پاشای غولامی سولتان سه لیم رابه ری بوو، ئهو وهک یه کیك له پرو پاگه نده چیه کانی شائیسما عیل ناوبانگی دهر کردبوو بۆ بره ودان به ریباری عهله وی دوانزه ئیمامی {الکواکب السائره ج ۱، ص ۱۵۹}، له ئه نجامدا ئهو شوپشه له کو تایی هه مان ساآدا به کوژانی ئه حمهد پاشای فه رمانده ی شوپشه که (یه کیك بوو له شوپره سوارانی عوسمانی که به پیی ریوره سمی ئهو سه رده مه له نیوان (غولامانی) مه مالیکی سولتانه عوسمانیه کان هه لبرزدرابوو) کو تایی هات. {تشیع و تصوف، ص ۳۸۷}.

جگه له پاشماوه ی فیکری فاتمیه کان له میسر دا، عهله و ییه تونده وه کان = ئه هلی حق، لایه نگرانی ئاته شبه گییه کان، که به پیی مینورسکی له بزافیککی راگه یاندندا که له میسر وه بۆ عه ره بستان و له ویشه وه بۆ ئیران گه راونه ته وه، به دوور نازانری که ئه وان دینه موی ئهو بزوتنه وان به بووبن، وهک چۆن له مه سه له ی عهله و ییه کان له قه له مپوه ی سولتانه عوسمانیه کاند، رۆلێکی سه ره کییان هه بووه و راپه رینی شاه قوی = شاه یس قوی له ئه نه دۆل و دیار به کردا به هیمه تی پیشه وایانی ئه م بنه ماله یه خو ی گرتوه و پینگه ییوه. هه رچه نده سه رچاوه کانی ئه هلی حق دهر باره ی (شاه یس قوی) و باسکردنی ئهو له و سه رچاوانه دا، شوینیکی زۆری گرتوه، به لام به هو ی شیواندنیکی ته وای مه سه له میژووییه کانی ئه هلی حق و هه له و ئاته وای به رده وام تانیستا، له دوو توپی ئه م مه سه لانه دا، ده ست ئه که یین به باسی روونا کبیری که سایه تییه کان و په یوه ندیی نیوان په یه روانی شاه یس قوی له پال زنجیره ی سه فه و ییه کاند، له سه ره بنه مای سه رچاوه باوه پینکراوه میژووییه کان.

شائیسماعیلی سهفه ویی و موشه عشیعییه کانی خوزستان

یه کیك له بزووتنه وهی عهله وییه توند ره وه کانی ناو ئییران که شائیسماعیلی سهفه ویی نیگه ران کردبوو، بزووتنه وهی موشه عشیعییه کانی خوزستان بوو، که له م ریږه وهدا، واته له کاتی چون به ره و به غداو سهر کو تکرندی یه زیدییه کان و شوږشی عهله وییه کانی میسر (۹۱۳-۹۱۴) ی کوچی، شائیسماعیل که وته سر خه یالی ته فروتوونا کردنی نه ماره تی موشه عشیعییه کان. هه رچه نده بیرو بوچوونی جیاوازی میژوونوسان دهر باره ی هو ی هیږش کردنی شائیسماعیل بو ناوچه ی ژیر دسه لاتی موشه عشیعییه کان، له زاری (ئه حمده کسروی) یه وه نه گپړینه وه، به لام هاوکاتی شوږشی یه زیدییه کان و رأپه پښی عهله وییه کانی میسر، نه و بوچوونه مان لا دروست ده کات که له گهل هه موو نه و نویسینه جیاوازانیه له سه ره لویستی شائیسماعیل به رامبه ره موشه عشیعییه کان، نابی نه وه به دوور بزانی که خالی هاوبه شی نه ته وهی مه مالیکه کانی میسر رولی خو ی بینیه وه، که له گهل نه و هاوبیرو مه زه بییه وه، له نیوان موشه عشیعی و سهفه وییه کاندا، نه و خاله هاوبه شه ی سوژی نه ته وهی دهیتوانی هو یه ک بیت بو به رژه وندی نیوان موشه عشیعی و مه مالیکه کان و له لایه کی تره وه که سه ره کرده کانی بزووتنه وهی موشه عشیعییه کان به پیچه وانیه ی عهله وییه توند ره وه کانی تره وه، شیوازی حوکه مرانی خو یان گوږی بوو بو میرنشین و نه مه ش بووه هو ی نه وهی شائیسماعیل بکه ویته گومانه وه لییان، چونکه له گهل نه وهی له لی کوژینه وه کانی کیسره وی له مه ودا دیت، شائیسماعیلی

سه فهوری کاریگری موشه عشیعییه کانی ئه هلی حهقی له سه ربوو،
 نه وانه شی که په پره وییان نه کرد بهرام بهر به خودی شانیسماعیل تاراده ی
 په رستن زیاده روییان نه کرد {النواقص، ص ۹۸} و کړنوشیان بو نه برد، ته نانه ت
 نه گپړنه وه که شیخ عه بدو لعالی کرکی ناسراو به توپژهری دوو هم که له
 سالی (۹۴۰) ی کوچیدا مردووه، له روی هاوپه وتی له گهل په پره وه
 توند پر وه کانی شانیسماعیلدا، باب ته یکی نووسیوه له سر نه وه ی که
 کړنوش بردن بو مروف کاریکی ره وایه، یه کی که له و بیرو بو چونه
 هاو به شانه ی نیوان شانیسماعیل و موشه عشیعییه کان که خوینی که سانی
 غهیری شیعیان به حه لال نه زانی {تشیع و تصوف ص ۳۹۰}، نه مه لایه کی
 مه سه له که یه، به لام نه حه مدی کیسره وی له و باریه وه و له روانگی
 میژو نوو سه کانی سهرده می سه فهوریه کهانه وه، به م شیوه یی خواره وه
 مه سه له ی هیژشی شانیسماعیل بو سر موشه عشیعییه کانی تاو توپکردووه و
 له تیروانی نیکی کورتدا نامار نه به سهرده یی بزوتنه که وه ده کات: (پاش
 سهید موحه مدی موشه عشیعی، سهرده یی فرمان پر وایی گه یشته سر سهید
 موحسینی کوری که به هوی هول و تی کو شانی سهید موحه مدی مه ولا
 عه لی یه وه چلو نه وه نده سال به نارامی و ناسووده یی فرمان پر وایی کرد).

له م سهرده مه دا له ئیران و عراق چهند شوپشیک به رپا بوو بوون. جیهان
 شا ناکوکی و کی شه ی هه بوو له گهل (پیر بوداغ) ی کورپداو، له نه نجامدا سالی
 ۸۶۹ ی کوچی، جیهان شا له شکر کی شه ی کرد بو سر به غداو یه کسال
 نابلقه ی نه و شاره ی داو کاتیک گفتوگو ی سولح و ناشتبوونه وه هاته ناروه،
 پیر بوداغ دهر وازه ی شاری کرده وه بو نه وانه ی له دهر وهن، جیهان شا که زور
 داخی له دل دا بوو له سر کور پر سه رکیشه که ی، کورپکی تری خوی که ناوی

موحه مېدی بوو نارده ناوشارو به دهستی ئه پيربوداغ له ناو برا، له سالی (۸۷۰) ی کوچیدا. پاشان له سالی (۸۷۲) دا، (جيهان شا) یش به دهستی (حه سېن بهگ) ی بايندهری (ناق قوینلو) له ناوچوو وزنجره ی فه رمانږه وایی ئیران که وته دهست (بايندهری) یه کان، سه رده می ئه مانیش سه راپا شه پو شوپو له شکرکیښی بوو وله ماوه ی سی و شهش سالدا، نوکس یه که له دوی یه که بوون به پاشاو به رده وام جهنگ له نارادابوو.

.. به ئی، ئه م شوږشانه بارودوڅیکی گونجاو بوو سه ید موحسینی موشه عشیع چل و ئه ونده سال بئ قره فه رمانږه وایی بکات و له بهر ئه وه ی که بهرام بهر به خو ی دوژمنیکی خوږاگری نه بوو، توانی روژ له روژ زیاتر هیژو توانای موشه عشیعییه کان زیاد بکاو له سه رده می ئه ودا، هه موو دوورگه کان و خوزستان و به سره و ده رو به ره که ی تا ده رو به ری به غداو به هبه هان و کو هکیلویه و به نده ره کانی که نداوی فارس و به ختیار ی و لورستان و پشتکوه و به گویره ی نووسینی سه ید عه لی کرماشانیش که و تېوو ه ژیر دهستی ئه وانه وه. پاش سه ید موحسین، سه ید عه لی کوپی بوو به جینشینی. قازی نوروللا و چه ند که سیکی تر، ناوی ئه و و ئه یوبی برایان به یه که وه نووسیوه، به لام پروا ناکری که دوو که س له یه که شویندا فه رمانږه و ابن، ده بی بلین که ئه یوب وه زیر یا راویژگار یوو. له م کاته دا، تازه شائیسما عیل راست بوو بوو وه ... یه کی که له کاره کانی شائیسما عیل کوشتنی عه لی و ئه یوبی برای و له ناو بردنی سه ربه خو یی موشه عشیعییه کان بوو، به لام ده رباره ی چو نیه تی ئه و له ناو بردنه، قسه ی جوړا و جوړ کراوه. قازی نوروللا ده ئی: هه ندی پیاو خراب وایان له شائیسما عیل که یان دېوو که عه لی و ئه یوبی برای، ری بازی (مه ولا عه لی) مامیان گرتو وه به رو، هه روه که ئه و قسه ی بئ جی و

بې سهره بهر نه کهن، نه وه بوو له کاتي هيرشي شائيسماعيل بوسهر به خدا، به فیتی میر حاجی محمدهدو شېخ محمدهد ره عناشی که کورې ماموستای کورپه کانی سهد محمدهد بوون، له وې داگیرکردنی حویزه دای له سهرې، سهد عه له بهر د لنیا بوون له شیعیه یه تی خوی بې باکانه به په له چوو بولای شاو گوړپرایه لی خوی راگه یاند، به لام شائيسماعيل چونکه له راپابوونې نه وان د لنیا بوو فرمانی کوشتنی هردوو براو گه وره کانی تری موشه عشیعیه کانی ده رکړد.

نوسهرې کتیبې (تکملة الاخبار) یش، شتیکی نزیك له مهی نووسیوه ده لی: کاتیک شائيسماعيل له شکرکیشتی کرد بو سهرخوزستان، عه لی و نه یوب نامه یان نووسی بوی و که نیمه (شیعه) ین و نه وهی که پیاوخرپه کان ده باره ی نیمه باسیان کردوه، له درو زیاتر هیچی تر نییه. شائيسماعيل نه م قسه یه ی نه وانی په سهند کردو گه پرایه وه دیاری بو ناردن، به لام پاشتر عه لی و نه یوب له شاری شوش که سهد محسین ناوه دانی کردبوه وه شوریه کی کیشابوو به ده وریدا، نیشته جیبوون، فرمانه وای شوشتهر، که له ئیرانییه کان بوو، هردووکیان به ناوی میوانی و راوکردنه وه بانگ کردن و کوشتنی.

له (تذکرة شوشتر) یشدا ده لی: عه لی و نه یوب به ناوی سادات و هاومزه بییه وه له هيرش کردنی شائيسماعيل سفه ویدا بو سهر به خدا، به شداربوون، به لام شا گرتنی و کوشتنی. پاشان که شائيسماعيل هيرشي کرده سهر (حویزه) سهد (فهیاض) کورپه که ی تری سهد محسن که وته شهروه و له گه لیداو له گه ل هه موو سوپا که یدا کوژا.

به لّام هه موو ئه مانه راست نښ، ئه وهى راسته و جېى باوه پيكر د نه،
 نوو سینه كهى نوو سه رى كتيبى (حبیب السیر) كه خوى هاو سه رده م بووه
 له گه ل شائيسماعيل داوچى كارو كردارى روژانه ي شائيسماعيل بووه،
 هه مووى به دوو روو دريژى تو مار كړدووه. به گويزه ي نوو سيني دانهرى ئه م
 كتيبه له سالى (۹۱۴) ى كوچيدا، شائيسماعيل هيرشى كرده سر عيراقى
 عه ربه و شارى به غداى گرت. پاش ئه وه چونكه هه ندئ قسه ي بيستبوو
 ده رباره ي نايينى موشه عشيعيه كان، كه گوايا ئه وان سه يد فه ياز (كه وهك
 ده لّين نازناوى سه يد عه لى بووه) وهك خوانه په رستن، رووى كرده خويزه بو
 له ناو بر دنيان. سه يد فه ياز له مه ناگادار بوو، سوپاى خوى ريگخست و
 هه ردووله شكر له ده روه وى خويزه به يه كگه يشتن، شه رپكى زور سه ختيان
 كرد، به قسه ي ئه سكه نده ر به گى توركمان:

زخون مشعش وران ساده دشت	توگفتى زمين و زمان لاله گشت
زبس خون دران سر زمين كله بست	فلك تا كمرگاه درخون نشست
زبس كشته بزوى هم او فتاد	دران باديه بسته شدراو باد

وا ته: خوښى موشه عشيعيه كان له و بيا بانه روته دا ئه وهنده ر ژابوو
 ده تگوت زه وى هه مووى گولا له سووره يه، ئه وهنده خوښ ر ژابوو فه لكه
 تاپشتينه ي له خوښدا نو قم بوو بوو ئه وهنده لاشه ي كوژاو كه و تيوون
 به سه ريه كدا له و بيا بانه دا (با) ريگاي لى گيرابوو. ميرخواند ده لّى:
 موشه عشيعيه كان نازيه تى و پاله وانه تيبه كى له راده به دهر يان نواند، له خور
 هه لّها تنه وه تاخور ئاوا بوون، ناگرى شه ر كلپه ي ئه هات، خوښان راگرت، به لّام
 پاش ئه وه سوپاى شا به جاري به شمشيرى روته وه هيرشيان كرده
 سه ريان و له وهيرشه چاوه پوان نه كراوه دا فه يازو گه ليك له ميره كانى
 موشه عشه ع كوژان، پاش كه ميك عه ربه كان شوينه كه يان جيّه يشت و

پهرش و بلاو بوونه وهو په ریشان بوون. دواى ئهم سهرکه وتنه، شاگه یشته
 حویزه و پاشماوه ی موشه عشیعییه کانی کوشت، یه کیکی له قزلباشه کان
 کرد به فرمانږه وای ئه وى و خوى و له شکره که ی بهر وه (د زفول) که وتنه پى.

{به لام وهک له پیشه وه باسما ن کرد، ئهم قسانه هه مووی له لایه ن
 میژوونو سه کانه وه هه لبه ستراون، له مهر هو ی هیژشه که ی شائیسما عیل
 بو سهر موشه عشیعییه کانی خوزستان و ئه و راپه رینانه ی تر که هاوکات بهرپا
 بوون و له پیلانى نه ینى مه مالیکه عهره به کانی میسر له گه ل
 موشه عشیعییه کاند ا بى ناگابوون، یان خو یان لیکه پ کرد بو و، دانانى
 نه میریکى قزلباش بو فرمانږه وایى حویزه، به لگه یه کی روون و ناشکرایه }.

قازى نوروللای شوشته رى ده لى: سه ید مو حسی ن و کوږه کانی له سهر
 ده ستى با پیرى ئه و (میر نوروللای مه رعه شى) که مه لایه کی به نا و بانگ بو وه
 له شوشته ردا، په شیمان بوونه ته وه له توندږه وى خو یان ... به لام که سانی تر
 پیچه وانه ی ئه مه قسه یان کردو وه. وهک له پیشه وه گوتمان، مه لاو ناخونده
 شیعه کان، به هو ی شیعه گه رییه وه چاویان پو شیبوو له هه ندی بؤچوونى
 موشه عشیعییه کان و ئه یانویست لیان نزیك ببنه وه، موشه عشیعییه کانیش
 دلنه وایى ئه وانیان نه کردو چییان بو یستایه دریغى یان لى نه ئه کردن و
 دووریش نییه، هه ندیک له بیرو بؤچوونه کانی خو یان له وان شار دبیته وه و هر
 ئه مه شه بو وه ته هو ی ئه وه ی میر نوروللا که سانی تر بلاویان کرد بیته وه
 که ئه وان توبه یان کردو وه له بیرو بؤچوونه کانی خو یان پاشگه زبوونه ته وه.

له شوینیکى تر دا، کیسره وى له میانه ی داننان به بره ودان بهر وه وتى
 میانږه وى، له نیو موشه عشیعییه کانی خوزستاندا، له ژیر ناو نیشانى سه ید
 موبارهک ئایینى موشه عشیعییه کان نه خاته لاره، ده لى: ... وهک سه ید عه لى

خانى كۆپى خەلەف نووسىۋىيەتى: يەكەم كە لەو توندرەۋىيە دوركەوتەۋە سەيد مۇتەلىبى باپىرى ئەۋبۇۋە كەلەسەرەتاي تەمەنىدا لە رىبازى باوك و براكانى دوركەوتەۋەتەۋە، بەلام لەترسى براو ئامۇزاكانى، نەيۋىراۋە قسە بىكات و بىزارىيى خۇي دەرئەبىرى، تا ئەۋكاتەي (موبارەك)ى كۆپى فەرمانرەۋايى كەۋتە دەست، ئەنجا بەھۇي ئەۋەۋە دەستى كىرد بەھەۋل دان بۇ بىنېركىرنى ئەۋ توندرەۋىيەنە.

مەۋلا مۇتەلىب پىياۋىكى زاناۋ زانست دۇست بوو، بەرادەيەك، مەۋلانا كەمالودىن مەمەد كۆپى خەسەن ئەستەرنابادى، لىكدانەۋەي (فصول خواجه نصير)ى بەناۋى ئەۋەۋە نووسىۋە. ئىترشتىكى سەيرنىيە كەخۇي لەتوندرەۋىيى بىنەمالەكەي دورگرتىي و موبارەكى كۆپىشى بەۋىرەۋەدا بىردىي. ۋەك نووسراۋە، موبارەك چەند كەسىكى لەزانايانى شىيە كە (شىخ عبدولەتىفى جامعى) يەكىك بوو لەۋان، بانگ كىردوۋە بۇ حۋىزە، بەيارمەتى ئەۋان رەگۈرىشەي توندرەۋى ھەلكىشاۋ لەبىرى ئەۋ رىبازى ساكارى ميانەپەۋىي شىيەي لەۋان موشەشىيەكاندا سەقامگىر كىرد. (۹۹۹-۱۰۲۵ كۆچى) {تارىخ پانصد سالە خوزستان، م. ۴۰-۴۵-۶۲}.

ھەر لەسالى ۱۰۲۵ى كۆچىدا، ھاۋپەيمانى موشەشىيەكان لەگەل ئەلەۋىيەكانى ئەھلى خەقدا پەيداۋوۋە يەكىتتىي نىۋان موشەشىيەي و نۇر بەخشى، سەفەۋى، ئەھلى خەق، لەم كاتەدا، لەگەل سەرھەندان و دەر كەۋتنى ئاتاش بەگ - خان ئاتەش و پىروپاگەندەيەي لايەنگرانى ئەۋ لەكوردستانى باكۋورو ئازەربايجان و لوپستان و كرماشان و شۋىنەكانى تردا، ھاتەبوۋن و ئەۋ موشەشىيەكانى كەلەسەر رىبازى كۆنى خۇيان مابوۋنەۋە. ۋەك قەرەقۋىنلۇكان ۋەي تر . خۇيان دايە پەناي ئەم

بنه مالیه و بزوتنه وه موشه عشیعییه کان له باری نه ته ووییه وه، نیشانه ی
 عه ره بایه تی خوځان له ده ست داو رواله تی راستی ریځازی (په رډیوه ی)، به م
 بزوتنه ووییه به ده ست هیڅاو له گه ل پاراستنی هه موو بیرو بوچوونه کانی
 خوځان که دربارهی سهر کرده سهره تاییه کانی بزوتنه وه که یان، بوویان
 ریږه وی میژووی خوځان له خوځستانه وه گواسته وه بو لوړستان و
 کوردستان و نازره ریاچان و له م قه له مړه وده دريژیه یان پیدا پیښ نه وه ی
 بچینه سهرباسی بنج وبنه وانی په یوه ندی بنه مالیه ناته ش به گ به
 شائیسما عیل و سه فه ووییه کانه وه، باسی په یوه ندی نه قشبه ندییه کانی
 نه که ین له گه ل شائیسما عیلی سه فه وی و سه فه ووییه کان و هاوکارییه کانی شه
 دوو گروپه که به دريژایی میژووی بزوتنه وه ی عه له ووییه تونده وه کان،
 به چند شیوازی جیاواز ته بایی و ناکوکی و هاوړه وتی و کاریکړدن له بوازی
 سیاسی و کوډمه لایه تی، تاسه رده می شه مړوچ له ناوچه ی خوراسان و چ له
 کوردستاندا بوویان.

بزووتنه وهی شانیسماعیلی سهفه وی و نه قشبه نندییه کان

گروپی سؤفییه نه قشبه نندییه کان یه کیکن له و گروپه سؤفیانه که رولیکي گه ورو فراوانیان گیراوه به دریزایی میژووی سؤفیزم له ئیسلامدا، پیش سه ره لدانی خواجه به هائودینی نه قشبه ندی بوخارایی، به زنجیره ی خواجه کان ناوبانگیان دهرکردبوو، پاشان به گروپی نه قشبه ندی ناویان بلاو بووه وه. ناودارو گه وره کانی ئه م زنجیره یه وه خواجه عوبه یدوللای ئه حرارو ... هتد، له سه رده می ته یموورییه کاند، له وپه ری تواناو ده ستریشندنا بوون، به جوریک پاشا ته یموورییه کان ناوژنگی یان ئه گرت بو شیخه نه قشبه نندییه کان و خویمان به پی ده پویشتن به ریگادا. به شی زوری شیخانی ئه م زنجیره یه په یرویی ریبازی ئیمام ئه بو جه نیفه بوون و به خواپه رستی ناویان دهرکردبوو و به گویره ی ری نماییه کانی شهره کاریان ده کردو ده یکه ن.

ریبازی نه قشبه ندی زیاد له هر گروپیکي تر، دابو نه ریتی ره سه نی ره فتارو هه لسوکه وتی ئیرانیانیه یان پاراستبوو، به گویره ی ئه وه ی که جیی زیدو شوینی گه شه کردنی ئه و ریبازه خوراسان و بوخارا و هرات بو. زنجیره ی خواجه کانی ریبازی نه قشبه ندی ده گاته وه سه ر ئیمام جه عفه ری سادق که بیره وه ری و ره فتاره موعجیزه ئاساکانی و ناوی موباره کی بووه به ده سپیکي (تذکره الاولیا) ی شیخ (عه تاری نه یشاپووری) و له ریگه ی ئیمامی سادقه وه بنه چه ی خویمان ئه گه یه ننه وه سه ر بنه ماله ی حه زره تی عه لی

كوپى ئەبى تالېب، لەدايىكىشىيانەۋە زىنجىرەۋى بىنەچەكەيان دەگەيەننەۋە سەرىارانى قاسمى كوپى مەمەدى كوپى ئەبۇبەكرۇ پەيۋەندىي نەقشەندىۋى شىيە لەسەر ئەم بىنەمايە پەيداۋوۋە. پىشەۋايان و پەپرەۋانى ئەۋ زىنجىرەيە بەتەۋاۋى خالە ھاۋبەشەكانيان و پەيۋەندىي رىبازى ئايىنى و نەتەۋەيى و بىرۋاۋەرىيان لەگەل فەرمانرەۋايانى ۋلاتى ئەۋبەرى رۋوباردا ھەيانبۇ، لەھىرشى شا ئىسماعىلى سەفەۋىدا بۇ ئەۋ ناۋچەيە، زەمىنەيان خۇشكرد بۇ سەركەۋتن و دەسلەت پەيداكردى قىزلباش، بىلاۋوۋنەۋە سەفەۋىيەت لە ھەراتدا بەھۇي نەقشەندىيەكان و ھاۋرەۋتى موفتى و شىخى نەقشەندىيەكانى ئەۋ ناۋچەيە لەگەل شا ئىسماعىلدا ھاتە ئاراۋە، لەكتىپى (عالم ئاراي سەفەۋى)دا، بەجۋانى باسى داگىركردى ناۋچەي تۈركستان، بەدەستى شائىسماعىلى سەفەۋى كراۋە {عالم آراي صفوى، باهتمام يداالله شكرى، تهران، ۱۳۵۰، ص ۴۴۶}، لەم نەبەردەدا نوڭنەران و لەشكرەكەي شائىسماعىل بەھۇي پشتگىرى كردنianeۋە لەلايەن خواجه عەبدۈرەھىمى نەقشەندىيەۋە كەلەلايەن خەلەك و حكۈمەتى تۈركستانەۋە، زۆر رىزى ئىگەگىرا، سەركەۋتنيان بەدەست ھىنا. {دين و مذهب در عصر صفوى، ص ۲۶}

ھەرچەندە رىبازى نەقشەندى لەكوردستاندا، بەھۇي مەۋلاناخالىدى شەرەزورى كەلەنەۋە شىخ مىكائىلى دەۋدانى راۋىژكارو ياۋەرى سولتان سەيد ئىسحاقى بەرزىجى لەناۋچەرگەي ئەلەۋىيەكانەۋە پەيداۋو، بەلام رىبازى ئەلەۋىيە سەفەۋىيەكان لەناۋچەي خۇراسان، لەژىر چاۋدىرى و سايەي نەقشەندىيەكاندا گەۋرەۋو، بەجۆرىك كەئەم دوو زىنجىرەي نەقشەندى و ئەلەۋىيە، ناۋبەناۋ بەزۋوتنەۋەيەكى ئايىنى گەپانەۋەيەكيان ھەبۋە لەعورف و عادەتەۋە بۇ رىبازى شەرعى، يابەپپچەۋانەۋە لەرەۋتى

میژووی ئهم دوو ئایین و ته ریه ته دا، که به پاشکاو له دوو توئی شیکاریه کانی ئهم کتیبه دا به رچاو ده که ون، هه ره کو چوڻ له تورکیای سه رده می عوسمانیه کانی شدا، پاش ئه وهی (حروفی) یه کان سه رکوتکران، ئه وهی لییان به جیما، به نه قشبه ندیه کانیان سپارد (قیام ونهضت علویان زاگرس، ج ۱، ص ۱۳۰)، و له سه رده می ئیستا شدا، نه قشبه ندیه کانی سه رگه لو له کوردستاندا ئایینی په ر دیوه رییان له ژیر ناوی (حه قه)، له نیو خو یاندا زیندوو کرده وه که له م کتیبه دا باسی لیوه ده که یین. یه کی که له و نیشانه راست و به لگه دارانه ی په یوه ست و په یوه ندی فیکری نیوان نه قشبه ندیه کانی هه رات و سه فه وییه کان ئه وهی که گه وره کانی نه قشبه ندی هه رات ریو په سمی لاواند نه وهی حوسینیان له هه رات دامه زانندو له کو بو نه وهی ئیرانی و عه ره به شیعه مه زه به کاندای بره ویان پیدا. تا ئه وهی مه لا محمه د حسینی واعیزی کاشفی که یه کی که له گه وره پیاوانی نه قشبه ندیه کانی خو راسان، یه که مین و گرنگترین کتیبی بو کو پی ماته مینی حوسین دانای ناوی (روضه الشهداء فی مقاتل اهل البيت) ی لینا.

ئهم کتیبه له سه ر داواکاری (مرشد الدوله عبدالله) له نه وهی ته یمو رو پاشای هه رات و له که سه نزیکه کانی سولتان حسینی با یقرا (۸۷۳-۹۱۱) بوو. ئهم کتیبه باسی میژووی ئه و کاره ساتانه ده کات که به سه ر پیغه مبه ره کاندای هاتوو و به در یژئی باسی ئیمامه کانی شیعه ده کات، به تاییه تی باسی کاره ساتی که به لا که به په خشان ی فارسی نوو سراوه و به ده قی عه ره بی و شیعر رازا وه ته وه، گوا یه فزولی به غدایی که له ۹۶۳ ی کو چیدا مردوو، ئه و کتیبه ی وه رگی را وه ته سه ر زمانی تورکی و ناوی ناوه (حديقة السعداء). (روضه الشهداء) دابه شکرا وه به سه ر ده به شدا، به م شیوه یه ی خواره وه:

۱. باسى گرفتارى و مهينه تى هه نديك له پيغه مبه ران دهكات، هه ر له ناده مه وه تا نه گاته نوح و ئيراهيم و يه عقوب و زه كه ر يا و يه حيا.
۲. سته م و ئازاردانى پيغه مبه ر له لايه ن قوپه يشييه كانه وه و باسى شه هيد بوونى چه مزه و چه عفهرى ته ييار دهكات.
۳. باسى كوچ كردنى پيغه مبه ر (د.خ) دهكات.
۴. باسى فاتيمه ي زه هرا (س.خ) له په يدا بوونيه وه تا مردنى دهكات.
۵. باسى ژيانى چه زره تى عه لى (س.خ) له په يدا بوونيه وه تا شه هيد بوونى دهكات.
۶. باسى ره وشته به رزه كانى ئيمام چه سهن (س.خ) و هه ندى ميژووى ژيانى، له په يدا بوونيه وه تا شه هيد بوونى دهكات.
۷. دهر باره ي گه وره يى ئيمام حوسه ين و باسى له داى كبوونى دوخى نه و پاش كوچ كردنى براكه ي دهكات.
۸. باسى شه هيد بوونى موسليمى كوپى عه قيل و دوو ماله كه ي دهكات.
۹. باسى گه يشتنى ئيمام حوسه ين بو كه ربه لاه شه پكردنى له گه ل دوژمنان و شه هيد بوونى خو ي و مندال و خرمان و يا وه ره كانى دهكات.
۱۰. باسى نه و كار ه ساتانه ي هاتو وه به سه ر خانه واده ي حسي ندا پاش كار ه ساتى كه ربه لاه سزاي بكورژانى نه و دهكات.
۱۱. كو تا يى كتيب ه كه دهر باره ي ژيانى كوپه كانى ئيمام حسي ن و ئيمام چه سهن و زنجيره ي ره چه له كى هه ندى له وان دهكات.
- له گه ل بره ودان به م كتيب ه كو پى لا واندنه وه جي ي داستانه كو نه كانى پاله وانان و هه زارو يه كه شه وه ي گرته وه، له ناوچه شيعه نشينه كانى ولا ته ئيسلاميه كاندا و له هه راتيش شو ينى نه لقه ي زيكرى سو فويه كانى گرته وه.
- يه كى له و هو گرنگانه ي زه مينه ي ره خساند بو سه ركه وتنى راپه پښتۍ شائيسماعيلى سه فه وى له ناوچه ي خو راسان و سه رانسهرى ئيراندا، نه و كتيب ه ي مه لا محه مه د حوسيني كاشفى نه قشبه ندى بوو.

هەلسۆكەۋتى شا ئىسماعىل لەگەل ھاۋپەيمانىنى ەلەۋى

زىنجىرەى سەفەۋىيەكاندا

شامخەمەد بەگ و شا ئىسماعىل

ۋەك لەپىشەۋە ئامارژەمان بۆكرد، ئەو تاقمە ەلەۋىيانەى ئەھلى خەق
كەلەگەل سىياسەتە ناۋخۆيىەكانى شا ئىسماعىلدا ناكۆك بوون، تىكۆشانى
نەينى خۆيان سەر لەنۆى دەستپىكردەۋە ەندىك لەوان كەجىابوونەۋە
سەرەخۆيى تازە بەدەست ەينراۋى سەفەۋىيەكانىيان بەباش نەئەزانى و
لەرەۋتى تىكۆشانى ئەو بىنەمالەيەدا، رەگ و ريشەى قوۋلىيان داكوتابوو،
لەگەل شائىسماعىلدا مانەۋە بەردەوام بوون لەسەر تىكۆشان و
ھاۋكارىكردنى. ەلەۋىيە سەرگوتكرارەكان، لەپىناۋى بىروباۋەپى خۆياندا و
بۆ پاراستنى خۆيان لەئەگەرى تەنگ پى ەلچىنىيان و لەترسى لەناۋچوونى
تەۋاوو نەمانى سەرەستى، لەبەجىھىنانى رى و رەسمى ئايىنى خۆياندا،
دايانە پال ئەو خانەدان و بىنەمالانەى ھاۋپەيمانى سەفەۋىيەكان بوون.
ئەمانە بەمەبەستى راگەياندى ئايىنى ەلەۋى و بىرەۋدان بەيىرى
شۆپشگىرانەى شا ئىسماعىل، بەشى زۆرى چالاكىيەكانى خۆيان بىرە
دەرەۋى سىنورى ئىران و لەۋلاتى مىسرو شام و ەرەبستان و سوريانو
بەتايىبەتى ۋلاتى عوسمانى جىگىريان كرد، ەەرچەندە لەناۋ ئىرانىشدا
بىنگەى فراوانىيان ەبوو، لەھەمەدان و كرماشان و لوپستان و كوردستان و
نازەربايجان و خوراساندا، بەلام ەيمائى سەرگەۋتىيان لەو گەپان و ژيانى
كۆچەرى و خىلەكىيە ناجىگىرەى خۆياندا دەبىنىيەۋە كەھەم دوربوون
لەدەستى شا ئىسماعىل كەبەھىرش بىردن بۆ سەر موشەعشىيەيەكان،
سەرەتائى سەرگوتكردى ەلەۋىيە توندپەۋەكانى دەست پىكردبوو و

په رده ی له سه ر مه به سته نه ی نیه یه کانس خوی لادابوو هم نه و په یمانه ی که له گه ل بنه ماله ی سه فه وییه کاندای به سته بو یان بیاریزن و هم ده ستیشیان والابی له بلا و کرده ووه بره و دان به نه ی نیه یه کانس ری بازی ئایینی په ر دیوه ریدا، به ئاره زووه کانس خویان بکه ن. گه ووه ناودارانئ هم بزوتنه ووه هاوپه وتانه له عهله وییه تونده رپه وه کان و له سه یده به ره گه ز کورده کان بوون که له م سه رده مه دایه نگرانیکی زوریان هه بوو له هندو ناوچه ی نه و دیو رووبارو نه نادول و ئیرانی ناوه ندو قه له مپه روی عهله وییه کان له خوزستان (نه روه ند روود)، تا نه گاته ماکو و که ناره کانس رووباری ئاراس بوو. نه وانه ش که رایان کردبوو له موشه عشیه یه کانیش هه ره بوو جوړه ی که باسما ن کرد، هاتنه ناو نه و بزوتنه ووه بوون به هاوپه یمان.

پیاهه گه ووه کانس خانه دانی ناوبراو، له لایه ن باوبا پیری شائیسما عیله ووه، وه ک حه یده روو جو نه یدو خودی شائیسما عیله ووه مؤ له ت پی دراوو ری ز لیگیرا و بوون و له ولاتی عهله وییه کاندای سه ره خو جینشینیان کردووه له سه ر ری و ره سمی عهله وییه کانس قزلباش هم سه یدانه به (ده ده) ناوبراون. هم پیاهه گه ورانه به هو ی هاتو چو کردن و په یوهندیان له گه ل کو مه لگه جیاکانس عهله وییه کاندای له تورکستان (رؤم)، عه ره بستان (میسرو...) و هه روه ها کوردستان و لوپستان که شوینی سه ره له دانی یه که مجاری نه وان بوو، به زوری شاره زایان هه بوو له زمانی تورکی و عه ره بی و کوریدا، به شی زوری په یزه وانی هم بنه ماله یه، له سه رده می سه فه وی و پاش نه وانیش. له روملو (قه ره قویونلو وه کان) و (ته کلو) کان بوون، هم (ته کلو) یانه خویان به کورد دانه نی ن و چوونه ته به رگی قزلباشه کانه ووه، وه ک چو ن دکتور مه سه ودی که یهان له جوگرافیای سیاسیدا نووسیویه تی : ته کلو. ته کله له و خیله کوردانه ی ده ورو به ری (نه رده بیل) ن که به زمانی تورکی قسه ده که ن و

له پینج سهد مال پیکهاتوون و هاوینان دهچنه (سه به لان) و زستانان
 له (مهغان) به سهر ده بن. پاشتر ئه م ته کلوییه کانی له کوردستان و دینه وه رو
 هه مه دان ده سه لاتیکی روژ دواي روژ زیاتریان به ده ست هیئا، ته نانه ت
 هه ندی خیلان له سه رده مه کانی دوايیدا، له گه ل ده رکه وتنی ناکوکی له نیوان
 سه فه وی و عه له وییه کاند، روویان له عه له وییه کان وهرگیژاو چوونه پال
 حکومه تی سه فه وییه کان، وهک له مه ودوا باسی ئه کهین، تاقمیک له مانه
 که په یوه ندیان کرد به شا ئیسماعیلی دووه مه وه، له سه رده می ئه ودا..
 کاری سه رکوتکردنی راپه پریوه عه له وییه کانیان پی سپیږدرا.

یه که مین کهس له ناوداره کانی عه له وییه توندپه وه کان که له ده قی
 نووسراو و سه رزارد به (شاوهدیس قوی) به ناوبانگه و به گویره ی ئه و
 سه رچاوانه ی باسیان کردووه له کوردستاندا له دایک بووه. کتیبه میژووییه
 باوه پیکراوه کانی سه فه وییه کان، به م شیوه یه ی خواره وه باسی راپه پرنی
 ئه ویان کردووه.

راپه‌پړنی شاوهدیسقولي دژۍ خه‌لیفه‌ی عوسمانی

باسی دهرچوونی بابا شاقولی (شاوهدیسقولی) تکه‌ئیلی و هاتنی سوفیه‌کانی روم و شوینانی‌تر بؤ دهرباری شا، گیشتنی سوفیه‌کانی روم ئیلی و منته‌شائیلی و تکه‌ئیلی بؤ دهرباری په‌ناگه‌ی سولتانه‌کان، یه‌کیک بوو له‌رووداوه‌کانی نه‌و ساله‌ پر له‌به‌خته‌وهریه، کاتیک که‌سوپای جیهان گهرد له‌گه‌شتی خوراسان گه‌پایه‌وه، له‌ده‌وروهری رهی و شه‌ه‌ریار گه‌یشتنه به‌رده‌م شاو شهره‌ی پی‌ماچکردنیان به‌ده‌ست هیئا. له‌م نووسینه‌دا به‌کورتی نه‌وه‌ی له‌سال۱۰۵۹ دا‌تۆمار کراوه نه‌وه‌یه که‌بابا شاقولی (شاوهدیسقولی) کوپی بابا حه‌سه‌نی خه‌لیفه‌ی ته‌کلو پاش مردنی باوکی له‌ویلايه‌تی گهرمیان که به‌تکه‌ئیلی ناوی دهرکردوه له‌سر کورسی ریڼمایي کردنی سوفیه‌کانی نه‌و ناوچه‌یه به‌گویره‌ی راسپارده‌ی باوکی جیگیربوو و به‌رده‌وام کاری (که‌رامات) و له‌کاری ئاسایي تیپه‌پړیوی لیوه دهرئه‌که‌وت. نه‌مانه‌تی (زه‌نگو نه‌بله‌ق‌ی) له‌گه‌ل دده‌ده موحه‌مه‌د دا بؤ دهرباری شا به‌ه‌له‌ ناردبوو. دده‌ده موحه‌مه‌د له‌(دار السلطنة) یته‌بریژ، شهره‌ی ماچکردنی پیی شای به‌ده‌ست هیئا. به‌شیوه‌یه‌ک بوو به‌یه‌کیک له‌باسه‌کانی نه‌و ساله. کاتیک دهن‌گوباسی جیهان‌گیری خه‌سره‌وی ولاتی گرت‌وه بلا‌وبونه‌وه‌ی ریباری پیروزی ئیمامیه‌کان، له‌هه‌موو دهروروهری کون و قوزبني جیهان‌دا دهن‌گی دایه‌وه، بابا شاقولی ته‌کلو، له‌ویلايه‌تی منته‌شائیلی و تکه‌ئیلی له‌گه‌ل تاقمیک له‌سوفیه‌کانی نه‌و ویلايه‌ته‌دا، بریاری یاوه‌ریی به‌ست و روی کرده دهرگای شا سکه‌نده‌ر له‌به‌رئه‌وه‌ی فه‌رمان‌پروای ویلايه‌ت که‌وابه‌سته‌ی سولتان بایه‌زیدی قهیس‌ه‌ری روم بوو، هه‌رکه به‌مه‌ی زانی له‌گه‌ل هه‌زار سواردا، بؤ ریگرتن له‌سوفیه‌یه پایه‌به‌رزه‌کان که‌وته‌پړی، بابا شاقولی

به گه يشتني ئه م هه واله، موژده ي سهرکه وتني دا به سو فويه کان و پشتبه
 شانسي له بن نه هاتووي شه هريار پيشوازيان له رومييه کان کرد. نه و دوو
 له شکره که به يه که گه يشتن، ناگري شهرو کوشتار کلپه ي سهند. نه وانه ي
 خاوه ني هيدا يه ت و چاوديري خوا بوون زال بوون به سهر گومراکاندا.
 فرمانره واي ناوچه که له گهل سهرکرده کاني له شكري رومدا بوون به خوراكي
 شمشيره تيره کان و کومه ليکي زوري شيان به دليل گيران و هه موويان له سهر
 فرماني بابا شاقولي کوژران و مال و کهلوپه ليکي زوريش له نه سپ و چه که
 به تالان که و ته ده ست. کاتيک هه والي سهرکه وتني بابا گه يشته په يره واني
 نه و بنه مال يه له ده و روبهري ويلا يه ته که دا، لاواني چه کدار روويان کرده
 سوپاي بابا و پاش گردبوونه و ه ي سوپاي نه و ناوچه يه، به جاري چوون بو
 پيشوازي سو فويه سهرکه و تووه کان و هر له ويشتدا بابا شاه قولي له گهل
 خهليفه ي خيله کاني وه که سو فوياني خهليفه ي روملوو حه سهن خهليفه و
 که ساني تر، روويان کرده مهيداني جهنگ، دواي نه و ه ي هه ردوولا له يه که
 نزیکبوونه وه، ناگري کوشتار کلپه ي سهندو سو فويه دلسوژو به وه فاکان،
 وه که شيري برسي که و تنه جو ش و خرؤش و هاواري خوراگرتن و گيان
 به خشين به رزبوونه وه و به هيژي ده و له تي هه ميشه پايه داره وه سهرکه وتن
 به سهر به رامبه ره که ياندا، شنه باي سهرکه وتن ئالاي بابا شاه قولي
 شه کانه وه، (قهره گوژ) پاشا تواناي به رهنگاري نه ماو برياري راکردني داو
 رووي کرده شيوي به ره و دوا گه پرانه وه، سو فويه کان به دواي نه و دا تاوي
 نه سپه کانيان داو به شمشيري تيزو نيژه ي گيان دهره ي نه ر، کومه ليکي
 زوريان لي کوشتن و کهلوپه ليکي زوريان به ده سته ي ناو به ره و سواس
 که و تنه پرئ. کاتيک نه م هه واله گه يشت به با يه زيد قهيسهري سولتاني ئيلدرم،
 نه و يش خادم عه لي پاشاي سهره که وه زيراني، له گهل په نجا هه زار سوار
 ناماده کرد، بو جهنگ له گهل بابا شاه قولي و سو فويه ناو داره کاني ره وانه

کرد. پاشای ناوبراو له گه‌ڵ تاقمی عوسمانیییه کانا که له شه‌وی تاریکدا، به‌نووی نێزه په‌له‌ی مانگیان لائه‌برد، که‌وتنه‌ جووله‌. بابا شاه‌قو‌لی که به‌م هه‌واله‌ی دوژمنانی زانی، ده‌ستی کرد به‌ری‌ک‌خستنی له‌شکره‌که‌ی، هه‌زار غولامی چه‌به‌شی هه‌بوو، له‌پیشی له‌شکره‌که‌وه‌ رای‌گرتن، له‌ولاشه‌وه‌ عه‌لی پاشا، چه‌پ و راستی له‌شکره‌که‌ی خۆی ری‌ک‌خست و هاته‌ مه‌یدانه‌وه‌، له‌شکری رۆم به‌یه‌ک‌جار هێرشیان کرده‌ سه‌ر پیاده‌کان که له‌پیش له‌شکری داگیرکه‌رانه‌وه‌ بوون، نزیکه‌ی پینچ سه‌د که‌سیان لی‌ک‌وشت و ئه‌وانی‌تر چوونه‌ ناو جه‌رگه‌ی له‌شکره‌که‌وه‌، بابا شاقو‌لی که‌ئه‌مه‌ی بینی، هه‌ردوو با‌لی راست و چه‌پی سوپا‌که‌ی له‌ناوه‌راستی له‌شکره‌که‌دا کو‌کرده‌وه‌و به‌مه‌ماهه‌نگی یه‌ک‌تر، هێرشیان کرده‌ سه‌ر ئه‌و له‌شکره‌ بی‌ئ‌ه‌ندازه‌یه‌، ئه‌و دلێره‌ کل‌او ئاسنینانه‌، به‌یه‌ک‌جار هێرشیان کرده‌ سه‌ر جه‌رگه‌ی له‌شکری دوژمن:

زدند آن دلیران آهن کلاه به‌یک‌بار برمک‌ب گاه‌ سپاه

شنه‌بای مه‌رحه‌مه‌تی ئیلاهی هه‌لی‌کرد و خادم عه‌لی پاشا پی‌ی نه‌ما له‌سه‌ری بوه‌ستی و له‌ترسی هێرش‌ی دلێرانه‌ی سو‌فییه‌کان، رووی کرده‌ شیوی هه‌له‌هاتن، سواره‌ی رۆمی له‌ترسی ئه‌و راپه‌رینه‌ ری‌گای را‌کردنیان گرت‌ه‌به‌ر:

سواران رومی از آن رستخیز گرفتند درپیش راهی گریز

ته‌کلویییه‌کان دوايان که‌وتن، به‌هیزی شمشیری تیژو نێزه‌ی گیان کیش خادم عه‌لی پاشاو کو‌مه‌لیک له‌ رومییه‌کانیان کوشت و باباشاه قو‌لی له‌مه‌یدانی نه‌به‌رد دا شه‌ربه‌تی شه‌هیدبوونی نو‌شی و به‌گو‌یژه‌ی راسپارده‌ی خۆی، سو‌فییه‌کان (ده‌ده‌ موچه‌مه‌د)ی خه‌لیفه‌ی رۆملو که‌پیاویکی دلێرو ئازابوو، کردیانه‌ گه‌وره‌ی خویانو له‌ویوه‌ رو‌یشتن بو‌ ئه‌رزه‌نجان. له‌و ده‌وره‌یه‌دا بیستیان که‌ نزیکه‌ی (۵۰۰) بازرگان له‌گه‌ڵ که‌لوپه‌لیکی زۆردا له‌ته‌وریزه‌وه‌

به رهو روم دهرؤن. هه ندیک کهسی نه قام که له دواى خه لکه که وه وهك
سه رده سته ی سهر یاز دانرابوون، هیژی ته ماعیان که وته جوولهو، وهك به لای
ناگه مان دایان به سهر ئه و بازرگانه داماوانه داو هه موویان کوشتن:

کسی جان، سلامت ازایشان نبرد
بغیر از اجل هیچکس جان نبرد

و هه رچییان هه بوو تالانیان کردو ناردیان بۆ باره گای به رزی دهر بار.
له کاتیکدا که خاقانی ساحیب قهران له ویلایه تی خوراسان گه رابوو وهو
له ده ورو به ری ره ی و شه هریار دابه زیبوون، سو فیه کانی ته کلؤو رملو
په یوه ست بوون به و کاروانه به رزه وهو به ماچکردنی خاکی به ر پیی پاشا
سه رفراز بوون. کاتیک پاشا ئه و هه واله ی پیگه یشت که نه فامه کانی ئه و خیلّه
تاقمئ بازرگانیان کوشتوو وه که لوپه له کانیان تالان کردوون، ناگری
توورپه یی پاشا گری گرت و فه رمانی دا سه روکی ئه و ده سته سه ربازانه،
له گه ل چه ند که سیکی تردا، به سزای خو یان بگه یه نرین و ئه وانی تریشی
دابه شکرد به سهر چه ند شوینیکی ترداو سو فیه کانی خه لیفه ی روملو بۆ
خوراسان و هه ندئ شوینی تر ره وانه کران له گه ل
ده ستو پیوه نده کانیاندا. {جهانگشای خاقان (تاریخ شاه اسماعیل)، مقدمه ی پیوسته،
د. مضطر، ص ۴۰۵-۴۰۸}

له سهر بنه مای ئه وه ی که له سه ره وه رابورد، که سایه تی (شاه وه یسقولی) و
ئه نجامی راپه رینه که ی روون بووه وه. لیژده دا به پیویستی ده زانم چه ند خالیک
روون بکه مه وه. یه که م: میژوونووسه سه فه ویه کهان به هه موو ئه و خیل و
تیرانه ی که له گه ل قزلباشه کاندای بوون و رۆلکی کاریگه ریان هه بوو
له ده سه لات گرتنه ده سته سه فه ویه کاندای، ده گوت سو فی، له به رئه وه ی
که ئه وانه له په ی ره وانی شیخ سه فی باپیره ی سه فه ویه کهان بوون، نه ک به و
مانایه ی که نیستا به کار ده هیترئ. چونکه په ی ره وه گیان له سهر ده سته کانی

ﺳﻪﻓﻪﻭﻯ ﻭ ﻋﻪﻟﻪﻭﯨﻴﻪﻛﺎﻥ ﻟﻪﺭﻯ ﻭ ﺭﻩﺳﻤﻰ ﺗﻪﺭﯨﻘﻪﺗﺪﺍ (ﺩﻩﺭﯨﻮﻳﺶ) ﺑﻮﻭﻥ ﻧﻪﻙ ﺳﯘﻗﻰ. ﺩﻭﻭﻫﻪﻡ، ﻧﺎﻭﻫﯩﺘﺎﻧﻰ ﺩﻩﺩﻩ (ﺳﻪﻳﯩﺪ) ﻣﻮﺣﻪﻣﻤﻪﺩ، ﻳﺎ ﻭﻩﻙ ﻋﻪﻟﻪﻭﯨﻴﻪﻛﺎﻥ ﺩﻩﻟﯩﻦ، ﺋﺎﺗﻪﺵ ﺑﻪﮔﻰ (ﺷﺎﻣﺤﻪﻣﻪﺩ ﺑﻪﮔ) ﻛﻪﺑﻪﺑﻪﻟﮕﻪﻭﻩ ﺑﺎﺳﻰ ﭘﻠﻪﻭ ﭘﺎﻳﻪﻱ ﺋﻪﻭ ﺩﻩﻛﻪﻳﻦ، ﻟﻪﺳﻪﺭﺩﻩﻣﻰ ﺳﻪﻓﻪﻭﯨﻴﻪﻛﺎﻧﺪﺍﻭ ﻟﻪﺳﻪﺭ ﺑﻨﻪﻣﺎﻱ ﺩﻩﻗﻪﻛﺎﻧﻰ ﻧﻪﺧﺸﻪﻱ ﺑﻨﻪﻣﺎﻟﻪ (ﺷﺠﺮﻩ) ﻟﻪﺳﻪﻳﯩﺪﻩ ﭘﻪﺳﻪﻧﺪ ﻛﺮﺍﻭ ﭘﯩﮕﻪﺩﺍﺭﻩﻛﺎﻥ ﺩﺍﺩﻩﻧﺮﻯ، ﻟﻪﻡ ﺑﺎﺳﻪﺩﺍ ﺑﻪﺭﻭﻣﻠﻮ ﻧﺎﻭﺑﺮﺍﻭﻩ، ﻛﻪﺑﻪﮔﻮﻳﺮﻩﻱ ﻟﯩﻜﯘﻟﯩﻨﻪﻭﻩﻛﺎﻥ، (ﺭﻭﻣﻠﻮ) ﻫﻪﺭ ﺋﻪﻭ (ﻗﻪﺭﻩﻗﻮﻳﻮﻧﻠﻮ) ﻳﺎﻧﻪﻥ ﻛﻪﺧﺎﻭﻩﻧﻰ ﻣﯩﺰﻭﻭﻱ ﻗﺰﻟﺒﺎﺵ ﻧﻮﻭﺳﯩﻮﻳﻪﺗﻰ: (ﺑﻪﺷﻪﻛﺎﻧﻰ ﺭﻭﻣﻠﻮ، ﺋﻪﻡ ﻛﯚﻣﻪﻟﻪ ﻟﻪﺩﻩﻭﺭﻭﺑﻪﺭﻱ ﺷﺎﺭﯗﭼﻜﻪﻱ ﺗﻮﻗﺎﺕ ﻭ ﺳﯩﻮﺍﺱ ﻭ ﺋﻪﻣﺎﺳﯩﻴﻪ ﻓﺎﺭﺍﻭﺍﻭ ﻣﻪﺷﻪﺩﻭ ﭼﻪﻧﺪ ﺷﻮﻳﻨﯩﻜﻰ ﺗﺮ ﻟﻪﻭﻻﺗﻰ ﺭﯗﻣﺪﺍﻥ، ﻫﻪﻧﺪﯨﻜﻴﺎﻥ ﻛﯚﭼﻪﺭﻱ ﻭ ﻫﻪﻧﺪﯨﻜﻴﺎﻥ ﻧﯩﺸﺘﻪﺟﯩﻦ. ﺟﯩﻬﺎﻥ ﺷﺎ ﻣﯩﺮﻱ ﺑﯧﺮﺍ ﭘﯩﻜﺮﺍﻭﻳﻴﺎﻥ ﺑﻮﻭ، ﭘﺎﺵ ﻛﻮﺷﺘﻨﻰ ﺳﻮﻟﺘﺎﻥ ﺋﻪﺑﻮ ﺳﻪﻋﯩﺪ، ﭼﻮﻭﻩ ﺩﻩﺭﻳﺎﺭﻱ ﺣﻮﺳﯩﻦ ﺷﺎ ﻭ ﭘﻠﻪﻱ ﻣﯩﺮﻱ ﺑﻪﺩﻩﺳﺘﻪﻳﻨﺎ. ﻣﯩﺮﯨﻜﻰ ﺗﺮﻯ ﺋﻪﻭﺍﻥ ﻧﺎﻭﻱ ﺣﺎﺟﻰ ﺣﻮﺳﯩﻦ ﺑﻪﮔﻪ ﻛﻪ ﭘﯧﺶ ﺣﻪﺳﻪﻥ ﻋﻪﻟﻰ ﻛﻮﺭﭘﻰ ﺟﯩﻬﺎﻥ ﺷﺎﻩ ﻓﻪﺭﻣﺎﻧﺮﻩﻭﺍﻱ ﻗﻪﺯﻭﻳﻦ ﺑﻮﻭ) ﺗﺎﺭﯨﺦ ﻗﺰﻟﺒﺎﺵ، ﻣﯧﺮﺍﺷﻢ ﻣﺪﺕ، ﺻ ۱۱}، ﺩﻩﺯﺍﻧﯩﻦ ﺳﺎﺩﺍﺕ ﻭ ﺷﯩﺨﻪﻛﺎﻧﻰ ﻫﻪﺭ ﺯﻧﺠﯩﺮﻩﻳﻪﻙ ﻳﺎ ﺧﯩﻞ ﻭ ﻧﺎﻭﭼﻪﻳﻪﻙ ﺑﻪﻧﺎﻭﻱ ﺋﻪﻭ ﺯﻧﺠﯩﺮﻩﻭ ﺧﯩﻞ ﻭ ﻧﺎﻭﭼﻪﻭﻩ ﻧﺎﻭﺑﺎﻧﮕ ﺩﻩﺭﺩﻩﻛﻪﻥ، ﻫﻪﺭﭼﻪﻧﺪﻩ ﭘﻪﻳﻮﻩﻧﺪﯨﻲ ﺧﺰﻣﺎﻳﻪﺗﻰ ﻟﻪﭘﯩﺸﺘﻪﻭﻩﻳﺎﻥ ﺑﻪﻫﯘﻱ ﺯﻧﺨﻮﺯﯨﻴﻪﻭﻩ ﻳﺎﻥ ﻭﺍﺑﻪﺳﺘﻪﻱ ﺳﯩﺴﺘﻤﻰ ﻛﯚﻣﻪﻻﻳﻪﺗﻰ ﺋﻪﻭﺍﻥ ﻧﯩﻦ.

ﺳﯩﻴﻪﻡ: ﺋﻪﻭﻩﻱ ﻛﻪﻣﯩﻨﯘﺭﺳﻜﻰ ﻟﻪﻧﻮﻭﺳﯩﻨﻪﻛﺎﻧﻰ ﺧﯘﻳﺪﺍ ﺩﻩﺭﺑﺎﺭﻩﻱ ﺑﻨﻪﻣﺎﻟﻪﻱ ﺋﺎﺗﻪﺵ ﺑﻪﮔﻰ ﺑﺎﺳﯩﻜﺮﺩﻭﻭﻩ، ﺋﻪﻭﻩﻳﻪ ﻛﻪﭼﻪﻧﺪ ﮔﺮﻭﭘﭙﯩﻚ ﻟﻪﻭﺍﻧﻪ ﻟﻪﻫﻪﻣﻪﺩﺍﻥ ﻭ ﺗﺎﺭﺍﻥ ﻭ ﻭﻩﺭﺍﻣﯩﻦ ﻭ ﻣﺎﺯﻧﺪﻩﺭﺍﻥ (ﻛﻼﺭﺩﻩﺷﺘ) ﻭ ﺗﻪﻧﺎﻧﻪﺕ ﻟﻪﺧﯘﺭﺍﺳﺎﻧﯩﺸﺪﺍ ﺩﻩﺯﯨﻦ، ﺩﻩﻭﺗﺮﻯ ﻛﻪﻳﻪﻛﯩﻚ ﻟﻪﺑﺮﺍﻛﺎﻧﻰ ﺧﺎﻥ ﺋﺎﺗﻪﺵ ﻛﯚﭼﯩﻜﺮﺩﻭﻭﻩ ﺑﯘ ﺧﯘﺭﺍﺳﺎﻥ، {ﻣﻘﺎﻻﺕ ﻣﯩﻨﻮﺭﺳﻜﻰ، ﺻ ۵۰} ﺋﻪﻭﻩ ﺭﻭﻭﻥ ﺩﻩﻛﺎﺗﻪﻭﻩ ﺋﻪﻡ

ياداشته ي مينورسكي لهو به لگه يه ي كتيبى (جيهان گوشاى خاقان)
 خستوويه ته روو، پشتگيرى دهكات كه نهو به لگه يه نووسينه كه ي مينورسكي
 راسته دهكات وه، بهم روونكړنه وويه كه ده لى: عهله وويهه كان (ناتش به گي،
 موشه عشيعي، نور به خشى و سه فهوى كه هر چوار زنجيره ي عهله وويهه كاني
 له نه هلى حق و په رديوه رييه كاندا كو كړد بوه وه، له سر زهوى خوراساندا
 پيشينه يه كيان هه بوو و دوور نييه برآى خان ناتش بهم هويه وه كوچى
 كړد بى بو خوراسان، چونكه هه روه كه له ده قى نووسينه كه ي (ميژوى جيهان
 گوشاى خاقان) هوه دهر نه كه وى، شا ئيسماعيل توربه تى خوراسان و هه ندى
 ناوچه ي سر به وى داوه به شا محمد به گو تا قمه كه ي و له گه ل
 ده ستوپيوه نده كه يدا ره وانه ي نهو ناوچه ي كراوه، كه مينورسكي له دريژهى
 نووسينه كه يدا ده لى: له ناوچه تورك زمانه كان له نازره بياجاندا، چند لقيك
 له گروپى نه هلى حق له نيوان ته وريزو مه راغه دا (له ده وروبه رى كيوى
 سه هه ند) داو له ماكو (ناوچه ي قهره قويونلو) چند تا قميك لهو گروپه
 ته نانه ت له باكوورى ناراكس له قهره باغدا ده زين، {مقاتل مينورسكي، ص ۵۰} كه
 ناوچه ي خوراسان و نه فغانستان تا ده گاته هيند، كه له مه وداو باسى
 ده كه ين، سر به قه له مړه وى نه ماله يه بوون، نه م پيوه ندييه هه روه ها تا
 نه م چند سده ي دوايه به رده وام بوو. هه ر وه كو ئيعتيماد و سه لته نه
 ده نووسى. به گويره ي نهو ليكولينه وانه ي له م باره وه كراوه، باپيرانى نه م
 بنه ماله ي ناتش به گييه له گوندى (ناتش بيكندى) كه يه كيكه له ديها ته كاني
 (هه شترو د) نيشته جى بوون، له سه رده مى پاشايه تى (نادر شا) دا چوونه ته
 خوراسان و پاش كوژرانى نهو سولتانه قاره مانه، چوونه ته قوچان و له ويوه
 ريگاي كرماشانيان گرته به رو ئيتر خه يالى نازره بياجانيان له سه ردا نه بوو،

ئەم بنەمالەى ئاتەش بەگىیە بەسەییەدەکانى خۆیان دەلێن (دەدە).
{اعتماد السطنة، چاپنیکەوتنیک لەگەڵ محەمەد کلاردەشتى، دەسنووس: ۱۶}

چوارەم: بەهۆى ئەوێ ئەم بنەمالە هاوپەیمان و بەتوانایەى
سەفەوییەکانیش، پاش ئەوێ تووشى چەندین گرفت و شەهیدبوون و
ئازارى یەك لەدواى یەك هاتن، دوا بەدواى سەرکوتکردنى
موشەعشیعییەکان بەبیانوى لەرى لادان، شمشیر بەدەستەکانى تەکلۆ
هەوادارەکانیان کەخەریكى پرۆپاگەندە کردن بوون، بۆ بلاوکردنەوێ
دەسەلاتى شائىسماعیل، بەفەرمانى شا ئىسماعیل خۆى، بلاویان پێکرا
هێژە سەربازییەکانیانى دابەشکرا بەسەر میرەکانى تەرداو سەرکرده
رۆحییەکانیشیان لەگەڵ پێ بەخشینی زهوى و زارو دوورخستنهوێیهكى
بەریژەو بۆ خۆراسان، لەنێوەندى دەسەلات دوورخرانهو. لەگەڵ ئەویدا
کەئەمانە، هیچ کات خەيالى دەسەلات گرتنەدەستیان لەسەر نەبوو، بەلام
شا ئىسماعیل ترسى هەبوو لەتوانای سیاسى و رێبازى ئایینى ئەوان و بەم
شێوێهە لەلایەن شا ئىسماعیلەو، پەیمانى نێوانیان خرایە ژێر پێ،
هەرچەندە ئەوان هەر لەسەر پەیمانى خۆیان بەردەوام بوون و توانییان
بنەمای فکرى عەلهووییە توندپەرە پێشوووەکان وەك (پەردیوارى،
نوربەخشى، سەفەوى، موشەعشیعى) لەناو خۆیاندا گەشەى پێ بدەن و
بپارێزن.

پێویستە ئەو روون بکەینەو کەبەگوێزەى ئەوێ کەلەبەلگەو نەخشەى
بنەمالەکاندا هاتوو، شا موحمەد بەگ (دەدە موحمەد) لەسەییە
هاشمییەکانەو لەگەڵ دەرویش موحمەد خانى روملوى فەرمانرەوای
گیلان و نەیشاپور کەدواى کارى ئەو بانیۆزى ئێران بوو، لەسالى نۆهەمى
حوکمی شا عەباسى یەكەمى سەفەویدا، یەك کەس نین و شا موحمەد بەگ

پيش ددرويش موچه ممد خان ژياوه. دده موچه ممد پله و پاڼه يه كي
مهغه وي باشي هه بووه له نه جامدا كه گه راوه ته وه بو بناري شاخه كاني
زاگروښ كوچي دوايي كردووه له بورجي قوربان تهرمه كي له هه مه دان
به خاك سپړدراوه نارامگاكي بووه به زياره تگي په پره وان و موريده كان و
نه وانه ي سوزيان هه يه بو بنه ماله ي عهله وېبپه كان.

ليږدا نه وه ي له كتيبې (جيهان گوشاي خاقان) دا هاتووه، ددرباره ي شا
موچه ممد به گ له گه شته كيدا بو (مهككه) باس دهكين و به راوردی دهكين
له گه ل گه شته كي شيخ عيساي به رزنجي، وهك له كتيبېه كاندا هاتووه بو
مهككه. نووسري كتيبې جيهان گوشاي خاقان دهلي: دده موچه ممد
يه كي بو له ددرويشه پاك باوه په كاني هه سهن خهليفه ي تهكلو كه له ناو
تيكه ئيلي و روم ئيليه كاندا نيسته جي بو، هه سهن خهليفه يه كيك بو له
دلسوزو موريده پاك باوه په كاني هم بنه ماله ي خاوهن كهرامهت و ويلايه ته ي
سه فوېبپه كان. جاريك به خزمهتي هه زره تي سولتان جونه يدو دوو جار
به خزمهتي سولتان هيدره گه يشتووه، سولتان هيدره له گه ل چل كه سي
تر له سوفييه كان دهينري، بو (چله خانه) و هريهك له وانه نانېك و يهك گوزه
ئاويان دداتي، تا له ماوه ي چل روژه كدا، بهو بره ناوو يهك نانه قه ناعهت
بكه، پاش تيپه ربووني چل روژه كه له چله خانه كه دينه ددرووه، هاوپي كاني
هه سهن خهليفه هه موويان نان و ناوه كي خويان ته واو كردبو، ته نيا نه و
نه بي كه نان و ناوه كي چون بردبو هه راو هيئاو بوويه وه، پيري گوره مو له تي
پيداو ره وانه ي ناوچه ي تكه ئيلي كردو له باره ي ددركه وتن و ددرووني
هه زره تي شا ئيسماعيلي يه كه م به ليني پيداوو، كاتي گه يشته ئيلي ناوبراو
كه شف و كهرامه تيكي زوري ليدهركه وت، چهند جار په پره واني خوي له كاتي

دهرکه وتني شا نيسماعيل ناگادار ده کرده وه، کاتي کوچی کرد، کورپه که ی خوی بابا شاه قولی که نه ویش خاوه نی که شف و کهرامهت بوو، له جینی خوی داینا (نه بله قی) یه که ی بهو سپارد: "سالی ۱۹۰۷ پیری نیمه له ته وریز، له سهر ته ختی پاشایه تی ئیران داده نیشیت و نه مه نه مانه تی نه وه، له گه ل سله می مندا پیی بگه یه نه. بابا شاه قولی هر چاوه پروانی نه وکاته ی ده کرد تا له سالی ۱۹۰۵ دا، دده موجه ممد که موریدی خلیفه بوو خه یالی زیاره تی مه که ی پیروزی کردو له بابا شاه قولی داوی مؤله تی کرد. بابا شاه قولی کوتی برو مؤله ت دراوی، که له زیاره تی مه که ی نه بیته وهو ده چی بو زیاره تکردنی نارامگه پیروزه کان و له ویوه نه که ویتهری بهرو (دار السلطنة) ی ته وریز. روژی یه که م که نه گه یته نه وی، به خزمه ت نه وی چاکان و پاکان نه گه ی. پاره ی به ناوی خویه وه لی داوه و وتاریشی به ناوه وه خوینراوه ته وهو له گوره پانی ته وریزدا، نهو شه هریاره ده بینی خه ریکی گوچان بازییه. ده چیته لای و سله می منی پی نه گه یه نی نه م نه بله قه شی ده دیتی که ده یدوری به تاجه که ی سهریه وه (مه به ست له نه بله ق په ریکی رهش و سپیه که دروشمی نه هلی حق و نور به خشیه کان بووه و شا نيسماعيل داویه تی له قه راغی تاجه که ی".

پاشان دده موجه ممد نه مانه ته که ی لیوه رگرت و بهرو مه که که وته ری. داوی گه یشتنی بو مه که و سوورانه وه به دهوری که عبه دا سهردانی مه دینه ی کرد، روی کرده به غدا، له نیوان شاری باتسکینه (؟) و (دار السلام) دا له کاروانه که جیا نه بیته وهو خه و نه بیاته وه {لهو شوینه دا که به قسه ی ده فته ره که شیخ عیسا خه وی لیکه وتوه}. کاتیک چاوی کرده وه ده بینی کاروان رویشته وهو هیچ ناسه واریکی دیار نییه، که وته ریگا و ماوه ی سی

رۆژ بە دەرویشى، بىابانى بېرى تا پەكى كەوت و توانای رىکردنى نەما، كەوت و زمانى ھاتە دەرەۋە لەتىنۋىيە تىدا خەرىك بوو بمرى. كاتىك خۆر گەيشتە ناۋەپراستى ئاسمان، بىنى كەئەسپ سوارىكى عەرەبى گەنج لەسەر سەرى راۋەستاۋەو پىي دەلى: دەرویش ھەستە سەرى لەئاۋەدانىيەۋە نزىكى، دەرویشەكە بە ھىما پىي گوت توانای رۆشىتم نەماۋە، كوپە گەنجەكە دەستى گرت، ھەر لەگەل دەستى بەردەستى كوپەكە كەوت ھەستى كرد كەتوانای بۆ گەپراۋەتەۋە، ھەلسايە سەرى و لەپشتىيەۋە سواربوو، كەگەيشتە سەر تەپۆلكەكە بىنى تا چاۋ بېر ئەكا بىابانەكە پەرە لەسەۋزى و گول و لالە، كەپرو چادىرى زەريافت و ئاورىشى تيا ھەلدراۋە، بەكوپە عەرەبەكەى وت نەلەبىابانى مەككە نەلەبىابانى نەجەفدا، كەس شوپىنى وا خوشى نەدىۋە، ئەمە كۆيىيە ھاۋەنى ئەم بارەگاۋ شوپنە خوشە كىيە؟ كوپە گەنجە عەرەبەكە پىي گوت، پاشتر دەزانى. دەرویشەكە لەپىشىيەۋە دەروىشت تا گەيشتە بارەگايەك، گومەزەكەى لەجوانىدا ۋەك مانگ و خۆر وابوو، كەچۈۋە ژۋورەۋە، شوپىنىكى ھاتە پىش چاۋ كەتا ئىستا شتى واى نەدىبوو، كورسى ئالتوۋنى لەتەنىشت يەكەۋە رىزگراۋن و يەككى لەسەر كورسىيەك دانىشتبوو، روپوشىكى دابوو بەسەر دەم و چاۋىدا. دەدە موخەمەد دەستى نا بەسىنگىيەۋە سەلامى لىكردو پارايەۋە. پاشان روو داپۇشراۋەكە ۋەلامى دايەۋە پىي گوت، دەرویش دانىشە، دوايى فەرمانى دا خواردنىكيان بۆ ھىئا، لەھەموو ژيانى خۆيدا شتى وا خوشى نەخواردبوو، ئاۋىكى ساردىشيان بۆ ھىئا كەھىچ كات ئاۋى وا سازگارى نەخواردبوۋە. كە لە خواردن بوۋەۋە، بىنى كۆمەللىك كەس ھاتن مندالىكيان لەگەل خۆياندا ھىنابوو، تەمەنى نىزىكەى چواردە سال ئەبوو،

موو سوور، دهم و چاو سپي، چاوی جوان، تاجيكي سووري له سه ربوو كه هاته ژوړه وه سه لامی كړدو راوه ستا، جوانه روو داپوشراوه كه گوتي نهی ئيسماعيل كاتي نه وه هاتووو خوټ درخهيت، نه ویش وتی فرمان له نیوهی به ریژه وهیه. پاشان گوتي وهره پیښه وه، نه ویش چوو به رده می. نه و گه ورهیه پشتینهی گرتو سې جار له زهوی به رزی كړده وه داینايه وه سه زهوی و به ده ستي پیروزی خوۍ پشتینه كهی به ستو تاجه كهی له سه ر لبردو جاريكي تر خستیه وه سه ری و خه نجه ريكي كوردی كه به پشتیه وه بوو (نهم سومبوله مایه ی تیږامانه) هه لیگرتو له به رده د درویشنه كه دا (ده ده موحه ممد) دایناو گوتي؛ نه مه هه لگره به كه لكټ دیت. شمشير كيشی له یه كيك له یاوه ره كانی وهر گرتو به ده ستي پیروزی خوۍ به ستي به پشتیه وه وهر مووی برؤ مؤله تت دراوه. فاتحیه یان خویندو سپاردی به و دوو سې كه سهی كه هینا بوویان. كاتيك كوپه گه نجه یان برد، ئیشاره ی كړد بو گه نجه عه ره به كه گوتي، درویش بگه یه نه كاروانه كه و نه ویش درویشی هینايه درئی و پیي گوت نه وه كاروانه كه یه كه لیي دابرابووی كاتيك ده ده موحه ممد كاروانه كه ی بیني، گوتي: نهی گه نج سویندت نه دم به خودا، پیم بلی نه و زاته گه ورهیه كي بوو، نه و كوپه جوانه چ كه سیك بوو، گوتي نهی درویش هیشتا نه ترانیوه نه و زاته گه ورهیه حه زره تی مه دی بوو. ئیتر درویشنه كه به ناچاری خوۍ گه یاند به كاروانه كه و پاشماوه ی نه م بابه ته ی ده ده موحه ممدی رؤلمو له ناو رووداوه كانی سالی ۹۰۷ ی كوچیدا باس ده كړی. {تاریخ جهانگشای خاقان، لاپه په كانی ۴۳ (تا ۴۴ ب، عالم آرای شاه اسماعیل، ص ۴۱-۴۲. ده سنوس زانكزی كه مریج Add 200 لاپه په كانی ۴۲ ب و ۴۳)}

له باسی رووداوه كانی سالی ۹۰۷ ی كوچیدا، سه رده می چوونه سه ر ته ختی شا ئيسماعيل له ته ورین، بهم شیوهیه هاتوو: (له و كاته دا ده ده

موحه مەد كەپپىش دوو سال لەرۆم ئىلىيەو چوو بوو بۆ زىارەتى مەككەو مەدىنەو لەبىيابانى مەككەدا چاوى بەو حەزەرەتە كەوتىبوو، لەگۆرەپانى ساحىب ئابادى تەوریزدا بەخزمەت ئەو زاتە پىرۆزە گەيشتوبو و شەرەفى ماچکردنى پىنى ئەوى دەسكەوتىبوو.

ئەم باسە لەنێو رووداوەكانى سالى ۹۰۵، ئەوكاتە كەشا ويستىبووى لەلاهیجان بچیتە دەرەو نووسراو، دەرە موحه مەد عەرزى كرد خەنجەرە كوردییەكەى كەلەو شوینە پىرۆزەدا بەوى سپاردىبوو بەئاگادارى بابا حەسەنى تەكیە ئىلى گەياندوویەتیە دەستى شازادەى بەئاوات گەیشتوو و خەلاتى سەرفرازیشى وەرگرتووو بەگۆیرەى داواى دەرە موحه مەد ئەسپىك و بړىك پارەى نەخت و هەندى شتى تریشى وەرگرتووو مۆلەتى گەپانەوێ پى دراو. {جەهانگشاە خاقان (تارىخ شاە اسماعیل)، ص ۱۵۴-۱۵۵}

۱. لەیەكچوونى داستانى چاوپىكەوتنى مەعنەوى شا موحه مەد بەگ (دەرە موحه مەد) لەگەل شا ئىسماعیلدا لەگەشتى مەككەدا، لەگەل داستانى چاوپىكەوتنى سەبید عیسای بەرزنجى (شیخ عیسا) لەگەل سولتان ئىسحاقدا لەگەشتى مەككەو مۆژدەى سەرەلدان و دەرەكەوتنى ئەو گەرەبە لەكاتى دیارىكراودا، بەلەبەرچاوگرتنى ئەوێ كەدەنگوباسى هیچ لەو دوانە لەدەستى نووس و بلاوكراوەكانى ئەهلى حەقدا نەكراو، وەك چۆن هى گەرەكان باسكراو، نەكراو. بەلام لە(تذکره اعلی) كەئىقانوف لەهیند بەچاپى گەياندوو، بەشیكى تاییبەتە بەباسى سەردەمى موحه مەد بەگ و دەربارەى شیخ عیسای بەرزنجى، وەك پىشەكى لەبەرەمە چاپكراوەكانى ئىراندا ئامازەى پىكراو (!!؟) یەككى تر لەنیشانە لىكچووەكان ۱- خەنجەرە كوردییەكە. ب- ھاوړىكانى شا موحه مەد بەگ كەسێ كەس

بوون. ج- پشت به ستنه که ی شا ئیسماعیل له لایه ن حه زره تی مه هدییه وه و سپاردنی خه نجره کوردییه که به شا موچه ممد به گ که بیدا به شا ئیسماعیل {تشکیل دولت صفوی و... د محمد کریم یوسف جمالی، ص ۱۲۳-۱۲۵} {جهانگشتی خاقان، د مضطر، ص ۸۰} له کاتیکدا که ده چیته سهر تهختی پاشایه تی، ئه مانه هه مووی گوزارش له رووی له یه کچوون و نیشانه هیما ییه کانی ئه م دوو رووداوه ئایینییه ده کن.

به م شیویه بنه مالیه ی ئاته ش به گی، موژده دهری ویلایه تی سه فه ویه کانی و پاشایه تی شا ئیسماعیل سه فه وی بوون و گه لیک بنه مالیه ی عهله ویه توندره وه کانیان له مه ترسی سهر کو تکردن و له ناو بردن رزگار کرد، به هو ی نزیکردنه وه یان له خو یان و بوون به خالیکی سهر کی بو یه کگرتن و هاوپه یمانی (عهله وی = ئه هلی حه ق و سه فه وی و مو شه عشیعی و نوربه خشییه کانی) که له شوینی خویدا ئامارّه به کارو چالاکی ئه وان له هیندو ئه فغانستان ده که ین ئه وه ش ده بی بلین که له (تذکره اعلی) دا، شا ئیسماعیل وه که عه لی قه له ندر ناو براوه. (تذکره اعلی، ص ۱۹۰) ئیستاش بو سه له ماندنی زیاتری ئه وه ی له سهر وه رابوردو چالاکیی ئه وه عهله ویه گه ورانه ی ئه هلی هه ق که نی رراو نوینهری سه فه ویه راپه ریوه کانی بوون بو ولاتی عوسمانی، ده ست ده که ین به باسکردنی راپه پښتې شاهو یسقولی له زارو نووسینی میژوونو سه تور که کانه وه.

پرو فیسور ئیسماعیل حه ققی له میژووی عوسمانیدا ده نو سیئت: له سه ر خاکی ئه نادولدا، واته سه ر زه وی عوسمانییه کانی، ژماره یه کی زور له عهله ویه کانی ده ژیان و له زو وشه وه په یوه ندییه کی پته وه هه بوو له نیوان ئه وان و سو فیه کانی ئه رده بیلدا. شانیسماعیل (۹۰۷ - ۹۳۰ کۆچی) به مه به سستی راکیشانی ته واوی عهله ویه کانی ئه نادول به لای خویدا،

تاقمىكى نارد بۇ ئەو ناۋچەيە بۇ بلاۋكردنەۋى يىروباۋەرى خۇيان. بەم شىۋەيە بەنەينى ياخى بوۋنىكى بەربلاۋى دژى عوسمانىيەكان بەرپاكرىد. ھەندى ھۆى تىرىش ھەبوون كەئاسانكارىيان دەكرىد بۇ چالاكىيەكانى شا ئىسماعىل، لەۋانە لاۋازىسى فەرمانپەرۋاىي عوسمانى، كەمتەرخەمى و بىفكىرى ۋەزىرەكان، ناكۆكىي نىۋان شازادەكان و ركا بەرايەتى كىردنى يەكتى، بۇ گەيشتىن بەسەر كورسى دەسەلەت، بەتايىبەتى كاتىك كە ئەم ناكۆكىيەى نىۋان شازادە عوسمانىيەكان گەيشتە ئەۋپەرى. شا ئىسماعىل بۇ سوۋد ۋەرگرتن لەۋ بارودۇخە، نور ەلى خەلىفەى خەلكى ئەنادۆلى نارد بۇ ئەۋى. كەنورەلى گەيشتە ناۋچەى قويلوۋخەسار، سىچۋار ھەزار نەفەر لەۋەلەۋىيەكانى ئەۋ ناۋچەيە لەدەۋرى كۆبۈنەۋە ئەۋىش ھىزە سىچۋار ھەزار نەفەرىيەكەى عوسمانى كەفایەق بەگ (پاشا) فەرمانپەرۋاىان بوۋ، شكاندو شارى (تۇقات)ى خستە ژىر دەستى خۇيەۋەۋ بەناۋى شائىسماعىل خوتبەى خويندەۋەۋ ھىزىكى زۆرى لەخىلەكانى ئەفشارو ئەرساق، قەرە بانلو، تورگوتلو، بۇزاۋقلو، تەكەلى ۋە ھەمىدالى كۆكرىدەۋەۋ دەستى كىرد بەچالاكى نواندن. يولار. قستى ئەھمەد پاشا كەبەفەرمانى شازادە ئەھمەدى ۋالى (ئەماسىيە) ھىرشى كىردە سەريان ئەۋىش شكستى ھىئا، بەلام پاش ماۋەيەك ۋەۋى ئەۋەى كەياۋز سولتان سەلىم بوۋ بەفەرمانپەرۋا، كۆتايى بەم بارودۇخە مەترسىدارە ھىئا. {تارىخ عثمانى، ج ۲، ص ۲۵۷-۲۵۸}

شاھ قولى بابا تەكەلى (خەلكى تەكە)، ياقۇلباشى كەقەرابىق ئۇغلىيان پىدەگوت ۋە عوسمانىيەكان بە (..قولى) ناۋيان دەبرد، كورپى كابرايەكە ناۋى ھەسەن خەلىفە بوۋ يەكك بوۋ لە جىنشىنەكانى شىخ ھەيدەرى ەلەۋى، باۋكى شا ئىسماعىل ۋە خەلكى گوندى (يالىلى) سەر بەناھىيە قورقودايلى

بوو. ھەسەن خەلىفە دووجار ھاتبۈۋە خزمەتى شېخ ھەيدەرى باۋكى شا ئىسماعىل، ئەۋىش ۋەك خەلىفەيەكى خۆى، ناردى بۆ ناۋچەى نكەئىلى (ئەنتالیاۋ دەۋرۋەرى) بوو بەلپىرسراۋى راكىشانى خەلكى ناۋچەكە بە لای شېخ ھەيدەردا.

ھەسەن خەلىفەۋ شاقولى كۆپى لەئەشكەۋتېكدا، لەنزىكى گۈندەكەى خۇياندا كەكەۋتوۋەتە دەۋرۋەرى (ئەنتالیا) خەرىكى خۋاپەرستى بوونو ناۋبانگيان زۆر بىلاۋبوۋەۋە، بەشىۋەيەك شۆرەتى خۋاپەرستى ئەۋان كەۋتە بەرگۈيى سولتان بايەزىدو ئەۋىش ھەر سالىك شەش ھەۋت ھەزار (ئاقچە)ى بۆ نزاكردن بۆ سولتان، بۆى ئەنارد. بەم شىۋەيە، پاش ئەۋەى قەرابىق بەھەۋلۈكۈششى خۆى لایەنگرانىكى زۆرى لەخۆى كۆكردەۋە. شا ئىسماعىل بەھۆى ئەۋەۋە (شاقولى) لەئەنادوللى رۆژئاۋا، رۆم ئىلى، لەناۋچەى سرز، سولانىك، زاگاراى، يەنجە، فىلىبە، سوفىەۋ ناۋچەكانى تر لەرىگەى خەلىفەكانىەۋە خەلكەكەى بانگ ئەكرد، بۆ ئەۋەى بچنە ژىر ئالای ئەۋەۋەۋە بەيەتەى پى بكن. شاھ قولى بەسوودەرگرتن لەناكۆكىى نىۋان شازادەكان ۋ كەمتەرخەمى كاربەدەستە گەۋرەكانى دەۋلەت، دەستى كرد بەپاپەرەين ۋ شۆپش، دە ھەزار كەسى لەگەلداۋو، گەنجىنەى شازادەى (قورقود كەلەۋ كاتەدا لەئەنتالىيەۋە دەيانبرد بۆ مانىسا تالانىان كردو پاش ئەۋەى بېرىكى باش پارەيان كەۋتە دەست، بەناۋى خەلىفەى شا ئىسماعىلەۋە، ھىرشى كرده سەر ناۋچەكەۋ قازى ئەنتالیاى كوشت ۋ ئىنجا ھىرشى كرده سەر شارۋچكەكانى قزجەكەيا (قايا)، ئىستانووس، ئەلمالى، بوردور، كچى بورلى ۋ لەۋىش قازى ۋ ھەندى كەسى ترى لەخەلكى ناۋچەكە كوشت ۋ گەيشتە دەۋرۋەرى كۆتاهىيە. ئامانجى يەكەمى ئەۋ داگىركردن ۋ

ده ست به سهر اگرتنی ناوچه ی قهرامان وو. قهره گوزلو نه حمده پاشا به گلهر به گی نه نادول کرا به لپړسراوی سهر کو تکردنی نه وانه، قهره گوزلو پاشا که نه زمونیکی وای نه وو، هیچ بایه خیکی پی نه دان و به هیژیکي که مه وه که و ته ری. له سهره تادا سهر که وت به سهریاند، به لام له نه نجامدا خو ی شکاو گیرا به دیل. شاه قوی ئابلوقه ی کو تاهیه ی داو نه حمده پاشای له بهرام بهر قه لادا کوشت، به لام هریوی نه کرا قه لاکه داگیریکا. {۲۳ ی موحه رمی ۱۱۷ ی کچی - ۱۵۲۲/۴/۲۲ زاینی}

شازاده قورقود فه رمان په وای مانيسا، نه م دهنگو یاسه ی به حکومه تی ناو هندی گه یاند، خادم علی پاشای سهرک وه زیران، شازاده نه حمده، فه رمان په وای ئاماسیا عوسمانی کو پی شازاده نه حمده دو موحه ممه دی کو پی شازاده شاهه نشا = سنجق به گی بی شهر (به گ شه هر) یان (نیده)، کران به لپړسراوی سهر کو تکردنی نه وانه. هیژه کانی شاه قوی پاش کوشتنی حه یدهر پاشا، به گلهر به گی قهرامان به ره و باکورور چونه پی شه وه، نه و شازادانه ی که دان را بوون به لپړسراوی سهر کو تکردنی نه وانه، له شوینی کدا که پیی ده گو ترئ ئالتون تاش له کو تاهیه، به ری که وتن له گه ل نه حمده پاشادا، له کیویکی سه خندا شو پشگیره کانیان ئابلوقه دا، شازاده نه حمده له بری نه وه ی رو به رو ی شو پشگیره کان ببیته وه، رایگه یاند که (پاشایه تی به من سپیردراوه). به م شیوه یه نه حمده پاشا دا وای له چه کداره کانی یه نی چه ری کرد که له گه لید ابوون به یه تی پی بکن و بچه ژیر سیبه ری به یداخ ی نه وه وه، نه وانیش نه مه یان ره تکرده وه. له م سه رو به نده دا، شو پشگیره کان ریگایه کیان دوزیه وه خو یان له ئابلوقه که رزگار کرد. عه لی پاشا خیرا دوا یان که وت و شازاده نه حمده دیش گه رایه وه شوینی خو ی. نه م که مته رخه می و بی سه رو به رییه، بوو به هو ی نیگه ران بوونی چه کداره یه نی

چەرىيەكان. خادەم عەلى پاشا (سەرەك وەزىران) لەچىق ئاۋا، بەھىزەكانى شاقولى گەشتىن و شەپ دەستى پىكىرد، لەشۈيىنىكىدا بەناۋى (گدىك خانى). سوپاى عوسمانى بەھۆى ناكۆكىي نىۋان خۆيان، دەستيان لەشەپ كىشايەو و بلاۋەيان لىكىرد. عەلى پاشا ھەول و كۆششىكى زۆرى كرد كەرىگا لەشكان و بەزىنى سوپاكەى بگرى. لەھەمانكاتدا شاقولى بەتيرىك پىكرا و مردو لەنىۋ قزلباشەكاندا ئاژاۋە پەيدا بوو. خادەم عەلى پاشا بەبويىرى و چاۋ قايمىيەكى تەۋاۋە و ئاۋزەنگى دا لەئەسپەكەى و تاۋى دا. بەلام لەبەر ئەۋەى كەلەھىزە سەرەككىيەكەى دووركە و تېۋوۋە، بەھۆى جەنگاۋەرەكانى شاقولى ئابلۇقەيان داۋ بەتيرىك پىكرا و كوژا (ربيع الثاني ۹۱۷ = ۲ تەمووزى ۱۵۱۱)، ھىزى عوسمانىيەكان كە لەھالەتى سەرەكە و تىندابوون، بەھۆى نەبوونى فەرماندەۋە، نەچوونە پىشەۋە، و پاشماۋەى ھىزەكانى شاقوليش بەرەو ئىران كىشانەۋە. {دەۋلەتى عوسمانى پاش ئەم بەزمەى شاقولى، ئەو قزلباشانەى كەلەدەۋرۋەرى ئىسپارتاۋ ئەنتالىيە دەسگىركرا بوون، گواستىنەۋە بۇ دەۋرۋەرى مودون و كورن لەنزىكى مۇرە}.

{پاشماۋەى سوپاكەى شاقوليش كەبەرەو ئىران گەپابوونەۋە}، لەنزىك ئەرزەنجان توۋشى كاروانىك بوون كە پىنچ سەد بازىگان لەتەۋرۋىزەۋە بەرەو ئەنادۆل دەرۋىشتىن، ھىرشىيان كىردە سەريان و ھەموۋىيانىان كۈشت، لەبەرئەۋەى كە شائىسماعىل بايەخى زۆرى ئەدا بەكارى بازىگانى و بازىگانان، ھەموو سەر كىردەكانى ئەو شۆپشگىرانەى كەلايەنگرى خۆى بوون، كۈشت؟! (۹۱۷ى كۆچى = ۱۵۱۱زايىنى) {مەمان سەرچاۋەى پىشۋو، ج ۲۵۸-}

هه روه ها له شوينېکي تر دا نوو سيويه تي (... نور خهليفه که يه کيک بوو له خهليفه کانی شا ئيسماعيل، له ريگای لايه نگر و موريده کانيه وه ده ستیان کرد بوو به چالاکیي نواندن و، عهله وېبپه کانی ناوچه ی سیواس، توقات، ئه ماسيا، چوروم يان به ناوی شا ئيسماعيل وه بانگ ئه کرد بو یه کگرتن و يه کيټی. هه روه ها شاقولی کوړی حه سه ن خهليفه که له عهله وېبپه کانی ئه نادول و له خهليفه کانی شيخ حه يدهری باوکی شا ئيسماعيل بوو، ئه ویش به ناوی شائيسماعيل وه، له ناوچه ی ئه نتالیه و دهر و بهری، له چالاکیا بوو و به هو ی لايه نگره کانيه وه، په ره ی به چالاکیيه کانی دابوو و، گه ياند بوويه ناوچه ی روم ئیلی (۹۱۵ ک - ۱۵۰۹ ن).

شا ئيسماعيل له و کاته دا که به نه ينی چالاکی ئه کرد، چالاکیيه کانی خهليفه شاقولیش له سالی ۱۵۰۹ ز، له ناوچه ی ئه نتالیا له رورژ ناوی ئه نادول دا په ره ی سه ند بوو. شا ئيسماعيل هه ندی له په يره وانی خو ی خست بووه ناو گروپ و لايه نگرانی هه ندی له و شازادانه ی که له ویلايه ته کاند ابوون و له گه ل ئه و شازادانه دا ده ستی دابوو نامه گوړينه وه.

کوړی حه سه ن خهليفه که له کتيبه ميژويه کاند ا به شا قولی ناو براوه، (نه زانراوه ناوی خو ی چی بووه) خه لکی گوندي (يالين لی) ی سر به ناحیه ی قورقود ئیلی بووه. له ئه شکه و تيکی نزيکی گونده که ياندا، خه ريکی خوا په رستی بوو، ئه و که سانه ی که نه هاتن بو زیاره تکر دنی، به وه لی ناویان ئه برد، ته نه ات سولتان بایه زیدی دوه میش پاره ی بو ئه نارد.

شاقولی که به م شيويه ناو بانگی بلاو بووه وه، بو جيبه جيکردنی مه به ستی نه ينی خو ی، چاوه پوانی هه ليکی گونجاو بوو. کاتيک به پړوه بردنی کاروباری ده ولت له لايه ن سولتان بایه زیده وه به ره و رووی

وهزیره کان کرایه وهو خوئی له بهر یوه بردنی کار گوشه گیر کردو هه لپه ی کوربه کانی شی، بو نه وهی بگه نه پله ی فه رمانه وایی وای کرد له شاقولی جورته و بوییری پهیدا بکات. شازاده قورقود، سونجق به گی نه تالیه ناگادار بوو له پیلانه کانی شاقولی و له گه ل نه وه دا که هیژیکه به سه رکردایه تی یه کی که له پیاوه کانی که ناوی سوباشی هه سه ن ناغا بوو، توانی تاقمه که ی شاقولی په رته وازه بکات، به لام خودی شاقولی ده ریا ز بوو. نه وانه ی له و تاقمه گیران مه رام و پیلانه کانی شاقولیان خسته پوو.

شاقولی پاش نه وهی رایکرد، که یشته ده ربه ندی (یه نیجه) له گه ل ۴۰۰- ۵۰۰ که س له لایه نگرانی دهستی کرده وه به سه رکیشی کردن و هه رچی قازی و والیه کی به رده ست بکه وتایه نه یکوشت، کاروانی شازاده کانی قورقود، که ده رویشتن بو (مانیسا) تالانی کرد. پاش نه وهی که سوپای شازاده چوونه پال شاقولی که نیژ را بوون بو شه پر کردن له گه لیدا، هیژی ده ولته تووشی شکست هات و شاقولی رووی کرده نه تالیان و نابلقه ی دا.

نهم رووداوه که ده ولته تی ناوه ندی به یاخیبوونیکی ناوچه یی ده زانی و هیچ گرنگیه کی پی نه ده دا، بلا بووه وه زیاتر هانی شاقولیدا بو په رده ان به بزوتنه وه که ی و هه لیکوتایه سه ر ده ورو به ری بور دور، گيجی بورلی، ئیستانووس، (قوریقود ئیلی)، ئیسپار تا، گول هه سار، سه ندوقلی و ده ستیکرد به تالان کردن و کوشتو پری خه لکه که. هه رچه نده قه ره گوز نه حمه دو پاشای والی نه نادول بو رو به رو بوونه وه له گه لیاندا که وته پئی، به لام له نزیکه کوتاهیه، تووشی شکست بوو و کوژراو، له لایه ن شاقولیه وه

هه لواسرا (۲۳ محرم ۹۱۷ ک = ۱۵۱۱/۴/۲۲)

شاقولی پاش ئه وه بهر وه (بورسه) پیشره ویی کرد. حه سه ن ئاغا که بو روو به روو بوونه وه نیژد رابوو له گه لیدا، شکستی خوار دو کوژ را. نیگه رانی له ناو خه لکی بورسه دا رووی له زیادی کردو شازاده قورقود په نای برده بهر قه لای مانيسا. له دواي ئه وه ی قازی بورسه نامه یه کی نارد بو ئه سته نبول و تیايدا نوو سیبووی که نه گهر تا دوو روژی تر، هیژی یارمه تی نه گاته بورسه، بارودوخه که خراپ تر شه بی، ده ولته تی ناوه ندی که و ته خو ی و خادم عه لی پاشای سهره ک وه زیران کرا به بهر پرسی سهر کو تکر دنی یاخی بوونه که.

شاقولی که له هاتنی خادم عه لی پاشا له گه ل هیژی یه نیچه ری ئاگادار بوو، ناچار بوو پاشه کشه بکات، به لام سهره ک وه زیران هر به دوايه وه بوو. له شه پړکا که له چپق چایی و یاگوک چای له نزيك سیواس رووی دا، خادم عه لی پاشای سهره ک وه زیران کوژ راو هیچ هه والیک دهر باره ی شاقولی که شکستی هی نا بوو، ده ست نه که وت (ربیع الاول ۹۱۷ = ته مموزی ۱۵۱۱)

شازاده سه لیم والی ته رابزون، له گه ل ئه وه دا که چالاکی و جموجولی شائيسماعيل له نه نادو لی و به زم و به سه ره اتی شاقولی و راپه پړنی ناو به ناوی عه له وییه کانی به وردی خستبو وه ژیر چاودیزییه وه، له خراپی بارودوخه که و په یوه ندی هندی له شازاده کان له گه ل شائيسماعيل دا، و تاج کردنه سه ری مورادی کوپی شازاده نه حمه دی برازای، به ده سستی خلیفه ی شائيسماعيل ئاگاداری په ida کردو چاوه پوانی دوا ئه نجامی شه بارودوخه بوو، چوونه سهر ته ختی پاشایه تی سه لیم، وای کرد که سولتان (شازاده) نه حمه دو مورادی کوپی بین به سهر کرده ی راپه پړنی عه له وییه کان و له نه نجامدا کاره ساتی ده ور به ری توقات، چوروم، سیواس روو له زیادی بکات.

یاوز سولتان سه لیم، پاش ئه وه ی له ماوه ی دوو سالدا، مه ترسیی شازاده کانی له کو ل خو ی کرده وه، خو ی ئاماده کرد بو جهنگ له گه ل ئیراندا،

عه له وېيه (قزلباش) کانی ژيړ ده سه لاتی عوسمانيه کان، به فیتی نه پښتۍ شائيسماعيل له نه نادولی بايان دايه وه به لای نه وداو روپان کرده نهو، که به زمی شاقولی نمونه يه ک بوو له وانه. بهم هوپه وه، راپه پښتۍ ناو به ناوی عه له وېيه کانی ناو ولاتی عوسمانی، له کاتی شه پرکردن له گه ل شائيسماعيلدا، ده پتوانی بېته مه ترسيه کی گه وره بو سر ده وله تی عوسمانی. بهم شپوه يه، پاش ناردنې فرمان سونجق به گو به گله ربه گه کانی نه نادولی، نه وان ده ستیان کرد به ليکولینه وه و ليپرسي نه وه و ناوی لایه نگرانی شائيسماعيل و نه و که سانه ی که مه ترسی نه و هیان لیده کرا ده ست به راپه پښتۍ بکن، له ده فته ريکدا تو مارکرا. چل هزار که س که به زیان به خش و مه ترسیدار دانران، یا کوژران یا خرا نه زیندانه وه. پاش نه وه سولتان سليم، پیاوړی که له لایه ن شائيسماعيل وه نيړدرا بوو بو نه نادولی، بو نه وه ی به ناوی نه وه وه زانیاری کو بکاته و هم خه لک بانگ بکا، بو نه وه ی به یعت به شائيسماعيل بکن، له زیندان نازادی کردو کاغه زیکی به فارسی له ژيړ ناوی (وهره و نه وه ی که دیوته بيگپره ره وه) پیا نارد بو شائيسماعيل [تاریخ عثمانی، پرفیسور اسماعیل حق، اوزون چارشلی، ترجمه وهاب ولی، ص ۲۹۲-۲۹۴].

له نوو سینی میژو نوو سه تور که کاندا، به راشکاوی بو چوونی جیاواز ده رباره ی ده نگوباس و راپه پښتۍ شاه وه یسقولی هیه، له سه ره تادا ده لیښ: شاه وه یسقولی و باوکی له لایه ن شائيشماعيل وه نيړدرا ون بو ولاتی عوسمانی و له لایه کی تره وه ده لیښ، خه لکی ناوچه که خو په تی؛ له یه که م توپژینه وه دا، باس له مردنه که ی ده که ن و له توپژنه وه ی دوو مه دا ده لیښ: (سه باره ت به شاقولیش که شکستی خوارد بوو، هه والیک به ده ست نه که وت) و له گه ل نه وه دا که نه و به ناوی خو ی و به ناوی باوکیه وه پیناسه کراوه، به لام هر ده نوو سیّت که: (نازانریت ناوی چی بووه)؟!

راپه پړینی عهله وییه کانی له ناوچه ی نه نادولی وه نه بې هر له کاتی سره له دانی سهفه وییه کاندای بووییت، به لکو هاوکات له گهل درکه وتنو سره له دانی سهیید موچه ممد زاهید پیرخدری شاهویی، هاوپړی له گهل سهیید باباعلی هه مه دانی و هاتنی له ناوچه ی خوراسانه وه بو ناوچه ی روژئاو او بناره کانی زاگرووس، له سهرده می سهلجوقیه کانی نه نادولی و له سهرده می غیاسه دین که یخوسره و، دووهمین راپه پړینی عهله وییه کانی له نه نادولی ناوهندی دهروبه ری سیواس، ناماسیا، توقوت، چوروم مه لاتی، به سه رکردایه تی ئیسحاق بابا (که نه ویش له خوراسانه وه چوبووه نه نادول) دهستی پیکردو له وه به دواو هاش، رووداوی خوینینی وه ک راپه پړینی عهله وییه کانی که به درولدینی کوری قازی سیماونا له بالکان و روم نیلی و نه نادولی روژئاو او رووی دا. {تاریخ عثمانی، ص ۲۹۱}

نهم رووداوانه که به لگه ی میژووییان هیه ده رباره ی په یدابوون و راپه پړینی شاهویدیس قولی و شهیدبوونی و میژووی سه ره له دانی شا موچه ممد به گ له گیرانه وه و داستانه کانی (تذکره اعلی) به م شیوه یه باسکراوه: (محمده به گ به یاره به رچاو روونه کانی خو ی به لینی داو گوتی له سه رکاری خیری خوتان به رده وام بن، که پاش ماوه یه کی تر دیم و نه گه مه لاتان و، پاش نه وه رووی کرده ولاتی عوسمانی و له شوینیکدا که به قاپی به ناوبانگه چوو به دهم جیبه جیکردنی نه و گفته وه که پیشتر دابووی به هه ندی که س و له وی ناوی خو ی گوړی و کردی به (حاجی به کتاش وه لی) و ماوه ی هوت سال له وی مایه وه و پاش نه وه گفته دا به یاران و خزمه تکاره کانی و پیی راگه یان دبوون که به رده وام بن له سه رکزمه تکردنی خو یان {تذکره اعلی، ص ۱۲۴}.

جاریکی تر، لەروونکردنەوهی بەشی ھەتەمدا، ھاتنی پاشای جیھان ھەسەن خەلیفە و کوپەکەى بەشیوھیکەى عیرفانى لە (تذکرە اعلی) دا، بەم شیوہیە ھاتووە: (ماوہیکە تیپەپری بەسەر ئەویدا کەگفتی بەخەلکی رۆم (عوسمانی) دابوو، ئەوانە چەند کەسیک بوون کەبەدوای پاشای جیھاندا دەگەپان و لەناجری (رووباریکە لەباشووری شاخی سەبەلانەوہ ناوہکەى ھەلەدەقوئى و دوای ئەوہى بەناو شارى تەوریزدا تیدەپەپى دەپژیتە دەریاچەى ورمى وە لەم رۆژگارەدا پىی دەلین تەلخەرود) چاویان کەوت بەشای جیھان و کەوتن بەسەر دەست و پىیداو گەپانەوہ بۆ ولاتى خویان و موژدەیان دا بەخەلکی رۆم و لەناو ئەوانەدا ھەسەن ناویک ھەبوو، تاقە کوپىکی ھەبوو ئیتەر نەکوپو نەکچ ھیچی نەبوو، پىش چەند رۆژیک ئەو کوپە مردبوو، باوک و دایک و کەسوکاری کوپەکە چوونە سەر گۆزەکەى و ھەلپاندایەوہ و لاشەى کوپەکەیان ھینایە دەرەوہ، ھەلپانگرت و بردیانە بەردەم پاشای جیھان لەناجری، زیارەتیان پیکردو پىیان گوت ئەى شا ئەم مردوہى خۆمان بەزیندووئى لەتۆ دەوئیت و لەگەل خوشیاندا ھەندى قوربانىیان ھینابوو، شای جیھان لەسەر بەردىک دانىشتبوو...) (تذکرە اعلی)، ١٣٢٧.

فەرموودەکانى ترو زاراوہى تورکى، لەو سەردەمەدا لەناو (تذکرە اعلی) دا برەویان پەیداکردو کاریگەرئى خویان ھەبوو و بنکەى راپەرین دەچیتە ئازەربایجان و پاشتر بۆ خۆراسان و سەر لەنوئى بۆ ئازەربایجان و کرماشان دەگەپیتەوہ، ھەر وەکو محەمەد بەگ دەربارەى کاتى سەرھەلدانى ئاتەش بەگ کەخۆى لەرۆمەوہ دەچیتە خۆراسان و پاشتر ھاتە لوپستان، دەفەرموئى: ... ئاگرىک دیتە جیھانەوہ لەدیى قاسم قولى نىشتەجئ دەبئو دەبیتە ئاگرى جیھان:

آقاچە (دورو)

شەھوار ئەزەلەن ئاماج دووپوو

چراغ جىھان تا رۆ مەگرو

ھەركەس شەكبارە و لكش مەپرو

مەيۆ چ ھەردە

نەخچىر دائىم مەيۆ چ ھەردە

چ دەستى ئەوەن زىندەو مردە

چ دون ئاتەش مەخیزو جە پەردە

ئاماج (دووپوو) (مەبەستى دووپوو فرامانە جەمسەرى ئەو بنەمالە

لەنزىكى كرماشانەو)

بەيارانى فەرموو وەرن بۆ ئەوئ (گوندى قاسم قولى) و خۇى چوو بۆ
ئاجىرو گوتى: رۇژىك دوازەدە خەلىفە لەلوپستانەو دەھاتنە خزمەت محەمەد
بەگ كە گەيشتنە كەنار رووبارى ئاجرى، چوار كەسيان پىيان گوت: ئەوہى
شاراۋەيە لىمان بۆمان ئاشكرا بکە، تا بزائىن دواروژمان چىيە. شای جىھان
فەرمووى: پاش ئىمە خان ئاتەش دىت، پاش ئەو ئىمام قولى دىت و بەدوای
ئەودا سەرخۆش و دوای ئەو سولتان مەحمود و پاش ئەو مىرزا عەباس
بەگ و پاش ئەو مىرزا نىزام و بەدوای ئەودا ئاغا مىرزا دىت كەئىمە ئەوانىن و
ئەوانىش ئىمەن (مەلەبەندى ئەم زنجىرە ئامارە پىكراۋە ھەر ئەو گوندى
دورو فرامانە كەلەپىشەو ناومان ھىنا). پاشان فەرمووى، شەرت بى
ئەركاتە لەپىش ھەموو مىللەتەكانەو ئاشكراۋونى ئەو پياۋە گەورەيە ئىۋە
بىزانن و ئەگەر كەسىك باۋەپى بەم وتە نەينىيە نەبوو لەزومەرى بەنيامين
چوۋەتە دەرەوہ. {تذکرہ اعلیٰ، ص ۵۳}.

بە کورتی لە سەر دەمی میژوویی شاو دەیس قوڵی و محەمەد بەگ
بە دەرکەوتن و سەرھەڵدانی خان ئاتەش کە شا میھمان بوو گەیشتە لووتکە و
قۆناغیکی نوێ لە ھاوپەیمانیەتی (ئەھلی حەق، نوور بە خشی: سەفەوی،
موشە عشیعی) لە سەر بنەمای یاسای (پەردیوھری) ھاتە بوون. لێرەدا
پێویستە ئەو بزانین کە لە کتیی (تذکرە اعلی)دا، تەنیا باس لە کەشف و
کەرامەتی شاو دەیس قوڵی کراوە، لە ناوچەی سیروان و ھەورامان و شاھۆدا،
لە بەر ئەوێ مەبەست و ئامانجی ئەم لیکۆلینە وەھ، تاوتوێکردنی میژووییە و
سەبارەت بە باسی کە سایەتیەکان نییە و پێناسەکردنی ئەو جێنشینانە
دەھێلینە وە بۆ نووسینیکی تر.

سەردەمى شا تەھماسىبو نۆرىنى راپەرىنى سەلەۋىيەكان لەھىند دا. (۹۳۰-۹۸۴ كۆچى)

شا ئىسماعىلى سەفەۋى (۹۰۷ - ۹۳۰ كۆچى) پاشا ئەۋەى گەيشتە
پەلى پاشايەتى دەستى گەيشت بەمىرايەتى دىيائى و لەلای لايەنگران و
پەپرەۋانى بىنەمالەكەى خۇى وىلايەتى ئاينىشى بەدەستەينا، كەوتە
هەۋلى دژايەتىكردى بزووتنەۋەى سەلەۋىيە توندروەكان بەناۋى قزلباش و
پەيوەندىي بەردەۋاميان لەگەل زنجىرەى سەفەۋىيەكان، بەشىۋەيەك
كەجارىكى ترئەو بزووتنەۋەيە لەشارەزۋورو موسل و گوران و پلنگان و
دالەھۆ دلفان و نازەربايجان و .. ھتد، دەستى كردهۋە بەچالاكىي نەينى و
ھەرچارەى بەجلوبەرگىكى جىاۋازو شىۋازى جۇراۋجۇرەۋە بۇ برەۋدان
بەريبازە ئاينىيەكەيان خۇيان دەخستەروو، ۋەك چۆن پاشا
سەركوتكردىيان، موشەعشىيەكان خۇيان دانا بەھاۋپەيمان لەگەل
سەلەۋىيە ئاتەش بەگىيەكانداۋ، كاتىك شا ئىسماعىل دەستى دايە نانەۋەى
دوۋبەرەكىي لەنيۋان لايەنگرانى شا محەمەد بەگ (ئاتەش بەگىيەكانى
پاشتر)، ئەگەرچى مەترسىي كۆبوونەۋە ھىزى سەربازى ئەۋان،
لەسەردەۋلەتى ساۋاى سەفەۋىيەكان رەۋىبوۋەۋە، بەلام بوۋبوون
بەپەناگەيەك بۇ ئەۋەلەۋىيانەى لەدەست پىاۋخۇرە سەفەۋىيەكان
لەخۇراسان و نازەربايجاندا ھەلھاتبوون و لەئەنجامى چالاكى و
پروپاگەندەكردىاندا رىبازى، سەلەۋىيان لە زىدى خۇى (ئەۋ ناۋچانەى
كەۋتبوونە ئەۋبەرى روۋبارەۋە) زىندوۋكردهۋە بەھۆى ئەۋ نوور

بەخشىيانەى كەپەيۋەندىيان پىۋە كىرەبۈۋىن، بە نىمچە كىشۋەرى
ھىندستان گەشتىن.

شا تەھماسپ (۹۲۰ - ۹۸۴ى كۆچى) لە ماۋەى دەسەلاتى پەنجاو چوار
سالەى خۇيدا، بە مەبەستى سەركۈتكردنى بزووتنەۋە شۆرپىگىرەكان و رى
گرتن لە بزووتنەۋە ھاۋشۋە بەردەوامەكان، ھەموو ھەول و كۆششىكى خۇى
خستبۈۋەكار، بۇ لە ناۋبەردى راپەرپىنى عەلەۋىيەكان و بەبىانۋى رىزگرتن
لەبىرۈبۈچۈۋى زاناۋ مۇجتەھىدەكان، دەستى كىرد بە پەرچدانەۋە
بەگژداچۈۋەۋەى بىرۈبۈچۈۋى فىكىرى و فەلسەفى و ئايدىۋلۇژى
شۆرپىگىرەكان، ئەو لەلايەك رابەرى گەۋرەۋ پىشەۋاى زنجىرەى
سەفەۋىيەكان بوو و خۇى بەجىگرى جىنشىنى ئىمام دانراۋ لەلايەن رىبەرى
ئىسلامەۋە دادەناۋ توۋشى نەخۋشى دەروۋىنى دوۋلى (ۋەسۋەسە)
بوۋبوو، بەجۈرىك زۆرىەى رۇژەكان لەبەيانىيەۋە تا ئىۋارە لەھەمامدا
خەرىكى خۇشتن و خۇپاككردنەۋە بوو و زۆرتىن شتى بەپىس ئەزانى و
لەئەنجامىشدا ھەر بەۋ نەخۋشىيەۋە مردو سەرى نايەۋە. ھۇى رو
ۋەرچەرخاندنى عەلەۋىيەكان لەسەفەۋىيەكان بەتايبەتى لەشا تەھماسپ،
ئەۋەبوو لە ماۋەى ئەۋ پەنجاو چەند سالەى پاشايەتى خۇيدا، جگە
لەيارمەتىدانى جىگىرۈۋىن و ئامادەبوۋىنى نوينەرانى ۋلاتە رۇژئاۋايىيەكان كە
سىياسەتتىكى قورسى داگىركەرانى لىكەۋتەۋە، بۇ ئىران و ئىرانىيەكان و
بەپىچەۋانەى بىرى نىشتىمانپەرۋەرىي عەلەۋىيە توندەرۋەكانى ئەھلى حەق
بوو، بەگۈيرەى نوۋسىنى مېژوۋ نوۋسەكان (ھىچ كەس لەگەرە پىاۋان و
ناۋدارانى ۋلاتانى ژىر دەسەتى سەفەۋىيەكان بەتايبەتى ناۋچەى خۇراسان
نەبوو كەلەۋ سەردەمەدا لەدەرگای دەرپارى شا تەھماسپ دا، بەشىۋەيەك

له شپوه کانس، وهک بارمته له ويی کو نه بوويته وه، هه موو نهو کو مهل و که سانه له ئاواره يی و دوور له خيزان و مال و مندالی خويان له (قه زوين) دا به خه مو په ژاره وه سهریان نايه وه) هر له سهر فهرمانی شا ته هماسب (۹۳۰ - ۹۸۴ ی کوچی) سام ميرزای برای خووی له سيداره داو کوپه که شی له خه وا خنکینراو کوپه که ی تری که خه بهری بوويه وه، نهویشیان کوشت، کوپه کانی نه لقاس ميرزای برایشی هه موو له خه ودا کوژران. نه مانه چهند نمونه يه کی بهرزو بالای خزم دوستی بوون که له ماوه ی چهند ده قيقه يه کدا خرا نه روو، له گه ل دانیشتنی شا ته هماسب له سهر ته خت، بهرامبر به بنه مال ی سه فه وييه کان و نهوانی په يوه ندييان هه بوو له گه لیاندا، نه نجام درا.

لهو شپوازان ی که نه م شا ته هماسب به کاری دهینا، بو کوشتن و نازارو نه شکه نجه دانی مروف: به ندردن له قه فه زی ناسنیدن او، هه لواسین به مناره دا، ناگر تیبه ردان و سووتانندن، سووژن کردن به زماندا، به ندردن له ناو کوپه ی گوره دا، به زیندووی که ولکردن و پرکردنی پیسته کان له کاو کردنی به سهر دار وه، ناگران به ریش و چه ناگه وهو، به گون هه لواسین به مناره دا. نه م شپوازان ته نانه ت بو زاناو هزرمه ندانیش به کار هیئراوه. بو نمونه کاتیک مه لا روکنودین حه کیمی کاروونی پزیشکی زانای شا ته هماسب له سهر داوای یه کی که له شازاده کان خوازیننی کچی شا دهکات بو نهو شازاده یه، شا ته هماسب فهرمانی دا، له نوی مانگ مو حه ره مدا به زیندووی سو تانديان.

نه م تاوان و کاره دپندانانه، هه رچه ند له ژیر په رده ی بره وپیندان و بلاوکردنه وه ی ریبازی بنه مال ی پیغه مبهردا نه نجام ده دراو له سهرانسری ئیراندا، عه له وييه کان به مبه سستی گه یشتن به م ئامانجه، بلاوکردنه وه ی

پروپاگەندە رېبازى سەفەۋىيەكانىيان خىستىبوۋ ئەستۆي خۇيان، بەلام
 ناكۆكى بىنەپەتى ئەوان، لەگەل ئەو ياساۋ بەھايانەي كە پەسەندىبون
 لەلەيەن دەزگاي شىيەگەرىۋ راگەياندنى ۋەزىرى شا كەدەيگوت: ھەر
 شۇيىنىك داگىركرا دەبىي خەلەكەكەي رەشەكوژ بىرىۋ ھىچ جىاۋازىيەك نەبى
 لەنىۋان شىيەۋ سۈننەۋ گەۋرەۋ بچوۋك ۋ تاۋانبارو بى تاۋان...، بەۋ مانايەي
 كەسەفەۋىيەكانىش ۋەك ئەۋ بىنەمالانەي كەبەپەنابردنە بەر بىروباۋەر
 بۆچۈۋنى راپەريۋە شىمشىر ۋە شىنەكان ۋ لەژىر پەردەي پەپرەۋى كىردنى
 رېبازى فىكىرى ۋ فەلسەفەي دام ۋ دەزگا پىشەنگەكاندا، دەسەلاتيان گىرتە
 دەست، مەبەستىيان تەنيا كۆكردنەۋەي ھىزىكى گەۋرەۋ بەپىشت بەستىن
 بەپلەۋ پاىەي باۋوبايران بوۋ، لەپىناۋى كەلەكەكەردنى سەرمايەي قەبەۋ
 زۆر، لەناۋچەكانى ژىر دەسەلات ۋ ملەكەچ پىكىردنى گروپ ۋ تاقمەكان، بۆ
 بەدەيھىنانى ئامانچەكانىيان ۋ، لەمە زىاتىر مەبەستىكى تىران نەبوۋە.

تلىاك ۋ تۈۋتن لەم سەردەمەدا، بەيارمەتى ۋ پىشتىگىرى كىردنى دەربارى
 سەفەۋىيەكان، برەۋىكى تەۋاۋى پەيدا كىردىبوۋ، بەۋەي كەبەشىكى زۆر
 لەمەلاكانى ئەۋ چەرخە، تەنانەت بەكارھىنانى تۈۋتن ۋ تەماكۇيان ھەرام
 كىردىبوۋ ۋ زۆر ۋ تارۋ بەرھەم ۋ نامىلكەي تايىبەتيان لەۋ بارەيەۋە دانابوۋ ۋ
 بەشىكى ھەرە زۆرى زانايانى شەرىع، لەھەرام بوۋنى مادە بىھۆشكەرەكاندا
 ھىچ گومانىيان نەبوۋ ۋ چەندىن فەرمودەيان لەم بارەيەۋە گىراۋەتەۋە.

دەۋلەتى روسيا كەچاۋى بىرىبوۋە خاكى ئىران ۋ داخى ئەۋ بىرىنە قولانەي
 لەلدانابوۋ كەلەۋىيەكان لەژىر ئالاي جۈنەيدو ھەيدەرۋ شا ئىسماعىلدا
 لەگەل گاۋرەكانى روسيادا دەجەنگان ۋ دەچۈنە غەزا. لەسەردەمى شا
 تەھماسىبدا، ھىرشەكانىيان بۆسەر ناۋچەي باكوۋرى قەۋقازو خۆرھەلاتى

گورجستان دهستی پیکرد. تهنانهت نه وگروپه له زانا گه وره کانی شیعه که به پیچه وانه ی ئاره زووی شاته هماغسبه وه ده جولانه وه و به گویره ی شهرع پاریزگاریان له دنیا نه ویستی و خواپه رستی و له خواترسانی خو یان ده کرد، که وتنه بهر شه پوئی رق و توره پییه وه، به نمونه (قه تیفی) که پیی ناخوش بوو پاداشت و به خشیش له کار به دهستانی زوردار و زالم وهر بگری، شاته هماغسب به پاداشتیکی شایسته به سهری کرده وه، به لام نه و دیاری و به خششه کانی شای وهر نه گرت و گوتی: من پیویستم بهم شتانه نییه وهر یان ناگرم. نه وانه ی که دیاری به که یان هی نابوو به ناچاری گه پاندیا نه وه، هه ندی که س له م باره یه وه ره خنه یان لیگرت و نه ویش وه لامی دانه وه و قسه ی شه هیدی یه که می به به لگه می نایه وه که گوتوویه تی دیاری پیاری زوردار وهر نه گرتنی باشترو، هه لویستی هه ندی له زانا کانی تر که دیاری پاشا کانیان وهر نه گرت، به هه له ده زانی و لومه ی ده کردن. هه ندیکی تر له مه لاو ناخونده کان (له نیواندا موحه دیسی به حره ینی) لایه نی نه ویان گرت و گوتیان له باره ی مه سه له ی وهر گرتنی دیاری پاشای سته مکار وه نه و راسته و نه وانه ی به پیچه وانه ی هه لویسته که ی نه وه وه قسه ده که ن، قسه کانیان سه رلیشیواندن ی بهرونی پیوه دیاره. (پیشه کی کتبی جیهانگوشای خاقان. لاپره ۵-۸).

هاوکات له گه ل فرمانره وایی شاته هماغسبدا (۹۳۰-۹۸۴) ی کوچی، نوور به خششی یه کان، له ئیترانی ناوه ند، ده ورو بهر، ره ی و تاران، شه میرائات، وهرامین، قه زوین و ساوه و ده ماوه ندو... له وپه ری توانا دابوون و له بره ودان و په ره پیدانی ری بازی نوور به خششی له عه له وښه تونده وه کان، که مته رخه میان نه ده کردو شا (قه وامودینی نوور به خششی سه رکرده ی عه له وښه نوور به خششیه کان، پله و پایه و توانایه کی ته وای هه بوو. نه و که له نه وه ی

(قاسمی فه‌یز به‌خش) بوو، له‌کاتی هاتنی له‌شکرییه‌کانی شا ته‌هماسبی سه‌فه‌وی بو‌ره‌ی، سالی (۹۲۵ی کۆچی، ده‌سترویشتی و پله‌و پایه‌ی ئه‌و، ترسی خستبووه‌ دل‌ی شاته‌هماسبه‌وه، له‌به‌رئ‌ه‌وه به‌بیانوی ئه‌وه که‌په‌ر‌ه‌وانی نو‌ربه‌خشی ده‌ستیان هه‌بووه له‌کوشتنی شاعیریکدا به‌ناوی (ئومی‌دی تارانی)، فه‌رمانی ده‌رکرد که‌ناگر به‌ریده‌نه ریشی شا قه‌وامودینی نو‌ربه‌خشی و ده‌موچاویان سووتاند، پاشان شاربه‌ده‌ریان کردو موریده‌کانیشی په‌رته‌وازه کرد، (۹۴۳ کۆچی) (تاریخ نظم و نثر فارسی، سعید نفیسی،

ته‌زان ۱۳۴۴، ج ۱، ص ۴۴۹) {تحفة سالی، وحید دستگری، ص ۱۰۱}.

به‌ناچاری نو‌ربه‌خشییه‌کانیش وه‌ک موشه‌عشییه‌کان په‌نایان برده به‌ر عه‌له‌ویییه توند‌په‌وه‌کان و بو‌ ئه‌وه‌ی بگه‌نه لایان، به‌نه‌ینی ری‌ی نازربایجان و به‌تایبه‌تی خو‌راسانیان گرته‌به‌رو له‌ژیر سی‌به‌رو په‌نای ئه‌وانه‌دا که‌شائیسماعیل نار‌دبوونی بو‌ خو‌راسان، بو‌ سه‌رکو‌تکردنی دو‌ستانی شاه وه‌یس قولی له‌وئ ده‌رکه‌وتن، له‌م ری‌گایه‌وه پاش ئه‌وه، په‌نا‌به‌ره عه‌له‌ویییه‌کان له‌دام و ده‌زگای ته‌یمورییه‌کانی هند که‌دواتر ئاماژه‌یان پی‌ده‌که‌ین ده‌ستیان کرد به‌بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی ری‌بازی نو‌ربه‌خشییه عه‌له‌ویییه توند‌په‌وه‌کان. له‌نیو ئه‌و رو‌ودا‌وانه‌دا که‌بووه هو‌ی ره‌خساندنی هه‌ل و ده‌رچوون و کو‌چکردنی خه‌لیفه‌و ئه‌وانه‌ی که‌په‌یوه‌ندیان هه‌بوو به‌عه‌له‌ویییه توند‌په‌وه‌کانه‌وه (ئه‌هلی حه‌ق) به‌ره‌و هند، ئه‌وه‌بوو پاش سه‌رکه‌وتنی گه‌وره له‌به‌شی زو‌ری ناوچه‌کانی خو‌راسانی گه‌وره، که‌ئه‌وکاته ول‌اتی ئه‌فغانستانی نی‌ستاشی ده‌گرته‌وه، که‌تا ئه‌و وه‌خته‌ش عه‌له‌ویییه توند‌په‌وه‌کان به‌شیکی زو‌ری لقه سه‌ربازییه‌کانی سه‌فه‌ویییه‌کانیان (قزلباش) پی‌کده‌هینا، بوون به‌لی‌پرسراوی جی‌گیرکردنی پی‌گه‌و پایه‌ی هو‌مایو‌ن شا له‌خاکی هین‌ددا، راستی

رووداوه که ش نه وه بوو که هومايؤن پاشای فه رمانږه وای ته یمورییه کانی
هیند که پاش مردنی باوکی (زه هیرو دینی بایه ری باوکی) که هاوپه یمانی
پیشووی شائیسما عیل له شه پری ئوز به که کاند ا بوو، له سهر ته ختی پاشایه تی
هند دانیشیت و به هوئی شوږشی (شیرخان لودی) که سهر دار یکی نه فغانی
خوئی بوو دژي هومايؤن پاشا، هه لساو چه ندین جار شکانی، په نای هیئا بو
دهرباری شاته هماغسب (۹۵۱) ی کوچی. هر چه ند له سهره تادا، نه وه ند
به گهرمی پیشوازیی لینه کرا، به لام پاش یه ک سال مانه وه له ئیراندا،
به فه رمانی شاو به یارمه تی تا قمیک له سوپای قزلباش گه رایه وه بو هیندو
توانی سهر که وئی به سهر دوز منه که یداو ده سولات بگریته وه ده ست. به دواي
نهم رووداوه دا، شاری قه نده هار بوو به هی ئیران و په یوه ندیی دؤستانه
له نیوان سه فه ووی و ته یمورییه کانی هیندا که له سهر ده می شائیسما عیل وه
هاتبووه ناروه، زیاتر پته و بوو و چه ند ئاکامیکي هونه ری و نه ده بی باشی لی
په یدا بوو. { روزگار، ص ۴۴-۴۵ }

عه له وییه تونډر په وه کان که هوگرییه کی کو نیان هه بوو له گه ل خاکی
هینداو له لایه نی داب ونه ریت و ره وشت و رو شنیری و دهر برینی
بیرو باوه رپوه، هیندستان نه شوینه بوو که به دوایدا ده گه پان، له شیوه ی
دوو گروپ له عه له وییه تونډر په وه کان له هیندا به دهر که وتن و له وئی
نیشته جی بوون، یه که م جار، نوو به خشییه عه له وییه کان که بوون
به په پره وانی گیان به خش و دلسوژی بنه مالهی ئاتش به گی، وه ک
موشه عشیعییه کان، سهر له نوئی به یه تیان کرده وه و په یمانی وه فادارییان
تازه کرده وه که و تنه ته کیان، پاشتر له هیندا هه ندی گوړانیان به سهر داهات،
دووه م جار نوقته وییه کان که زوړیک له پیا وانی دهر یاری ته یمورییه کانی

هیند له سهرده میکی تایبه تدا، لهو زاناو بیرمهنده نوقته وییانه بوون و بیوون
به په ناگه یه ک بو ئه و نوقته وییانه ی دواتر هه لده اتن و سهر کوت ده کران.
به یرام خانی قهره نقولوی کورپه زای جیهان شا یه کیک بو له و عه له وییه
توندرپه وانه، که پیاوی دهر باری هوما یونشاو ئه کبر شای ته یموری له هیند
بوو و یه کیک بوو له شاعیره هه لکه وتووه کان. له دیوانه شیعره که یدا یه ک
قه سیده ی هیه سهر و تاکه ی ئه م تاکه شیعره یه که ده لی:

اگر غلام علی نیست، خاک بر سر او

شهی که بگذرد از نه سپهر افسر او

وا ته

نه گهر غولامی عه لی نه بین خاک به سهری نه و

شاهنیک که سوپا که ی نژ و لات بخاته پشتی سهر یوه

هر له م قه سیده یه دا ده لی:

که دست غیره گرفته است پای مادر او

محبت شه مردان مجوی از پدری

وا ته

که دهستی بیگانه قاچی دایکی گرتیت.

به ته مای خوشه ویستی شای مردان مبه به له باو کیک

{ تاریخ پانصد ساله خوه رستان: ص ۲۵۴ }

به م شیوه یه له م ریگایه دا، له بناره کانی زاگړوسی کوردستان و
نازه ربایجان و میزوپوتامیا و سهر زه مینی عوسمانییه وه، ریږه وی بره ودان و
دوور خستنه وه ی عه له وییه توندرپه وه کان په لی بو تاران و خوراسان و
نه فغانستان و هیندوستان کیشا.

تېكۋشانى ئەلەۋىيە توندرەۋەكانى

ئەھلى ھەق لەسەردەمى شائىسماعىلى دوۋھەمدا.

لەئەنجامدا شاتەھماسب لەسالى ۹۸۴ى كۆچىدا، بەھۆى نەخۇشى
ۋەسۋەسەۋ دودۇلى ۋە بەھۆى ئەۋ زەھرەۋە كەلەگەل قىلدا تېكەل كرابوو و
لەھەمامدا درا لەپىستى، گيانى خۆى لەدەستدا پاش پەنجاۋ ئەۋەندە سال
فەرمانپروايى، ترس و بى سەرۋەرى كۆمەلگەى نەخۇشى دەستى راپايى
خۆى بەرەۋ روۋى شا ئىسماعىلى كۆپى بوۋە. لەسەردەمى فەرمانپروايى
شا ئىسماعىلى دوۋھەمدا كەسالىك ۋە كەمىك زىاترى نەكىشا، چەند
بزوتنەۋەۋ راپەرىنى ئەلەۋىيە توندرەۋەكان، لەماۋەى سەرھەلداۋ
رووخانى ئەۋدا روۋيان دا.

ئەۋەى كەلەچۈرچىۋەى قەلەمپروى جۇگرافىيى كوردستاندا روۋىدا،
لەباسى كاروبارى رابردوۋى باۋاپىرانى فەرمانپرواكانى ئەردەلدا
كەبەشىكى سەرۋەخۇمان بۆى داناۋە، لەدۋاى ئەم بەشەدا، بەلام ئەۋەى كە
لە بنارەكانى زاگروسدا لە سەرھەلداۋ ئاۋابوۋنى شا ئىسماعىلدا روۋىدا
ۋەھاۋوۋە: ۋەك مامۇستا دكتور عەبدولھوسەين زەرىن كۆب نوۋسىۋىيەتى:
بەلام فەرمانپروايى ئەۋ (مەھمەد مىرزى كۆپى شا تەھماسب سالى ۹۸۴ى
كۆچى) ۋە رەفتارەكانى تىرەى ئىستاجلو (كەئەۋيان گەياندبوۋە سەر تەختى
پاشايەتى) يەكسەر لەناۋ دەۋلەتدا، روۋبەرۋى كاردانەۋەى ناھەزان
بوۋەۋەۋ بەھەۋل ۋە فېل ۋە تەلەكەى خاتوو (پەرىخان) كچى زىرەك ۋە
پىلانگىرى شا، ئىسماعىل مىرزى بەندكراۋ لەزىندان رزگارى بوۋ، لەگەل
گەيشتنى بۇ قەزۋىن پاشايەتى خۆى راگەياند، بۇ ئەۋەى كەھىچ جۇرو

کۆسپیکیش نه مینى له چوونه سهه ته ختى نهو، ههیدهر میرزاش له هه مان شویندا کوژاو پاشایه تی سهه وه وییه کان گهیشته ئیسماعیل میرزا، که سهیه مین و لای هه ندیکیش چواره مین پاشای زنجیره ی سهه وه وییه کانه و ناوی شا ئیسماعیلی دووه می لى نرا.

ماوه ی نزیکه ی بیست سال (٩٦٤ تا ٩٨٤ ی کۆچی) زیندانی و به ندبوونی شا ئیسماعیلی دووه له قه لای خاموش و کشوماتدا، له سهه ر لوتکه ی شاخی سه به لانی نیوان ته ورینو نه رده بیلدا، نه م شازاده ئازاو بى خه مه ی کردبوو به که سیکی سه رکیش و یاخی و نیاز خراپ و بى به زه یی و تۆله سینه ره وه، که له هه موو شتیکی ده ربارو ته نانه ت ریبازی ئایینی و که س و کارو خزمی خۆی بیزارو به گومان بوو. نه و هه ر چووه سهه رته خت به رامبه ر له ریبازی ئایینی باو با پیرانی خۆی هه لگه راپیه وه هه رچی خزمی خۆی له مام و ئامۆزانو برازاو براکانی هه بوو، زۆر بیپه رحمانه هه موویانی له ناو بردو کردنیه هۆی ئاسوده یی و ده روونی خۆی.

فه رمانه رایى نه و کورت بوو، به لام خویناوی و پر بوو له ئازا وه نا ئارامی و توندوتیژی و به شیکی زۆر له کاته کانی خۆی له چایخانه و به تلایک کیشان و رابواردن به سهه رده برد، بى به زه یی و به رانبه ر به کارو بارى ده ولته به زۆری، دووه په ریژ یا که مته رخه م بوو. شه وه کانیشی له گه ل ده رویشی کوپی هه لوایی که خوشی ده ویست به سهه رده برد، به رۆژیش یا سهه رخوش بوو یا ده خه وت، یا خه ریکی ده رکردنی بریارو فه رمان و جیبه جیکردنی حوکمی زالمانه و شیتانه و بى لیكدانه وه بوو. ئازاری بیست سال زیندانی، شیتی کردبوو و تووشی جوریک له ماخولیا بوو بوو.

پاش ئه وهی هه موو ئه وانه ی له ناو برد که به ته مای له سهر تهخت دانیشن بوون له بنه ماله ی سه فه وی که براو ئامو زای بوون پاش ئه وانیش ئه وانه ی له ناو برد که ده یان پاراستن له قزلباشه کان محمه د میرزای فه رمان په وای فارس و کو په کانی عه باس میرزا (شا عه باسی یه که م) و حه مزه میرزا که له م کوشتاره رزگاریان بوو، به هو ی ئه وه وه بوو که دوو ربوون له پای ته خت برپاری کوشتنی ئه وانه شی، کات ی به ته وای دا که خو ی له وکاته داو پی ش ئه وه ی فه رمانه کانی جیبه جی بکری، کتوپرو له بارو دوخیکی گومان اویدا له ناو چوو و مردنه که ی ئه وانی له مردن رزگار کرد.

شا ئیسماعیل له بهر ئه وه ی که به مندالی له لایه ن مامو ستایه کی سوننییه وه په وره ده کرابوو، دلی بومه زه به ی شیعه لیینه ده داو ئه و ری بازه ی به هو ی دوو به ره کی نانه وه و شه پی ناو خو یی داده نا له ناو موسلمانان داو تاوانباری ده کرد. پیاوانی ده ربارو که سه نزیکه کانی خویشی سهر به ری بازی سوننه بوون و هانیان ده دا بو واز هی نان له شیعه گه ری و نه هیشتنی ده سه لاتی قزلباشه کان و له بهر ئه وه ی هه ندی له لایه نگرانی گومانیان له وه دا هه بوو که ببنه نیشانی پیلانه خوینا وییه کانی و له ناو برین، به ده ست تی که لکردن له گه ل په ریخانی خوشکی که ده سستیکی کاریگه ری هه بوو له هاتنه سهر تهختی ئه ودا، که و تنه سهر خه یالی لبردنی، به لام راهاتنی له راده به ده ری له سهر تلیک خواردن و شتی تر، پی ش ئه وه ی ناحه زان پیلانی خو یان جیبه جی بکه ن، بووه هو ی ئه وه ی کو تایی به ده سه لاتی بینیت، له به ره به یانی شه ویکدا که به سه رخو شسی و بی نا گایی بر دبوویه سهر له ماله کهیدا مردبوو. (ره مه زانی ۹۸۵) {روزگاران، ص ۲۶۰-۲۶۱}

بۇ باسكردن و روونكردنهۋى بارودۇخى كۆمەلەيتى و سىياسى و ئايىنى سەردەمى فەرمانپەرۋايى شا ئىسماعىلى دوۋەم كەبوۋە ھۆى پىكھاتن و دروست بوۋنى رىكخراۋەكانى عەلەۋىيە توندپەرۋەكان لەكوردستان، ھاۋكات لەگەل دەسەلات گرتنە دەستى ئەۋدا، ھىشتا چەند مانگىك بەسەر پاشايەتى ئەۋدا تىنەپەپىبوو، لەناۋ خەلكدا ۋا بلاۋبوۋبوۋىۋە كەئەگەر شا بەگۈيرەى رەفتارو گوفتارەكانى لەدانىشتنە تايبەتتەكاندا لىپرسىنەۋى لەگەلدا بكرى، ناتوانى خۆى بەپەپرەۋىكى راستگۈى رىبازى شىعەگەرى دابنى. ھۆى پەيداۋوۋنى ئەم جۆرە بىركردنەۋەش لەناۋ خەلكدا ئەۋەبوو كە (سەبارەت بەۋ جىاۋازىيەى ھەبوو لەنيۋان رىبازە ئايىنىيەكانى ئىسلامدا، دەستى ئەكرد بەقسەكردن و مشت و مپرو لەگەل زانا شىعەكاندا). لەگەل ئەۋەشدا ئاخوندە شىعەكان روۋبەروو ۋەلاميان نەئەدايەۋە، بەلام لەپەناۋە لەگەل يەكتردا قسەيان دەكرد لەۋ بارەيەۋە. مىرزا مەخدومى شەرىفى كەلەرۋىژگارى شا تەھماسبىدا بەۋە ناسراۋو كەلەلەيەنگرانى رىبازى سوننە بوو، بەبى ھىچ سنوورىك قسەكانى شاى پەسەند ئەكردو لەيەنگرى ئەكرد. بەم شىۋەيە رۆژ لەدۋاى رۆژ زىاتر لەجاران شا لەخۆى نزىكى ئەكردەۋەۋ لەئەنجامدا گەيشتە بەرزترىن پلەى ئايىنى.

پاش كەمىك شائىسماعىل، بەئاشكرا دەستىكرد بەلەيەنگرىكردنى رىبازى ئەھلى سوننەۋ دەيوۋىست خەلك ۋازىيىن لەجنىۋدان بەسى خەلىفەى پىش عەلى ۋەكەۋتە مشت و مپرو لەگەل ئاخوندە شىعەكانداۋ بەشى زۆرىشيان چاۋ پۆشيان ئى ئەكردو خۇيان دوۋر ئەخستەۋە لەقسەكردن لەگەلئىدا. ... كاتىك كەلەيەكىك لەكۆيوۋنەۋەكانى دەرباردا، بولغار خەلىفە (گەرەى خەلىفە سەفەۋىيەكان) لەگەل (مىر مەخدوم شەرىفى) روۋبەروۋى

یه کتری بوونه وهو به توندی به گزیه کدا چوونه وهو بولغار خه لیفه به هیچ شیویه که ناماده نه بوو له بوچوونه کانی پاشه کشه بکاو رووی کرده نهو سوفیانه ی که له ووی ناماده بوون، گوتی: خه لیفه یه که له گهل شیخه که ی خویدا درو بکات، شایه نی نه ویه سزابدری) هه موو سوفیه کان هیرشیان کرده سهری نه ونده یان لیذا وایان دوزانی مردووهو بردیانه دهره وه، به لام نهو پاش ماویه که هاته وه سهرخوی و پاش چهند مانگیك چاك بووه وهو که وته وه جموجل. شا پوسته که ی نه وی سپارد به (دهده خه لیفه کانی نیستا جلو) و له هه مان کاتدا قسه ی ناشیرین و نارهوای ناراسته ی پیاوه ئایینییه شیعه کان کرد.

شا به بی نه وهی هیچ گوئی بدا به پیناخوش بوون و سهرپیچی کردنی خه لك، داب ونه ریتی سوو کایه تیکردن و جنیودان به سی خه لیفه که ی له شه قام و گوړه پانه کاند قه ده غه کرد. هه ندی له شیعه که له پره ق و توندره وه کان، وهک زانا میر سهید حوسه ی و میر سهید علی واعیزو کهسانی تری له دهر بار دهر کردو دهستی گرت به سهر کتیبه کانیداو ماله کانیانی ویران کرد. له لایه کی تره وه تاقمیک له مه لاکان که به لایه نگری له ریبازی نه هلی سووننه ناسرابوون، وهک میرزا مه خدومی شهریفی، مه ولانا میرزا جان شیرازی، میر مه خدومی لاله، له لایه ن شا بایه خیال پیدهدراو که وتبوونه خوشییه وه.

بو نه وی له ناو خه لكدا لایه نگران پهیدا بکری، بریکی زور پاره دابه شکرا به سهر نه وه که سانه دا که به دريژایی ژیانیان جنیویان نه دابوو بهو ده که سه له هاورییانی پیغه مبه که موژده ی به هه شتیان پیدهدراو.

میرزا مه خدومی شهریفی لیپرسراوی دوزینه وهی نهو جوړه که سانه بوو، که لیک له چاوچنو و پاره په رسته کان، له نا کاو بویان دهر کهوت که له بنه پره تا

سوننه بوون، زور که سیش له وانه ی که بی دره تان و نه دارابوون خویمان
ناونووس کردو ده یانگوت که هیچ کاتیک سروساخته یان نه بووه له گه ل
ریبازی شیعه گه رییدا، له بهرئه وه ی به شیکی زور له خه لکی قه زوین
له سه رده مه رابردوو کاند، سوننی بوون و لایه نگری ریبازی ئیمامی
شافیعی بوون، واش دانرا که هه ندیک له وانه تا ئیستا له پایته خندا ژیان
به سه ر ده بن. میرزا مه خدوم ده سستی کرد به لیکو لینه وه له داوای خه لکه که و
پاشان دوو سه د تمه ن (٤٠٠٠٠ دوکات) ی دابه شکرد به سه ریاندا.

بوئه وه ی له وانه ی لایه نگری ریبازی شیعه گه ری بوون به ته وای بیزار بن،
ته نیا دوو نمونه ده خه ی نه به رچاو.

روژیک میرزا مه خدومی شه ریفی شکاتی کرد لای شائیسما عیل و گوتی
ناحه زانی ئه هلی سوننه ت له دواین وتاری ئه و له مزگه وتدا گالته یان
پیکردوو. شا ئیسما عیل یه کسه ر ده که س له چه خما خچییه کانی هه لبرزاردو
پیی راگه یانندن که له مه وپاش هه رکه س جنیو بدا به سئ خه لیفه که به جوړیکی
شایسته سزا بدریئت. له شه وی جومعه ی داهاتوودا، پاش وتار خویندنه وه ی
میرزا مه خدومی شه ریفی ده رویشیک که ناوی (قه نه ری ته به رراییی) بوو
ده سستی کرد به قسه کردن و گوتی:

علی و آل علی را زجان و دل صلوات

که دشمنان علی را مدام لعنت باد

واته:

سه له وات له سه ر علی و بنه ماله که ی و نه فره تیش له دورژمنه کانی. میرزا
مه خدوم تاوانباری کرد به وه ی که ناژاوه ده نیته وه، بوو به مشت و مر،
چه خما خچییه کان به دار له چه ند لاوه سه ری ده رویشه که یان شکاند. تانیستا
ئه گه ر که سانیک بووین ته وای پروایان به وه نه بوو که شابوو به سوننی، پاش

نډه دى كه جه ندرمه دى قه زوين ناوى هر دوانزه نيمامه كه يان له مزگه و ته كاندا
سپريه وه، نيتړ گومان يان له وه دا نه ما.

مه سه له كهش بهم جوړه بوو: له كورپكي دهر باردا كا براهه كوتى كه شيعر
نوسين له سهر ديواري مزگه وت و رابواردن و گالته كردن له ناو مزگه وتدا
كارپكي ناره وايه، جگه له وه ديواره كانى مزگه وت ره شكر او ته وه و له شيعرى
عاشقان و نه وينداران كه خه لك نوو سويويانه ته وه، پاش نه مه (مير
زه ينولعابدنى كاشى) بهر پرسى جه ندرمه له گال نه وه دا كه خوى شيعه بوو،
همو كاتيك به گويزه دلى شا قسه دى ده كرد، له لای شاوه راسپيردا
كه بچيت بو مزگه و ته كان، چى شيعرو نوو سين هيه له سهر ديواري
مزگه و ته كان بيكوژنيت ته وه. نه كار نه انجام درا، به لام بهر پرسى جه ندرمه
بو زياتر خو بردنه پيشه وه له شا، نه نوو سين و شيعرانه شى كوژانده وه
كه له ستايشى دوانزه نيمامه كه دا نوو سربوون، ته نانه ت ناوى همو
نيمامه كانيشى به ته واوى سپريه وه.

هر كه نه كار نه اشكر ابو، ناو و ناتوره دى خه لك زيادى كرد، كه ليك
له قزلباشه كان دليان له شا ره نجا، كاتيك شيعه كان تووشى گرتن و نه شكه نجه
بوونه وه له لايه ن شا نيسما عيله وه، نه وان سهر پيچيان كرد له جيبه جيكر دنى
فرمانه كانى، كه ليك له مه لا ناو دارو دياره كان كه له سهر دى شاته هما سېدا،
به وى توندره وييا نه وه بهرام بهر بهر ييازى شيعه گرى، پله و پايه دى باشيان
هه بوو له چاو كه سانى تردا (له وانه عه لا نولمولكى مهر عه شى كه پيشتر
لايه نگرى حديد ر ميرزابوو) نيسا نه يان دهويست دسبه ردارى
بيرو باوه پى خويان بن، له ياه و رى شا دوورخانه وه و ته نيا به بانگه يشتى
خودى شا ده يانتوانى بچنه لای. هه نديك بيرو باوه پى خويان ده شارده وه

هه نډیکې تر که لایان و ابو شا ئیسماعیل به هوی سیاسیه وه، له پیناوی
 ناسایی کردنه وهی په یوه نډی نیوان ئیران و ده ولته تی عوسمانی نه و
 ریګایه ی گرتووه ته بهرو نه یانده یوست له ناو خه لکدا ئاژاوه په یدا ببی،
 بیده نگییان هه لبرارد. به لام بیده نگ بوون له م بارودوخانه دا شتیګ به شتیګ
 ناکات و بلاو بوونه وهی هه والی کوژرانی هه نډی دهر ویش و سوو کایه تی کردن
 به هه یوان و گوړه پانی مزگه وته کان، وه ک چون توفان دهر یا دینیتته جووله،
 بهوشیوهیه هه ست وسوژی خه لکه باوه رداره کانی هینایه جوش و خرؤش.

له ژیر کاریګه ریی نه م بارودوخه هه پشه ئامیزو مه تر سیداره دا، ګه لیک
 له میرو پیاوه ناوداره کان له باخی سه عاده ت ئابادی، نزیکی کوڅکی شا
 کوڅو بوونه وه و ده ستیان کرد به گفتوگو. نه وان نه یانده زانی نه ګر رابهرو
 پیشه وای میلله ت به ناشکرا نیازی نه وهی هه بیت بیرو باوه وری باو باپیرانی
 خوی واز لیبیت، نه وان به گویره یی نه و ری وره سمه ی نیوان شیخ و سو فی یا
 دهر ویش و مورید ده بی چی بکن. هه نډیکیان پیشنیاریان کرد که له م
 باره یوه له خودی شا ئیسماعیلی دوهم پرسیار بکن، به لام ګه لیک له ریش
 سپیه کانیان دژی نه م پیشنیاره وه ستانه وه، چونکه هه لویتیک یی و له ګه ل
 نه ریتی قزلباشه کاند ا ریګ ناکه ویت و مانای سه ریچی نه ګه یه نی له ګه ل
 فه رمانه وادا. سه بارت به یاوه ران و ده ستوپوه نډانی شا، ده بی بیده نگ
 بن و گویره یی فه رمانی شا بن نه ک ده ست بکن به که لله ره قی و رو به رووی
 ببنه وه.

له نه نجامدا سه رکرده ی (ته کلو هکان، (ئای دؤغدی خه لیغه) سو فی و جی
 متمانه ی شائیسماعیلی دوهم بریاری دا که له ګه ل (نه میرخان) ی ری بهری
 تورکمانه کان بچنه لای شا و چاره یه ک بو نه م نیګه رانی و دله راو کښیه ی

خەلڭ، لەخودى شا داوا بكن. چەند كەسك لەئامادەبووان، لەوانە خەلىفە ئەنسارى قەراداغلو كەپىشتەر بەرپرسى بەندىخانەكانى شا ئىسماعىلى دووم بوو، كاتىك كەگوپيان لەم پىشنىارە بوو، بەخشكەيى خۇيان كشاندهو بەپەلە گەيشتنە لای شاو پىيان گوت: كەتەكلۆ توركمانەكان نيازى ئەوھيان ھەيە كەلەسەر تەخت لای ببن، چونكە ئەو لايداۋە لەئايىن و دەيانەوئى لەبرى ئەو ھەسەن مىرزى كۆرە گەرەى مەمەد خودا بەندەى جىنشىن، كەلەتاران دادەنىشتى لەسەر تەخت دابىن. شەرەفخانى بەتلىسى لەكتىبەكەى خۇيدا بەناۋى شەرەفنامە، بىزارى دەربرىو، لەوھى كەئەوئىش تۆمەتى بەشداربوون لەو پىلانە خەيالىيەى بەسەردا سەپىنراۋە ھەر بەو ھۆيەشەو، لەدەربار دەرگراۋە.

(پاش پىچانەوھى ئەو رووداۋانەى كەپەيوەندىيان نىيە بەبابەتەكەى ئىمەو) ئاى دۇغدى خەلىفە دەسگىركراۋ لەسندوقىكدا زىندانى كرا، بەرپرسى جەندرمەى دىۋەخانى شا عەلىخان بەگى توركمان بەبى ئەوھى تۆمەتەكەى بسەلمىنن يەكسەر خرايە زىندانەو ھەم مەسەب خانى تەكلوى فەرمانرەۋاى قەزوين راسپىردا تاحەسەن مىرزا (پاشاى پىشنىاركراۋى نەيارەكان) بكوژىت.

بەلام بەدگومانى شا ئىسماعىل بەرانبەر بەتيرەكانى تەكلۆ توركمان ھەر بەمە كۆتايى نەھات و ئەمەش بوو ھۆى ئەوھى تيرەى ئىستاجلو ببنە خاۋەن دەسلەت و توانايەكى زياتر. شا ئىسماعىل بۆى دەرگەوت كەخەلڭ تا چ رادەيەك گيانىكى سەرپىچى كردن و ھەرەشەى مەترسىدارى لەخۆگرتوۋە بۆ ئەوھى كارىك بكا تا خەلگەكە ھىۋر بكا تەو، فەرمانى دا مىرزا مەخدومى شەرىفى بەيىننە بەردەمى، پاش ئامادەبوونى شا ئىسماعىل

به بهر چاوی خه لکه که موه دهستی کرد به لو مه و سه رزه نشت کردنی و بریاری دا وهی سولتانی فرماندهای شیراز مه خدوم به ریته مالی خوی و چاودیری بکا. { زندگانی شاه اسماعیل دوم، والتر هینتس. و مرگیزی که کاس جیهانداری، ل ۱۱۵-۱۲۲ }

هه رچه نده ناحه زان له هه ولی نه وه دابوون له ناوی بهرن، به لام زیاده روی خوی له بهر کار هیئانی تلیاک و شهرا بدا، ئاواتی دوژمنه کانی هیئایه دی. زور که س لایان وایه که سازاده خاتوو پهریخان له گه ل میره کانی تردا دهستی تی که ل کرد بوو، بو له ناو بردنی شا ئیسماعیل، نه مهش به هوئی نه و نا کوکییه ی که هه بوو له نیوانیاندا و هم له بهر نه وه ی که شا ئیسماعیل هه ندی کاری نه نجام نه دا و به ته مابوو نه نجامی بدا که لا به ی کردنی ریبازی سوننه گه ری پیوه دیار بوو. { مه مان سه رچاوه ی پیشو، ل ۱۴۲ }، به لام رزنی شه مه ری که وتی سیانزه ی مانگی ره مه زانی ۹۸۵ ی کوچی بهرانبه ر ۲۴ ی تشرینی دووه می سالی ۱۵۷۷، شا ئیسماعیل له سه ر قه ره ویله که ی { سه سه ن به گی حه لواجی ئوغلی } کوپه بی پریشه که ی خوی گیانی له ده ست دا. { مه مان سه رچاوه، ل ۱۴۰ }

میرزا مه خدومی شهریفی { که ماوه یه ک پیشتر به هوئی به د گومانیی قزلباشه کان و به هوئی گوپانی دوخه که به فرمانی شا ئیسماعیل له ژیر چاودیری دا بوو } نازادیان کرد، که چی له گه ل نه وه شدا نه م کاره نه نجامدرا که نه و به هوئی لایه نگری کرد نیه وه، له ریبازی سوننه گه ری که لیک گیروگرفتی بهرپا کرد بوو. میرزا مه خدوم که ده یزانی له وه زیاتر مانه وه ی له ئیتراندا زیانی هیه و بو نه و ناسان نییه، به ره و به غذا که وته پی، تا له ویوه بچی بو زیاره تی مه که که. سولتانی عوسمانی گرتییه خوی و نه ویش چهند سالی که له مه که که دا، بوو به قازی شهرعی ریبازی ئیمامی حه نه فی، تا له نه نجامدا هه ره له شاری مه که که کوچی دواپی کرد. { مه مان سه رچاوه ی پیشو، ل ۱۴۹ }

شیواندنی میژووی سره له لدانی عه له وييه توندړه وه کان، پاش مردنی شا ئیسماعیلی دووهه م (۹۸۵ ی کۆچی)

ا- خوراسان و نه فغانستان

ب - دینه ورو هه مه دان

ج - جوار مه حالی به ختیارو خوزستان

پاش مردنی شا ئیسماعیلی دووهه م له سالی ۹۸۵ ی کۆچیدا. به هوی هه لویستی بهرام بهر به نایدولژیاو بیروباوه ری خه لک، به تایبته عه له وييه توندړه وه کان که چنه د سده، له هه ولې نه وه دابوون بگه نه نامانجه کانیان، هرچه ند له سهرده می سه فو ییه کانیشدا پاوانخوازی و گۆپانی بیروبوچوون و خه یالی شاکانی سه فو ی، پاش ماوه یه ک نه وانی ناکام کردو نه ییشت به مه به ست بگه ن، به لام له گه ل نه و هه موو سه رکوتکردن و دورخستنه وه په رت و بلاوه پیگردنه یان، راهاتبوون له گه ل بارودوخه که دا، به لام له سهرده می شا ئیسماعیلی دووهه م دا، به یه کجاری هه موو نه و شتانه ی که به ده ستیان هی نابوو، که وته بهر هه پره شه و مه ترسی له ناوچوون و نه گه ری له ناوبردنه وه. له بهر نه وه ناوبه ناو ده ستیان ده کرد به شوپش و راپه رینیکي خویناوی، له دژي فرمانره وای سهرده م و رووبه پووی نه و ره وشه ی شا ئیسماعیل ده بوونه وه که بهر ان بهر به بیروباوه ری عه له وييه کان نه نجامی ده دا.

یه که مین راپه رینې عه له وييه کان هاوکات بوو، له گه ل چوونه سهرته ختی شا ئیسماعیلی دووهه م (۹۸۴ ی کۆچی) له قه لای پلنگان که مه ل به ندی سهره کیی گۆزانه عه له وييه کان بوو، له بناری شاخه کانی زاگروسی نزیک

ههورامان که له بهشی دواتر باس دهکړی. به لآم پاش مردنی شا ئیسماعیلی دوهم (۹۸۵)، چهند رأپهرینیکی یه که له دواى یه کی عهله وییه کان دهستی پیکرد.

گومان له وه دانییه که په یدابوون و سهره له دانی چهند که سیکی خانه دانی وه که زونور قه له ندهرو (سید رها) له بنه مالهی زونور (خان ئاته شی کوری شا محمدهد بهگ) که پیشتر باس مان کرد، هاوکات بووه له گهل ئهو روژگارهدا. په یدابوونی بنه مالهی خان ئاتهش له کوردستان و نازهربایجان و لوپستان، هاوکات بووه له گهل ئهو شهرو شوپو به گزیه کداچوونه ی له گهل سهرکرده ی خیلئ بلباس و فه رمانپره واکانی ئه رده لآندا هه یبوو و له شوینی خویدا دهست ئه که یین به باسکردنیان، به لآم لیژهدا قسه دهرباره ی چهند کهس له پیاوه گه وره ناودارو خاوه ن بیروباوه رپه ئایینییه کان ده که یین که بزووتنه وه ی چه کداری و سهربازی و فیکریی ئه وان له سهرده می سه فه وییه کاندا، تووشی شیواندن و گوپین بووه و جوړه ها توّمه تی باوی ئهو سهرده مه یان دراو ته پال، له لایه ن میژوونو و سه کانه وه و له سهر روشنایی لوژیکی لیکوئینه وه ی ئیستا له نووسین و گیرانه وه کانی ئه هلی حه ق خو یانه وه، سوودیکی ئه وتو وهرناگیریت.

خاوه ن و سهرکرده کانی ئه م بزووتنه وانه، له دهقی کتیبه میژوویه کاندا تا کوّتایی سهرده می قاجارییه کان، به (قه له ندهر) ناوبراون و ته نانه ت له هه ندئ شوینی شدا ناوی راستییان نه نووسیوه و گه لیک توّمه تیان خستوونه ته پالیان، هه ندئ شتی لاوه کییان تی که ل به بابته کان کردووه که مه سه له که یان قورستر کردووه، به لآم ئه وه ی که ناوه روکی بابته که ی خستووه ته روو و بووه ته به لگه، له سهر حه قیقه تی بزووتنه وه ی شوپشگیرانه ی عهله وییه کان،

ئەۋەيە كەلەپھوتى گەشەكردن و تۆماركردن و بەھىزبۇون و شىۋەي پەرەسەندن و بلاۋبۇونەۋەي ئەم راپەرىنەۋە، دەرەكەۋى كە شىۋەي تىكۇشان و سەرھەندان و بىرۋاۋەرى لايەنگرەكانىيەۋە دەرەكەۋىت، بەگۈيرەي ئەم خالانەي لەخۋارەۋە باسيان دەكەين و پەيۋەندىي راپەرىنەكان بەبنكەۋ شۇين نىشتەجىۋۇنى ئەلەۋىيەكانەۋەبەئەگەرىكى زۆر نىزىك لەراستى ئەۋ راپەرىنە، پەيۋەندىيان بەئەلەۋىيە توندرەۋەكانەۋە بۇۋە.

۱. لەيەكچۇنىكى نىزىك بەتەۋاۋى راپەرىنەكان لەھەمۇۋ لايەكەۋە، لەگەل ھەلۋىست و خالى پىاۋە گەۋرەكانى ئەھلى حەق، ۋەك لەسەرگۈزەشتەۋ گىرەنەۋەكانى پەيۋەندىدار بەۋانەۋە باسكراۋە.

۲. چۇنىەكى بارى جۇگرافىيى شۇينى راپەرىنەكان، لەگەل شۇينى نىشتەجىۋۇن و ناۋچەي دەسەلاتى (ئەھلى حەق)ەكاندا.

۳. باۋەپكردن و گۈپرايەلىي خەك بۇ سەركرەكانى راپەرىن، بەشىۋەيەك كەلەماۋەيەكى كەمدا، كاريگەرىيەكى راستەۋخۇي كىردۋەتە سەر دەسەلاتدارانى دەۋلەت و ناچارى كىردۋن كەروۋەرويان بىنەۋە.

۴. لەيەكچۇنى ناۋەكان.

۵. پىكھاتەي راپەرىنەكان لەبارى كۆمەلەيتى و بىرۋاۋەپەرەۋە، كەسەركرەدايەتى ئەۋ راپەرىنە كەسانىكى (قەلەندەر) و خاۋەن پلەۋ پاىەكى خۋايى گرتۋويانەتە ئەستۋ ھىزە سەربازىيەكانيان لەۋانە پىك ئەھىنا كەلەنگرى خاۋەن بېۋا بۇون.

۶. خۇپراگىرى لايەنگرە گيان بەخشەكان، بەشىۋەيەك كەبەبىۋۇنى باۋەپكى تەۋاۋ بەراستى و راستگۈيى سەركرەكان، ئەم جۇزە گيان بەخشىن و فىداكارىيە دەستەبەر نابىت.

سهره تا د پښه سهر باسي يه که مين راپه رين پاش مردني شائيسماعيلی دووهم، که له ناوچه ی نيشته جيپوونی عه له وييه کاني خوراسانی گه وره له دهوروبه ری قندههار، روويداوه ئه مهش که له کتیبی (نقاوة الاثار في ذکر الاخبار) ی نه ته نزييه وه وهرمانگرتووه.

راپه رين له خوراسان و نه فغانستان (قندههار)

پاش ئه وهی که شائيسماعيل کوچی دوايی کردو شاه سولتان مه حه مه د له سهر ته ختی پاشايه تی دانیشست، هندی که سی (۰۰) يه کیکی (۰۰) یان پهیدا کردو و نالای ده سه لاتیان ه لکردو ده ستیان کرد به لا وکردنه وهی نه فسانه يه ک و گه یان دیا نه بهرگوئی هه موو که سی که له هر شوینیدا، ئه ویش بریتی بوو له وهی که شا ئيسماعيل نه مردووه و له بهر سوودی گشتی که سیکی هاوشیوهی خوی له جیی خوی خه واندووه خوی گوم کردووه (!!!) و بهم نزيکانه له ولاتی روم یا هیندستان خوی دهرده خاته وهی خه لکیکی زور له خه لکی ره شو که هیچ نه زانه که باوه پيان بهم نه فسانه يه هینابوو و له هر لاییکه وه يه کی که راست ده بو يه وه، که سانیکي زوریان لی کوده بو يه وه و ده بوونه هو ی ئاژاوه و شیواندنی باری دلی خه لکی هه موو شوین و ناوچه يه ک، کاربه ده ستانی ئه و ناوچانهش که وتبوونه هه ولی دوورخستنه وهی ئاژاوهی ئه و تاقمانه.

بو روونکردنه وهی ئه م مه سه له يه، ده لپین يه که مجار له ویلایه تی سه بزه وارو زه مینی داوه که له ناوچه گهرمه کانی ویلایه تی قندههارو دهوروبه ری هتی، کابرایه ک له جل و بهرگی قه له ندریدا، خوی بو خه لکه که ی ئه و دهرخست و لای ئه وهی لیده دا که ئه و شائيسماعيلو ئاره زووی ئه وهی

ههیه بچیته هیندستان و به چاوی خوی ئه و ولاته ببینی و دیاره به جلویه رگی
پاشایه تییه وه ئه و ئاواته نایه ته دی. بهم هوییه وه لهم جلویه رگی ده رویشیه دا،
دهمه وی بهم ئاواته بگم.

ئه م ئه فسانه یه له میشکی هه ندی که سی ئه و ناوچه یه دا جیگیر بوو بوو.
کۆمه لیک له (هه زاره) و (نکو ده ری) یه کان، به خه یالی فه رمان په وایی و
گه وه ییه وه کۆبوونه وه لئی، ده ستیان کرد به کاری ناشایسته و ناره و.
یه کی که کار به دهسته کانی ئه و ناوچه یه به یارمه تی و کۆمه کی شازاده ی
ناودار (به هرام میرزا) که فه رمان په وای قه نده هارو ئه و ناوچه یه بوو،
له شکرکیشی کرده سه ری، پاش که می که قه له نده ر کوزرا و که لله سه ره که یان
لیک کرده و و ناردیان بو ده رباری شا. {نقاوه الاثار فی ذکر الاخبار / محمود بن هدایت
الله، ص ۱۱۳-۱۱۴}

وه ک ئاگاداری خیله کانی هه زاره و نکو ده ری له ئه فغانستان و خۆراسانی
گه ورده دا به ناوبانگ بوون له په یزه ویکردنی ریبازی عله ویدا. رابه رایه تی
قه له نده رو خه یالی گه شت بو هیندو رۆم و یروبا وه پی خه لک به رامبه ر به و،
هه مووی نیشه نه ی چۆنیه تی و ناوه رۆکی ئه و رابه رینه یه. عله وییه
تونده وه کانی ئه فغانستان ئیستا زیاتر له باکووری ئه و ولاته دا ده ژین، له ژیر
سه رکر دایه تی سه یید مه نسووری نادریدا.

رابه رینی دووه می عله وییه کان ئه وه ی ناوچه ی چوار مه حالی
به ختیا زی و خوزستانه که ئه سه فه هان و فارسیش (شیران) ده گریته وه به
له به رچا وگرتنی رابردووی عله وییه تونده وه کان له و ناوچانه دا. ئه م
بزوتنه وه یه له میژووی سه فه وییه کاندا، به لی که چوونیک ی ته واره وه له گه ل
رابه رینی پیشووی قه نده هار، به سه ره لدان و ده رکه وتنی شا ئیسماعیلی
(ساخته) ناوبانگی ده رکردوه. چا وگیرانی که به پیکه اته و دروستبوونی ئه م

راپەرىنەو ئەو ناۋچەيەي تىيىدا بىلاۋىيەتەۋەو رابەرىيەتەكەي، بۇ ئەو كەسەي ئاگادارىۋ زانىارىيەكەي كەمىشى ھەيىت لەگەل بزوۋتنەۋەو شىۋازى ئەلەۋىيەكاندا، بەتەۋاۋى روۋنى ئەكاتەۋە كەئەم بزوۋتنەۋەيە پەيۋەندىي بەئەلەۋىيە تۈندۈرپەۋەكانى ئەھلى ھەقەۋە ھەيە ھۆي ھاندانۋ ئارەزوۋى خەلەك ۋە ھەۋاداران بۇ پەيۋەندى بەراپەرىۋەكانەۋە، مەسەلەي شا ئىسماعىلى دوۋەم نەبۋە، چۈنكە بەلەبەرچاۋگرتنى ئەو زانىارىيەنەي لەبەردەستدەيە، دەرپارەي رەۋشت ۋە ھەلسۈكەۋتى شا ئىسماعىل لەگەل خەلەكداۋ بۇچۈۋنى ئەلەۋىيەكان ۋە خەلەكى تەر لەئامانچ كەردەۋەكانى ئەو، بەگۈيرەي ئەۋەي مېژۋونۋوسە سەفەۋىيەكان باسيان كەردۋە، بەھىچ شىۋەيەك رىي تى ناچى كەسەك بەي ئەۋەي دەسەلەت ۋە پىشتىۋان ۋە پەلەۋ پاىيەكەي ھەي، ھەر لەگەل خۇدەر خىستنىدا، خۇي بكا بە شا ئىسماعىلۋ، لەھەموۋ لايەكەۋە خەلەك روۋى تىبەكەن ۋە يارمەتى بەدن ۋە تاگيانىان تىبابى بىپارزىن. بەلام مەبەستى مېژۋونۋوسەكانى سەفەۋىي، ئەۋەي كەئاشكرايەۋ لەۋە زىاتەرنىيە، ئەۋەيە كەدەيانەۋى سەرنجى خەلەك راكىشەن بۇلەي سەفەۋىيەكان ۋە يىرۋباۋەپى خەلەك بەرامبەر خۇيەرنىژەرنىن كەس لەۋانە، بەپىچەۋانەۋ ھەلگەپاۋى ۋە ئاۋەژۋو كراۋى بىخەنە پىش چاۋى خەلەك، لەئەلەكدا كەئەۋ نىشانەۋ بەلگەنەي لەبەردەستدان، ۋەك پەيۋەندىي ئەم بزوۋتنەۋەيە لەگەل سەركەردەكانى تەرى ئەلەۋىيە تۈندۈرپەۋەكاندا، ئاۋەرۋكى ئەم راپەرىنەمان بۇ دەرەدەخات، چۈنكە (ئەھمەدى كىسەرەۋى) دەرپارەي پەيۋەندىي سەركەردەي راپەرىنەكە، لەگەل موشەشىيەيەكانى خوزستاندا دەلى (لەئەنجامى ئەم سەركەرتەنەۋەدا) ئاۋانگى قەلەندەر ئەگاتە ھەموۋ شۈيىنىك ۋە خەلەك ھەۋلى بەدەستەيىنانى رەزامەندىي ئەۋ دەدەن ۋە ئەۋىش

له‌(دیهدەشت کوەکیلویه) که‌له‌ژێر چنگی ئەفشاره‌کان دەری‌هینابوو، پشت ئەستوور لی‌ی دانیشتبوو و سەرقالی فەرمان‌پره‌وایی بوو. به‌قسه‌ی ئەسکه‌نده‌ر به‌گی میژوونووس : له‌نیوان ئەوو (شاقه‌له‌نده‌ر) له‌گه‌ڵ سه‌ید سه‌جاده‌و خه‌لکی شوشته‌رو دزفولدا (موشه‌عشیعییه‌کانی خوزستان) جوړه‌ریکه‌وتنیك مه‌بووه، ئەویش له‌وه‌وه‌هاتوو، کاتیك ده‌بینی لوړه‌کان لالوتن لی‌ی، دێته‌ خوزستان و له‌شوشته‌رو دزفولدا نیشته‌جێ ده‌بی‌و داوای یارمه‌تی له‌سه‌ید سه‌جاده‌کات، به‌لام لهم و سه‌روبه‌نده‌دا، رووداوێکی تر دێته‌ پێشه‌وه‌ که‌وای لی‌ده‌کا پیویستی به‌وو به‌که‌سانی تر نه‌می‌نی، ئەوه‌ش به‌م جوړه‌یه‌: کاتیك که‌ناویانگ و سه‌ره‌لدانی ئەوو کوژارنی رۆستم و ئەفشاره‌کان به‌ده‌ستی لوړ ده‌گاته‌ ده‌رباری سه‌فه‌وی، خه‌لیل خان خیرا به‌ره‌و کوەکیلویه ده‌که‌وێته‌ رێ، تاخوی چاره‌سه‌ری کێشه‌که‌ بکات، به‌لام پێش ئەوه‌ی بگاته‌ ئەوێ به‌ده‌ستی لوړه‌کان کوژرا، لی‌ره‌وه‌ جاریکی‌تر کاروباری (شاقه‌له‌نده‌ر) به‌ره‌وی په‌یدا کرده‌وه‌. لوړه‌کان به‌لایه‌نگیری کردن له‌و، ده‌ستیان کرد به‌جموجوڵ و ئەویش له‌یارمه‌تی سه‌ید سه‌جاده‌بی‌نیازبوو، هاته‌وه‌ دیهدەشت و به‌دنیاییه‌وه‌ لی‌ی دانیشت. {تاریخ ٥٠٠ ساه‌خوزستان ص ٥٤} {عالم‌آرای عباسی، ج ١، ص ٢٧٢} ئیستاش چۆنیه‌تی بزوتنه‌وه‌و راپه‌رینه‌که‌ی له‌قسه‌ی میژوونووس و خاوه‌نی (نقاوة‌ الاثار) وه‌ ده‌گیرینه‌وه‌.

راپه رینى شا قه له ندهرى لور له چوار مه حال و خوزستان و

... له سالى ٩٨٦ى كۆچیدا، له سنوورى ناوچهى (كوه كیلویه) ده رویشیک پهیدا بوو، وهك به زمى ده رویشه كه ی پیشتر دهیگوت (من شائیسما عیلم) و چهند ئاراسته ی نهو خه لكه ی كردو هه ندیک له وانه باوه رپكی ته وایان پهیدا كرد كه راست دهكاو جه ماوه رپكی زۆر له لور و خلیج و سه حرا نشینه كان دواى كه وتن و رپكای گوپراهه لی و فه رمان به رداری نه وایان گرت به رو له رووی باوه رپوه ملیان دایه بهر به جئ گه یاندنی نهو ئهرك و فه رمانه ی پییان ده سپێردرا، له گوندیکى نهو ناوه چه یه كه پییان دهگوت (ئاره ند) كه كه وتوه ته نیوان شاخیكه وه له شاخه بهرزه كانی ئه لبرزه وه.

نهو گونده دوو رپكای هیه كه سوار بهرزه حه مت ده توانی بهو رپكایه دا گوزهر بكا، له هه ر كام له و دوو رپیه دا، ئه گه ر سى تیرها و یژو تفه نگی دانیشتن، بالنده ش ناتوانی به ویدا تیپه رپییت. نهو قه له ندهر له و شوینه دا كۆچ و بارى خست و ئالای سه ره به خو یی و سه ركه وتووی خو ی هه لكر دبوو، پینچ شه ش جار كار به ده ستانی نهو سنووره، به سوپایه كى بيشوما ره وه كه وتبوونه شه پ له گه لی داو له بهر نه وه ی شوینه كه ی زۆر سه خت بوو، ده ستیان پئ نه گه یشت بوو، كاتیک مه سه له كه بهم شیویه كه وه بهرگو یی، شا فه رمانی ده ركرد كه نه ما ره تی په نا ه نه سلان سولتان له گه ل (ئه رشلو) كان و دام و ده زگای عه لی به گى سو فی رۆملو له نه سفه هان و خه لیل خانى نه فشار، له گه ل سوپای كو ه كیلویه به رپككه وتن له گه ل یه كدا له شكر بهر ن بو نهو ناوچه یه و قه له ندهر له و ناوه ده ربكه ن. به لام له بهر نه وه ی به شی زۆرى خه لكه كه لایه نگرى قه له ندهر بوون، لور ه كان له شاخه كه دا بلا وه یان لیكردو

خه ليل خانيش که له گه ل له شکره که ی خویدا سهرکه وتنه سهر شاخه که،
 هر کاميان له پشتي بهر دیکه وه سهر يان دهر بهینايه، لوړه کان به تير و تغه نگ
 لييان نه دان و لهو شاخه دا له ماو ديه کی که مدا کوشتاريکی زور کرا:

شد از بس که افتاد از آن کشته ها   در آن کوه از کشته ها، پشته ها
 هر آنکس که برگرد (از) آن کوه سر   بزخم خدنگی افتاد از کمر

له کوټا ييدا ويينه ی سهرکه وتن له ناويينه ی به ختی قه له نده ردا دهرکه وت.
 خه ليل خان له گه ل سهر کرده کاني سوپا که يدا کوژران. نه سلان سولټان و علی
 به گی سوټي شکان و ژياني خو يان وه رزگار کردو له خواري کيوه که دا
 جلوه ی ولاخه کانيان و هر گيړا به ره و نه سفه هان و خو يان لهو به لا کوشنده يه
 رزگار کرد.

قه له نده به سوپا و له شکره که ی خو ی، نوردوه که ی خه ليل خانی تالان
 کرد، همو و کهل و پهل و ته پل و نالو و لاخ و شتومه کی خان هه بوو که و ته
 دهستی، هه روا که لوپه ليکی زوريش که و ته دهست خلج و لوړه کان، پاش
 نه وه قه له نده هر هيزو توانايه کی ته وای پهي دا کردو نالای سهر به خو یی
 هه لکردو ته پلي شاهانه ليډراو، خه لکی ناوی شايان ليټاو له ناوياندا به شا
 قه له نده ناوی دهر کرد، به لام خه لکی نه و ولا ته به لايانه وه و ابوو که نه و
 شائيسماعيلو ناوی شائيسماعيلی پيا و کوژيان ليټا (؟؟!!). دوا ی نه م
 سهرکه وتنه، روژ به روژ به سهر په يژه ی سهرکه وتن دا به رز دهبويي وه و
 نه و پهری سهرکه وتنی به دهسته يټناو که ليک له خه لکی عيراق و فارس و تورک و
 تاجيک، له دوورونزيک و خاوه ن شمشيرو قه له مه کان و خاوه ن ره وه نه سپ و
 ده سوپيوه نندار بوون به خاوه نی پله و پایه ی گونجاو، نه ویش لهو شوينه وه
 هاته ده دهشت که پای ته ختی نه و ويلايه ته بوو، له و ی له سهر ته ختی
 پاشايه تی پالی دايه وه و فرمانه کاني خو ی ره وانه ی هه موو لايه کی نه و

ناوچه يه کړدو مؤري فه رمانه کانيشي ناوي نه بولموزه فهر شا ئيسما عيلي قاتلي ئي هه لکه ندرابوو. جاري کي تر روسته م به گ و مه حمود به گي کوپاني خه ليل خان به له شکر کي زوره وه، هيژ شيان کړده سهری، له نه نجامدا روسته م به گ کوژاو مه حمود به گ به هه موو توانايي کي خويه وه له گيژاوي مردن خوي رزگار کړد، به لام له خه فته و په ژاره دا تووشي نه خوشييه کي گران بوو، نه يتواني خوي ئي دهر باز بکاو هر به زړي به رو خودي سهر يه وه گياني له ده ستداو شا قه له نده ريش هر له ناوچه ي فارسه وه تا سنووري شوشته رو ديز فول، هه مووي خسته ژير ده ستي خويه وه دهر گاي سهر وهری و مسکين په روهري خسته سهر پشت و به ته وایي ده سله لات و سهر به خويه وه پالي دايه وه، له سهر کورسي فه رمانه وایي و ده ستي کړد به گهر مکردي کوري رابواردن و نامه کړدي هو ي شادمانی و کامه رانی و به گویره ي ثاره زوي خوي کاتي به سهر نه برود تاما و يه کي زور کهس نه بوو ره ريگر له به رده مي دايه، نه ویش به و ناوچه يه ي ژير ده ستي رازی بوو و نزيکه ي شش هوت سال، به کامه رانی و ناسووده يي برديه سهر.

له نه نجامدا، شازاده ي دلير سولتان حه مزه ميرزا، نه سکه نده به گي نه فشاري له ته ختي ده سله لات نزيک کړده وه که له خزمه نزيکه کاني خه ليل خان بوو لوي کي ليها توو سهر دار ي کي کارامه بوو له به سهر کړدنه وه يه کي شاياندا، پله و پايه ي به رز کړده وه نازناوي خاني پييه خشي و فه رمانی فه رمانه وایي و سه لته نه تي کوه کيلويه و گه وره يي نالوسه کان و دانيش تواني تري نه و ناوچه يه له نه فشاره کان و نه وانی تر به ناوي نه وه وه دهر کړدو فه رمانی بو دهر کړد که نه رکي به رهنگار بوونه وه له گه ل شا قه له نده بکه ويته نه ستوي نه و. له گه ل نه وه شدا فه رمان دهر کرا بو کار به ده ست و

فهرمانره وایانی ناوچهی فارس و دهوروبه‌ری که یارمه‌تی و کۆمه‌ک به‌ئسکه‌نده‌رخان بکه‌ن. ئه‌سکه‌نده‌رخان به‌ئاماده‌یییه‌کی ته‌واوه‌وه له‌گه‌ل سوپاکه‌یدا، ئالای رووبه‌روبوونه‌وه‌ی به‌زکرده‌وه‌و به‌ره‌و شه‌پرکردن له‌گه‌ل شا قه‌له‌نده‌ردا که‌وته‌پێ، پاش گه‌یشتنی سوپای خۆپاگر بۆ ناوچه‌ی ده‌دهشت و ئه‌و سنووره‌، شا قه‌له‌نده‌ر له‌گه‌ل سوپا له‌ژماره‌ نه‌ها‌تووه‌که‌یدا، به‌ره‌و پیری چو و شمشیر به‌ده‌سته‌وه‌ که‌وتنه‌یه‌ک و خا‌کو‌خۆلی ئه‌و ده‌دهشتیه‌یان له‌خویندا کرد به‌قو‌پ:

جهان شد زخون همچو دیاری آب	بروکاسه‌ سُر به‌شکل حباب
دلیران جنگی در آن بحر خون	همه‌ گشته چون عکس خود سرنگون
زپس کشته افتاد بر یکدیگر	بر آورد کوهی از آن بحر سُر

ئه‌و ناوه‌ له‌خویندا وه‌ک ده‌ریای لی‌هات و که‌لله‌سه‌ر له‌سه‌ر خوین وه‌ک بَلقی سه‌ر ئاوی لی‌هات و پالنه‌وانانی شه‌پر له‌و ده‌ریای خوینه‌دا هه‌موو وه‌ک وینه‌ی ناو ئاو سه‌ره‌و‌خواربوونه‌وه‌، ئه‌وه‌نده‌ لاشه‌ که‌وتبوو به‌سه‌ریه‌کدا کی‌ویکی ئی په‌یدا‌بوو. له‌کۆتاییدا شه‌نبای سه‌رکه‌وتن هه‌لی‌کرد، به‌سه‌ر ئالای خانی ئه‌سکه‌نده‌ر ره‌وشت‌داو شکستی رووی‌کرده‌ سوپاکه‌ی شاقه‌له‌نده‌رو ناچاری کرد هه‌لبی‌ت و شیرازه‌ی کۆمه‌له‌که‌شی پچ‌راو هه‌ر کام له‌وانه‌ له‌که‌ناری مه‌رگو نه‌ماندا، پالیا‌ن دایه‌وه‌و قه‌له‌نده‌ر خۆی و هه‌ردوو کو‌په‌که‌ی له‌گه‌ل که‌سه‌ نزیکه‌ ناو‌داره‌کانیدا، ده‌ستگیر‌کران و هه‌رچی مال و حال و دارایی و خیزانی بوو، که‌وته‌ ده‌ست سوپای سه‌رکه‌وتووی. ئه‌سکه‌نده‌رخان، قه‌له‌نده‌ری له‌گه‌ل ئه‌سیرو دیله‌کاندا کۆت و به‌ند‌کردو ناردنی بۆ ده‌رباری شاو به‌گو‌ی‌ره‌ی فهرمانی ئه‌و، سه‌ریان له‌لاشه‌یان جیا‌کرایه‌وه‌و هه‌ل‌واس‌ران، تاب‌بنه‌ په‌ندو عی‌ره‌ت و خه‌رمانی ژیا‌نیان درا به‌ده‌م باوه (نقا‌ره‌ الا‌ثارص ۱۱۷- ۱۲۰)

نه وهی که له نووسینه که ی خاوه نی (نقاوه الاشار) وه ده ست ده که وی،
 نه وه یه که پاش سه رکه وتن و سه ربه خوږی، رابه ری راپه پښه که به شاقه له نده ر
 ناوبانگ په یدا ده کاو ناشکرایه که ناوی (شائیسما عیلی پیاو کوژ) که لی
 نراوه به هو ی دوژمنه کانی وه بووه، هیچ عه قلیکی ته واو نه وه قبول ناکات،
 سه رکرده ی راپه پښی که هرچند بی ناگاو نه زان و کال فام بی ت که هیچ کاتی که
 شاقه له نده ر وانه بووه، که ده سه لات ده گری ته ده ست، فرمانه کانی خو ی
 به نازناوی پیاو کوژ وه مؤرکا؟! هر خودی هم تومه ته ناپه وایانه،
 ناشکرای ده کا که شتیکی راست نیه.

به پیی نه وه ی که رابوورد، به نه گریکی زور نریک له راسته وه، شاقه له نده ر
 له که سایه تیبه عه له وښه توند پره وه کانی نه هلی حق بووه، به لام شوړ شگری
 ناوچه ی دینه وه رو همدان، که نیستا دیینه سه ری، راپورتی زوننور
 قه له نده ر:

راپهرینو سهره آدان له دینه و هرو هه مه دان

[illegible]

ئەو كەسەى ئەم ئەركەى پى سپىردا بوو گەپاىەو، سولاق حسىنى
لەراستىى مەسەلەكە ئاگادار كەدەو، سولاق كەوتە دەرىاى تىفكرىن و
بىركەنەو زانى كە بە لەشكر كىشى و شەپ ناتوانى بگاتە مەبەستى خۆى،
بۆيە ناچار بوو بەگوپرهى بارودۇخەكە دەستى بەكار كەردن كەرد. لەسەرەتادا

گوپراپيەلى و ملکہ چى خۇى دەرپرې و يەکیک لہ باوہر پیکراوہ کانی خۇى
بەدیاری و سەوقاتیکى شایستەوہ، لەگەل نامەيە کدا کە ناوہرۆکەکەى باسى
غولامى و دلسۆزى و لەخزمەتبوونداى تیدابوو، بۆى ناردو خۇیشى لەگەل
سوپاو لەشکرىکى پۇشتەو پەرداخدا، بەداويدا رۆیشت. لەبەرئەوہى
لەوکاتەدا، بەشى زۆرى ئۆردووى گەورە لەسەر سنوورى قەرەباغ و ئەو ناوہ
بوو، دەبوو سولاق حسین پەنا بەریتە بەر فروغیلکى وەھا.

به كورتى پيپرهويى سولاق حسين بۇ ئەو كەسەي خۆي ناونابوو شا
ئىسماعىل كاريگهريى هه بوو له سهرى و بپريارى دا خۆي بهسولتان دابنى و
سهر به خۆيى خۆي رابگه يهنى، ته پلى سهر كه وتنى ليداو سولاق حسين
پاشان چوو له و پاش به جيھينانى رى و رهسمى ئاسايى، داواي كرد
كه بكرى به گه وهى ئيشكگره كانى تاي بهتى خۆي، داواكه ي په سه ندى كر او
ئو وىش داريكى خسته بن ده ستى و له به رامبه رى را وه ستاو به شي وه يه كى
ته واو رى و رهسمى به جى هينا كه كه س له توانيدا نه بوو و به جورىك هه ولى
ريزليگرتنى دا كه هه موو ئاماده بووان و ته نانه ت خويشى با وه رى كر دبوو
كه به راستى شائىسماعيله، به هوى ئه وه شه وه كه سولاق حسين دواي
كه وتبوو، هه موو كار به ده ستان و گه وه رپياوانى ناوچه كه ملكه چى بوون و
ئه وه نده سوپاي كۆكرده وه كه نه گهر بيويستايه قه زوين دا گير بكتات،
به ئاسانى بۆي ده كرا. ئەم دهنگوباسى به هيژبوونه ي به هه موو لايه كدا
بلاو بوويه وه و گه يشته بهر گوئى پاشا خويشى و له بهر ئه وه ي شاو سهر دارو
گه وه رپياوانى ده و له تى هه ميشه را وه ستاو به رده وام دلنيا بوون له نارامى
ناوچه ي قه ره باغ كه ژا وه ي شا رووى كرده وه به ره و ياي ته خت.

له وکاته دا که سولاق حسین له گه ل شانیسماعیلدا بوو، په یوه ندیی کرد به چنه د که سیکه وه که نور لیوه ی نزیك بوون و هه ره که بانی به خوړنک

(دلکرمي) کرد، بهرام بهر به شائيسماعيل و هينانيه سره يورپاي خوي و باسي نه وه شى بؤکردن که نيازى هيه بيگرى. هر له وکاته دا که که ژاوهى دربار گه يشته نزيك قه زوين، سولاق حسين به هلى زانى به ريکه وتن له گه ل نه و که سانه دا که په يوه نديى پيوه کړدبون، شائيسماعيليان گرت و کوټيان کړده دهست و گرده نى و له گه ل چنه د که سيکى نزيك و باوه پيکراودا رهوانه ي درباريان کړدو که خوښى گه يشته نزيك پايتهخت، له سره فرمانى شا خه لاتيک ديارى کړا بوى که بريتى بوو له عه بايه ک ديوى ناوه وهى له قاميش و نهيجه و حه سىر بوو ناواخنه که شى بارووت بوو، پاشان به موسيقاو گوراني و ناوازي گونجاو و سروود و تنه وه، چوونه پيشه وه و سواريان کړدو نه مان پيشى که وتن و بهات و هاوارو به ريز ليگرتن گه يانديانه قه زوين و کړديان به دارداو ټينجا سووتانديان، چى خه لاتي به نرخ و شتى نايابى هه بوو هه موو نيږدرا بؤ سولاق حسين و سهرده مى سهره زى به ره و ناوايوون روښت:

جهان سرپر فتنه است	بر اوضاع او نيست هيچ اعتماد
بهر گوشه زين دار ناپايدار	يکى گشته سر(کرده) روزگار
سر افراخته از پى سرورى	بود در سرش آرزوى سرى...
شود ديگرى را همين آرزو	که خود رابزودى رساند براو

واته:

جيهان سهرانسهر ناشوب و گنده لييه و پشت به و نابه ستريت
له هر کونج و که ناريدکا روزگار که سيکى کړدوه به سهر کړده
هه موو تينوى سهر ورين و له که لاله ياندا نارهنوى سهرده که ن
خه لکى تريش هه مان نارهنو ده که ن که خيرا خويان بگه يه ن به و

(نقاوة الاثار، ص ۱۱۴-۱۱۷)

بەدوای یەكدا هاتنە پەيوەندی بە (فضل) ی حوروفی و مەحمودی
پەسیخانی یەو هەیه، نەك فەزڵ سولتان مەحمود.

دووهم: وەك لەسەرەو هەسکرا، سولتان مەحمود بەهیچ هاوکیشهیهك
ناتوانی پەيوەندی هەبی بەرپەرینی عەلەوییه کانهو.

سێهەم: پەيوەندی مەحمود پەسیخانی گەیلانی و دەرویشەکانی بەخاکی
هیندوستانەو، لەرۆژی رووناك ئاشکراترە. روونکردنەو ی ئەم خالەش،
یەکی ترە لەو بابەتە میژووییانە عەلەوییه توندپەرەکانی ئەهلی حەق کە
ئەگەر لیکۆلینەو یەکی بەلگەدار بکەوێتە بەردەست، پە ی بەراستی
مەسەلە کە دەبەین.

راپەرىنى نوقتەۋىيەكان، لەسەردەمى شاعەباسى سەفەۋىدا ۹۹۶ - ۱۰۳۸ ى كۆچى

لە نووسراۋەكاندا، شاعەباسى سەفەۋى (۹۹۶ - ۱۰۳۸ ى كۆچى) لە ئاستىكى كەمتر لە بابا يادگار ئەژمار دەكەن و زۆربەيان بىنەمالەى عەجەم بەدەرۋىشى خاكى و سادەى ئەو دەزانن، لەبۋارى دەسەلاتى رووكەش و دەروون و خەبات و مەملەنىكانى ئەودا، داستانگەلى دەگىرنەۋە، كەلىرەدا دەرەفتى باسكردن و روونكردنەۋە تاوتۈيكرەدنيان نىيە.

لەباسكردنى راپەرىنى نوقتەۋىيەكان لەسەردەمى شاعەباسى سەفەۋىدا، نووسەرى (نقاۋە الاشار) بەدوورودرىژى باس لەسەرتاكانى ئەم جۆرە بزاوت و راپەرىنە كۆمەلەتەتەيانە دەكات و ھەر لەپىشەكى باسەكەيدا، ئەو رووندەكاتەۋە كەلەسەردەمى سەفەۋىيەكانىشدا، ھەرەكو ئەۋەى لەسەرتەتاي بەرگى يەكەمى ئەم كەتەبەدا ئامازەى پىكراۋە، سەرچاۋەى ئايىنى عەلەۋىيەكان، بەر لەئىسلام دەگىرەتەۋە بۇ ئايىنى خووپەم و مەزدەكەيەكان و .. پەيۋەندىي بەراپەرىنى لىكچۈۋەكانى تەرەۋە جىگەى سەرسوۋرمان و بايەخ پىدانە، ھەرەكو دەنووسىت:

(... ھەر لەسەرتەتاي دروستىۋونى مەۋف و تاكۇتايى، لەنىۋان شەيتان و فەرزەندانى ئادەم و لايەنگران و نەۋەكانى، دوزمنايەتى و ركابەرايەتى بەرپا و جىگىرە و ئاسەۋارى ئەم ئاكارە، تا رۆژى قىامت بەردەۋام دەبىت، بەپىي (لاغوينهم اجمعين) شەيتان لەگەل ھەۋادارانى، لەھەر شوين و كاتىكدا، سەرقالى گومراكردنى تاقمىك لەخەلكى رەشۈك دەبن و بازارى خراپەكارى و كەندەلكارى و ئاشووب گەرم دەكەن و خەلكى لەرىگەى راست و ئايىن بەرەو

که نده لانی گومپایی ده بن، هه روه کو له سه ده کانی رابردو وداو له هه مو
 سه رده مه کاند، یه کیکیان له هه ندی ناوچه دا، خه لکی فریوده دات،
 ده رگا کانی ( ) به رووی خه لکدا ناوه لا ده کات و له ریگه ی جادوو ته فسانه وه،
 سه رقائی کاری بیهوده یان ده کات. هه روه کو له سه ده کانی رابردو ودا،
 له ده قهری چین، مانی نیگار کیش، که له هونه ری نیگار کیشان و وینه سازیدا،
 له ناوچه یه دا ده ستیکی بالای هه بوو، هم سیفه ته ی گه یاند بووه ناستیک
 که شاره زایانی هم هونه ری تووشی سه رسامی و ناتوانایی کردبوو، نه و
 ورده کاری و نه و هونه رانه ی کرد به فهر جووی خووی داوای پیغه مبه رایه تی
 کردو، یه کیک له کاره موعجیزه کانی نه وه بوو که له سه ر زه وییه کی راستدا،
 به په نجه باز نه یه کی ده کیشاو که تیره که ی (۱۰) گه ز بوو و له کاتی نه سپ
 سواریدا، رمی نه یزه که ی له چه قی باز نه که ده چه قاندو نه ستیلیکی پر له ناوی
 به رجه سته ده کرد، نه گه ر که سی ده سستی تی نه خستایه، نه یه ده زانی که ناو
 نییه و گه لی جار گوژه ده شکا، چونکه ی خه لکه که به نیازی ناو هه لگو زین
 گوژه که یان ده خسته ناوی هه و دواتر وینه ی سه گیکی توپیوی له سه ر
 روو که شی ناوه که ده کیشا، که هه ندی به مه به سستی ناو هه لگو زین نریک
 ده بوونه وه که نه و وینه یه یان ده بیینی، سلیمان ده کرده وه ده گه پانه وه و
 ده یانگوت سه گیک له ناو ناوه که دا توپیوه و دواتر خه لکانیکی زوری له (۰۰)
 به ره و نایینی خووی راکیشاو ژماره یان له زور بووندا بوو، به هه ندی له وانه ی
 لییه وه نریک بوون ده گوت که پرو له نا سمانه کان ده کات و دوا ی یه ک سال
 ده گه پیته وه، له دامه نه ی فلانه شاخدا داوام بکن، تا وه کو کتیبه که تان بو
 به ینم و تاقمیکی له و چایا هه دا په یدا کردو هیزو توانای یه کساله ی ورده ورده
 په لکیشی نه و شوینه کردو نه ویی به جیهیشت و له یه کساله دا، وینه ی

بوونه رانی ئاسمانی و زهوی، له جوژی مروڤ و ئازده لانی، له سهه توماریک ده کیشا، دواي سالیك له ناو ئه و تاقمه ده هاته ده ره وه و خوئی به خه لکی ناساندو ئه و توماره ی ده خسته بهردهم خه لکی و ده یگوت، خواوهندی گه و ره له بری ئه وه، کتیبی به من داو روخساری بوونه رانی نیشانم داو راستی و چۆنیه تی هه موو ئه وانیه ی له و توماره دابوون، و زانیاری ته و اوای پی به خشیم و به م جوړه، زۆربه ی ولاتی تورکستان، که و ته ژیر کوئترولی ئه وه وه و له و ده قهره دا کاروباری روو له باشی بوو، روژ به روژ هیژو ده سه لاتی فراوانتر ده بوو، تا ئه وه ی سه رجه م پیاو ما قول و دانیش توانی ئه و ده قهره ی خسته ژیر کوئترولی خو یه وه.

دواتر، رووی له ناوچه کانی ئییران کردو له و روژگاردها، پاشای سهه به خیر فه یروزی کوپی به هرامی ئه شکانی که له زنجیره ی سییه می پاشاکانی عه جه م بوو، به شه هریاری ناوچه کانی عه جه م و هه ندیک پییان وایه، ده رچوونی مانی له سه ره ده می پاشای خو شه ویست شاپور (ذوالاکتاف) دابوو. دواي ئه وه ی مانی له سه رجه م ناوچه کانی ئییراندا ناوی ده رکردو گه ئی له داینش توانی ئه و ناوچانه په یوه ست بوون به ئایینه که ی که بووه هوی گه نده لیبوونی کاروباری ولات، شه هریار فه یروز، داواي ئاماده کردنی کردو هه موو زانیان و پیاوه ئایینه کانی کوکرده وه و کوپوونه وه ی پیکردن و بریاری دا که ئه وانه له گه ل مانیدا بکه ونه گفتوگوو پاش مشتومریکی زۆرو به لگه هیئانه وه ی هه ردوولا، پیاوه ئایینییه کانی عه جه م توانیان مانی بوپ بدهن و بیخه نه که نه لانی بیده نگیه وه، پاش ئه وه ی مانی په کی که وت و نه یتوانی وه لامی زاناکان بداته وه، شا فه ره یدوون ئیشاره تی کرد به ئه شکه نجه و نازارو کوشتیان و که ولیان کردو پیسته که یان

پر كرد له كاو به هه موو لايه كى ولاتدا گه رانديان و له نه نجاميشدا لاشه كه يان به ناگر سووتاند. هه روه ها له سهرده مى ساسانيه كاندا كه چينى چواره من له سولتانه كانى عه جهم، له باره گاي قوبادى باوكى نه وشيروانى دادپه روه ردا، كابرليه كى مه زده ك ناو په يدا بوو، خه لكى كى زورى گومر كردو تاماوه يه كى زور خه لك نه يده زانى نه گهر يه كى ك مرد ميراته كى بو كى نه بى و له و روژگار هدا خاوهن مولك چييه و ..)، پاش باسكردنيكى دوو روډرژ دهر باره ي مزده ك و چو نيه تى سهره لدانى بزوتنه وه سياسى ثاينيينه كى و گه رانده وه ي بۆ سهرده مى سه لجوقيه كان و حه سه ن سه باحى ئيسماعيلى. پاشتر ديتته سهر باسى داستانى نوقته وييه كان و چو نيه تى سهره لدان و ئاشكرا بوونى نه وان، له سهرده مى شا ته هماسپى سه فه وى و دواتر له سهرده مى شاعه باسى سه فه وييدا، بهم شيويه (نووسه روه وى رووداوه كانى روژگارو هونه روه وى كار هساته كانى مانگو ساله كان روى لاپه ره كانى زه مانه يان بهم داستانه، بهم شيويه ره شكر دو وه ته وه كه له روژگارى ئاخىر خيى دنيا و دين په روه رى شاي دين په نا شا ته هماسپ، هه ندئ له نوقته وييه كان له ده ورو به رى ساوه، قه زوين، ناوچه ي كاشان و نه سفه هان و كوپايه و ناين په يدا بوو به هه ول و كو ششيكى ته واوه وه، ده ستي كرده بلاو كردنه وه ي پروپاگنده و هه والى نه مانه كه وته بهر گويى شا، نه ويش فه رمانى دهر كرد هه ندئ كه سى ريزى پيشه وه ي نه و گروپه ي گرت، وهك مه حه ممه دى قازى بيدگولى، مه ولانا قاسمى كوپسالى و چه ند كه سيكى تر، پاش ليپر سينه وه زنجير كان و دواى ماوه يه ك چاوى هه نديكيانى هه لكولى و هه نديكيشيانى به شيويه كى توندو تيژ كوشتن و جيهانى له پيسى نه مانه پاك كرده وه و پاشماوه كانيان له كونجى گوشه گريدا

مانەۋە سەريان شۆپكردو كەسك لىم تاقمە بەدرەۋىشتە سەرى بەرز
 نەكردە. تا سەردەمى پىرۋى شا غەباس كابرايەكى خەسرەۋ ناۋ لەقەزۋىن
 لەبەرگى دەرويشىدا، كۈنجىكى بۇخۇى دىارى كىرد دەستى كىرد بەدرۋو
 دەلەسە بلاۋكردنەۋە لەماۋەيەكى كەمدا، ناۋبانگى دەر كىردو خەلگىكى زۆر
 لەدور نىزىك لەتۈركو تاجىك دەستيان كىرد بەھاتوچۇكرىن بۇ تەككەكى،
 ئەۋىش لەگەل ھەر تاقمىدا، بەشىۋەيەك كەگونجاۋ بىت كۈدەبۈۋەۋە
 قسەى بۇ دەر كىردن، خۇشى جلوبەرگىكى دەرويشانەى لەبەر دەر كىرد، ئىتر
 بەۋ بۇنەيەۋە بەدەرۋىش خەسرەۋ ناۋبانگى دەر كىرد، لەگەل ھەر كەس
 كەدائەنىشت بەزمانىك قسەى دەر كىردو دەر كەۋتە باسى دەرويشى و
 گۆشەگىرى، لەسەرەتادا نەيدەۋىرا باسى شتىك بكا كەپچەۋانەى شەرى بى،
 تا ئەۋ كاتەى كەپەپرەۋانىكى زۆرى ئى كۆبۈۋەۋە، ئەنجا دەستى كىرد
 بەفرىۋدانى خەلگى نەقام باس كىردى ھەندى شتى وا كەلەبازنەى شەرى و
 رەۋىشت چۈۋبۈۋەۋە دەرەۋە. رۆژ دۋاى رۆژ ناۋبانگى زىاتىر بلاۋدەبۈۋە،
 مەسەلەى زۆرۈۋى مۈرىدو پەپرەۋانى بەدرەفتارى ئەۋ بەرگۈۋى ھەمۈ
 كەسك كەۋتبۈۋە، ئەمەش بەھۋى چەند كەسانىكەۋە گەيشتەۋە بەشا،
 بەرىكەۋت رۆژىك شا رىى كەۋتە ئەۋ ناۋەۋەۋە خەسرەۋ پىى زانى، لەمال
 ھاتە دەرەۋەۋە بەدۋعاۋ ستايش كىردنىك كەشاىستەى پلەۋ پاىەى شا بىت،
 چۈۋ بەپىرىيەۋە بەزمانە لۈۋسەكەى خۇى تىكەى لىكرد كەگەۋرەى بكاۋ لى
 ئەۋ دابەزى، شايش بەھۋى رەۋىشتى پاكى خۇيەۋە، داۋاكەى پەسەند كىردو
 دابەزى و مېھرەبانى و سۆزى شاھانەى لەگەلدا نۈاندو بەرگى سەربەرزى
 كىردە بەر پلەۋ پاىەى.

پاش ئەۋە ناۋ بەناۋ بۇ وردبۈۋنەۋە لەھالى ئەۋ، دەھاتە تەككەكەي ۋە
 ھەموۋ جارېك پارەۋ كەلۈپەلېكى باشى بەخەلات بۇ دەھىناۋ بەم ھۆيەۋە
 بەشىكى زۆر لەكاربەدەستان ۋە گەرە پىاۋانى دەۋلەت رويان تىكرىدو
 ئەۋىش بەزمانى رەۋان ۋە قسەي لوۋس ھەموۋيانى كەمەن كېش كىدو كىدنى
 بەمورىدو پەيپەرەۋانى خۇي ۋە ئەۋانىش خىرو سەدەقەۋ دىارى گرانبەھايان بۇ
 دەبىردو لەرۇژگارېكى كەمدا، خەلكىكى زۆر لېسى كۆبۈۋنەۋە، زۆرى
 دەروىش ۋە پەيپەرەۋانى ۋە كۆمەلى لەدىن ۋەرگەپارەكان گەيشتنە رادەيەك
 كەزۆرىەي كات، نىزىكەي دوۋ سەد كەس لەتەككەكەي ۋە دەۋرۈبەرى ئەۋدا
 ئامادەبۈۋن ۋە چەند كەسك لەۋانە بەھۇي ئەۋەۋە گەيشتنە پلەۋ پاىەي بەرز،
 لەنىۋياندا (يوسفى) ناۋيك كەلەپىشەكەيدا كەبرىتى بوۋ لەدورىنى ھەگبەي
 تىر، مامۇستايەكى بىۋىنە بوۋ. شا بەۋنەي سەرپەرشتى كىدنى ئەم
 پىشەيەۋەۋ زۆر مېھرەبانى دەنۋاند لەگەلېداۋ ھەركاتېك ھەگبەيەكى بۇ
 تەۋاۋ دەكرىدو بۇي دەبىردەۋە، شا جۆرەھا سۆزۈ مېھرەبانى بەكاردەھىنا
 بەرامبەرى ۋە ھەندى جارېش داۋاي ئەكرىد دەچۈۋە لاي لەگەلېدا ۋە قسەي
 دەكرىد كەھاۋىبىرەتى ۋە قسەي ئىدەرئەھىنا، ئەۋىش بىرۈبۈچۈنەكانى خۇي
 بەتەۋاۋى دەخستە بەردەم شاۋ لاي ۋە بوۋ كەشاي ھىناۋەتە سەر بىرۈباۋەپى
 خۇي ۋە كرۈۋىەتى بەيەكى لەپەيپەرەۋانى، لەبەرئەۋە بەبى سىل كىدنىۋە چى
 لەدلىا بوۋ لېسى نەدەشاردەۋە، بەم ھۆيەۋە شا ئاگادارى ھەموۋ
 ھەلسۈكەۋتېكى ئەۋ تاقمە بوۋ ۋە چۆنىەتى بىر كىدنىۋەۋى ئەۋانى لەلا روۋن
 بوۋىەۋەۋ جەلەۋى ئەسپى بىر كىدنىۋەۋى بەرەۋ شىۋ تاۋداۋ بىرارى تەۋاۋى دا
 بەلەبن ۋە مېخ ھەل كەندىن ۋە بىرېنەۋەۋى درەختى ئەۋ تاقمە لەم سەرۈبەندەدا..
 لورپستان ھاتە پىشەۋەۋ دوۋ سى رۇژى تر بەئەنجام گەياندنى بىرپارەكە

دواکهوت له کاتیګدا که له پښګادا بوو و له بهر نه وهی پیوښتی واده خواست
چووه ته کیه و ده جارن داوای دوعای خیرو هیمه ت و بهر که تی لیګرد.
له بهر نه وهی نه و (پیش نه و) یه له گهل یوسفیدا بهر ګهوت چیان له دلدا بوو
به شایان گوتبوو، به خه یالی چهوتی خوځیان وایان ده زانی که شا هاویر یانه
له مه سه له که دا، به پشت به ستن به و بوچوونه، به شای راګه یاند که نه گهر
برپاری داوه بچې بو لوړستان و په شیمان بوونه وه له و برپاره له بهر نه وهندی
کاروباری ولاتدا نییه، نه و به لکو هول بدا دوو سې روژ، پیش هاتنی
مانگی مه حهر می سالی ۱۰۰۲ بګه ریته وه بو باره گای سه لته نه ت له قه زوین،
چونکه به هاتنی نه و ساله یه کیګ له که سایه تیه پایه داره نایینیه کان نه گاته
پله و پایه ی پاشایه تی، واته یه کیګ له ده رویشه کانی نیمه ده بی به خاوه نی
ده سه لات و جلوه ی نه رکی به پر یوه بردنی کاروباری ولات نه که ویته دهستی
خاوه ن توانای نه و، و مانگی مه حهر می شیمان لی نزیک ده بیته وه، و
له بهر نه وهی که سیکی فریشته رهوشتی وه شا ناماده یی زیاتر تیډایه،
له وانه ی که خوځیان حازر کردووه بو نه م کاره، له گهل نه وه شدا که رسته ی
کاروباری سه لته نه ت، له دهستی به توانای شادایه و چاکتر وایه نه که ویته
دهست که سانی تر، نه لېبه ته ده بی به په لیه کی ته و او خو ی بګه یه نیته نه و
ده ورو هه له که بقو زیتنه وه. شاعیر گوتوویه تی:

کنی کارها را چون دور وقت خویش	مهیاکن اسباب آنرا زیبش
که در وقت خود چون کنی کسار را	کنی سهل آن کار دشوار را
پس آسان توان کرد در وقت کار	نکردی، پشیمانی آرد به بار

واته:

نه گهر ده ته وې کار یګ له کاتی خویدا نه نجام بدهیت، ده بی پیشتر هوکانی
ناماده بګهیت،

چونکه کار نه گهر له کاتي خویدا نه نجام در، کاري گران و زه حمت ناسان ده بڼ. نه گهر نه وه نه که یت نه وه له نه نجامدا په شیمان ده بیته وه.

شای نه سکته ندر ره وشت، له بیستنی نه م قسه پرپوچ و تر شوخوځی کراوانه ته و او بیزار بوو، به لام له سر بڼه مای نایه تی قورن ان که ده لی سهر بکو و سهر کړد نه که شت به پشت به ستن به خوا وه بیټ، دانی به خودا گرت و سهر برو نارام گرتنی کړد به شیوه ی ره فتار کړدن له گهل نه وانه داو به کوفتاریکی نهرم، پوزشی بو هیانه وه و هلساو به ره و (نه له نگ خه رقان) که و ته پږی. به لام خیال و نه ندیشه ی نه وانه ی هر له سر دابوو، ته نانه ت هاته سر نه وه ی که پیش سه فهره که ی لوپستان، ده ست بکات به تی کدانی ساختمانی خه یالاتی نه و درویش و به هیزی شمشیری ناگراوی، ناوی نه وانه له لاپه پری رۆزگاردا بسپړته وه، به لام له بهر هندی هو، نه م کاره ی دواخت بوکاتیکي ترو رووی کړده جیه جی کړدنی شتی گرن گتر درباره ی (شاه ویردی) لوپ که مه سه له ی گرنگی نه وکاته ی سه لته نه ت بوو، به لام خودی درویش، خو ی بوو به هو ی نا زاری خو ی و به سزا که یشتنی برادره کانی، چونکه پاش نه وه ی که ژاوه ی شا که یشته (نه له نگ خه رقان)، پیاوړیک له لایه ن درویش و ه هات و داواکارییه کی هینا بوو ناوهر و که که ی بریتی بوو له وه ی که درویش داوای له شا کړد بوو که له چوون و گه پانه وه دا، ده بڼ خیرابڼ و په له بکاو نه و په پری هه ول و کوشش به کار بیټی و روودانی مه سه له که ی که باسکرا هه روا به ناسان سهر نه کاو نه گهر بو شه پکړدن له گهل شاه ویردی پیویستی به سوپا هیه، نه و خیرا یه کی ک بنی ریت تا چه ند پیویست بڼ له سوپای پرچه ک بنی ردریته خزمه تیان.

شا ئيتر به گه يشتني ئهم نامه يه، هيچ تواناي سه بر كړدني نه ماو
 به گوږه ي ئهو په نده ي كه ده لئيت: كه سيك به دواي مه به ستدا بگه پي كاري بو
 ئاسان ده بي، نه هيشتن و له ناو بردني ئهو تاقمه له گوږه پاني ئايين و دهوله تدا،
 به شتيكي پيويست داناو ئيتر دواخستني ئهم كاره ي به سوو دمه ند
 نه ده زاني و له بهر ئه وه ي دهر وئيش خه سره و داواي ئه وه ي كړد بوو كه له شكر
 بنيري، نه گه ريكي دووري ئه وه هه بوو، له حاله تي دواكه وتندا، ناشووبيك
 به رپاي، پاشان به گوږه ي قسه ي پيشينان كه وتوويانه ئه وه ي كه ده يه وي
 كاريك نه نجام بدا، ده بي له پيشه وه هه موو شتيكي بو ئاماده بكرى، خيرا
 سه روكي جارچييه كاني بانگ كړدو پي راگه ياند كه نه و تاقمه نه فره ت
 ليكراوه، بخاته ژير چاو ديږييه وه و برياري دا كه سهد كه س سواره و پياده
 ئاماده بكات، به بي ئه وه ي كه س بزاني ماله كه ي دهر وئيش بكه نه شويني
 به لاو نه گبه تي بويان و زور به وردى و به ناگادارييه وه، ماله كه بخه نه ژير
 چاو ديږييه وه و سر نه لقه ي ئه و گروپه خراپه كاره بپاريزي، دوپا تيشي
 كړده وه كه نه وه كو كه مته رخه مي بكه يت و هيرشي خه لك و موريده كاني
 ريگاي ئه وه تى بگرى كه نه تواني بيخه يته به رده ستى خوت و پشيويه كي
 كه وړه ي تى بكه ويته وه، ده بي ياوه و نزيكاني دهر وئيشي كه شيش و يوسفى
 ته ركش دوز كوچكي به له دوز كه سه ر كړده كاني ئه و گروپه ناشووبگيږه
 به جواني بكرى، چونكه ئيشم هه يه له گه لئانداو به لكو له گه ل كه سانتيكي
 ورياو به ناگا بياننيري بوم. هر ئه و شه وه جارچي باشي، له گه ل ئه و
 تاقمه دا كه ده ستني شان كرابوون به غار كړد كه وتنه پي و واريكه وت پيش
 ئه وه ي به ته واوي روژ بيته وه، گه يشتنه شويني مه به ست و ته كيه كه يان
 نابلقه داو ئه وه نده راوه ستان تا دنيا رووناك بوويه وه و دهر گاي ته كيه خرايه

سهر پښت، هېشتا که سى ئى نه هاتېووه دهر، جارچى وهك به لای ناگه هان و نه ژدیهای ناگر به دهم، چووړه ژوړه وه سلأوى كردو دهر ویشیش هر له جیگه کهى خوږه وه وه لامى دایه وه، پاش ئه وه جارچى بوخچه یه کی له بهر دمهیا داناو گوتى، پاشا خه لاتى ناردووه بوټان، نه ویش بانگى تاقمه کهى خوږى كرد كه له شوینىكى ژوړه کهدا خه ریکى قسه كردن بوون، هه موویان هاتن. دواتر پیاوړه کهى شا عه بایه کی له بوخچه یه ك دهر هیټاو چووړه پښتیه وه، بوټه وهى بیخاته سهرشانى، دهر ویشیش هه لاسایه سهر پى بوټه وهى عه باکه بدرئ به سهر شانیا، له م کاته دا پیاوړه کهى شا مشته کوټه یه کی وای کیښا به ملیا به دمه دا که وتو بهر له وهى راست بیټه وه، یه کسهر دوستى به ستو ئه وانى تر به جارئ هاواریان ئى به رزېووه وه ریگه یان گرت له به ستنه وهى ئه و، چهند که سیکى تر له پیاوړه کانی شا هاتنه ژوړه وه و ده ستیان كرد به لیدانى تاقمى سهر به دهر ویش، نه وانیش ده ستیان کرده وه هندی به چه قو و تیغ و هندی به دار، شهړه که گرم بوو، چهند که سیک له تاقمى دهر ویش کوژان و هندی بریندار بوون و پاشتر به سترانه وه. جارچى باشى ئه م تاقمه ی له گهل دهر ویش خه سره ودا برد بو مالئ خوږى و نه نجا روویکرده مالئ یوسفى، نه ویشى له وئ چنگ که وتو گوتى، تا ئه م هه واله بلاوېووه وه هه موو قه زوین که وت ه ژیر ده ستیان.

دواى نه وهى ده ستگړا به سهر هه موو که لوپه له کانیدا له گهل یوسفیدا به چاودیرى کوټه لیکى باوړه پییکراو رهوانه ی خزمه تی شا کران، سییه میان که کوچکی ناو بوو، به هوږى زه هر خوار د نه وه هر له ریگه دا به ره و نه و دنیا تینى ته قاند. دهر ویش که گه یشته خزمه تی شا، وهك جار ان ده ستى كرد

به قسه كړدن و بناغهي پرسيارو وه لامی دامه زړاند له گه لیاو د هرویشیش
هه روك جاران وه لامی شای نه دایه وه و هیچ شتیکی به خه یالدا نه دهات.
به ریکه وت له و روژگار هدا، نه ستیره یه کی کلکدار له نیوان روژ ه لات و
باکووردا دهر که وتبوو، شا لیلی پرسى كه نه وه مانای چیه؟ نه و کا برا
له دنیاو قیامت زهره رهنده له وه لامدا گوتی: روودانی نه م حاله ته مانای
نه ویه كه له م روژانه دا، گوړانیك له بناغهي سه لته نه تدا روو د هداو پادشا
گوړانیکی تیا ده بی و وادیاره كه یه کیك له د هرویشه كانی نیمه له پله ی به رزی
پاشایه تی مه عنه وییوه، نه گاته پله ی پاشایه تی روو كه شو پیی سهر فرازو
سوودم ند ده بی و به م زووانه له پشستی په رده وه دهر نه كه وئ. شا فهرمووی
له تاقمی نیوه دا، كه سیکی له تو باشر نییه كه شایانی نه م پله یه بی، من وای
به باش نه زانم كه تو بکه ی به پاشا، تا کاریگه ریی دهر كه وتنی نه م نه ستیره یه
یه بگریته وه له گه ل روودا وه كه دا، پاش نه وه پاشا فهرمانی دا عه باو تاج و
پشتینی رازاوه به به ردی گران به هاو، هه رچی جلو به رگی پیویستی پاشایه تی
بی هینایان و كلاوی پاشایانه یان كرده سهری، له سهر ته خت و كورسی
سه لته نه ت دایان ناو، خه لكه كه ش وه ه پاشایه ك ریوره سمی
ریزلیگرتنی جیبه جی كړد. به م بونه یه وه، كه كیم روكنوده و له مه سعودی
كوپی كه كیم نیزامودینی نه حمده ی كاشی كه ناماده ی كوپره كه بوو، نه م
شيعره ی داپشت:

هزار ملحد چون یوسفی مسلمان كړد
دوبیت قطعه مثالی كه شرح نتوان كړد
دمی كه حكم تواش پادشاه ایران كړد
ولی به حكم تو آدم سجد شيطان كړد

شها تویی كه در اسلام تیغ خونخوارت
فتاد در دلم از یوسفی و سلطنتش
جهانیان همه رفتند، پیش او بسجود
نكرد سجده آدم به حكم حق شیطان

واته:

ئهو باسه ی که له سه ره وه رابرو له گه ل دهنگوباسی چه زره تی زوننور
قه له ندهر ئه گهر به راورد بکریت، وهک له شیعرا نه ی خواره ودا هاتوه
له یه کچوونیکی ته وای تیدایه له شیعره کاندایه دهلی:

چو ذوالنور گرید آنوقت شاه به یاران بشد آن زمان قبله گاه

میری ایل لُر تابع او شدند	میری همان یار نیکو شدند
مجرد بُدی در جهان شه ذوالنور	به دین حقیقت نمودی ظهور
دگر سید رضا شد ورا جانشین	به آنخاندان گشت او قطب دین
به آیین حق عهد تجدید شد	که ذوالنور آن قطب توحید شد
زمانی ذوالنور بود در جمع حق	که ناگاه یک مهتری زان ورق
ابا چند سواره به قهر شدید	بیامد که ذوالنور سازد شهید
بفرمود ذوالنور یا مردمان	بباشید در جمع دل شادمان
نجنبید از جا نباشید تنگ	خدا هست با ما به توفیق و هنگ
چو سردار آید در این انجمن	ببینید آنوقت کرامات من
چو وارد بشد آن رئیس از غرور	بگرید گفتا که ای شه ذوالنور
چنانی تو مغرور از کبر و زور	نداری زمن بـاک اندر حضور
کنون خواهم از تو در این جشن و سور	اگر تو غلامی به ذات غفور
بباید که معجز نمایی به من	که ببینم عیان اندرین انجمن...
چو آن مرد مهتر ز ذالنور شاه	کرامات و اعجاز دیدی بـگاه
هماندم به پیش آمده سجده کرد	به دین حقیقت دگر سر سپرد
همه ایل و قومش به صدق تمام	شدند حق پرست جمله در آن ایام
دگر شاه ذوالنور در آنزمان	حقیقت روا کرد اندر جهان
پس آنکه چو خورشید گشتی نهان	بشد سید رضا جانشینش به خان

کاتیك زوننور بوو به پاشا، بوو به قبیله ی هه وادارانی خو ی هه موو خیل ی
لوپ دوا ی که و تن و بوون به په پیره وانی ئهو پیاو چاکه کاتیك که شا زوننور
له دنیا دور که و ته وه که سهید رهزا له جیی ئهو دانیشته و بوو به جه مسه ری

نایینی ئه و بنه مالیه، په یمان تازه کرایه وه زوننور بوو به جه مسهری
 په کتاپه رستی. رۆژیک که زوننور له ناو کوښه لیکدا ئه بئ له نا کاو یه کیکی لی
 په یدا نه بئ و به گزئی و تووړه ییه کی زوړه وه له زوننور دیته پیښه وه به ته مای
 شه هیدکردنی. زوننور به خه لکه که ی ده ورو به ده لئ: هه موو د لنیابن و
 له جیی خوتان نه جوولئ و که س دلته نگ نه بئ، خوا یارمه تیده ری ئیمه یه.
 کاتی ئه و گه وړه پیاوه دیته ناو کوږه که ی ئیمه وه و ئه وسا که رامه ت و
 گه وړه یی منتان بؤ دهرده که وئ. که کا برا به له خوبایی بوون و به گه وړه زانینی
 خوږه وه هاته ناو کوږه که، نه راندی به شا زوننوری گوت: تۆ که ئه وه ونده
 مه غرور و له خوباییت و هیچ باکت له من نییه که من هاتوومه ته ئیره و گویم
 ناده یتئ، ئیستا ده مه وئ نه گهر راست ده که ی تۆ به نده ی خوایت
 رووداو یکی له عاده ت به دهرم بؤ دهر بخه له م کوږه دا به چاوی خوښ بیینم.
 کاتیک شا زوننور هه ندئ شتی پیشاندا، لیی هاته پیښه وه و کړنووشی بؤ
 بردو باوړی هیئا به نایینه که و هه موو که س وکارو خیله کیش به راستی
 بوون به حه ق په رست له و سهرده مه دا. ئیتر شا زوننور له و سهرده مه دا
 حه قیقه تی بلا و کړده وه و له جیهانداو پاش نه وه ی وه ک خورئاو ابوو، سه یید
 رها له شوینی دانیشیت.

(شاهنامه حقیقت، حاج نعمت الله جیحوم آبادی، ص ۲۹۹)

نه گهر ئه و بابته زیادو تۆمه ت و شته هه لبه ستر او ده کان لابه رین و ئه و
 شیواندن و ده سکاری کردنا نه که میژوونووسان به نا چاری کردوویانه،
 دهر حه ق به و راپوړته میژوویانه و به وردی و هوښیارییه وه ناوهر وکی
 بابته کان بخړینه پروو، دهرده که وئ که به شتی زوړی گه وړه کانی نه هلی حه ق
 که له نووسینه کانی به رده ستدا، هیچ باسیکی ژیان و به ره مه کانیان نه کراوه،

پله و پایه و که سایه تی و چوڼیه تی راپه پرنس و سهره لدان و بزوتنه وهی نه وانه له و ره و ته میژوویییه دا روون و ناشکرایه.

له گه ل سهر کو تکر دنی نه و راپه پرنانه، له سهر دمی سولتان محمده دی خودا بهنده (۹۸۵-۹۸۶ ی کۆچی) باوکی شاعه باسی یه که م، بزوتنه وهی عه له واییه توند پر وه کان که له ناو قه لا کویتستانییه کان و لوتکه کانی زاگرووس و ناوچه ی سهر سنووری خوراسان و نه فغانستان و نازره بایجان و کوردستاندا، وه ک سهر دمی پیتشووتر بوو بوو به ناگری ژیر خوله میشو، له سهر دمی شاعه باسی یه که مدا (۹۹۶ . ۱۰۳۸ ی ک) له شیوه ی (نوقته وی) یه کاند، دهر که و تن که گروپیک بوون له حروفییه کان جیا بوو بوونه وه.

(نوقته وی) یه کان لایه نگر و په پیره وانی مه حمود په سیخانی گه یلانی بوون که له سهر دمی شاته هماسبیشدا جموجول و چالاکی فراوانیان هه بوو، به لام له بهر بارود و خوی کومه لایه تی چاوپوشییان لیکرا بوو. مه حمود به جیا بوونه وه له لایه نگرانی (فه زلی حروفی نه ستر نا بادی) که خوی له سهر تادا یه کی ک بوو له په پیره وانی نه و، گروپی (نوقته وی) دروست کرد که هه مان ییو باوه پی نایینی عه له واییه توند پر وه کانی (نه هلی حق - حروفیه) یان په پیره و نه کرد، له گه ل هه ندی که مکردن و زیاد کردنی چهند باب ته تیکدا، هه ر له بهر نه مه له ریزی حروفییه کان دهر کراو له سالی ۸۳۱ ی کۆچیدا له دنیا دهر چوو. بزوتنه وهی مه حمود کاریگه ریییه کی سوود مهن دی هه بوو، دهر باره ی سهر گوزه شته ی نه و، هیچ زانیارییه ک له سهر چاوه میژوویییه کاند له بهر ده ستدا نییه. هه ر چهند له بهر هه مه شیعریییه کانی نه هلی حه قدا، پاش ناوبردنی شاه جه لالودین له بنه ماله ی خاکسار، له چهند شویندا ناوی مه حمود براوه و له بهر نه و په یوه نندییه ی که هه یه له نیوان بنه ماله ی خاکسار و

نوقته وییه کاندا، به تاییه ته له هیندستاندا، دووړ نییه که مه به ست له و مه حمود ناوه، مه حمودی نوقته وی گه یلانی بیت (خاکسارییه کان شو به مه حمود پاتلی و ته ریه ته که شی به ته ریه ته سی له لمانی فارسی ناوده به)؟! رهنګه ته نیا له یه ک شویندا، مه به ست له و بیت، به لام له زنجیره به رود وواکه سی خاکسارییه کاندا، ناوی مه حمود چهند باره بووه ته وه.

بابه تیکی تر، مه سه له ی سولتان مه حمودی غه زنه وی و نه یازه. له شیعوو حیکایه ته کانی نه هلی حق و له قسه بی سه روبه ره کانی گه وره کانی یارسان = نه هلی حه قدا، ناوی مه حمود غه زنه وی و به تاییه ته شاری (غه زنه یین) هاتووه و سه رده می شو به سه رده می ده رکه وتن ناوبراوه، به لام سولتان مه حمودی غه زنه وی، به هیچ به لګه یه کی میژوویی، ئایینی، سیاسي، لوژیکي، فیکری ناتوانی، به یه کی له گه وره کانی عه له وییه کانی نه هلی حق دابنری، هرچهند له به ره می شیعی (فریشته کان و دون هه فته وانه) ناوی نه ویش هاتووه، هرچهنده هه لېژاردنی مه حمودی غه زنه وی له نیو گه وره پیاوانی نه هلی حه قدا، ده کو باوه ریکی جیگیری لیها تووه، به لام رهنګه له به ره وهی هیچ زانیارییه ک ده باره ی مه حمود په سیخانی گه یلانی له به رده ستدا نه بووه، نه وانه ی که ده نګوباس و رووداوه میژوویییه کانیاں گیراوه ته و، ده که همو شو هه له و شیواندانانه ی تر، له گه ل سولتان مه حمودی غه زنه ویدا، لییان بوویی به یه ک و تیکه لیان کردبن، چونکه ریڅخستنی شو حیکایه تانه و گیرانه ویدان هاوشیویه له گه ل ده نګوباسی مه حمود په سیخانی گه یلانی، نه ک سولتان مه حمودی غه زنه وی یه که م، که سه رده می مه حمودیان پاش سه رده می شا فزل داناوه، نه م نزیکی و یه ک

ئەى شا ئەو تەغى خەيخەرى تۆيە لە ئىسلامدا، ھەزاران خەواناسى ھەكو يوسفى
 كە بە موسلمان، دەربارەى يوسفى دەستەلاتەكەى، دوو دەرئەشەرى بى وئە ھەت
 بەخەيالىدا كە رافە ناكەيت. ھەموو ئەوانەى لەجەھاندا بون كەنووشيان بۆ بەرد، لەو
 ماوەيەدا كەبەفەرمانى تۆ كە بەشا، بەپەى مافى ئەھرىمەن كەنووشى بۆ ئەدەم
 نەبەرد، بەلام بەفەرمانى تۆ ئەدەم كەنووشى بۆ ئەھرىمەن بەرد.

تەنەنەت خەدى شا، ھەك سەروكى پاسەوان بەدارەيكى نەخەشەنراو
 بەبەردى گەرنەھا بەرامبەرى راوہەستاو گەورە پەواوانى دەولەت ھەركەس
 لەشەوئەى تەبەتى خەيدا راوہەستا، ھەموو ھەزىرو پەواو گەورەكان
 بەگەورەى پەو پەيەى خەيان، رەورەسى پەروژبەيى كەرنەيان بەجەھەنناو
 چاوەروانى ھەكوو فەرمانى ئەوان دەكەرد، دەرەيش سە رۆژ بەم شەوہە
 فەرمانزەوايى كەرو خەلەكەكەش، ھەروەك شا رەفتارىيان لەگەل ئەكەرد. لەم
 ماوەى سە رۆژەدا، ھەچ فەرمانەيكى دەرەكەرد، ئەو نەبەى كەدەيگوت چە
 كەرى جوان ھەيە ھەموويان بەننە لام ھەركام لەوانە كەريكى پە دەسپاردو
 يارىو گەلەئەى لەگەلدا دەكەردن (!!!) بۆ رۆژى چاوەرم، شا فەرەمووى
 پەويستە پەو پەيەى بەرەزتر بەكرەتەو، فەرمانى دەرەكەرد دەرەيان بۆ
 داچەقاندو ئەشارەتى كەرد، بەردەيان ھەليانواسى و تەربارىيان كەرو لاشەكەى
 ھەر بەدارەو ھەيەو كەژاوەى شا بەرەو لورەستان كەوتەپەى، ھەروە
 رۆژەدا كەدەرەيش خەسەرەو بەو دەرە فەرمانەيكى دەرەكەرد بۆ كەربەدەستانى
 كەشان و ئەسفەھان تەيدا ھەتەو كەھەركەسەيكەيان دەستكەوت لەپەپەروانى
 ئەوانە زەنجىر بەكرەى و رەيگەرن لای خەيان. لەكەشان زۆر بەوردى گەپەن
 بەدەوى ئەوانەدا، چەند كەسەيكەيان بەرەدەست كەوت كەناودارەبون و گەورەو
 خەلەفەى ئەوانە پەوايەك بوو بەناوى مەر ئەھمەد گەرتەيان و كۆت و زەنجەرييان
 كەرو خەستەيانە بەندىخانەو، لەئەسفەھانىشدا مەلا عەنايەت ناويەك گەرا بەلام

پاشان نازادګرا، کاتیک که ژاوهی شا له لوړپستان ګه پایه وه روژیک له باره ګای
سه لته نه ت کوپیک به ستره هه موو زانایان کو بوونه وه تیایداو پاشان د رویش
خه سره ویان ناماده کردو هندی له عوله ماکان چهند پرسپاریکیان لیکردو
نهویش هندی وه لامی ناته واوی دایه وه شا هاواری کرد بیبهنه دهر وه
پاشان ریشه درېژده کیان تال تال هه لکیشاو بهرو پشت سواری که ریان
کردو به ناو کوآن و بازاردا ګه رانديان و ژن و پیاوو منال هه موو له مال هاتنه
دهر وه بؤ سهیرکردن و به دارو بهرد لیان نه داو خاک و خو لیان نه کرد
به سهر و ریشیا بؤ روژی دووهم ګوریسیان به ست به قاچییه وه سواری
حوشتریان کردو جاریکی تر به ناو شار ګه پانديان، نیتر له هه موو لایه که وه
خه لکی بهردو داریان تیغه ګرت و پاشان بردیانه بهردم سیداره و پیاوه کان
هیرشیان کرده سهری و به جوړیک بهرده بارانیان کرد که له ژیر بهردا ون بوو
و گیانی دهرچوو پاش نه وه لاشه کیان هه لواسی به سیداره دا بوو به په ندو
عیرت بؤ هه موو که سیك، شا نه مری کرد هه فته یه که به داره که وه بمینیتیه وه
تاکافره کانی تر ناګاداری په یدابګه ن به سهر پله و پایه ی بهرزی نه ودا:

طریقی نوړد بجز کافری
عذاب اید را شود مستحق
در آخر شود خواری بی اعتبار
{تنی} چنند سوی وی آرند رو
کند کید شیطان {یکی} را سوار
که آخر کند دعوی خسروی
که بر خاک مشکل افتد سایه اش
که گشت است شیطان از آن سربلند
که گردانجش عبرت دیگران
همان به تهرندو ناکام مرد

ز شرع نبی آنکه ګردد بری
کسی کود بود منکر دین حق
دو روزی اګر بګذارد مدار
کند ګرم بازار الهاد او
بهر چند ګه، در یسکی روزګار
کند کار او را به نوعی قوی
ز رفعت بجایی بسرد پایه اش
به ناګه ازیښ پایه ارجمند
کند سرنګون دست شرعش چنان
{کسی} را که شیطان برین بام برد

له م سهر و په نده دا، شا که و ته خه یالی سه فهری نه سفه هان و که و ته پرئ
له وه ختی ګه پانه وه یدا، کاتی ګه یشته شاری موسلمانان (کاشان) بیري

كرده وه كه نه نوخته ويانهى لهوئى گىربوون بيان بينى، به گويړهى فه رمانى شا مير نه حمدهى گه وړهى نه وان هيان هيڼايه به ردهم شا، له گهل تا قميك له كومه له كهى. شا به تووړه يى و هه ږه شه كړدنه وه دوو كه ليمه قسه ي له گهل نه و كونه كافر دا كړد، گوتى به لكو ته وبه بكات و خوئى له خوانه ناسى پاك بكاته وه، نه و يش گوتى نيمه هيچ له مردن ناترسين، چونكه دلنباين له وه كه كه ميك پاش مردن، به شيوه يه كى چا كتر ديښنه وه له هر هاتنه دنيا و مردنيكدا، زياتر گه وړه نه بين، من تائيستا چهند جار هاتوومه ته دنيا و روښتووم، بوڼمونه سيښه دو بيسست سال پيش نه مړو، له شيوه ي جوانيكي ريك و پيك هاتوومه ته دنيا و خه تيشم زور خوش بوو، به جوړيك خه ت و نووسينى ميان، وهك شتيكي پيروز دهست به دهست پى نه كړد، به ريكه وت له م روژانه دا، خه تيكي خوم بينى و ناسيمه وه، كاتى له م قسه كړدنه دا بوو شا شمشيريكى دا له دهم و پلى و به جوړيك كاسه ي سه رى ليكړده وه و پيش نه وه ي بكه وئ شمشيريكى ترى ليډا، كړدى به دوو پارچه وه. نه نجا رووى كړده نه وانى تر له ناويا نا گه نجيك هه بوو، مه لا باقر ناو زور هيمن و له سه رخوبو. قسه خوش بوو له خوشنووسيدا وهك مير موعه ز و ابوو، شيعره كانى له وپه رى جوانى و عه شق و خوشه ويستيه كى ته واو له هونرا وه كانيدا دياربوو. شا رووى تيكر دو لى پرسى، چى واى له تو كړد كه دا وئنى خوت له پيس و پوځلى و به دناوى هم تومه ته وه بگليڼى و سه رى بى غيره تيت له يه خه ي هم بى شه رميه وه دهر هيڼا وه نه نجامى خراپى نه مه ت نه ده زانى. مه لا باقر ناوچه وانى ملكه چى خسته سه ر زه وى گوتى: تا جيهان ماوه سيښه رى سوزو ميه ره بانى پادشا به سه ر كويله كانيه وه به رده وام بى، بچووكى خوت به ناره زوى خوم نه كه وتوومه ته

ناو ئەو كىشەيەو، بەھەزى خۆم تووشى ئەم كارە نەبووم. لەلايەكى ترەو
شارەزاي رەفتارى ناشىرىنى ئەمانە نەبووم، چونكە بەناشكرا هيچى وایان
نەدەگوت كەپچەوانەى شەرع بىت، ئىتر فەرمان بەدەستى شاىە. شا
تەوبەى پىكردى سپاردى بەفەرھاد خان تا بىكاتە نووسەرى تايبەت.

(نقاۋە الاثار، ص ۵۱۰-۵۲۷)

بەگويرەى ئەوئى لەدەقى گىزپانەوكانى ئەھلى حەقدا ھاتو،
پەيداۋونى كەسىكى لەوچەى سەفەۋىيەكان وەرگىرايەو، ئىتر لەو
بنەمالەيە كەس دەرئەكەوت. ئەودەستەى كە شا عەباس وەشاندى
لەنوقتەۋىيەكان، بوو بەھۆى كۆچكردنى تەۋاۋى ئەوانە، بۆ خاكى ھىندو
لەوئى تازەبوونەوئى پەيوەستى لەگەل خاكسارى و سەرھەلدانى بنەمالەى
عەجەم لەئەنجامى ئەم دەرکردن و راوہدونان و راگواستنەو پەيداۋو. ئەگەر
كەمىك وردىنەو لەئايىنى (پەردىوہرى)، كەگەلىك ئەندىشەو بۆچوونى
ئايىنەكانى ھندستانى پىش ئىسلامى تىداۋو، لەسەردەمى پاش ئىسلامدا،
جاريكى تر لەھىندەو گەرايەو بۆ خوراسان و لەۋىشەو بنارى شاخەكانى
زاگروس، لەئازەربايجانىشەو تا نزىكى ئەرۋەند روود گەيشت و لەپەردىوہ
گەيشتە لووتكەو رۆم و ئەنادۆلىشى گرتەو، پاشتر ھەر بەرىگەى خۆيدا
گەرايەو بۆ ھىندو، سەرلەنوئى بەيارمەتى ئىرانىيە كۆچكردوۋەكان بەچەند
ناو دىمەن و روخسارىكى جىاجىاۋ، سەرى ھەلدايەو ئەم كەلەپوورە
ئايىنىيە بۆ سالانىكى دوورودرىژ، لەبنكەى عەلەۋىيەكانى زاگروسدا
پارىزگارى لىكرا.

راپهرینی دهرویش رهزای عهلهوی، لهسهردهمی شاه سهفیدا

۱۰۳۸ - ۱۰۵۲ هجری

پاش رووداوهدکانی سهردهمی شا عهباسی یهکهه (۹۹۶ - ۱۰۳۸ هـ) دهبرارهی بهردهوامبوونی راپهرینی عهلهویییه توندپهوهکان، سهرهلهدانی دهرویش رهزای عهلهوی پهیداوو، لهکاتی چوونه سه تهختی شا سهفیدا، کهباسی شه راپهرینه لهگهله پیشهکییهکدا، لهلایهن محهمده مهعسوم کوپی خواجهگی نهسفههانییهوه لهکتیبتی (خلاصة السیر) دا. هاتووه، شه راپهرینه بهپشتیوانی سهرکردهکانی سهرکردهکانی زهنگنهیی کورد بووه که رهگیان له ئایینی عهلهوی توندپهودا ههبوو، شوینی راپهرینهکهش قهزوین بوو که زیدی راپهرینه یه که لهوای یهکهکانی عهلهویییهکان بوو، وهک پیشتر باسکرا. بهم بوئهیهوه قهزوین لهدیدگای عهلهویییه توندپهوهکانهوه، پیگهو پلهو پاییهکی تایبهتی ههیه، وهک خان شهلماس بهزمانی ههورامی فهرموویهتی:

هر جههندستان تاو فرنگی   آراسته مبو چند توپ جنگی

یوم محشر بونه چاله قزوین   چند هزار عاله مگیلو وزین

واته: ههر له هیند تا فهرههسا بهتوپی سهه ئارایشته دهکریته و لهقهزویندا دهبیته روژی مهحشره ههزاران کهس لهزین دهکهونه خوارهوه. یاوهک تهیموری یهکهه دواتر فهرموویهتی:

ئیران لهو دهما نهمن و نهمان بوو   جمهوریی موتهلق و جهختی عیان بوو

لهو دهما وهپا جهنگی دین مهبو   ئین جهنگ دینه لهقهزوین مهبو

لهبهرهههیی نووسراوی عهلهویییه توندپهوهکاندا، چهند جار ناوی دهرویش رهزا بهشارهزا هاتووه. لهچهند شیعریکدا وهکو:

به جام رضا پس غایان شدم

... ز پس هم به محمود مهمان شدم

(له شاهنامه‌ی حقیقت، لاپه‌ره ۲۸۱)

بدم جانی حقانی در آن سرا

... ز هندوستان در زمان رضا

(همان سهرچاوه، لاپه‌ره ۲۸۵)

بدی شاه رضا نام در آن بشر

ز هندوستان گشت ظاهر چوخور

بجای دگر گشت ظاهر چوماه

... چوبگذشت آن دوره هم شه رضا

(همان سهرچاوه، لاپه‌ره ۲۷۳)

جی سهرنج راکیشانه که سید رها له دایکیه وه نه گاته وه سهر زوننور
که له ندهرو، یه کیڅک بووه له یارانې نه وو له لایه نه میژووییه که یه وه نه م
مه سه له یه روتتر دیته پیښ چاوو نریکتره.

پیوېسته سهرتا بو سله ماندنی په یوه ندی میژووی عه له ویه
توندرپه وه کان و تیره زهنگنه نه جامی لیکولینه وه که ی (ناکوپوف) بخینه
روو له و باره یه وه که ده لی (.. زهنگنه کان خویان لایان وایه که به بنه چه و
پشت نه وان ده گه پینه وه سهر عه ربه کانی خیلې به نی نه سده ی حیجان. (ناک
پوف نارلیف، مطالبی.. ج ۲، ص ۱۴) نه م گه پرانده وه ی بنه چه یه به م شیوه یه شایانی
لیورد بوننه وه یه له و رووه وه که (علی الله) یه کان (نه هلی حه ق) یش خویان
نه گپرنه وه بو سهر خیلې به نی نه سده ی عه ربه ی حیجان. له م خاله وه
ناماژیه که ده بینین بو هاوبه شی په یدابوونی کورده کانی زهنگنه و
گورانه کاند، جگه له مهش نه و به شه ی که له فارسدا ماونته وه له وانه،
تاماوه یه که له وه پیښ خویان به (کرونی) داده نا که دیاره هر گورانه که یه
گورانی به سهردا هاتووه. (cl. Rich. I.P, 271)

نه جامی به ده سته اتوو درباره ی په یوه ندی نیوان گوران و زهنگنه،
هموو تیره و لقه کان نه گریته وه، وه (نا. نادلف) باسی ده کا، زهنگنه کانی
تورکیا، یا وردتر بلین زهنگنه کانی نه مړی ئیران، دابهش بوون به سهر

پېنځ به شدا: يه کهم نهو زهنگوله پيانه ي که له ناوچه ي کفری ده ژين،
تاله باني و سيامه نسوريه کان که له ناوچه ي که رکودان، چنگيه کان که
له نزيکی نهوان و له لورستان شدا ده ژين و، کيتوانييه کان که له ناوچه ي ساري
ته په دا ده ژين. که واته له موه بومان دهرده که وي که به شي گرنگي زهنگنه
له نيران و به شي کيان له سوريو، به زماني نهو شويانه ي نيسته جين تيادا
قسه ده کهن. فلاديمير مينورسکی له ليکدانه وي نه م هسه له يه دا
وابه پيوست ده زاني، ورد بلي که واده رنه که وي ده بي نهو بگه پښينه وه، بو
نهوي که نهوان به دوو زمان قسه يان کردوه، چونکه زهنگنه به بي هيچ
چهنو چوونک کوردن). {مطالبی پيرامون بررسيهای خاوری، ج ۲، ص ۱۴۱-۱۴۲}، ده بي نامازه
بهوش بکين که زوريه ي نه م کوردانه سر به مزمه بي عمليولايي - نه ملي حقت (کردان، گوران،
ناکو پوف، سيروس، ايزدي، ص ۸۴}.

نيستا باسی سهره تاو نه نجامي سهره لداني دهر ویش رهزا به يارمه تي
سهر کرده کاني زهنگنه ده گيرينه وه که نووسه ري کتيبي (خلاصة السير)
باسی کردوه: باسی نهو رووداوه ي که له قه زويندا به رپا بوو، به هو ي
سهره لداني دهر ویش رهزاوه له ناوبردني نهو. له بهر نهوي که باره گاي
پاشايه تي له نه سفه هان ببوو به شوي نيکی شکودار، دهر ویش به دل و رهوش
دهوله مهنده کان و مسکين و دانيشتواني نهو شوينه، له سايه ي دادپه روه ري
گشتگير به نارامي ده ژيان و هيمنی بالي کيشابوو به سر هموو لايه کداو،
په ريشاني ته نيا له زولفي بته کانداه رده کهوت لهو روزگارده که بالاي
چه ماوه ي گه ردووني پر له ساخته چييه تي، له باري قورسي نارواوه ي روزانه
راست بوو بويه وه، له روزي سي شه مهي نو ي مانگی قورباني سالي
۱۰۴۰ ي کوچيدا، داواکاريه که سهاره ت به دهر ویش رهزا، له لايه ن
شاهو يردی به گی تورکمان که لهو سالداه کرابوو به بهر پرسي پوليسي

قەزوين بەرزكرايه‌وه، بۇ بارەگای بەرزى شاو تيايدا ئەۋەدى كەروويدابوو بەخزمەتى پاشای گەياندبوو و تيايدا ھاتبوو:

كاتىك ئەم بەندە بى دەسەلاتە، لەھەندى كەسەۋە كەبەقسەى خۆيان و كەسانىكىتر لەو كۆمەلە باۋەرپيكراون، كەۋتمە ليكۆلینەۋە لەسەر حال و رابردوى دەرويش رەزا، ئەم زانيارەم دەسكەوت و ئىستا ئەينوسم بۇ بەريزتان، ئەم دەرويشە بۇ ناوبانگ دەرکردن، خۆى بەئەفشاريەكانەۋە بەستوۋەتەۋە كەيەكىكە لەوان (ئەفشاريەكان لەھەمدان و ئەسەد ئاباد و دینەۋەر نىشتەجین) لەسەرەتای ناو دەرکردنیدا، لەخزمەتى قەرە حەسەن ئىستا جلو بىگلەر بەگیدا كاری دەرکرد، لەقەلەمپەۋى عەلى شوكر (ھەمدان - ئەسەد ئاباد - كرماشان و...) . . لەيەكىك لەسەفەرەكاندا بۇ نازەربايجان لەكاتى پەپینەۋە لەرووبارى ئاراس، ئەۋەندەى نامىنى بخنكى، بەلام لەبەرئەۋەى ماۋەى مابوو لەژياندا، پاش سى رۆژ لەو دەريا پەر شەپۆلەدا دەرگەۋىتە كەنارى ئاۋەكەو رزگارى ئەبى، پاشان بەھاۋرپيەتى چەند دەرويشىك كەبەلايانەۋە جوان نەبوو ناۋى خۆيان ئاشكرا بكەن، دەست دەرگا بەگەپان و بەپيكتەوت بەرەو ولاتى رۆم و مىسرو مەراكيش بەرپەدەكەون كەدوورترين ولاتى خۆرئاۋايە پاش ئەۋەى دەست دەرگا بەگۆشەگىرى و خەلۋەت لەسەر ياساى ئىباچىيەكان، ھەندى زانستى غەريب و نامۇ فېردەبى و ھەندى لەوانە كەگەيشتبۈنە لای، بەتايبەت مىرزا محەمەد تەقى ۋەزىرى مازىندەران و سەر سنوور شتى سەيرىيان لى دەرگىرايه‌ۋە، بەجۆرىك عەقلى مەزۇف قەبۇلى نەدەكرد، دەيانگوت كاتىك چووينە مەنزل و خەلۋەتگاگەى، جوانىى مەلەكەى و كەلۋپەلى ناو مەلەكە، بەجۆرىك دەھاتە

پیش چاو که له توانای هیچ که سیکي پایه به زدا نه بوو و رهفتاری ناموی لیوه دهرده که وت.

به کورتی، دهر ویشتی ناوبراو پاش ئه وهی که له گهړان دلته نگ بووه، گهړاوه ته وه بو قه زوین و له گوندی کافر ئاوی ناوچه ی قاقزان بڼه و بارگه ی خو ی ده خات و ده ست ده کا به پراکیشانی خه لک به لای خو یداو له گه ل قه ره خان به گی قوشچی که له قوشچیبه تایبه ته کانی شا بوو. لاف و گه زانی خزمایه تی لیده داو به هو ی خواستنی خوشکی شیریی قه ره خانه وه نانی که و ته رو نه وه.

... له ماوه یه کی که مدا، کو مه لیک له تور که ساو یلکه کان که به هو ی ئه فسانه و جادوو گه ریبه وه، ملیان بو گو ی پرایه لیی ئه و در یژ گرد بوو، لای خو ی پییان ده گوت (مه هدی سه رده م)، ئه ویش له بهر لی شاوی خه لک له خو ی دهر چوو، که و ته خه یال گرد نه وه له میشتکی خو یداو له گه ل دهر و به ره که ید که و ته راویژ گردن بریاریان دا له روژی دیاری کراودا ده ست به راپه رین بکړی و یه که مجار قه زوین که پایته ختی شابوو بخریته ژیر ده سستیبه وه، کاتی که نه وه ئه نجام ده ده یڼ هه موو خه لک روومان تی ده کاو ده ست ئه که ن به ده ست ماچ گردن و لسته نه وه ی قاپیبه کان و په پره وانی خاوه ن بړوا گو ی پرایه لمان ده بن.

له روژی شانزه ی مانگی قورباندا، به چه ک و که لوپه لی ته واوه ده ست به کار ده بن هه ندی وه ک قه راو ل و پاسه وان، له گه ل ئالای به ید ا خدا و هه ندیک له گه ل خو یدا به خو یندنی قورئان و سه له وات روو ده که نه شو یڼی مه به ست. یه که مجار یه کی که ده نیړن بو لای شاهو یردی به گی پو لیس و داوای هاو کاری گردنی لی ده که ن و بریاریش ده دن، ئه گه ر به خوشی نه هات

له گه لیاندا، به زور په لکیشی بکن. نهو نیړ راوه چونکه شاره زای هم موو شته کان بوو، میرزا نه بو تورابی کوپی میرزا جه مال که له که لاتنهری شاره که دا کاری ده کردو هر له زووه وهو له باوک و باپیرانیه وه، سهر به دوه ولته بوون ناگادار کرده وهو به یه که وه که وتنه مشتم و مر له گه لیانداو ده ست و پیوه ندی دار (السلطنه) ده ستیان لی کردنه وهو نازیه تییه کی ته وایان نواندو له باره گای پیروزی شازاده حسین (درودی خوی له سهر بی) نابلقه یان داو تنگیان پی هه لچنین.

ده رویشی ناوبراو که خوی کرد بوو به مه هدی ناخر زه مان، نه نجامی روژگاری خوی به چاوبینی و کوتی بینی له قاجی خویدا، چاری نه ما نه وه نه بی دان به هه له و تاوانی خویدا بنیت و چاره یه کی نه بوو له بی چاره یی زیاتر، هه رچه نده دمی نه کرده وه، عوزر خوایی بهینیتته وه ده میان پر نه کرد له خول، له کوتاییدا په نای برده بهر حوجره یه که له و ده ورو به رده ابوو، خه لکه که ش هیرشیان کرده سهری و ناگریان نابه ژووره که وهو خه رمانی ژیانیان به باداو هندی له په پره وانی که توانای جیابوونه وهو راگردنیان نه بوو له گه ل نه وه دا گیانیان سپاردو بوون به هاورپی له مردندا وه دورمش خان بیگ کوپی عه لی خانی زهنگنه ی حاکمی پیشووو شاقولی به گی زهنگنه که له زومره ی غولامه تایبه ته کانی شابوو، هرواوالی سولتان شاهیسوون و هندیکی تر که نه گهر ناویان بلاویکریته وه، ده بیته هو ی شهرمه زاریی که سوکاریان. به هه حال له چاوترکانیکدا، نه مانه تووشی شکست هاتن و هه ندیکیان سهریان شو پر کردو پییان له سنووری خو یان زیاتر رانه کیشا. کاتی که هوالی نه م سهر که وتنه گه یشته لای شا، زور خوشحال ده بی پیی و شیعریک ده خوینیتته وه ده لی:

خودکدامین سرسزای سروری است

آسمان داند که از سرو

ناسمان خوۍ ده زانۍ کام سهر شایسته ی سهر وهرییه و پاشان ده لۍ
سوپاس بو خوا ده ولته تی به ناګای نیمه له میهره بانی خواوه له بیه ووشی
خه وی غه فله ت پاریزراوه. له کاتی قسه کردنه که یدا، ناو به ناو سهری
شوکرانه ی ده خسته سهر زه وی و فرمیسک به چاوانیا ده هاته خوار له بهر دل
ناسکی. پاش ئه وه ی ده نگوباسی شکست و له ناوچوونی ده رویش
بلاو بوویه وه، میرزا ته قی وهریزی مازینده ران وهک له سهر وه باسکرا
که پیشت چو بوویه لای ده رویش به پاشا راګه یاند، که چی که ل وپه لی ته کیه و
مالی ده رویش هیه هه مووی شایانی ئه وه یه ده ستی به سهر ا بگیری، چونکه
ئه وه ی که وته بهرچا و هه موو قاپ و قاچاخه کانی زیړو ته لایه و فروشتنیان
شتیکې پیویسته، هه رچند شا باوهری بهم قسانه نه بو و ده یزانی
بناغه یان نییه، به لام به پولیس و کار به ده ستانی قه زوینی راګه یاند که بچن
به سهر و شوینی مه سه له که وه، ئه مانیش له سهر فرمانی شا چونه مالی
ده رویش، به لام له بری قاپی زیړین، کاسه و کهوچکی دارو، له بری فره شی
ئاوریثم هه ندۍ هه سیرو بهر شریاتر هیچیان چنگ نه که و ت و ده ستیان
لی هه لګرت.

زمانه چون بساطش در نوردید   فلک برکارو باراو بخندید

واته: چونکه رۆژگار باروبڼه ی پیچایه وه، فه له ک به کاروباری پیکه نی

(خلاصه السیر...، ص ۱۱۷-۱۲۲)

به م شیویه هه ندۍ له هه ول و ته قه لای عه له وییه توندې وه کانی نه هلی
حق، له گه ل هیلۍ بلاو بوونه وه و ناوچه ی ده سه لات و پرپاګه نده یان و
دوور خستنه وه یان به به لګه وه و به گویره ی بهرهم و پاشما وه یان له سهر ده می
سه فه وییه کانه وه تا ئه گاته سهر ده می شا سه قی (۹۰۷ ۱۰۵۲) خرایه پروو،
ئیستا لیکنولینه وه ی لقیکی تر ده ست پیډه که ین، له وانه که هه ر له و
سهر ده مه دا بوون به مه به ستی راستکردنه وه ی سهرچا وه کان و ئه و
شیواندانه ی که کراوه له و میژو وه دا.

**به‌یوه‌ندیی بنه‌ره‌تی و ئایینی
عه‌له‌وییه توند‌ره‌وه‌کان له‌کوردستاندا،
له‌سه‌ره‌تاوه تا سه‌رده‌می سه‌فه‌وییه‌کان**

+ راست‌کردنه‌وه‌ی شیواندنی میژووی کوردستان

+ ره‌وتی گوژانی سیاسی و مه‌زه‌بی له‌ناوچه‌ی عه‌له‌وییه توند‌ره‌وه‌کاندا

زی‌دی سه‌ره‌ل‌دانی ئایین و رێبازی عه‌له‌وییه‌کانی ئه‌ه‌لی حه‌ق، وه‌ک
له‌به‌رگی یه‌که‌می ئهم کتێبه‌دا له‌گه‌ڵ به‌لگه‌ی ته‌واودا ئاماژه‌ی پیکرا، شوینی
رازو‌نیازو هێما‌کانه‌ که‌هر خالێک له‌و ئه‌گه‌ر له‌سه‌رخۆو به‌وردی لی‌ی
بکۆلینه‌وه، هه‌ر له‌که‌ناری ئه‌روه‌ند رووده‌وه، تا بناری ئاراس هه‌زاران وشه‌و
وته‌ی نه‌وتراو و نه‌ینی شاراه، له‌ناخی خۆیدا هه‌ل‌گرتوه‌ که‌باس له‌میژوو و
ئایین و داب و نه‌ریت و ژیا‌نی کۆمه‌لگه‌ی رابردووی ئی‌مه ده‌کاو ده‌ی‌گی‌رێته‌وه.
له‌م رێ‌ره‌وه‌دا به‌تایبه‌تی له‌کوردستاندا، چوار بنه‌چه‌ی ره‌سه‌نی جاوان،
گوژان، ئه‌رده‌لان، زه‌نگنه‌ که‌ه‌موو خێله‌ کورده‌کان له‌ناوچه‌ پان و به‌رین و
بلا‌ودا له‌خۆ ده‌گرن، له‌گه‌ڵ پێشینه‌یه‌کی گران‌به‌ها له‌فه‌ره‌ه‌نگ و
شارستانیه‌تی کۆنی ئهم خا‌که، بزوتنه‌وه‌ی عه‌له‌وییه توند‌ره‌وه‌کانی،
له‌داوینی خۆیدا په‌ره‌وه‌رده‌ کردووه، پاش دایین‌کردنی ته‌واوی خا‌کی
ئێران و سه‌ربه‌خۆیی سیاسی ناوچه‌که‌و پا‌به‌ندبوونی به‌حکومه‌تی ناوه‌ندی
ئێران‌ه‌وه له‌وین‌ه‌ی (میره‌کانی ئه‌رده‌لان) دا خۆی ده‌رخست. زه‌نگنه‌کان
هه‌رچه‌نده‌ بۆ ماوه‌ی چه‌ند سه‌ده، کاربه‌ده‌ستانی سیاسی بوونه‌و
شاره‌زاییه‌کی باشیان هه‌بووه‌ له‌کاروباری سه‌ربازی و کارگیریدا، به‌لام بۆ
پاراستنی دوورترین خا‌لی سنووری ئێران، له‌با‌کو‌روو باشو‌روو رۆژه‌لات و

روژئاواوه پهرت و بلاووبونهوه و هر بهم هۆیه شهوه دهسه لاتیکی ناوهندی
جیگیرو بهرده وامیان نهبووه و خه یالی نووسینهوهی میژوویان نههاتوه
بهسهرداو دهستیان پی کردوه.

قسهی ئیمه لیژدها لهسه رابردوو و رهوتی گهشهکردنی میژووی
ئهرده لانه که له بهدواداچوون و پشکنینی ورددا بۆمان دهرئه کهوهی که ئهرده لانه
له گه ل بزوتنهوهی عهلهویییه توندپهوه کاندایا، هاوپی و هاو ئامانج بوونهوه و
بههوی ئه و په یوهندییه بنه پرتیهی که هه یان بووه، له گه ل گورانه کاندایا
له سه ره تادا په یوهندییه کیان هه بووه له گه ل ئه م بزوتنهوه یه دا.

ئه وانهی له میژوو رابردوو ئه م خاکه دا تیپامانیکیان هه یه، ئاگاداری
ئه وهن که هه ردوو بنه ماله ی سیاسی و مه زه بی ئهرده لانه و مه ردوخ له ئیران،
به تایبه تی له کوردستاندا، ره سه نایه تی و توانا و گه وهی و پله و یایه یه کی
ئایینی تایبه تیان هه یه و چه ند سه ده یه وک په ناگه یه کی سیاسی و
ئایینی و مه زه بی دانیش تووانی کوردستان جیگیروبوونه و بهم هۆیه وه
ده سه لاتداره ئهرده لانییه کانی زنجیره ی بنه ماله ی ئهرده لانه، له م چه ند
سه ده ی دوا ییدا، فه رمانیان داوه به دانان و نووسینی کتیبگه لیکی
میژوویی، بۆ باسی کاروبار و هه وال و به سه ره اتی کار به ده سه ته کانیان و
ئه دیب و زانا کانیان هانداده، بۆ جیبه جیگرکردنی ئه م ئامانجه و چه ند
کتیبیکیان له م باره وه نووسیوه، له نیو ئه و به ره مه ماندا، کتیبی پر بایه خی
(زیده التواریخ)ی سه نه نده جی که تانیستا بلاونه کراوه ته وه، کتیبی دووهم
میژووی مه ستووره ی ئهرده لانه و سیهم کتیبی میژووی ئهرده لانه و کتیبی
چوارم کتیبی میژووی مه ردوخه که ته واوترین و دواترین کتیبی ئه م کاروانه
فه ره هنگیه یه، هه روه ها زانایانی کورد به کوژ و تازه وه په راویزو

روونكردنه وهى زؤريان له سهر ئهم بهرهمانه نووسيوه، زؤربه يان سووديان له (تاريخ مردوخ) كردووه، له سهر چاوه باوه پيټكراوه كاندا كه مو زؤر له باسى كاربه دهستانى ئه رده لان و كاروبارو هه والى ئه وان قسه كراوه. بوونى كه له پوورىكى فهرهنگى وا كه له سهرده مى فهرمانږه وايى ئه مانوللاى خانى ئه رده لانه وه (١٢١٤ - ١٢٤٠) دهستى پيټكردووه ده ماودهم گيړانه وه و دووباره بوونه وهى بابه ته كان بووه هوى ئه وهى ليكوله روه كان هه ول و ته قه لاي ميژوونوس و دانه ره كانى پيشتر بو گه يشتن به مه به سته كانيان به ته واو بزائن و له هه ولدان بو پوخت كردن و رهخنه و ليكدانه وه رابووه ستن، وهك هه موو ئه و بابه ته سياسى و ئاييني يانهى كوردستان به شيكى گومان لي نه كراو وهى گرن و بو خستنه پووى رووخسارى پر له هه ورازو نشيوى ميژووى كوردستان، هر به ته نيا پشت به ستن به و سهر چاوانه وه. به بي كويدانه ئه وهى كه ئهم گه نجينه زؤره، له سهر ويړانهى به ربلاوى سه ده ها فهرهنگ و داب ونه ريت و ئايينى ره سهن كه تووشى ده سكارى به كهى توندپه وى و لايه نگرى ميژوونوسه پيشووه كان بووه، دروستكراوه و له سهر نابووتى به لگه نامه و نووسينه زؤره كان فهرهم هاتووه له پشتى ديوارى ده سكارى كردن و گوپښى ئه وانه كه دياره به بي راويژكردنى ده سه لاتداران و ئاره زوى ميژوونوسه كه خوى نه ميځراوه ته به ره هم و به هه زاران نه ينى هه روا سهرى نراوه ته وه. له ئه نجامى ئهم بابه تانه دا، دوو شتى گرنگى به گه وړه دانانى بنه ماله له سهر داواى ده سه لاتدار له لايه كه و توندپه وى ئايينى نوو سهرى بابه ت له لايه كهى تره وه، كه ناتوانى رهخنه له هه چكاميان بگريت، چونكه ئهم جوړه كرداره تيكه لى خويښى هه موو بوونه وه ريك بووه به تايبه تى مروف. به لام خاليك سهرنجى ليكوله روه كانى ئيستاو رابردووى

راکیشاوه، نهویش نهو یه که به لایدا ره تبوون و تائیس تاش له یه ک دوو خالدا نه بئ هیچ نامارزه یه کیان پی نه کردووه، یه که میان نامارزه پیکردنه که ی نایه توللای مەردوخه که به وردییه کی ته واوه وه نامارزه ی به راستی مه سه له که کردووه داوای له وانه کردووه که به دواى راستیدا ده گه پښ رینمایان بکات، دووه میان به دوا د اچوونه کانی دکتور حیشمه توللای ته بیبی له سه رکتیبی (توحفه ی ناصری) یه که نه مه یه که مجاره هندی بابته تی گومان لیکراویان خستوته بهر باسو و لیکولینه وه.

بو روونکردنه وه ی نه م بابته، سه رها ده ست ده که ی به باسکردنی رابردو و تواناو بهر هم و ناوچه ی گورانه کان که زیدی نه رده لانه کانه، له سه رده می په ره سه ندنی بزوتنه وه ی عهله وییبه توند په وه کانه وه، واته له سه رده می (ثالی بویه) وه و پاشان باسی ره گ و بنجی زمانه وانی گوران و نه رده لانه رابردو یه کی دوو وه ده که ی، ده رباره ی گوران هاتووه که (تیره ی کوردان (گورانی) که له ده قه کو نه عه ره بییه کاند ا به (جورقان) ناویان بردووه، ... سالی ۱۷۴۰ ی کوچی، شهریکی سه بخت له نیوان نه و تیره یه و فه رمان په وای کاکویی رووی دا، هو که شی نه وه بوو که (علاء الدوله محمد بن رستم دسمن زیار کاکویی) له سالی ۳۳۴ ی کوچیدا، ناموزایه کی خو ی که ناوی (ابو جعفر بن فلان بن مرزبان کاکویی) بوو کرده فه رمان په وای ناوچه ی (خوپه م ناباد) هاوری له گه ل نه ودا کورده گورانییه کانی به سه رکر دایه تی (ابو الفرج بابونی) بابون (بیوبانی) لقیکن له گوران په یوه ندبوون پییه وه، شه پو ده مه قالی له نیوان نه و دوو که سه دا په یدابوو، واته نه بوجه عفه ری کاکویی و نه بو فه رجی بابونی، (علاء الدوله) ه ولی دا که نه و نا کوکیه نه هیلیت، به لام نه وه نده ی پینه چوو نا کوکی نه و دوانه

پەرەى سەند، بەجۆرىكى وا كەئەبو جەغفەر بەدەستى خۆى، ئەبو فەرەجى كوشت، بەدواى ئەودا ھەموو گۆرانىيەكان راپەرىن و دەستيان كرد بەتالان كردن.

(علاء الدولة) ناچار بوو لەشكرىكى ئامادە كردو لەگەل ئامۇزايەكى تری خۆيدا كەناوى ئەبو مەنسور و براى ئەبو جەغفەر بوو، لەگەل فەرھادى كوپى مەرداويجا، رەوانەكرد بۆ ئەوئ و عەلى بن عەمرانى كرده فەرمانرەواى ئەوئ (٤١٨) پاشان گۆرانىيەكان كەزانىيان مەسەلەكە بەو جۆرەيە داوايان لەعەلى بن عمران كرد كەلەگەل (علاء الدولة) رىكيان بخاتەو. ئەنجا تاقمىكيان چوونە لاى و دەستيان كرد بەرىكەوتن، بەلام ئەبو جەغفەرى كاكوكى و فەرھادى مەرداويج داواى تەسلىمكردنەودى ئەو تاقمەيان كردو بەمەيش خۆيان دەستيان دايسە كارى توندوتيزيى لەنيوان ئەوان و گۆرانەكاندا چەند شەرىك رووى دا كەسەر كەوتن بۆ عەلى بن عمران و گۆرانەكان بوو. فەرھاد شكستى خواردو ئەبو مەنسور ئەبو جەغفەر، ئامۇزاكانى (علاء الدولة) گرفتارىبون ئەبو جەغفەر بەدەسىيسەى ئەبو فەرەج بابونى كوردى گۆرانى كوژراو ئەبو مەنسور خرايە زىندانەو، پاشان عەلى كوپى عەمران كەزانى پەيوەندىى لەگەل (علاء الدولة) بەتەواى تىكچوو، بەوردى لەگەلیدا ھەنسوكەوتى دەكرد. (الكامل، ج ٩، ص ٣٥١-٣٥٢) (فرمانروايان گەنام، ص ١٥٣).

ھەروا لە (بابا تاھىر نامە) دا ھاتوو: (گۆرانىيەكان لەدۆست و يارانى بەو ھەفای ئەمىر (بەدرى كوپى حسەنەو ھەى) برزكانى (٣٩٦-٤٠٥ كۆچى) دادەنرىن كەبەرىكەوت ئەو بەدەستى يەكەل لەوان كوژا. خىلىكى تر (شازىگان) واديارە لەناوچەى لوپستاندا كۆچ و كۆچبارىيان كردوو.

ئەبوعىسا شادى كوپى محەمەد كوردى ئەسەد ئابادى (كەسالى ٤٠٠ى
 كۆچى كوزراۋە) و يەككە بوو لەمىرە ۋە فادارەكانى (بەدرى حەسنە ۋە يە)،
 نازانين بەچ ھۆيەكە ۋە لەسەر ئەو خىلە دانراۋە. بەلام ۋادەردەكە ۋى كەئىبن
 شادى ئەسەد ئابادى ھەمەدانى دانەرى كىتەبى بەنرخ و گرانبەھى (مجملى
 التوارىخ والقصص) لەبنەمالەى ئەبو عىساي ناوبراۋ بوو.

ئەم تىرەو خىلە كوردانە لەشارى ھەمەدان و دەورو بەرىدا، بنەيان ھەبوو
 ھەموو كاتىك يارمەتى شاكانى دەيلەميان داۋە تىكەل بوون لەگەلىاندەو
 پەيوەندى جۆراۋجۆريان ھەبوو لەگەلىدا، بۆنمۇنە لەسالى (٣٨١ى
 كۆچىدا، مىر فەخرولەولەى دەيلەمى لەھەمەدان، بەھۆى مىر ئەبو عىسا
 شادى ئەسەد ئابادى كەناومان بردن، كچەكەى بەدرى كوپى حەسنە ۋە يەى
 بەرزەكانى خواست بۆ مەجدو دەولە ئەبو تالىبى رستمى كوپى. ھەروەھا
 ئەبو عىسا شادى ئەو مىرە ئەسەد ئابادىيە كەئەمىر سەيىد مورتەزا ئەبو
 ھاشم زەيد حەسەنى بەناوبانگ كچەزاي ئەبوو.

پەيوەندى توندوتۆلى بنەمالەى ەلەڧىيەكانى ھەمەدان لەگەل كوردە
 گۆرانەكاندا ياشايگان تاكۆتايى (سەرەتاي سەدەى حەوتەم) بەردەوام
 بوو، (فرمانرويان گىنام، انكياى، ص ١٣٥-١٥٣-١٨٧) كوردە گۆرانىيەكان لەمىژۋى
 سياسى و فەرھەنگى خۆراۋاي ئىراندا، ھاۋەشىيەكى بەرچاۋو بەلام
 نادياريان ھەبوو، ناكۆكى يا بەيەكدانى چوونى ئەوان تەنيا پەيوەندى
 بەلقى (بابونى) (بىويانى) گۆرانەكان بوو، لەگەل كاكەيەكانى شاخدا، ۋەك
 لەپىشە ۋە ئامازەمان پىدا. (الكامل فى التاريخ، ج ٩، ص ٣٥١-٣٥٢) لەسالى ٤٠٥ى كۆچى
 ١٠١٤م بەدرى كوپى حەسنە ۋە يەى بەرزەكانى، لەھەولدانىكىدا بۆ دەستگرتن
 بەسەر ئەو ناۋچەيە كەلەژىر دەسەلاتى حسيىنى كوپى مەسعود كوردى

(سپرواني)، به هوی هندی له پیاوړه کانی خویه وه ده کوژیت. به قسه ی (ابن الاثیر) حوسه یینی کوپی مه سعود کوردی، لاشه که ی به درې حوسه وه یه ی ره وانه ی نه جف کرد، تا له تهنیششت نارامگه ی نیمام عه لیه وه بنیژئی. (الکامل، ج ۹، ص ۲۴۸) هم حسین مه سعودی کوردی گورانی نه میری (سپروان) ۵، همان خوشین مه سعودی ناسراوه و که سیه مین که سه پاش خواو نیمامی علی به لای فیرقه ی گورانی نه هلی حقه وه، که بابا تاهیری هم مدانی یه کیکه له چوار یاره که ی نه و. (که به برگی یه که ی نه م کتیبه دا ناماژ ی پیکرا) (بابا طاهر نامه، ص ۱۳۹)

درباره ی گوران و بنه ما زمانه وانییه که ی، لیکن ولینه وه که ی روزه لاتناسی روسی (گ. ب ناکوف) (هاکوبیان) که له م دوا ییه دا وهر گپراوه ته سه رزماني فارسی و بلوکراوه ته وه له لایه ن سپروسی ئیراندوسته وه، نه خینه به رچاو، به و مه به سته ی که هم له هه ولی به ریلای نه و سوودمندی و هم نه و به هله دا چوونانه ی راست بکه ی نه وه. له م کتیبه دا سه باره ت به وشه ی گوران و بنه ما که یدا هاتوه:

(.. نووسینه کی بورهانی ته بریزی درباره ی وشه ی گوران شایانی سه رنجده، نه و دهنووسی: گوران ناوی ناگر په رستانیکن که له په پیره وانی زه رده شتین. (برهان قاطع، تهران ۱۳۳۶، ص ۱۰۱۱) له م نووسینه دا دوو خالی زور گرنک شایسته ی نه ویه لی پی پروانین. یه که م ریگه ی نه ومان پی دده که پشه ی گوران به مانای ناگر به کوردی (گور) بگه یه نینه وه به یه ک، چونکه هاوشیوه ی نزیك به و له کوردیدا که م نین. نه زانین که وشه ی (شه مسیک) له وشه ی عه ره بی

(شه‌مس)ی به‌مانا خۆره‌وه‌ها تووه‌وه، ئه‌زانین^(١) که شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی ناوی (رۆژه‌کی) له‌وشه‌ی رۆژه‌وه‌به‌ه‌مان مانا هیناوه، (شرف نامه، ج١، موسکوا ١٩٧٦، ص٤٠٢) سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی ده‌رکه‌وت ناوی (سو‌ران) له‌وشه‌ی کوردیی (سو‌ره‌وه‌ها تووه‌به‌مانای خۆر) وه‌دیتل، کتابخانه‌برای قراشت، ج١٨٤٩، ٩٥، ص١٩٧) که‌واته ئیمه‌بنه‌مایه‌کمان هیه‌به‌ئوه‌وه‌ی که‌وشه‌ی گۆران له‌گۆپی به‌مانا ئاگره‌وه‌ها تبتی و وه‌ک وشه‌ی ئاگر په‌رست بیخه‌ینه‌پروو V.minorsky. Notes sur lasecte des Ahl-e Haqq- paris, 1921 له‌م رووه‌وه‌روونکردنه‌وه‌یه‌کی وه‌ها زیاتر گومانی لیده‌کری‌ت که‌یه‌که‌مجار به‌شی زۆری گۆرانه‌کان له‌سه‌ر ریبازی (علی الله)ین و شیخ عه‌بدولقادی گه‌یلانی^(٢) ئه‌م ریبازه‌ئایینی‌یه‌ی له‌گه‌ل مه‌زه‌بی ئیسماعیلییه‌کان و ته‌نانه‌ت (قه‌رمه‌تی)یه‌کانی به‌یه‌ک شت داناوه‌وه‌له‌م باره‌یه‌وه‌نووسیویه‌تی که‌ته‌نیا کورده‌کۆچه‌رییه‌کان و پاشماوه‌ی زه‌رده‌شتیه‌یه‌کان توانیویه‌انه‌بچه‌سه‌ر ئه‌م

ئایینه. V.Iranow. The truth-worshpers of kurdistan, 1953, p.18.

ئه‌م قسه‌یه‌له‌گه‌ل ئه‌وه‌موو دوژمنایه‌تییه‌ی به‌رامبه‌ر به‌پاشماوه‌ی زه‌رده‌شتیه‌یه‌کان هیه‌تی، خالیکی گرانبه‌ها و به‌نرخ‌ی تیا‌یه‌ده‌رباره‌ی په‌یه‌ه‌ندی و ریبازی (علی الله)یه‌کان به‌بیروباوه‌پی ئایینی کۆنی ئیرانه‌وه‌.(ف. کۆمه‌ن) که‌له‌سه‌ر کتیبه‌که‌ی ف. مینورسکی نووسیویه‌تی ده‌لی له‌م ریبازه‌ئایینی‌یه‌دا، ئایینی زۆر کۆنی موغله‌کان له‌شویندا

^(١) هه‌روه‌کو ده‌زانین هه‌زه‌رتی ئیبراهیم له‌سه‌ر زه‌مینی بابله‌وه‌بۆ نیمیچه‌دوورگه‌ی عه‌ره‌ب کۆچی کردووه‌وه‌له‌راستیدا بیه‌مانه‌ی قوهریش به‌عه‌ره‌ب بوون، نه‌عه‌ره‌بین و نه‌سامی. به‌لکو به‌مه‌چله‌ک ده‌گه‌رنه‌وه‌بۆ سه‌رزه‌مینی بابل که‌نزیکی به‌غداو ده‌شته‌کانی پال زاگروس و. هه‌ندی سه‌رچاوه‌ده‌گه‌رنه‌وه‌که‌ه‌زه‌رتی ئیبراهیم و زه‌رده‌شت یه‌ک که‌سن؟!

^(٢) سه‌رچاوه‌ی ئه‌م وته‌یه‌له‌شیخ عه‌بدولقادی گه‌یلانییه‌وه‌وه‌رنه‌گیراوه‌.

ماوەتەو. Suria, 1222, p. 262-263 بەگوێزەری بۆچوونی پ. لیخ رێبازی (علی الله)ی تەنیا کاریکی زیرەکانەیه بۆ داپۆشینی ئاگر پەرستییه کەیانە^(١).

لەم سەرۆبەندەدا ئەگەر لەم بارەیهووە قسە نەکەین کەعەلی لەراستیدا لای ئەوان بەخودا دانەنراوە، بەلکو بەیەکێک لەو حەوت نمایانگەرە ئێوە عەلی لەناو عەلی اللەمەیه کاندایە، وەک ئیقانوف دەڵێ: بەهیچ شێوەیهک ناوی خەلیفە ی چوارەم نەبوو، خودی بەبێ نیاز دانانی عەلی (V.ivanow, p. 55) جوێرێکە لەبەت پەرستی لەکوێترین شێوەیدا^(٢).

ئەگەرچی مەبەست لەم نووسینە، سووکایەتی کردن بەعەلیو ئالاهییهکان نییە: H. southgate. Narrative of atour through Armenia

[Kurdistan, Persia and Mesopotamia V.I, london, 1840, P140-142]

لەرۆژگاری ژێانی عەلی کوپی ئێبی تالەدا، یەکیک لەعەرەبەکان بەناوی عەبدوللای کوری سەعد (مەبەستی عەبدوللای کوپی سەبایە) دەیگوت عەلی خواپە، حەزەرەتی عەلی لەوێلامی ئەم قسەیهدا فەرمووی تاعەبدوللای پەیرەوانی بگرن و بیانخەنە ناو ئاگرەو. ئەمانە هەر کەخرانە ناو ئاگرەکەو. هاواریان ئی بەرزبویووەو گوتیان ئیستا، بەتەواوی بۆمان دەرکەوت کەعەلی خواپە. چونکە پیغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی کەس ناتوانی بەسووتاندن سزای کەس بدا تەنھا خوا نەبی. {E.B. Soane, P. 385}

^(١) لەکاتێکدا خودی زەرەدەشتییەکان، ئاگرپەرستی رەتدەکەنەو. خۆیان بەئاگر پەرست نازانن (آتیش درایران باستان. موبید اردشیر آفر کسشسب) ئەمە کارە ناپەرەواکانی رۆژمەلاتنوسانە.

^(٢) مەبەست لە (علی) بالترە، واتە خواپە، ئیوانوف ئەگەر وەها شتیکی گوتیبت، مەبەستی (تەناسخ) بەپێی نایینی عەلەوییه توندڕەوکان واتە ئەهلی حق، واتە لەخوار خۆداو دایانناو، نووسەری بابەتەکە (ک.ب. ئاکیووف. هاکیپیان) نەیتوانیوە بەباشی مەسەلەکە بپێکێت و بابەتەکە شێوازدوو.

^(٣) ئەگەر مەزەبە ئێهلی حق بەپێی هاکیپیان لەنایینی هەرەکوێی مۆغانەرە بێت، گێزانەرە ئێهلی ئێهلی نایینی عەبدوللای کوپی سەبا کەسایەتیی خەیاڵی یان جولهکە یان عەرەب چۆن لیکبەینەو. چونکە بەرز راگرتنی فەرھەنگی ئێزان یەکیکە لەنارمانەکانی ئەهلی حق و هەر وەها دانانی ئەستەنگ لەبەردەم فەرھەنگ و داب و نەریتی عەرەب و دەسلەلاتی عەرەب و بیگانەدان ئێز عەرەبێکی وابەستە بەفەرھەنگی بەر لەئێسلام ئەتوانی دامەزرێنەری وەها =

لیږه دا خالی کمان بڼو روون ده بیټه وه، که له بهرچې یه کیک له پیاوه
پیروزه کانی ریبازی (على اللهی) گوتویه تی: (على منم) (V.ivahow.p.205)
ناوی ئه م پیاوه پیروزه (خوان ئاته ش) بووه (مه به سستی خان ئاته شه
که گه وره ی بڼه ماله ی ئاته ش به گییه کانه و به شا خورشیدی موشه عشه عی
ناسراوه)، بویه وهک یهک سهرکردنی علیوللا گهری، له گه ل گروپی ئه رمه نی
(ئاره وردیکها) (کورانی خوړ) شتیکی سهرسوور هینه ر نییه. (مه مان
سهرچاوه، ص ۲۷ و ۷۰) هر له م باره یوه گفتوگو ی ئه وان له گه ل (ئین فقیه) دا
دهنگدانه وه یه کی تاییه تی هیه که پیا یان گوتوه:

فقیها! ما خدا نیستیم، اما از خداییم ریشه ما آتش است و از آتش زاده ایم
واته:

ئهی مه لا ئیمه خوانین، به لام له خوانین، ریشه ی ئیمه ئاگرو له ئاگر
په یدابوین.

(وهرگیر بڼو زمانى فارسى دووباره له روسییه وه وریگیراوه بڼو فارسى)^(۱)

ئهم خالانه رووناکییه که بوسهر چونیته تی کرانه وه ی گوران وهک
(ئاگرپه رست) و وا له ئیمه دهکات بڼو دوزینه وه ی رهگو ریشه ی بیروباوه پی
گورانه علیوللا هییه کان وهک ه. راو لینسن له خه یالی ئه وه دابووه، له شوینه
کون و دیرینه کانداهست بکه یین به گه ران به دوا یاندا. (H.Rawlinson-)
36 IRGS.VIX.pt1.1839.P، جگه له وهش بابته تی سهره کی ئه فسانه کانی ئه وان

— مه زه بیک بیت. که سن که ره ب بیت و پشت به و ته کانی پیغه مبه ری خودا بیه ستیت، چون على وهکو خودا ستایش
دهکات!

(۱) دهقی دیره که نه میه. که له ولامی بابا فقیه دا شا خوشین گوتویه تی:

اصلمان خوراست از خورانییم

فقیه ما خدا نیستیم ولی با خداییم

بلی راه قلندران به کس ننماییم

اول قلندر ما بودیم آخرهم مانیم

کورپی فقیه مه لیه (تذکره اعلى، ص ۴۴: چاپی بزمبای) گه لی هه لى تیدا یه.

په يوه نډى به لوړستان و به تايبه تى باشوورى كوردستان و به تايبه تى زه هاوړ
 دهوړوبه رى رووبارى سيروان و چهند شوينى تره {V.Minorsky, The Guran. Bsoas
 {V. XI. Pt. I. 1943}. هر لاهم باره يوه گيرانه وهى ئهم خاله گرنگه
 كه عه ليو لا هيه كان له گهل بوونى بىروباوهرى ديرين و كون به گيروكه رها تووه،
 به ماناى گير، له كاتيكدا له ناوچه ي زه هاو ده لئن گوږ به ماناى كلپه ي ناگر
 {نيكتين: كردان، موسكو، ۱۹۶۴، ص ۲۴۵-۲۴۶} ياده كانى داووديان لاده وه كو په يكه رى
 كوڼ وايه له سونگه ي رپوره سمى نايينى ناگر په رسته كانه وه {E.B.S Oane.
 }p384^(۱)

هم مو ئه مانه ئه و قسه يه ي (ك بوده) بو ئيمه روون ده كاته وه
 كه له ناوهراستى سده ي نوزده هه مدا گوتويه تى: (كورده گوران ه كان بريكن
 له ژماره كه مەى كه تاراده يه ك زمانى كونى گاورانيان پاراستووه. {ياداشتەى
 سفر، ج ۱۲۳، ص ۱۸، ك. بوده} شتيكى سهر نيه كه ف. مينورسكى) له بهر راستاى
 ئهم بوجوون و بىر كړنه وه يه دا (Bode. Travels. V. I. p. 180) به پشت به ستن به زمان و
 فره ننگى خه لكى باشوورى كوردستان ده لى: ئهم كوردانه خه لكانيكى
 نيشته جى به ره چه لكى ئه و خاكه ن و دوورنيه كه به هوى ئه وه وه كه له به شى
 خوراوى خاكى ماده كاندا ژياون، يه كيك بن له ميراتگرانى راسته و خووى
 ئه وان. (و. ف. مينورسكى. كردان، پترزبورگ، ۱۹۱۵ ص ۲)

ليړه دا پرسىاريك ديته پيشه وه: ئايا له روژگارى زور كوندا، ناوى
 گوران ه كان باسكراوه يانا؟ له گه ران به دواى وه لامى ئهم پرسىاره دا، ناتوانين
 ناوى گانورانيه كه له ده قه ناشوور يه كاندا هاتووه (له نيوان ئورارتو و خاكى

(۱) له سه رووى ئهم تاقه وه، مزارى داوود كه بود سوارى خوراسانييه. كه و كو كارخانه ي دروستكردنى نامرازى شه پ
 سوده ليوهرگرتووه، بويه به لای ياراني نه هلى حقه وه په سهند بووه و، هيچ په يوه نډى يه كه به رپوره سمى ناگر
 په رسته نوه نيه.

هیمېره) (نئی. نیم. دیاکنف) له بهرچا و نه گرین، جگه له وه هیمېره، هر نهو کیمیریه که له سهدهی هه شته می پېش عیسادا له به شیکی باشووری دهریاچهی ورمیدا بووه. به لام لیږدها رووبه رووی باریکی تر دهبینه وه، که خاکی گاورانیه له دهقه ثوراراتوییه کاندای به به شیک دانراوه که ده بی له ناوی نه مړی گارتی له نهرمه نستاندا بو ی بگه پښ. پتروفسکی نهم به راورد کردنه ی به لاه په سهند نییه و ده لی که لیږدها ده بی، هیمېره که له سه رچاوه ناشوورییه کاندای ناوی هاتووه کیمیره ی که ناری ورمی نییه، به لکو ده بی له (کاپادوکییه) دا چاوی بو بگپښ (ب.ب. پیتروفسکی ۵ پادشاهان وان، موسکو، ۱۹۵۹، ص ۲۳۲-۲۳۳) به لام واده رنه که وی نه گهر وایی گورانییه دا هیچ په یوه نندییه کی به گورانه کانه وه نییه. له گه ل نه وه شدا هیچ کام له مانه دژي وابه سته یی گورانه کان و له ناویاندا عه لیو للاهییه کان به روژگاری کوئی باشووری کوردستان وه نییه، پله و پاییه ی به رزو به ناو بانگی سولتان سه هاکیه کی که له به لگه له ژماره نه هاتووه کان (و.ف. مینورسکی، جستارهایی پیرامون بررسی خاورزمین، ج ۲، پیرزبورگ، ۱۹۱۵، ص ۲۰۱) له سه ر نهو مه سه له یه و نهو هه ولانه ی که و. نیفانو ف دهیدا بو راستکردنه وه ی نه وه ی که ناوی سه اک شیوه یه کی ناوی نهرمه نییانه ی نیسحاقه واتا زهاک (V. Ivanov, p.8-9)، به لگه یه که له به رده ستدا نییه که نه وه نده دووربکه وینه وه بو په یدا بوونی نهو ناوه، چونکه له ناو کورده کاندای، ناوی زوحاک ناویکی نامو نییه، قسه له سه ر ناوی زوحاک شایه که له داستانه کو نه کانی ناویستاو له شانامه ی فیردهوسی گه وردها، ناگادارین لی و چهند جار نهم ناوه یان له گه ل ناوی دهیوک پاشای ماددا به یه که ناو داناوه^(۱) (G. Rawlin Son. History of Herodotus. London. 1880. p.95) به له بهرچا وگرتنی نهم

(۱) مهبست ناژي دهاکه، گوندیکه لدهمکی باکووری عراقو، یه کی که له مبلبنده کانی یزیدییه کان.

خالانه نابې ئه وه له بیربکهین که زیاره تگه ی سولتان سه هاك له یادگار ه
 كونه كانی هاوتای داووده كه بهی ناستیاگ شای داده نین. (E. Herzfeld, 1935, p. 30, Archeological History of Iran, London)
 ناگړه رستی مادی له سهر هه لكه نراوه. ^(۱) (فهرست مختصری از آثار وابنيه تاريخي ايران, رساله ۱. تهران، ۱۳۰۳، ص ۲۶) لیړه وه دهرئه كه وئ كه ریزلینانه كه ی زو حاك (شای
 نه فسانه یی) كه زور كه س له گه ل كړدانشای مادیدا كه (كه سایه تییه کی
 جیگومانن میژووییه) بهیه كه نه زانن. وهك میراتیك له باوك و باپیره كونه كان
 مابیته وه. (safrastian, Kurds, and Kurdistan, london, 1984.)

دوبی نه وه ش بلین كه نه مه تاكه یادگار یك نییه كه په یوه نندی ه بیټ
 به ناوی زو حاك وه، یا قوتی میژوونوس له باسی شاره زوردا ده لی،
 شاره زور كه یه كیكه له بنكه میژووییه كانی كوردستان، به دهستی نه م خوین
 خوره دروستكراوه. (تاریخ شهرزور، ص ۲۱۲-۲۲۲ سون) له خورپایش نییه كه ناوی نه م
 شاره، وهك شاریکی پر له سته م و زور باسكراوه. ^(۲) به كورتی په یوه نندی
 عه لیو لاهیه كانو و گورانه كان به روژگاری كونی نه م خاك و بوومه وه له م
 خالانه داو شتیکی سهیر نییه كه و. ف. مینورسکی له و به ره مه دا
 كه لیكولینه وهیه له سهر گوران له گه ل نه وه دا كه خوی ده لی دهر باره ی
 په یدابوونی گورانه كان له ده یله مه كان ^(۳) گوبرگ ده لیټ نه مانه زیاتر له دوو

^(۱) نه م هه رانه دووره له راستییه وه. مه زاری حمزه رتی سولتان نیسحاقی عملوی بهرنجی، له په ر دیوهری
 هه رمانی سهر به پاوه ی پارژگای كرماشانه، ده گړته وه بو سه ده ی هشته می كوچی و تانیستا چند
 جار له لایه ن په ییره وانییه وه چاكسازي كراوه، نه و روژه لاتناسه روسیه به ریزه، مه زاره كه ی سولتان
 نیسحاقی له گه ل نیسحاقی هه رسیندا تیكه ل كړدووه له گه ل مه سه له ی دوكانی داوود كه هه ندی
 شونینه وارانسان به مه زاری ناژدی ده هاكي ده زانن تیكه ل و پیکه لنی كړدووه.

^(۲) زور ناوی كوی زو حاك، كه نه وه ی، زور نا ماژو بوویټ به سته می زو حاك. (معجم البلدان ج ۳، ص ۲۴۰)

^(۳) دیالمه كانیش باوه كو شیعه ی زه یدی بوونه، به لام له عملویه توند په و كانن (تاریخ آل بویه، فقیهی)

هه زار ساله له باشووری کوردستاندا دهژین- (و. نیکتین، کردان، موسکو، ۱۹۶۴، ص ۲۰۰) بهم شیوهیه، پاش چاوخشاندنه وهیه که بهو زانیاریانه دا که ده لێن گۆرانه کان له رۆژگارێکی زۆر کوته وه، لهم شوینیهی ئیستایاندا دهژین، دهست نه کهین به لیکدانه وهی مانای وشه ی گۆران. له سه ره قادا ده بی ئه وه باس بکهین که له کتیبی شه ره فنامه دا، سێ جار ناوی گۆران هاتوه، به مانای تیره یه کی تایبه ت: یه که جار له و داستانه دا که ده لی پیاویک به ناوی شاهوردی ئیدیعیای فره مان په وای لوپستانی ده کردو له شه ردا له گه ل شاعه باس، چه ند که سیکی له تیره ی گۆران له ده وری خوی کو کرد بو وه. (شرف نامه، چاپ قامیره، ص ۳۸۲) دو وه م جار له م باسه دا که ده لی، بنه چه ی بنه ماله ی فره مان په وایانی ئه رده لان له نیو تیره ی گۆراندا ژیاون (شرف نامه، ص ۱۱۸). سییه م جار له و باسه دا که په یوه ندیی به فره مان په وایانی برادۆسته وه هیه که له تیره ی گۆران په یدابوون. (شرف نامه، ص ۳۸۲)

له م نووسینه وه بو مان ده رنه که وی که گۆران به لای شه ره فخانه وه، ناوی تیره و هۆزیکێ تایبه ته. که نه ویش هه ر ئه و تیره یه یه که ئاکوپۆف له کتیبی (کردان گوران ص ۵۶-۶۰) ناویان ده بات.

پاش په یدا چوونه وه و راستکردنه وه و روونکردنه وهی وشه ی گۆران که خرایه به رچاو، لیکۆ له ره وهی ناوبراو، سه باره ت به وشه ی ئه رده لان له سه ری ده وای ده لی: (.. لیره وه ده ست په یده کهین، که چونکه هیچ کللیکمان به دهسته وه نییه، بۆ ده رخستنی مانای ناوی ئه رده لان. ئیمه وای بۆ ده چین که له وشه ی کوردی (ئه رد = زه وی) وه رگیرایی و ناوی نه ته وه یی ئالان. شی کردنه وه یه کی له م جو ره شایانی سه رنجدانه، چونکه له خۆرئاوای ئه رده لاند، شوینگه لیکی زۆر هیه که ناوی ئالانی تیدانه، بۆ نمونه قه لای

که له پورې ئالانی که له سه ره وه باس مان کرد، هه ره وه ها ناوچه ی ئالان و شاخی ئالان و هیترا خلاصه تاریخ الكرد کردستان، ج ۱، ص ۷)، ئه گهر بوونی وشه ی ئالان وه کو ناو له ناو کوردا بخه ی نه سه ره شو به لگانه ی سه ره وه، ئه و کاته بو مان روون ده بیته وه که دۆزینه وه ی یه که ی ئه رده لانه کان و گروپه کوردیه در اوسیکانیان، خاوه نی ره گوریشه یه کی قووله که له سه ده کانی ناوه راستدا له و کاته دا که هه موو ئه م خا که له گه وه ره ترین ناوچه یه کی فیو دالیدا له کوردستان - میرنشینی ئه رده لان - بوونه (شرف نامه، ۱، موسکو، ۱۹۶۷، ص ۱۴۶-۱۵۲). که واته په یوه ندیی نزیک ی میژووی ئه رده لانییه کان له گه ل در اوسیکانیاندا، به تایبه تی هه ورامیه کان شتیکی سه یر نییه. (Cl. Rich. l.p.202)

به سه یر کردنی په یوه ندیی نه ته وه یی خه لکی ئه رده لان وه بیری ده هی نینه وه که شه ره فخان ی به تلیسی، له گه ل ئه وه ی ویلایه تی ئه رده لان له گۆرانه کان جیا کردۆته وه، به لام بنه ماله ی فرمانه وایانی ئه رده لانی له گه ل گۆرانه کاندایه که له به یه ک دانا وه له هه مان شویندا باس له وه ده کا که بنه ماله ی ئه رده لانییه کان بوونیکی کرمانجی کوردییان هیه. له م باره وه بوچوونی لیکۆله ره وه کانی سه ده ی نۆزده هه می زاینی، له نیو ئه وانه دا (کیتر) وریچ شایانی تی پرامانه که ده لێن، له کاتی که ده ماله ی ئه رده لانییه کان کوردن، زۆریه ی سه رانی ئه رده لان گۆران، به ریکه وتیش نییه که (دیتر) یش باسی ئه وه ی کردو وه، سه رانی ئه م ویلایه ته لقین که له گۆرانه کان، {K. Ritter Erkunde, IX. S. 622} سون ده لی: ئیستا وادیاره له م ناوچانه دا (له نیوان هه ورامان و کندول دا) خه لکانیک نیشته جیبوون و ده ژین که به گۆران به ناو بانگن و به زارا وه یه ک قسه ده که ن که له سه ره وه گوتمان، ئه مه ش ئه و شیوه ناخاوتنه یه که تائیستا له ناو خیله نیشته جیبووه کانی

هه‌وراماندا قسه‌ی پێده‌کری‌ت. ئەم زمانه‌ نه‌م‌پۆ تاراده‌یه‌ک زمانى کلاسیکی عەشیره‌تى ئه‌رده‌لانه‌و له‌چامه‌ پڕ به‌هاکاندا به‌کارده‌هێنری‌ت، ئەم زمانه‌ی (ئانورمى) به‌هه‌ورامى یا شاره‌زوورى ناوده‌برى‌ت. (و. نیکیتین. کردان، موسکو، ۱۹۶۴، ص ۲۶۲)

له‌م قسه‌یه‌وه‌ ئه‌وه‌ به‌رچاوده‌که‌وى که‌گۆرانى هه‌ر ئه‌و زمانه‌ دێرینه‌ی خێله‌کانى ئه‌رده‌لانه‌. باس ده‌رباره‌ی ناوچه‌یه‌که‌ ئه‌توانی‌ت بڵێن: نیوه‌ی خاکی باشوورى کوردستانى له‌خۆگرتوه‌و ئەم ناوچه‌یه‌ له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مى زایینى‌دا، جوانرۆ هه‌ورامان و مه‌ریوان و حه‌سه‌ن ئابادو ئه‌سفەند ئابادو بانه‌شى گرتوه‌ته‌وه‌. {Cl.Rich 1.p.217} به‌ریکه‌وتیش نییه‌ کاتى که‌باس له‌کوردستانى ئێران ده‌کری ئه‌رده‌لان هه‌ر له‌به‌رچاوه‌. (ف. چرنوژوف، اردلان یا کردستان ایران، ستاد منطقه‌ نظامى قفقاز، ش، ۱۹۱۳، ۳۳)

(...خستنه‌ به‌رچاوى ئه‌و به‌شانه‌ی (پلنگانیان) تیايدا ده‌ژین دژوارتره‌، چونکه‌ ئەم ناوه‌ نه‌گه‌یشتوه‌ته‌ ئەم رۆژگاره‌ی ئێمه‌. ده‌بى ئه‌وه‌ش بڵێن که‌رووبارى ئه‌لوه‌ند جوگه‌یه‌کى لى‌جیاده‌بیته‌وه‌ به‌ناوى (په‌لکانه‌)، ئه‌گه‌ر ئێمه‌ ئه‌وه‌ به‌شوینى ژيانى پلنگانییه‌کان دابنێین، بۆمان روون ده‌بیته‌وه‌و ده‌توانین بڵێن، هه‌موو خاکی ئه‌وانه‌ له‌ده‌رووبه‌رى ئەم رووباره‌دايه‌. شه‌ره‌ف خانى به‌ده‌لیسى ده‌لیت که‌قه‌لاکانى دیودژ، نۆدژ، دژیمان، گه‌واه دژ، مور، گلانه‌و نوشورو مراه‌ من له‌و قه‌لاو ناوچانه‌ن که‌ له‌سه‌رده‌مى ئه‌وانه‌ بوون، شوینى ئەم هه‌موو قه‌لايانه‌ له‌هیلکێک له‌باکوورى پشتکۆی لوپستانه‌وه‌ به‌ره‌و قه‌لاکانى ده‌رته‌نگى، پاوه‌، ره‌وانسه‌ر، و دواتر به‌ره‌و قه‌لاى ئالانى له‌ناوچه‌یه‌که‌دا به‌هه‌مان ناو له‌باشوورى کوردستانى ناوه‌ندیدا کشاوه‌، به‌ئاسانى ده‌رده‌که‌وى. (؟)

له‌م باسانه‌ روون ئه‌بیته‌وه‌ که‌ که‌له‌وپه‌کان له‌ده‌شته‌کانى خوارووى

کرماشانی نه‌مړېدو، نه‌گهر به‌قسه‌کانې ریچ باوهر بکه‌ین، تا هه‌ورامان و
 سلیمانی دراوسپنې دا ژباړن. (Cl. Rich Narrative... 1.p.217-281)

سه‌بارت به‌پالنگان که‌بنه‌پرتی مه‌به‌سته‌که‌ی ئیمه‌یه له‌م نووسینه‌دا
 (هاکوپیان) یش که‌وتووه‌ته هه‌له‌وه، چونکه قه‌لای پلنگان له‌قه‌لا ناودارو
 که‌وره‌کانې کوردستان و ناوه‌ندی گوران و ئه‌رده‌لان بووه، ئیستاش هه‌ر
 شوینه‌واره‌کانې ماوه له‌باکووره‌وه شاخی شاهو له‌باشووره‌وه روبری
 گاورودو له‌خوره‌لاته‌وه هه‌ورامان و له‌خوراواوه ناوچه‌ی کامیاران
 سنووره‌که‌یه‌تی.

پاش ئه‌م روونکردنه‌ویه و راستکردنه‌وی هه‌له‌کان، ده‌ستده‌که‌ین
 به‌باسی چونیته‌ی ده‌سه‌لات گرتنه ده‌ستی ئه‌رده‌لانییه‌کان له‌ناو عه‌له‌وییه
 توندپوه‌کانداو سه‌رکوتکردن و پاشه‌کشه‌کردنی عه‌له‌وییه‌کان به‌ره و دالاو.
 هاوکات له‌گه‌ل سه‌ره‌لانی چهند بزوتنه‌ویه‌کی به‌هیژی ئایینی،
 به‌رامبه‌ر به‌بزوتنه‌ویه عه‌له‌وییه‌کانې زاگروښ، به‌تایبه‌تی له‌کوردستانی
 هاو سنوور له‌گه‌ل ده‌ولته‌ی عوسمانی، که‌بزوتنه‌ویه عه‌له‌وییه‌کانې پی
 خوښ نه‌بوو و به‌کو‌سپیانې داده‌نا له‌ریی پهره‌سه‌ندنی ده‌سه‌لاتی خویدا،
 به‌ره و نیمچه‌ کیشوهری هیند چهند بنه‌ماله‌یه‌کی که‌وره و خاوه‌نی رابردووی
 نه‌ته‌وه‌یی و ئایینی و زانست، له‌دوو ره‌ه‌ندی فیکری - بیروباوهری ئایینی و
 سیاسي - سه‌ربازییه‌وه له‌ناوچه‌که‌دا ده‌سه‌لاتیان که‌وته ده‌ست و سه‌ریان
 هه‌لداو به‌همو هیژیکي خوایانه‌وه، ده‌ستیان کرد به‌سپینه‌ویه ئاسه‌واری
 عه‌له‌وییه‌کان و په‌په‌روانیان و که‌وتنه دانانی میژووی ناوچه‌که‌و تو‌مارکردنی
 دهرمارگیرانه‌ی چهند رووداویک بۆ له‌ناو‌بردنی که‌له‌پووری عه‌له‌وییه‌کان له‌م
 ناوچه‌یه‌دا. سه‌یر له‌وه‌دایه هه‌ردوو بزوتنه‌وه‌که له‌ناوچه‌رگه‌ی

عەلەويىيەكانى زاگرۆس (كوردستان) دا پەيدا بون.

جگە لەبنەمالەى عەلەويىيە سەفەويىيەكان كەلەسەرەوە باسكرا، دوو
بنەمالەى كۆن و رەسەنى تر زنجيرە بنەمالەى سياسى و ئايىنى ئەرەلەن و
مەردوخەكانن، كە ئايەتوللا شەيخ محەمەدى مەردوخ لەكتىبى مەژووى
خویدا، بەزىرەكەيەكى تەواووە لەدوو تووى دەرپرەنى بىرەوچوونى
خویدا، راستى بابەتەكەى خستوو تەپرو، بەلام لەباسكردنى ئاشكراى
بابەتەكەدا لەبەر چەند ھۆيەك، خوێ دوورەپەريز گرتوو، لێرەدا پيوستە
بۆ روونکردنەوێ رپرەوى بارى جوگرافى بزووتنەوێ عەلەويىيەكانى
زاگرۆس دەست بەكەين بە بەدواداچوون و رەخنەگرتن لەم بابەتە.

ئايەتوللاى مەردوخ و ئەوانى تر وەك نووسەرى كتیبى (توحفەى ناسرى)،
حەدىقەى ناسرى، مەژووى ئەرەلەن و ھى تر... دەربارەى وشە و
سەرھەلدانى ئەرەلەن كە ھەموو ئەو بۆچوونانە لەمەژوووەكەى مەردوخدا
ھاتوو دەرئەووسى: (ئەرەلەن كۆى (ئەرەل) و تیرەى فەرمانرەوايانى
كوردستان كە لەنەوێ قوبادى يەكەم پێيان دەلێن ئەرەلەن،
ئەرەلەن يەكەم دەلێن قوبادى بە (بابا ئەرەل) یش ناوبردوو. گێرەنەو
باسكردنى مەژوونووسەكان لەسەر قوبادى يەكەم جۆراوجۆرە.

ھەندێك نووسىويانە كە قوبادى ئەرەل كۆرەزى خەسرەو ناوێكى
ئاشەوان بوو كە كاتێك يەزدگوردى شای ئێران كە لەساڵى ٣١ كۆچیدا
شكستى خواردو لەدەستى سوپای ئىسلام دەرەدەر ئەبى و خوێ لە (مەر)
ئەشارىتەو لەگەڵ ئەو ئاشەوانەدا ئەبن بەبرادەر، خەسرەو شەويك
يەزدگورد ئەكوژیت و چى پارەو گەوھەرى ئەو شاھى بوو ھەمووى دەبات و
بەو ھۆيەو سامانىكى زۆرى لا كۆدەبێتەو، بەھرامى كۆپى دەخاتە

سەرکاری بازگانىکردن. پاش مردنى خەسرەو بەھرامى كوپىشى لەسالى ۶۵ى كۆچىدا لەشەپى موھەللەبى كورى ئەبى سەفرەى فەرمانپەرەۋاى خوراسان لەگەل (ئەزارىقە)كاندا ئەكوژى. كوپى ئەمىش كەھەرناۋى قوبادە لەسالى ۸۶ى كۆچىدا، دەبى بەخزمەتكارى تايبەتى (قوتەيبە)ى فەرمانپەرەۋاى خوراسان. لەكاتى پەيداۋون و سەرھەلدانى ئەبو موسلىمى خوراسانىدا لەمەرو، واتە سەردەمى (سەفاح ئەبولعەباس عەبدوللاى عەباسى)، قوبادى ناۋبراۋ لەسالى ۱۲۲ى كۆچىدا، لەگەل كەس و كارەكەى خۇيدا كۆچ ئەكەن بەرەو مووسل. پاش ماۋەيك لەۋى دەسلەت پەيدا دەكاۋ دەبى بەفەرمانپەرەۋاى دياربەكرو مووسل. لەئەنجامىشدا كوپو كوپەزاكانى ناۋچەى شارەزور دەخەنە ژىر دەسلەتلى خۇيانەۋە دۋاى ئەۋە دەست بەسەر ناۋچەى شارباژىرىشدا دەگرن و بەدۋاى ئەۋدا شارى عەمادىيە. ئەمانە تا سالى ۵۶۴ى كۆچى لەناۋچەى شارەزور فەرمانپەرەۋاى دەكەن و قەللى زەلم يان بىيات ناۋە بۆ شوينى فەرمانپەرەۋاى خۇيان. لەدۋاجارىشدا (پلنگان) كەشۋىنى تىرەى كەلھوپو گۇران بوو كەۋتە ژىر دەستى ئەردەلانىيەكان و لەۋىشدا، قەللىيەكى قايمىيان بۆ ناۋەندى فەرمانپەرەۋاى خۇيان دروستكرد كە لەپاشماۋەى ئەۋ قەللىيە تائىستا تاكە دەركايەك كەلەپارچە بەردىكى تەخت و گەۋرە دروستكراۋە ماۋەتەۋە. ئەردەلانىيەكان ماۋەى (۴۲) سالىش، لەدەۋرەبەرى پلنگان فەرمانپەرەۋاىيان كرد، تا سەرە گەيشتە سەر كلۆل بەگ.

ھەندىكى تر لەمىژوونووسەكان، سەبارەت بەقوبادى سەر ئەلقەى ئەۋ ئەردەلانىيە، بەم شىۋەيە نووسىيوانە: لەسالى ۸۹۵ى كۆچىدا، شا مەنسورى فەرمانپەرەۋاى (دوشتيك) بەدەستى توركمانەكان كوژا، پاش خۋى

چوار کورې ئې به جېمما، گه وره که یان که ناوې فه یروځ بوو، پاش کوثرانی باوکی ناوې خوی گوږې به ناوې (قوباد) ساسان په نای برده بهر سورخابی کوری به درې حه سنه وې که له و سهرده مه دا فه رمانږه وای شاره زوورو دهینه وهر بوو، ماوه ی چهند سالیك قوباد له ناو گوږانه کاڼدا به ریژه وه ژیا. پاش له ناو چوونی فه رمانږه وایي حه سنه وې، قوباد له سالی ۶۳۰ ی کوچیدا، نړیک (گول عه نېه) خورمال و هه له بجه، تاقمیکي له خوی کوکرده وه به خه یالی هیرش کردن بوسه رنارزبایجان، به لام له راستیدا به خه یالی توله سندنه وه ی خوینی باوکی روي کرده نه و ناوچه یه. (موزه فه رده دین) فه رمانږه وای هه ولیر، ناگای له جموجولې نه و بوو، سوپایه کی بو بهرئ خست و له نړیکي قه لای (نوی)، قوباد سوپای نه ربیل ده شکینئ و له نه نجامی نه م سهرکه و تنه دا، روژ دواي روژ خه لک ده چنه پالی و لایه نگرانی زیاتر ده بن. له ده ورو بهر ی خوره لاتی شاره زووری شدا، چهند قه لایه کی تر ده خاته ژیرده سستی خو یه وه واناو هیژیکي ته و او په یدا ده کا. له نه نجامدا له گه ل تورکمانه کانی نازره بایجاندا سازش ده کاو له سالی ۶۳۶ ی کوچیدا له گه ل میر شه ره فه دینی جه لالی فه رمانږه وای هه ولیر ده س به شه پ ده کاو تووشی شکست ده بی و ناچار جاري کی تر رانه کاته وه بو نساو عه شیره تی گوږان، تا سالی ۶۵۶ که هولاکو خان هیرش نه کاته سهر عیراق، (یه شموت) میرزا کورې هولاکو که له کرمانه و بهر و عیراق ده چوو، قوباد په یوه نندی پیوه کردو بوو به به رده سستی تایبه تی یه شموت میرزاو، له بهر نه وه ی که که سیکی به ته مه و کارزان بوو، یه شموت به بابا نه رده ل بانگی ده کردو هه به م هویوه، نه م ناوه ی برا به سهر دواي یه شموت فه رمانږه وایي شاره زووری بهر و روي نه و کرده وه. له سالی ۶۵۷ دا کوچی

دوایی کردو کۆلۆی کۆرە گەورەى بوو بەجینشینی ئەو. (تاریخ مردوخ، ص ۸۹-۹۱)
لەوہی کەلەسەرەوہ رابوورد، ئەم خالانەى خوارەوہمان بۆ روون
دەبیتەوہ:

۱. نازناوی (بابا) پلەى رۆحانیى ئەم بنەمالە دەردەخاوە فسانەى
رووبەرەووبوونەوہ لەگەڵ ھۆلاکۆدا کە نووسیویانە لەبەرئەوہى کەتەنیا
سەرچاوەیەو ھیچ سەرچاوەیەکی تر ئاماژەى پێنەکردووە، لاوازەو ئەوہش
کەدەلێ: یەشموت ئەم ناوہى بپریوہ بەسەریا، لەبەرئەوہى کەیەشموت
کابرایەکی مەغۆلییەو دوورە شتى وا بەکاربێنێ، بەراست نازانێو
دروستکراوى میژوونووسەکانى دواییە.

۲. شوینی نیشتەجیبوونى باپیرانى زنجیرەى ئەردەلان، شوینی
عەشیرەتى گۆران بووہ کەبەدەماو دەم بەئیمە گەیشتووە.

۳. مەودای نیوان مردنى سورخابى کۆرې بەدر لەسالى ۵۰۰ى کۆچیدا
-کەلەبەنى عەنازەکانە نەك حەسنەوى- تاهیرشى ھۆلاکۆ بۆسەر بەغدا
کەلەسالى ۶۵۶ى کۆچیدا بووہو رویشتن بۆ بەغدا، ۱۵۶ سال جیاوازیی
ھەيەو ئەمەش جینگەى گومانە.

۴. بەلەبەرچاوەگرتنى ئەو خالانەى سەرەوہ، مەسەلەى خەسەرەوى
ئاشەوان و... خۆى لەخۆیدا بێ بنەمایە.

۵. مەسەلەى داگیرکردنى قەلای پلنگان کەناوەندى خێلى گۆرانەو پاشتر
دیننە سەر باسکردنى، بەگوێزەى میژووەکانى ئەردەلان، پەيوەندیی
بەسالەکانى کۆتایی ھەزارەى یەکەمى کۆچییەوہیە.

۶. ئەوہى بەئاشکرا باسکراوہ لەدەستنووسە کۆنەکانى کوردستاندا،
بەتایبەتى میژووى ھەورامان، ئەوہیە کەبابا ئەردەل یەکیک بووہ لەنەوہو
نۆ پیرەکانى ھەورامان.

۷. بوونی فهرانډه وایی بنه مالنه جیا جیا کان له کوردستاندا، به گوږه ری نه ووی که له میژووی شهره فنا مهی به تلیسی و نه وانی تردا هاتووه، که نه وان له باری میژووییه وه پیش نه رده لانه کان که وتوون و، له گهل سره له دان و به هیژبوونی بنه مالنه ی نه رده لان و خو به ستنه و هیان به سه فیه و ییه کانه وه که وتونه ته ژیر ده سه لاتی نه رده لانه وه ورده ورده له ناوچوون و. ده سه لاتی نه وان رده کاته وه و هه مو نه مانه و ده کهن که نوو سینه کانی میژوونووسانی میژووی کورد، له م باره وه به گومان وه ته ماشا بکړین و به راست نه زانړین.

له روونکردنه ووی زیاتری نه و خالانه ی سره وه، ده بی شه به بزانت که نه و ناماژانه ی کراوه سه بارت به نایینی نه رده لان و نه وانه ی که په یوه نندیان هیه به وانه وه له ده که کانی میژووی کوردستاندا، ریگای گه پان و به دوا د اچوونی بو نیمه ناسان کردوه، وه ک چون نوو سه ری (توحفه ی ناسرییه) ده لی: (لیکولینه وه دهر باره ی نه و گروپ و تاقمه نایینیانه ی که هن له کوردستاندا وه ک به دینان، نه هلی حقه، یه زیدی و نه وانی تر، نه وه مان بو دهر ده خات که خه لکی کوردستان پاش هیژشی عه ره به کان و بلاو بوونه ووی نایینی نیسلام تا چنده ها سه ده دواتر به نه یینی، پابه ندی نایینی کونی خو یان بوون و وه دیاره له سه ده ی نو ه می کوچی به دوا وه، به تاییه تی له سه رده می سه فیه و ییه کان و له بگرو به رده ی سه ریازی و عه قیده یی نیوان دوو ده سه لاتی گه وره ی کومه لگه ی نیسلامی، واته سه فیه و ی و عوسمانییه کان که کورده کان به زوری له په پره وانی نه و دوو ری بازه نایینی سوونی و شیعه بوون. تحفه ناصری، میرزا شکرالله سنندجی، ص ۴۷۰}

له شوینیکي تردا باسی کردوه (که له سه رده تادا ری بازی نایینی نه رده لان پیش نیسلام جوړا و جوړ بووه و هر خیل و هوژیک ییروبا وه پیکي نایینی

خۆى بووه، هەنديكيان مەجوس و هەندى گاورو تاقمىك دەسنى و شەيتان پەرست بوونە، (مەمان سەرچاوه، ص ۸۳) كەئەوى دوايان مەبەست ئەهلى حەقەو هەر ئەو وتەيەى يەكەم راستە كە تاسەدەى نۆهەمى كۆچى ئايىنى تازەى ئىسلاميان پەسەند نەكردوو و ئىتر ئەوى كەسەبارەت بەباپىرانى ئەردەلان وتراوه (بابا) ئەو وەك رىزلىنان و گەورەكردنىكە، وەك چۆن دەوترى شىخ، پىر، ئوستاد و ھىتر، لەم نازناوانە كەبۆ پياوانى و خواو پياوچاكان لەلايەن خەلكەو، ئەخرىتە سەر ناوەكانيان و ھەر بەوھش ناوبانگ دەرئەكەن.

(فرانتز رۆزنتال) لەنووسنىكدا بەناوى (پيشينيەكانى بابا حەپالى) (ران ملخ/ ارمان نامە تەقىزادە) سەبارەت بە حەررانى و سائىبى مەسىحى دەلى : بابا لەناو مەسىحىيە رۆژئاوايىەكان و پياوچاكانى ئىراندا ھاوبەش بووه وەكو (پاپا) ھەردوولا بەكاريان ھىناو، ھەروا دەلى : ناوى بابا لەنووسىنىك (دورا ئورىوس) سالى ۲۰۳ بەشىوہى بەب و لەيۆنانيدا بەشىوہى بابا ھاتوو و كەپەيوەندى ھەيە بە وشەى (بەبى) ئارامى (سورى و جولەكە) و، ھەروەھا ئەم ناوہ بۆ پىغەمبەرى حەرران بەكارھاتوو، ھەروەھا ئىبن عەدىم لە (مىژووى حەلب) دا گوتوويەتى كەئىبن تەيمىيە (كتىبى بابا) سائىبىەكانى نارد بۆلاى من كەتاييدا ھاتوو، سالى (۳۶۷) ى پيش كۆچكردن بابا پىغەمبەرايەتى خۆى راگەياندوو.

honour of S.H. Togizad eh: London, Perylund, 1962, pp. 220-221

... مامۆستاي خوالىخۆشبوو جەلالودىن ھومايى لەباسكردنى گۆرى (بابا) كاندا وەك باباي ئەسفەھان و بابا روكنودىن، بابا عەلەمدار، بابا نۆش و ھىتر دەلى : بەشى زۆرى ئەوانە لەسەدەكانى ھەشت و نۆى كۆچيدا ژياون (مقالات ادبى، ج ۱، ص ۴۲۶-۴۲۷) و (بابا طاهرنامە، ص ۱۲۷-۱۲۸) ئەوھش لەبىر نەكەين كەلەناو عەلەويىيە گەورەكانى زاگروسدا ناوى بابا تاوس، بابا يادگار و ھىتر

ههن، ههروهه به ناشکرا له باسی رابردوی بڼه مالهی مهردوځییه کانداهه
که نه وانیش له نه وهی نه وهو نو پیره که هی هه ورامان و بابا زادهن. شیخ
محه مه دی مهردوځ پشتمگری نه و قسانه دهکات که رابردوون و به بهرو
پهیدا کردنی بزوتنه وه عهله وییه توند پره و دهکات له هه ورامانداو
دهنووسی: خه لکی هه ورامان هورمزد په رست بوونه و خو یان به نه وهی
نه رده شیری دهست دريژ داده نیڼ که نازناوی به هه مه نی کورې نه سفه ندیار
بوو، تاسه رده می پیر شالیاری یه که م له سر بیرو باوه پری هورمزد په رستی
خو یان به رده وام بوون و به هو ی نه و کاره ساتی که عه ره به کان هی نایان
به سه ریاندا به ته وای له نایینی نیسلام و نیسلام که رای ی بیزارو نیگه ران
بوون. پیر شالیاری دوو هم که له دل نه وه خو ی باوه ری به نیسلام بووه،
به ناشکرا نه یه توانیوه بیرو باوه پری نیسلام که رای ی بدا به گو یاندا، به لام
له ژیره و رده و رده مانای راسته قینه ی نیسلامی فی رکردوون و کتیی کی بو
داناون به ناوی (مه عریفه تی پیر شالیار) که ناموزگاری تی دایه بو یان. (بابا
مهردوځه) ش هه رچند له گه ل موریده کانی خویدا خاوه نی بیرو باوه پری
نیسلامیانه بوون و رهنگه بو بلا و کردنه وهی نیسلام هاتب نه نه و ناوچه یه،
به لام به هو ی سه ختی و به رده لانی شوینه که و توندوتیژی خه لکه که و
ده مارگیریانه وه، نه یان توانیوه به ناشکرا نیسلامییه تی خو یان دهر بخه ن و
بانگیان بکه ن بو نیسلامییه ت. به لام نه ویش وه پیر شالیار هه ولی نه وهی
دهدا که دلی خه لکه که به لای نایینی نیسلامدا رابکیشی. تا سالی ۸۴۲ ی
کوچی، مه ولانا گوشایش پله و پایه ی که و ته دهست و به ناشکرا دهستی کرد
به بلا و کردنه وهی نایینی نیسلام و فی رکردنی قورئان.

عەبدولغەفارى كوپى مەولانا گوشايش، پاش ئەوھى گەورەبوو، رووى
كرده خواپەرستى و خۇپاراستن لەگوناھ و رۆيشتە خزمەت شىيخ
شەمسەدىنى شوشى و لەسەردەستى ئەودا تەرىقەتى وەرگرت و بەم ھۆيەو
ناوبانگى دەرکرد، پاش بېرىنى قۇناغەكانى سۇفېگەرى و دەسەستىنى
رئورەسمى حەقىقەت گەپرايەو بۆ ھەورامان و بەفەرمان و مۆلەتى
سولتانەكانى ھەورامان دىي دەگاشىخانى ئاوەدان كردهو و لەگەل مورىدو
پەيپەوانى خۇيدا لەوى نىشتەجى بوون و دەستى كرد بەرىنمايى كردنى
خەلك. ھەر بەم بۆنەشەو، دىيەكەيان بەدەگاشىخان ناوى دەرکرد، واتە دىي
شىخان، (دەگا) واتە (دى) و شىخانيش كۆى شىخە. يەكەم كەسىيش
كەنويزى جومەى لەھەوراماندا ھىنايە كايەو، شىخ عەبدولغەفار بوو.
پاش ماوہيەك، خوا كوپكى پى بەخشى بەيادى رابەرەكەى خۆيەو ناوى
نا (شەمس ئەلدىن). (تارىخ مردوخ، ص ۱۵).

لەم سەردەمەدا ھاوکات لەگەڵ دەسلەتاتی ھەلۆ خانی ئێردەلان و خان
ئەحمەد خانی ئێردەلان و دەسپیکردنی ھێرش بۆ سەر ھەورامان و
داگیرکردنی قەلای پلنگانی بارەگای عەشیرەتی گۆران و پچرانی پەییوندیی
ھەورامان لەگەڵ لۆرستاندا کە پیشتر بە بەشیکی لە قەلەمڕوی لۆرستان
دەدەنرا، ھەروەھا بەپاشەکشەکردنی عەلەویییەکان لە کوردستان و ھەورامان
بۆ ناوچەی دالەھۆ و دەورووبەر و نوێکردنەوە و ریکخستەنەوەی گروپی
بەرەنگاری لەشارەزوورو دەورووبەریدا دادەنریّت.

زنجیرەى فەرمانرەوايى ئەردەلان، بەھاریکاری و کۆمەکی بنەمالە ئایینی
مەردۆخی کە بەگۆیرەى ئەوێ لەسەرەو بەسکراو ئەو بەلگەنامانەى پاشتر
بەرجاو دەکەوتن، خۆیان لەنەوێ عەلەوییە توندپەرەکان بوون و

سهرکه وتوون له‌بلاؤکردنه‌وه‌ی ریښازی عهله‌واییه میانړه‌وه‌کان (شافعی) له‌کورده‌ستانداو تا‌کوټایی سهرده‌می قاجارییه‌کان و ناوه‌پارستی فهرمانړه‌وایی په‌هله‌وی، کاربه‌ده‌ستانی ناوداری سیاسی و ئایینی کورده‌ستان له‌م دوو بڼه‌ماله‌یه بوون و مه‌دره‌سه‌و مزگه‌وتیکی زوړیان دروست کردووه‌و بناغه‌ی باسو لی‌کوټینه‌وه‌و وتنه‌وه‌ی وانه‌ی زانسته ئایینییه‌کان له‌سهر ریښازی ئیمامی شافعی له‌و ناوچه‌یه‌دا، ئه‌وان دایانناوه‌و هه‌ولیکی زوړیان داوه.

لیړه‌دا به‌مه‌به‌ستی روونکردنه‌وه‌و راستی ئه‌م قسانه، دهریاره‌ی رابردووی بڼه‌ماله‌ی زانستی و ئایینی و پیشه‌نگییه‌تی مه‌ردوڅه عهله‌واییه‌کان، خودی شیخ محمه‌دی مه‌ردوڅی و نووسینه‌کانی به‌به‌لگه‌ دینینه‌وه.

سهره‌تا دهریاره‌ی واتای وشه‌ی مه‌ردوڅ، ده‌لی: مه‌ردوڅ واتا کوپړی خوا، نمایانگه‌ری خوا، وته‌ی خوا، نیشانه‌ی خوا، (همان سهرچاوه‌ی پیشو، ص ۱۶) ئه‌گه‌ر مانای وشه‌که له‌به‌رچاوبگرین، کروکی فله‌سه‌فه‌ی عهله‌واییه توندپړه‌وه‌کان له‌وشه‌که‌دا ئاشکرایه‌و به‌لگه‌نه‌ویسته. پاشان ئایه‌توللای مه‌ردوڅ دهریاره‌ی روټی بڼه‌ماله‌ی خوټی (مه‌ردوڅیه‌کان) له‌هه‌ورامان و کورده‌ستان و ناوچه‌که‌دا، به‌ئاشکرا سهره‌ل‌دانی پیشینانی بڼه‌ماله‌که له‌نه‌وه‌ی نه‌وه‌دو نوپیره‌که که‌له‌به‌رگی یه‌که‌می ئه‌م کتیبه‌دا ئاماره‌کراوه، به‌پله‌و پایه‌ی رو‌حیانییه‌تی ئه‌وان له‌سیستمی سیاسی و ئایینی عهله‌واییه‌کاندا، له‌م باره‌وه‌ دهنووسی: ده‌رویش ئه‌میر (محمه‌د مه‌ردوڅ) ناسراو به‌بابا مه‌ردوڅه که‌بایره‌گه‌وره‌ی شیخه‌کانی مه‌ردوڅی کورده‌ستانه، خه‌لکی دی (مه‌ردوڅ) سهر به‌شامه، .. له‌سالی (۷۳۷) ی کوچیدا (هاوکات

له گهل په یدابوونی سولتانه ئیسحاق له هورامان) له کاتی داگیرکردنی نازمربایجان و به غذا له لایه ن هسه ن جه لایری که ده ولته تی ئیلخانی پیکهات له عیراقد.

بابا مهردوخ له گهل کومه ئیک که سوکارو خزمه کانی خویدا له شامه وه بهرو خاکی هورامان کوچ ده که ن. ماوه یه که له ده شتی (شامییان) که به و هوپه وه نه و ناوه ی لیئراوه . ره شماليیان ه لداوه و نیشته جئ بوون، خه لکی هورامان و ده ورو بهرو که بینویانه پیاوکی خواپه رسته و دووره له دنیا په رستی، خه لکی هورامان باوهړیکی زوریان پی هیئاوه و ه موو بوون به موریدی نه و و له دله وه نه یان په رست و له و ناوچه که دا پله و پایه ی قوتب و غهوسی په یداکردو نه ویان به (بابا مهردوخه) ناوئه برد. پاش مردنی خه لکی ناوچه که و ده ورو بهری پیان ده گوت پیر موحه مده ی هورامی.

هه ندیک وایان نه زانی که پیر موحه مده ی هورامی باپیره گه وری نه میر موحه مده ی مهردوخه بووه و به گویره ی نه م به هه لداچوونه، دوو جاری ناوی نه ویان له زنجیره ی شیخه مهردوخیه کاندا باسکردوه، جاریکیان به ناوی ده رویش نه میر موحه مده ی مهردوخه و پاشتر پیر موحه مده ی هورامییان به باپیره گه وری داناوه، له حالیکدا که نه م دوو ناوه هه ریه که و له هوراماندا پیان گوتوه میر موحه مده ی مهردوخه و له ده ورو بهر پیان گوتوه پیر موحه مده ی هورامی.

له به شتی چواره می کتیبی میژووی سولتانه کانی هوراماندا هاتوه: ده رویش میر موحه مده ی مهردوخ که به (بابا مهردوخه) به ناوبانگه، یه کیکه له نه وه دو نو پیره گه وړه که ی هورامان، مه رقه ده که ی له ناوچه ی هورامانه، هه موو شیخه مهردوخیه کان له نه وه ی نه و. وشه ی (بابا) یش نیشانه ی

نډه وېه كه د هرويش مير موحه مېمېدې مهردؤخ سهييد بووه، چونكه خه لكي هورامان هر به سهييد نډلن بابا.

هه وره ها له كتيبې ميژووي سولتانه كاني هوراماندا هاتوه: بابا مهردؤخه له سالي ٦٨٠ ي كوچيدا هاتوه ته دنياوه له نه وده دو هشت ساليدي ژني هيټاوه، له سالي ٧٩٠ ي كوچيدا وه فاتي كردووه و سه دو ده سال ژياوه. له سالي ٧٧٨ ي كوچيدا، له سه رده مي نهمير نه سهعه دي ناسراو به نه مير جياشا (واته سه رده مي سه لته نه تي سولتان موراډ خاني يه كه م له ولاتي عوسمانيدا) له سه ر ناره زووي پير شالياري هورامي، كچي شيخ شهابه ديني (د زاوړي) ماره بريوه، له وژنه يه ك كوپي بووه، ناوي ناوه (گوشايش) پاش نه ودي گه وړه بووه، لاي شيخ هسه ني مه ولان نأباد واخويندو وپه تي و پاشان گه راوه ته وه بو هورامان و به مه ولانا گوشايش ناوي ده ر كړدووه.

مه ولانا گوشايش له سالي (٨٤٢) ي كوچيدا، ده ستي كردووه به بلا و كړدنه ودي ئيسلامه تي و حوكمه شه رعييه كان له سالي ٨٧٣ ي كوچيدا، وه فاتي كردووه. دوو كوپي له پاش به جي ماوه به ناوي عه باس و عه بدولغه فار. عه باس باپيره گه وړدي قازييه كاني هورامانه و عه بدولغه فار باپيره گه وړدي شيخه كاني ده كا شيخان، ته خته، باقلاوا، قزلباق، هزاركانيان و ميرگاه سارو دژن و ته نكي سه رو كاشته رو ناوچه ي قه رده داغ و ده ورو به ري سليماني و شاري سنه و شيخه مهردؤخيه كاني تره، كه له به غداو به يروت و ميسرو نه زميرو ولاته كاني ترده بلا و بوونه ته وه.

پير شالياري ناوبراو (ئوستاد بابا مهردؤخه) نه ودي پير شالياري يه كه مه و ناوي سهيد موسته فا بووه هاوچهرخ بووه له گه ل شيخ عه بدولقادري

گەيلانيدا، ئەوان واى دائەنن كەلەنەۋەى ئەلى عەزىزى كوپى ئىمام جەغەرى سادقە. لەسالى ۵۶۷ى كۆچىدا مردوۋە مەرۋەدەكەى لەھەورامانە(۱۹) (مەمان سەرچارەى پىشوو ص ۱۲) ئايەتوللاى مەردۇخ بەھەوت پىشت كەيەك لەدواى يەك ئىمام جومەى سەنە بوون، ئەگاتەۋە بەشىخ عەبدولغەفارى مەردۇخى.

لەشۋىنىكى تردا ئايەتوللا شىخ مەمەدى مەردۇخ بەئاشكرا دانى پيا ئەنىۋ ئەلى: (مەولانا گوشايش باوكى شىخ عەبدولغەفارى يەكەم، ئايىنى ئىسلامى لەناۋچەى ھەوراماندا بىلۆكرىدوۋەتەۋە، لەسالى (۷۹۰)ى كۆچىدا پەيدا بوۋە لەسالى ۸۷۳ى كۆچىدا ۋەفاتى كر دوۋە. بابا مەردۇخە باپىرە گەۋرەى مەردۇخىيەكانى كوردستان باوكى مەولانا گوشايش لەشامەۋە ھاتوۋەتە ھەورامان بىلۆكرىدەۋەى ئايىنى ئىسلام، بەلام لەبەر دەمارگىرى و كەللەپەرقى خەلكى ئەو ناۋچەيە، سەرگەتوۋ نەبوۋە لەجىبەجىكرىدى ئەرگەكەيدا، بەلام بەھۆى ئامۇڭگارى كر دىنى خەلكەكەۋە زەمىنەكەى خۆشكر دوۋە، بۇ ئەۋەى مەولانا گوشايش ئەو ئەرگە ئەنجام بدا. بابا مەردۇخە لەسالى ۶۸۰ى كۆچىدا پەيدا بوۋە لەسالى ۷۹۰ى كۆچىدا مردوۋە يەككە لەنەۋەدو نۆپىرە گەروەكانى ھەورامان.

شتى زۆر لەبابا مەردۇخە ئەگىرنەۋە، ۋەك ئەۋەى سۋارى بەردى (كىۋى مىانە) بوۋە، شەپى لەگەل دىۋەكاندا كر دوۋە، بەسەر دەريا رۇيشتوۋە، مردوۋى زىندوۋ كر دۆتەۋە، درەختى وشكى ھىناۋەتە بەر، جەلەۋى خۆرو مانگى گرتوۋە، شتى ترى لەم جۆرە قسانە كەلەئەفسانەۋ پىرو پوچ زىاتر نىن و بەم بۆنەيەۋە چاۋپوشيمان كر د لەباسكر دىيان. (تارىخ مردوخ، ص ۲۳)

له وردبونه وه له نووسینه کانی ټایه ټوللا مهردوخ له باسی میژووی
 کوردستاندا، نه وه ټیډه گهین که په یدابوونی مهولانا گویش هه هه مان
 داستانی ژنهیانی شیخ عیسی بهرنجییه له گهل خاتوو دایراک و
 په یدابوونی سولتان سهید ئیسحاقی عه له وی بهرنجی، نه وه که رامت و
 کاره له کهس نه هاتوو که دهر باره ی بابا مهردوخه نووسراون هه نه وه
 کارانه که دراونه ته پال سولتان و دوسته کانی. له راستیدا رسته ی
 (له ناو بهری تاریکی، رزگار کهری خه لک و خه لکی هه ورامان و سنه و
 دهر و بهر که ی له ریگه ی نه وه وه ئیسلام بوون) باری کومه لایه تی و ټایینی و
 بیرو باوه پی خه لکه که تا سه ده ی هه شتم روون ده کاته وه. سه رده می
 دهر که وتنی مهولانا گویش، هاوکاته له گهل راپه رپینی سه ید موچه ممه دی
 نور به خش له کوردستان داو شیخ عه بدولغه فاری کوپی، له په نای
 فه رمان په وایانی نه رده لاند که له قه له مړه وی گوراندا پیشره ویان کردوه
 ناوی دهر کردوه.

هه روه ها سه بهر ته به پیاوه گه وره بنچینه ییه کانی زنجیره ی
 کار به ده ستانی نه رده لان، ناوی که سانیک وک پیر بوداق، میر عه بدال، بابا
 نه رده ل له ناو نه رده لانییه کاند خستوه ته پرو و له گهل سه رنجان به پله ی
 بابا نه رده ل له گه وره ی عه له وییه توند په وه کان بوون و هه روه ها ناوی کلول
 به گ که له کور دیدا، به واتای شوو مه ورنه گه له ژیانیدا کاره ساتیک روویدا بی
 له ناوچه که و به وه وییه وه نه وه ناوه ی لیترابی و ناوه راستییه که ی نه بی،
 ناویکی تر بوو بی، نه مانه نیشانه یه کی دیارن، که میژوونووسه کان بو
 شیواندن ی بابه ته که، ده ستیان کرد بی به نووسینی بابه تی ناپاست و
 بی سه روه ر له باری میژوو که سه کانه وه.

لەخوئىندىنەۋەي ئەۋەي كەلەسەرەۋە رابورد، رووناكئىيەكى تەۋاۋ
دەربارەي ئايىن و داب و نەرىتى عەلەۋىيە توندېرەۋەكان لەھەردوۋ بىنەمالەي
ناودارو بەتواناي سىياسى و ئاينى ئەردەلان و مەردۇخ لەسەر قسەي خاۋەنى
مىژۋى مەردۇخ، خراۋەتە سەرى و ھەرۋەھا بارى كۆمەلەيتى و بىروبەۋەپى
دانىشتۋانى ناۋچەكەش تا سەدەي ھەشتەم رۆشنىكراۋەتەۋە.

رووداوی قه لای پلنگان

شاخوشین ده فرموی:

ســـر کوی پلنگان جـــنگ نرانا

چاکای چاک شمیر چوار حزب کمانا

انجا که نامردان گریزند از جنگ

بلادگر کردن شیر نرانا

واته:

له سهر شاخی پلنگان شهری مهردانه

وشه ره شم شیرو له ویداو

که نامه رده کان له شهر هه لیدین،

به لا له نه ستوی شیر کاندایه

باس کردن له سهر داگیرکردنی قه لای پلنگان که چیگه ی سه ره کی
سه ره لدانی خه باتی عه له وییه کانی نه هلی حه قه و به هو ی شیواندنی
مه سه له که وه راستیه که ئاوه ژوو کراوه و له کتیبه زوره کانی میژووی
کوردستاندا نووسراوه: یه که مجار داگیرکردنی پلنگان دراوه ته پال خه سره و
(بابا ئه رده ل) له سالی ۵۶۴ ی کوچیداو ده نووسیت، (خه سره و ناوی
ئه رده لان، به ههر شیوه یه که بیت ده سه لاتیک ی بالای به ده سه تهیناوه له سالی
۵۶۴ ی کوچیدا، هاته ناوچه ی شاره زورو قه لای (زه لم) ی بو
نیشته جی بوون و شوینی فه مانره وایی دروستکردو دهستی گرت به سهر
به شکی زوری ده و روبه ری شاره زورداو، پاشماویه که قه لای پلنگان
که شوینی نیشته جی و په ناگای میره که له وره کان بوو، به زور له دهستی

دهرميټان (۱۹) و خستيه ژيړ دهستى خوږه وهو به هوږى ته وه وه كه قه لاي زه لم
 ناوو هه وای سازگار نه بوو، گواستيه وه بو پلنگان و له وږى قه لايه كې پته وى
 دروستكردو ماوه وى چلو دوو سال له و ناوچه يه فرمانپره وایى كرد. (تاريخ
 مردوخ، ص ۹۰-۹۱)

جاري كې تر سه باره ت به حكومه تى كلول به گ به پيښا سه كردني كې ئالوزى
 ته وه وه دهنووسى: (له سالى ۶۰۶ى كوچيدا.. ماوه وى ۲۳ سال فرمانپره وایى
 كردو وه پاشان شوينى فرمانپره وایى له قه لاي زه لم وه گواستو وه ته وه بو
 قه لاي پلنگان و له وږى كوچى دواىى كردو وه (تاريخ مردوخ، ص ۹۱). ته مه
 له حال كيدا يه كه هر به قسه وى ته وه سرچاوه يه، سورخاب به گى نه رده لان
 له سالى ۹۵۶ى كوچيدا، ناوهندى فرمانپره وایى له قه لاي زه لم وه
 گواستو وه ته وه بو قه لاي پلنگان و ته وږى كردو وه به شوينى فرمانپره وایى
 كردن، (تاريخ مردوخ، ص ۹۷) كه ته م باب ته ش جگه له و سرچاوه وى سره وه، هيچ
 سرچاوه يه كې ترى نيه.

له به دوا د اچوونى ته وه مه سه لانه داو، به له به رچا وگرتنى ته و باسكردنه
 كه هيچى رو دوا وى كې ميژو وى نيه، سه باره ت به فرمانپره وایى كه مه كانى
 بنه ماله وى تا سالى ۹۵۶ى كوچى، ده بى ته م شت دانه پال ته م كه سو ته و
 كه سو گيړانه وه وى هه ندې داستانى دروستكراو كارى ميژو و نو سه كانى
 ناوچه كه يه و به مه به ستي پيشخستنى فرمانپره وایى نه رده لانيه كان
 له كوردستان دا بو وه له راستيدا ميژو وى ته م بنه ماله يه له نيوه وى يه كه مى
 سه ده وى ده هه مه وه ده ست پيده كات، چونكه خاوه نى شه ره فنا مه، ته مير
 شه ره فغانى به تليسى له سالى هزارو پينجى كوچيدا، ته م كتيب ه
 ميژو و يه وى دانا وه لاي وايه كه ميژو وى ته مانه له (به گه بيگ)ى ماموليه وه

(۹۱۱-۹۴۲ کؤچی) دهسه لاتیان گرتووه ته دهست و دهر باره ی ئه وانه ی پیشت له زنجیره ی ئه و بڼه مالیه دا دهنووسې: (.. به لام چونکه دهنگوباسی ئه وانه ی که ناوبران لای نووسه ری ئه م کتیبه نه گه یشتووه ته راده ی باوه پښکردنی ته واو له که سیکی باوه پښکراویشه وه شتیکی وام نه بیستوه که پشستی پی بیه ستم، ناچار بووم که چاوپویشی له باسکردنی ئه وانه بکه م و ته نیا باسی ئه وانه بکه م که له که سانی جئ متانه و باوه پره وه دهنگوباسیانم بیستوه و دهماو دهم گه یشتووه ته پله ی راستی و هندی زانیاریش که خوم به چاو بینیمه، چونکه بریارم داوه له گه ل قه لهمی دوو زماندا، که ناوه پوکی داستانه که به بی که م و زیاده به دهسته واژه ی کورت بنووسم و له قسه ی جیا جیا و جیاوازی بیتام، که ده بیته هو ی بیزاری که سانی هو شمه ند، خوم دوو برگرم. (شرفنامه، ص ۱۱۸-۱۹۹) ئه م دپره شیعه که به ناوبانگه له میژووی هه وراماندا دهریده خات که میژشکردن بو بنکه ی راپه پښی عه له وییه کان له سه رده می (به گه بیگ) ی مامویی، باپیری زنجیره ی ئه رده لانیه کانه وه دهستی پیکرد که شیعه که ده لی:

نه بکه مامو نه تیموری لنگ

هیچکام اورامان نه گرتن وجنگ

واته:

نه مامو نه ته تیموری له نگ هیچکامیان هه ورامانیا ن به جهنگ نه گرتوه. که واته قسه ی گواستنه وه ی شوینی فهرمان په وایی بو پلنگان که له سه رده می هه لو خانیشدا (۹۹۶) ی کؤچی، جاریکی تر دوو باره بووه ته وه، (تاریخ مردوخ، ص ۱۰۲) به له بهر چا وگرتنی سه رچاوه ی تری باوه پښکراو گیرانه وه ی دهماو دهم، له سالی ۹۹۶ ی کؤچیدا پلنگان داگیرکراوه که بنکه ی

عهله وییه توندپه وه کان بووه، له لایهن فهرمانپه وایانی ئه رده لانه وه و ئینجا عهله وییه کان په رت و باڵا بوونه ته وه و کۆچیان کردووه بۆ شوینانی ترو له شاهۆوه چوون بۆ دالهۆۆو شاره زوورو دلفان و .. هتد.

ئه و بیزاری و نیگه رانییه ی که نووسه ری کتییی (تذکره اعلى) ده رپه یوه به رامبه ر به هه لۆخان هه ر له به ر ئه م هۆیه بووه (تذکره اعلى، ص ۱۱۹) و زۆربه ی ته وای خه لکه که وه ک مه ردۆخ ده لئى، لایه نگری ری بازی عهله وییه توندپه وه کان بوون و له فهرمانپه وایى سیاسى و ئایینیدا، شوین که وتووی بنه ماله ی سولتان سه ید ئیسحاقى عهله وى به رزنجى و نه وه کانى ئه ون. له کتییی (تذکره اعلى) شدا باسکراوه له پیکدادانى هه لۆخان و ناشتى کردن و رووکردنى خان ئه حمه د خان بۆ لای سه رکرده کانى بزوووتنه وه که، به هۆى سه رکوتکردنى بلباسه کانه وه، به شیوه یه کى ره مزى ئاماژهى به به رخوردى ناشتیخوازانه ی کراوه. (تذکره اعلى، ص ۱۱۹-۱۲۱)

باسى ده ستگرتن به سه ر پلنگانى بنکه ی عهله وییه توندپه وه کانى ئه هلى حه قى کوردستان که شوینی سه ره لدانى یه که مین فهرمانپه وایانی ئه رده لانی ش بووه، وه ک له خواره وه باس ده کری، تا سالى ۹۸۵ ی کۆچى و ماوه یه کیش له وه دواتر، شوینی عه شیره تی گۆران بووه، قازى ئه حمه دى کوپى شه ره فودین حوسین حوسینی قومى له کتییی (خلاصة التواریخ) دا به م شیوه یه باسى رووداوه کانى سالى ۹۸۵ ی کردووه:

(له م کاته پیرۆزانه دا (سالى ۹۸۵ ی کۆچى سه رده مى شا ئیسماعیلی دووه م) که وته به ر گوئی شا که ئه سه که نده ری فهرمانپه وای قه لای پلنگان که وتووته سه ر پیچی کردن و چه ند جار له گه ل فهرمانپه وانى کوردستاندا، ده ستى کردووه به شه پرکردن و ئیستاش هه ر خه یالى سه رپیچی هه یه، له به ر

نوه شا بېريای دا سهرکوتی بکات و له بن هه لیته کیښی و سولاخ خوشین
ته کلوی بو نو هرکه ده ستنیشان کرد له دینه وهر و سڼو به سوپایه کی وه
که لای دارو دلپوهی باران ریڅخست له گه لیا:

سپاهی که دریای چین را زگرد   کند چون بیابان به روز نبرد
وا ته سوپایه که به روژی نه به رد   دریای چین بکات به بیابان.

نوه یش که روی کرده نو ناوچه یه، نه سکه ندهری فرمانپوه ای پلنگان
ترسی لی نیش و پهنای برده بهر لوتکه ی شاخه بهر زه کان که بنیان له نهرزو
سهریان دابوو له ناسمان و تا نه و کاته ش که س نه ی توانیبوو بگاته نو
شوینانه:

قلعه مگوه کو فلک پیگیری   بل به مراتب فلک برتری
سنگ دلی سخت سر چم تنگ   شیشه افلاک، شکسته به سنگ
کنگراو گشته به سدره ندیم   کرده به منشار فلک رادو نیم
وا ته:

مه لی قه لا به لکو کیویکه، به لکو له ویش گه وره تره، ناوچه یه کی سخت
و به رده لانی، سهری گه شتوته حله له ی ناسمان و وه کو مشار ناسمانی
کردووه به دور که و ته وه.

کاتی که سوپای شا گه یشته دور و بهری قه لاکه ترس و بیمی کی بی نه اندازه
که و ته ناو ده ست و پیوه نده کانی و نه سکه ندهر فرمانی دا ناگری شهرو
کوشتار هه لگیر سینن:

زیرهای گردنکشان زمان   چو طوطی برآ ورده پر آسمان
سرفریشان سوده، بر ماه و مهر   شده تنگ بر نسرطایر، سپهر
نموده کمان گوش ها پرشکوه   به شکل مه نوز بالای کوه

زىدىوار صد فتنە دركاراۋ   بتان همچو صورت بەدىواراۋ
پاش چەند رۆژىك كەسۈپاى سەرکەۋتۈۋى شا گەمارۋى قەلایان داۋ
رىگای ھاتوچۇ گىرا، بەجارىك ەك ئاگر لەخوارەۋە بەرەۋ بەرزايى شاخ
ھىرشىيان بردو دەستيان كرد بەھاۋىشتنى تىرو شمشىر ۋەشاندىن ئەۋانىش
كەبۇيان دەرکەۋت كەسۈپاى شا لەسەرکەۋتندايەۋ بىتۈنایى خۇيان بۇ
دەرکەۋت:

كمان كچ ابرو بەفرگان تىر   زىستان جوشن برآ ورده شىر
زېرنده شمشىر تارك شكاف   شكاف اندر آمد زتارك بەناف
ۋ پەلى ئەسپەكان سوور بوۋ بەخۈينى گەنجەكان:

زخون، خودھا جام صەبا شەد   اجل ساقى بادە پىما شەدە
زىرگەھى تىن خون بر آورده سر   زىريارى خون رسته مرجان تر
كەۋتنە راكردن بەرەۋ گوندىك كەنزىكى قەلآكەبوۋ، سۈپاى شا بەشمشىر
پاشماۋەكانيان كۈشتىۋ چۈۋنە سەر قەلآكە. ئەسكەندەر بەھۋى ئەۋ
ھىرشەۋە دىنای ئىھاتەۋە يەك ۋ لەگەل دۈۋسەد كەس لەتاقمەكەى رىزگارىيان
بوۋ. حوسىن سولتان سولاخ ھەۋالى سەرکەۋتنى نارد بۇ شا، تەتەر بەدۈۋ
رۆژ لەپلنگانەۋە گەيشتە قەزۈين ۋ رۆژى چۈارشەممە ھەقدەى مانگى (ربيع
الاول) لەۋ سالدە خەبەر گەيشت بەشاۋ تەپلى شادى لىدرا، شا
فەرمانزەۋاى قەلآكەى سپارد بەسولاخ حوسىن ۋ خەلكى ناۋچەكە كەۋتنە
ئارامىيەۋە. (خلاصه التواريخ، ج ۲، ص ۶۴۶-۶۴۷).

گىرآنەۋەى دەست بەسەرگرتنى قەلآى پلنگان لەكتىبى (نقاۋە الاثار) ەۋە
دۈۋ بابەتى گىرنگ ۋ ئالۆز بۇ ئىمە روون دەكاتەۋە، لەباسكردنى كىتبى
ناۋبراۋدا ھاتوۋە: (لەم كاتەدا ھەۋال گەيشت كەئەسكەندەر لەقەلآى پلنگان

له دهوروبه ری لوړستان دایه، یاخی بووه، سولاق حسین ته کلؤ فهرمانی پیدرا
 بؤ چارکردنی مه سه له کهو به سوپایه کی زوره وه بهر و پلنگان که و ته پي.
 پاش نه وهی سولاق حسین گه یشته نه وی شهر بهر پابو و له نیوان سوپای
 سولاق حسین و نه سه که نده ردا، پاش کوشتاریکی زور له ههر دوولا،
 نه سه که ندهر که خوی به شیر نه زانی رای کردو په نای برده بهر لوتکه ی
 شاخیک، سوپای سولاق هیرشیان کرد بؤ سهر شاخه کهو زوریان
 له تاقه که ی نه سه که ندهر کوشت. نه سه که ندهر له گه ل سی که س له شوینه که
 رایان کردو سولاق حسین چووه ناو قه لاکه و تالانییه کی زور و بیشوماری
 ده سه که و ته که له گه ل سهری کوژراوه کانداناردنی بؤ باره گای شا و
 فهرمانره وای قه لاکه و نه و ناوچه یه به سولاق حسین سپیدرا. نور دوغدی
 خلیفه به هوی هندی کرداری ناشیرین و نه گونجاو که به دلی شا نه بوو،
 له بهر چاوی شا که و ته و به ند کرا. {تذکره الآثار / ص ۴۵}.

یه که م نه وه یه که نه م باسکردنه باوه پیکراوه، نیشانه ی نه وه یه
 که قه له مړه وی عهله وېیه کان له پلنگان و هورامان و. له سنووری کوردستان تا
 نه وکاته، سهر به لوړستان دانراوه و سولتانه هورامییه کان له و چه ند
 سه ده یه دا، سهر به فهرمانره وای لوړستان بوون و هر به م هوی شه وه که به شی
 زوری مردن و په یدابوون و رووداوه کانی په یوه ندیدار به عهله وېیه
 گوره کانه وه، دراونه ته پال لوړستان. دووهم نه وه یه که به هوی
 تاییه تمه ندی نه و له شکره ی نیردراوو بؤ سهر کو تکردن و ناماده بوونی
 خلیفه ی ته کلؤ له پلنگان که ههر دووکیان ته کلؤ بوون و کورد بوونی
 ته کلؤ کان و هاوړییه تی نه وان له گه ل گورانه کاندان سهره لندان و دهر که و تنی
 شاوه یسقولی و شا محمدهد به گ له ناو نه وانداو پاشتر کوچکردن بؤ (روم

ئىلى) لەسەرەتاي دەۋلەتى سەفەۋىيەكاندا، راستىيەكەمان بۇ دەردەخا، لەلايەكى ترەۋە ئوردوغدى خەلىفە پاشا ئەۋەدى شا عەفۋى كرد، لەشەپىكدا لەگەل سوپاي عوسمانى، دواي ئەۋەدى كەكەسانىكى زۆرى لىكۈشتن، خويشى كوزرا. (نقارة الاثار، ص ۹۲)

ئىتر دواي ئەمە بوو، كەلەسەر قسەي شەرەفخانى بەتلىسى، ۋەلى خانى تەكلۇ فرمانپەرۋاي ھەمەدان، پاشا مردنى شا ئىسماعىلى دووھەم لەسالى ۹۸۶ى كۆچىدا، بىسەرۋبەرى و ئازاۋە كەۋتە ناو كاروبارى قزلباشەكانەۋە، سولاق حسين ئەۋەدى بەدەستى ھىناۋو لەكىسى چوو، لەشكرى شارەزۋور بەھەليان زانى، قەلاي پلنگانيان لەدەستى تەكلۇكان دەرھىناۋ ھىچ كەس لەمىراتگرانى مولك نەمان و لەراستىشدا لەديۋانى عوسمانىيەكانەۋە سىنجاقەكان دران بەكەسانى بىگانەۋ ھەلۋىستى عوسمانىيەكان و جموجۋولى سەربازى فرمانبەرانى ئەردەلان، بەرامبەر بە پلنگانى روونكردەۋە بەرتەسك بوونەۋەدى ناۋچەي گۇران و پاشەكشەكردى عەلەۋىيە توندپەرۋەكان بۇ ناۋچەي دالەھۇۋ دەۋرۋبەزى ديارى دەكات.

بەگويزەي ئەۋ بەلگەنامەيەي كەدواتر باسى دەكەين و لايەنىكى مېژۋىي و سياسى و ئايىنى گىرنگى لەمىژۋىي عەلەۋىيەكانى زاگروسدا ھەيە. كۆرەكانى (قمام الدين) مىرخسەرۋ لەخاكى گۇران و دالەھۇۋدا، حكومەتتىكى سياسى و مەزھەبى لەناۋچەكەدا پىكىدىنن و دوور نىيە كەقمام الدين كەبەگويزى بەلگەي ئاشكراۋ ئەۋ ناۋبەردنەي (يارسان)ەكان، پىياۋىكى گيانفېدا بوۋە بەتۈمەتى شەپكردىن لەسەر پلنگان و چوونەۋە بەگژ عوسمانىيەكاندا دەبىتتە دىلى زىندانەكانى ئالى عوسمان لەبەغدا. مېژۋىي رىكخستنى بەلگەنامەكە ۹۹۳ى كۆچىيە.

سولتان سهید ئەحمەدی عەلەوی (باوە یادگار) لەبەلگەنامە میژوووییه کانی و شیعرێ پیاووە گەورەکانی زانست و ئەدەبدا

رەشنووسی قەوالەیی مولکی (ئەنزی) و دەرووبەری بۆ پێشەوای سەر دەم و
نەوێ خانەدان و بنەمالەیی سولتان شیخ (یادگار): مەبەستی سەرەکی
لەنووسینی ئەم چەند دیڕە، ئەوێه کە لە دادگای پیرۆزی شەری نورانیدان،
بەرزی پێگەیی، قمام الدینی کوپی خوالیخووشبوو عوسمان کوردی
دانیشتووی زەهاو، بەئارەزووی خۆی ئەوێ کە بە پڕوالت مولکە لەباوکو
باپیرانیەو بۆی مابوو، زەوی کیلگەیی ناواری ئەنزی لەزەوییه کانی قەلای
شاهی، واتە هەموو خاک و گرد و تەپۆلکە و چیاو لەوەرگە کە و تۆتە ناو
سنووری نیوان سەراب و ئەنزی و مولکی قەلای شاهی و رووبارە کە و
دوکانە کانی داوود کە هەمووی بە پەنجامەن گەنم و دوو شاهی، لەبەر ئەوێ
قومامودین لەبەغدا لەبەندخانەدا بوو ماوێ دوو ساڵ وەزیری بەغدا،
بەندی کردبوو، خەلکی بەغدا بەگەورە و بچووکەو، سەرەرای زیانی زۆر،
هەولێ زۆریان دا، بەلام بێ سوود بوو، لەو ماوێهەدا بیری دەکردووە پەنا
بەکێ ببات، چوو لەلای دایکی، دایکی پێی گوت (پەنا بەرە بۆ شیخ یادگار
کە لەنەوێ عەلی کوپی ئەبو تالیبە، بڕۆ پێی بلی: مەگەر ئەو چارەیهکت بۆ
بدۆزیتەو. قمام الدین کە ناوی ئەمیر المؤمنین عەلی بیست، زۆر گریاو
لەبەر خۆیەو گوتی: عەلی کیشەیی خەلکی چارە کردووە، ئەم یادگارەش
نەوێ عەلییە، بیگومان پەنا ببەیتە بەر نەوێ عەلی رزگارت دەبێ لەکوژت و
بەند. قمام الدین دلی خۆی ساف کرد و رووی کردە شیخ یادگار و وتی: ئەو
شیخ بۆ خاتری محەمەد و عەلی و فاتیمە و حەسەن و حەسین، بەباوک و باپیری

خۆت سویندت ئەدەم کەلەم زیندانە رزگارم بکەو زۆر گریاو بەدەم گریانەو
خەوی لیکەوت. لەخەودا پیاویک هاتە لای و پێی وت: (ئەی قمام الدین
تۆمان رزگارکردو لەزیندان رزگارت بوو) قمام الدین وتی (بەقوربانت بۆ
کێی؟) وتی (من شیخ یادگارم و مالم لەسەرای زەردەیی یەزدگوردییە). کەرۆژ
بوویەو (شاهومن) وەزیری بەغدا منی لەزیندان رزگارکردو خەلاتی کردم
رەوانەیی کردم و شاهومن وتی: ئەگەر تۆم رزگار نەکردایە، خۆم تیا ئەچووم،
چونکە شەو شیخ یادگار داردەستەکەیی خۆی خستە سەر قورگم و پێی وتم
(ئەیی شاهومن قمام الدین بەرەللا بکە لەزیندان، ئەگەرنا تۆ تیا ئەچی)
منیش لەبەرئەو رزگارم کردی، منیش لەبەغدا چوومە دەرەو، بەرەو لای
شیخ یادگار کەوتەپێی بۆ ئەوێ پێی ماچ بکەم و ئەو پێنج بەشەیی مولکی
ئەزەلی کە کرپبووم بەپەنجا مەن گەنم و دوو شاهی نەخت بەئاوو خاک و
باخاتەو وەقفم کرد لەسەر شیخ یادگار بەرەغبەت و ئارەزووی خۆم و کەس
ماقی ئەوێ نییە لەدواوژدا بەهیچ شیوەیکە داواوی ئەو بەکا کەھی ئەو،
چونکە ئەو مولکە بوو بەهێشی شیخ یادگار، هەرکەسێ تەماعی تی بکا
گیرۆدەیی رق و کینەیی خوابی و هەرکەس مولکی ئەزەلی بەکا بەر
نەفرەتی خوا و پیغەمبەر و عەلی و نەوکانی بکەوێ. ئەمەش لەروژی
شەشەمی مانگی رەجەبی سالی ۹۹۳.

ئەحمەدی بەندەیی باوەشیخ یادگار

لەخوارەوێش ناوی چەند کەسیک هاتوو وەک شایەت لەسەر وەقف
کردنی مولکەکە ناوەکانیش ئەمانەن: کەئیمزایان کردوو
۱. عەبدە نەزەر عەلی باباشیخ. (پەنجەمۆر/ نەخویندەوار)

۲. عه بده به رات عه لی.

۳. فه قی عوسمان.

۴. فه قی عومه ر.

۵. شیخ شریف لوتف الله. (په نجه مۆر/ نه خوینده وار)

۶. عه بده موحه مه د ئه لوه ند.

۷. عه بده ته قی کوپی خه لیل.

۸. عه بده حاجی.. (په نجه مۆر/ نه خوینده وار)

۹. سید ئال محه مه د جه عفر.

۱۰. جلیل الحسینی

۱۱. عه بده ئه بولفه ضل الحسینی.

(به پیی مۆر ئیمزای لیژنه ی دارایی کرماشان، پشتگیری له راستی

قه واله که کرا له ۲۱ ئوردییه هه شتی ۱۳۱۵ کۆچی هه تاوی.

وهك له سه ره وه باسکرا، هه ر له م رۆژانه دابوو له سه رده می هه لۆخاندا

هیرش کرایه سه ر هه ورامان، له لایه ن خان ئه حمه د خانی کوپی

هه لۆخانه وه (محمد علی سلطانی، ایلات و طوایف کرمانشاهان ج ۱/ ۲ ص ۳۱-۳۲) به پلانیکی

سه ربازی ده سگرا که به م بۆنه یه شه وه ئه م دوو شیعه ره به سه ر هه وراماندا

نووسراوه:

هیچکام هورامان نگرتن و جنگ

نه بگه مامو، نه تیمور لنگ

اویچ ود هوگرتن هورامان

غیرازخان احمد بگلر خانان

واته:

نه به گه مامو نه ته ییموری له نگ

هیچکام هه ورامان نه گرتن وه جه نگ

غیره ز خان نه حمه د به گله ری خانان

ئه ویچ وه دهو گرتن هه ورامان

ئهم به لگه باوه پیکراوه، جگه له وهی پله و پایهی ئایینی سولتان سهید
 نه حمه دی عه له وی (بابا یادگار) ده خاته پوو، سنووری شوین و ناوچه ی
 ژبیانی عه له وییه توند پوهکانی نه هلی حه قه له هه ورامان و شاهو پلنگان
 به رهو داله هوو دهو روبه ره که ی، و زنجیره ی به رودوی میژوویی له م
 تاوتوی کردنه دا، هر له سه ره تای پرو پاگه نده و گه شه کردنی بنه ماله سیاسی و
 ئایینی و مه زه بیه کان و گه یشتنیان به ده سه لات و فره مان پره وایی، ره وتی
 گه شه ی سیاسی و مه زه بیه مان بو به رجه سته ده کات.

جیگای سه رنج راکیشانه که ئهم گوپانکارییه نه هاوکات بووه له گه ل
 چوونه سه ر ته ختی شا ته هه ماسب (۹۳۰ - ۹۸۴) ی کوچی و ده سدری ژیه
 به رده وامه کانن عوسمانیه کان بو سه ر ئازربایجان و به تای به تی بو سه ر
 کوردستان و ده سترکردن به به هیژکردن و بلاوکردنه وه ی ریپازی نه هلی
 سوننه ت و جه ماعت و پشتیوانی کردنی هه مه لایه نه له و بنه ماله ئایینیانه ی
 که سه ر به ریپازی ئایینی نه وان بوون، له لایه نه ده ول ته تی عوسمانیه وه
 پشتگیری ده کران که نمونه ی به رچاوی خرایه پوو. هه روه ها جیگه ی
 سه رنجه که له گه ل نه و هه موو گوپانکارییه دا که باس مان کرد، که پله و پایه
 پیروزی عه له وییه توند پوهکان که پیاوانی ریگای خوا و شاره زای ئاداب و
 ره وشتی خواپه رستی بوون، نه ک هه ر ته نها چه ند سه ده له ناو خه لکدا
 به پیزو باوه پیکری ته واره وه هه روه ک خو ی به رده وام بوو و په یوه ندی هه ر
 دریژهی هه بووه، به لکو پیاوه گه وره کانن ئایین و زانست و نه ده ب چ شیعه و
 چ سوننی به رام به ر به و پیاوه گه ورانه به تای به ت سولتان ئیسه قاق و سولتان

سه ييد نه حمه دی عه له وی (باوه یادگار) له بهرهم و شیعره نایابه کانی
خویندا، په نایان بردو و ته بهریان. بو نمونه یه که مجار قه سیده یه کی جوان
بهزارو دی هه ورامی له ماموستا مه وله وی تاوگوژییه وه که نازناوی شیعی
مه دومه و یه کی که له زانایانی ریږازی شافیی و سرده سته ی شاعیرانی
کور د زمانه و له پیاوه دهرکه و تووه کانی ته ریقه تی نه قشه به ندییه، له سرده می
ناسرداو به دواي قه سیده یه که به زمانی فارسی که هی موحه مه د باقر میرزای
خه سره وییه که یه کی که له شاعیره به توانا کانی سرده می قاجارییه کان و
یه کی که له په پره وانی ریږازی شیعی ئیمای ده ینینه وه:

قه سیده ی پارانه و دی زانا مه لا عه بدوالره حیمی مه وله وی کوردی:

سهرشاری سه هبای به زم و موناجات

مه لجه ی ئیلتیجای نه ربابی حاجات

جای رجای جهرگی پادشاو دهر ویش

باره گاو په نا په ی بیگانه و خویش

ناهووی خوته نی فهیزی ئیلاهی

نافه ی ناف راهی ج مه تاماهی

شکو فه ی وه شبوی ره یحانه ی ره سول

نه و باوه ی نه مام ته ییبه ی به توول

سهر و سایه دار نیشانده ی وه لی

یه عنی یادگار مورته زا عه لی

وه ره وزه تانا هر نور واران بو

تاده فعی زولمت دیده ی یاران بو

هه وای سایه تان هر مه مدوود مانو
 سه بوون بورده ی جورم نهک زهره رسانو
 نا پوخته کاری و شهرمه ساری من
 خه جلهت غه فلهت گونا ه کاری من
 که فتهن وه همدایه ند زور ناوهردهن
 رووی رجام وه پای باره گات که ردهن
 تو چون ج نه ولاد نه مجاد مه ولای
 په ی رجا وه جا په ی هیمه ت نه ولای
 زاری و زگاری و زویری که ردم
 وه بارگه ی پاکت په نا ناوهردم
 نامام سه رنیا م وه باره گاه
 غریو، موسفید، وهرووی سیاوه
 تن مه عسییه ت بار دهروون پر جه دهرد
 دیده ته پ، له ب خوشک دل گهرم نه فهس سه رد
 های چهنه پله ی سه خت هانه ریمه دا
 ج رووی نیلتیفات بدیه پیمه دا
 به لکم ج رووی نه و نیلتیفات وه
 مه ولام حازر بو وه نه جاته وه
 دهس شای مه ردان مه دود کارم بو
 پله وه پله نه و دهسوارم بو
 مه عسییه ت نییه ن چون هیچ سه دمه تی
 خه یلی مه لوولم یا پیر هیمه تی

هیه ممت باعيس رستگاری بؤ

یار بؤ، دیار بؤ یادگاری بؤ

(دیوان مولوی، ملا عبدالکریم مدرس، چاپ بغداد، ۱۹۶۱، ص ۲۸۸-۲۹۱)

هر لهم بارهيه وه له ستايشي نزرگه ي باوه يادگار وه له سر كيوي
داله هو له نزيك كرماشان خوالی خوشبوو محمه د باقر ميرزايي خه سره وي
كرماشاني به فارسي قه سيديه كي داناوه، هه روه ها چهند شاعيري كي تریش.

بنگاه كيست كامده اين گونه دلپسند
آزاد زير دوحه آن جان مستمند
ور كعبه نيست از ضة ضنين طشته ارجمند
زان پس كه بد مطاف ملايك بروز چند
بر درگهش نياز زايـران و رومو هند
آن سيد موحـد و آن مير هوشمند
وان برگلوي شرـك چو شمشير بر فرند
بر لـب نداشت و زپس آن سودمند پند
وز خاطر سـياه دلان تخم كين بـكند
شايد كه خوانيش تو سليمان ديو بند
پروان كردو خـروقه عنـصر زسر فـكند
كـانديشه سوي آن نبرد راه با كـمند
مـوهم بر آنكه مرتبتي داشـسته بلند
شد تريتـش پناه مردانش از گـزند
از گرد انـدها نـشـود خاطرـيش نـزيد
كانرا به پيش چشمـه حيوان چه لور كند
مانا ستون قـبـه چـرخ مـعلقـند
چون خـادمي كه كـرده ير سـبز ير هـند
سـروي چـنين نـكـشته به كـشـمـرد بيرزند
تـاريخ و قـت، سـال نـهـم بود و ماه اند
از شـهر قـرمـسين بنـشـيتـيم بر سـمـند
بـاريـكـتر زـر شـسته و بران تر از پـرند
چون چـرخ مي شـديم بهـر لـحـظه تندو خـند
در مـانـهـشت بـرجا از رنج چـون و چـند

اين نورپاش بـقـعه برين قـله بلند
شاد از نسيم روضه آن، خاطر، حزين
گر كعبه است، كعبه ندارد چيـنين صفا
گويي كه بيت معمور، از چرخ شد بزير
ويدون مطاف اهل زمين گشته كـاورند
اين خوا يـگاه راهنـماي طوايف اسـت
ان يادگار حيدر و آن پير دسـتـگير
تا بود در زمانه به جز نام كـردگار
اندر ضمير معتقدين تخم ديين بـكـاشت
زينسان كه دست بسته زديوان كـوهـسار
زان پس كه روح پاكش سوي بساط قرب
كردند تربيتش به سر اين بلند كـوه
مشعر بر آنكه گنج نهان به يـكو هـسار
چون درگهش پناه خـلايق بد از بـلا
هر كس كه سود بردن جـبـه نـياز
يا حبذا ز چـشمـه غـسلان و آب او
وان سـروـهاي برشده در پيش بـقـعـهـاش
برپا ستاده بر در آن بـقـعه سال و ماه
شاخـي چـنين نـرته به گلزار باغ خـلد
بعد از هزارو سيصد از هـجـرت رسول
كز بهر طوف بـقـعه ايـن سـيد جـليل
از راهـاي صـعب گـذـشـتـيم چـون صـراط
كه در نشيب قـله وگه بر فـسـران كـوه
شكر خدا كه نـزـهت اين جانـفـزا مـقام

از شوق ان مقام درین راه پیچ پیچ هر تلخی که بود، بکام، آمدی چون قند
 از آتش چکامه چون آب (خسروی) بدخواه خاندان علی سوخت چون سپند
 تا در دیار غرب روانست، رود نیل تا در بلاد شـُـرق روانست، هیرمند
 ای بقعه شریف بروی زمین بناز وی کوه سربلند به چرخ برین بخند
 [دیوان خسروی، با مقدمه رشید یاسمی، باهتمام احمد کرمی، ص ۶۲-۶۵]

و لهه شیعه‌ری خواره‌وه‌دا، پله‌و پاییه‌ی سه‌ید نه‌حمه‌دی عه‌له‌وی (بابا یادگار)

دوره‌ده‌خات:

ذروه ذاتست بابا یادگار کز دم صبح ازل شد بر قرار
 تا دم شام ابد در گیر و دار رمزهایی هست دار اسرار یار
 کس نمی داند بغیر از کردگار یاکسی کو هست اصلش زآن دیار
 فهمش آید نکته های بی شمار ذکر قلبش هست در لیل و نهار

پیر پیرانست بابا یادگار

میر میرانست بابا یادگار

چون شنیدی قصه آن هفت تن هفت سلطانند اندر هر زمن
 گوش دل بگشا و بشنو این سخن گر همی خواهی رمی از ما ومن
 عجز کن در جمع یاران کهن طایفه سانند بی تزویر و فن
 جو زدل در مقدم پیری شکن پیر کامل، نی که غولی راهزن

پیر پیرانست بابا یادگار

میر میرانست بابا یادگار

ایکه هستی طایفه سان رامید مردمانی ساده بی گفت و شنید
 خواه از حق تا شوی چون بو سعید نی به ظاهر بیایزید و دل یزید
 در گذر از ظلم و لـُـز جور و عنید تا شوی از اهل حق پیری مفید
 ظاهرا بر سالکان قطب و عمید نفس باطن آتش هل من مزید

پیر پیرانست بابا یادگار

میر میرانست بابا یادگار

باز بشنو ای فقیر خاکسار شمع‌ای دیگر تو از اسرار یار
 سر سپرده هست عشق هشت و چار زاهل حق باشد همی خاوندکار
 نیست سیفی در جبهان چون ذوالفقار درگذر از خواری و می باش یار
 لا فستی الاعلی ای هوشیار ذکر دل کن تا شوی مقبول یار

پیر پیرانست بابا یادگار

میر میرانست بابا یادگار

(مجید القاصی، اندرز یاری، ص ۸۵-۸۶)

فهرمانره وایی خان نه حمده خانی نه رده لان، به گویره ی نه وه ی که له میژووی سه فه ویدا هاتوه

له به ره نه وه ی سه رده می فهرمانره وایی خان نه حمده خان (۱۰۲۶-۱۰۴۵) ی کوچی به و پییه ی که له سه ره وه رابورد، یه کیکه له کاته گرنگه میژووییه کانی بزووتنه وه ی عهله وییه توندپره وه کانی نه هلی حه ق، که به ناشکرا له کتیبی (تذکره اعلى، ص ۱۱۹) ئاماژه ی پیکراوه، هه رچهند له باری میژووه وه، ده بوا رووداوه کانی حکومه تی خان نه حمده خان، له سه رده می سه ره له دانی خان ئاته شدا باس بکرایه، چونکه له یه که سه رده مدان. به هه ر حال له به ره نه وه ی که کتیبی (خلاصة السیر) له کاتی هیرشی نه رده لانییه کانی بۆسه ر قه لای پلنگان شوین نیشته جی بوونی سه ره کی عهله وییه توندپره وه کانه که تایفه ی گۆران و هه ره ها داگیرکردنی قه لای هه ورامان، تا مردنی خان نه حمده خان (۱۰۴۵) کوچی به ربلاوتر له میژووی کوردستان باسی کردووه و شایه تیکه له سه ر رووداوه کان و خۆپاگرتنی گۆرانه کان له پلنگان، تا ماوه یه کیش دوا ی داگیرکردنی، باسه که ی نه و کتیبه ده هیئینه وه.

رووداوی پلنگان

(.. له رۆژی هه وته می مانگی موحه ره می سالی ۱۰۳۹ ی کوچیدا رووی کرده کویتستانه کانی که لالی و نه و ناوه ی کردووه به به هه شت و خان نه حمده خانی نه رده لان به پیاویکی خۆیدا که ناوی (ئورغورلو) بوو نامه یه کی نارده خزمه ت شای عالم په نا، باسی نه وه ی تیدا بوو که قه لای پلنگان که له قایمی و سه ختیدا که م وینه بوو و له به رزی و قایمییدا شان له شانی قه لای سپه هری

فهیرزوه ددات له بهرکه مته رخه می خه لکه که و به هاتنی رومه کان که و تبووه ژیردهستی مه نمون خانی برای ئه و (خان نه حمده خان)، به بی قبره و شهرو شوږ که و ته دهست دوه لته و په نجا که سی رومی (عوسمانی) و پیاوه کانی مه نمون خان گیران و زنجیرکرا بوون. که هه ندی له وانه ی بو پاراستنی قه لای مهربوان دانا بوون، هر له خووه رایانکردووه و قه لاکه ش چووه ریزی قه لای گیراوه کانی تر. شا له م رووداوانه زورخوشحالی خوئی دهربری و ملکه چی خوئی پیشاندا به رانه به خوا.

پاش چهند روژیک له و رووداوه، مه نمون خان له گهل گیراوه کاندان نیردران بو باره گای شا، ئه ویش به هوئی رهوشتی به رزییه وه لییان خوشبوو، هه موویان به ره لالا کران و مه نمون خانیش سپیردرا به نیمام قولیخان که له ویلایه تی (شیران) فارسدا به ته وای بیپاریژی (خلاصه السیر ص ۹۷)

له میژروی ندره لان و بنه مالهی ندره لانییه کاندانای مه نمون به گ هیچ نه هاتوه، وهک برای خان نه حمده خان. رووداوی داگیرکردنی قه لای پلنگان له لایه ندره لانییه کانه وه، وهک له مه و پیش به دریژی باسکرا په یوه ندی به هه لوخانه وه هیه و له ۹۹۶ ی کوچیدا رووداوه. هر بهم هویه وه له کتییی (تذکره اعلی) دا که دیتکه سر باسی هه لوخان و پیگدادانی له گهل په یدابوون و سر ره لدانی عه له ویه کاندان به ناشیرین باسی دهکا، به لام ئه و رووداوهی سره وه په یوه ندی به سرده می خان نه حمده خانی کورپه تی له سالی ۱۰۳۹ ی کوچیدا.

هه روه ها دهر باره ی داگیرکردنی هه ورامان، بنکه ی بزوتنه وه ی عه له ویه توندپه وه کان و رووداوی ترده هاتوه.

داگیرکردنی هه ورامان.

.. روژی ههینی نوژدهی مانگی سه فهری سالی ۱۰۴۰ ی کوچی، .. خان
نه حمده خانی به (واده به گی یوزباشی) دا، هه والی رزگارکردنی قه لای
هه ورامانی نارد بو خزمه تی شاو، له نامه که دا هاتبوو که پاریزه رانی قه لاکه،
به بی هیچ رو به پووبوونه وهیه که دهستیان له پاراستنی قه لاکه هه لگرتو
رایانکرد...

پیکدادانی ئینکیشاری ولایه نگرانی سوپای عوسمانی

له نوی مانگی زیقه عدهی سالی ۱۰۴۱ ی کوچیدا، له لایه ن خان نه حمده
خانی ئه رده لانه وه هه وال گه یشته که له ویلایه تی رومدا له نیوان ئینکیشاری و
سوپادا شه پرکی قورس رویداوه و خه لکیکی زور کوژراوه و نه مه سه ره تای
شوپشه له و ولاته دا، سیبهری خوا به بیستنی ئه م هه وال له جیی خوی
نه جوولاو هیمنی و ئارامی هیندهی کیوی ئه لبورز به رز بوو، وه که له م
نشیعردها هاتووه:

کوه پیش صبراو باشد چو کاه

گر بگیرد روی عالم را سپاه

(خلاصه السیر، ص ۱۰۰)

واته:

نه گهر سوپا رووی ئاسمان بگری

کیو به رامبه ر به هیمنی ئه و وه کا وایه

داگىر كىردى موسى، بىنكەي لاۋەكى ئەلەۋىيە توندىرەۋەكان

رۇژى ھەينى چۈرەمى مانگى زىقەعدە سالى ۱۰۴۲ ى كۆچىدا...
 ھەر لەم شۇيىنەدا نامەيەك لەلەيەن خان ئەحمەدخانى ئەردەلەنەۋە گەيشت:
 تىايدا ھاتوۋە چونكە كوردەكان سەرىچىيان ئەكردو لەدەۋرەبەرى روبارى
 زاب كۆبۈنەۋە بەخەيالى ئەۋەى دەستپىشخەرى بىكەن، ئەم كۆنە
 بەندەيەى خۆت لەۋە ئاگادار بوو، رۇژى دوۋشەممە ھەوتى مانگى
 زىقەعدە سالى ۱۰۴۲ لەشارەزۋورەۋە كەۋتمەپى بۆ ئەۋ ناۋچەيەۋ پاش
 چەند رۇژىك و بىرىنى رىگا، گەيشتە قەلەى ھەۋلىر، پاسەۋان و
 تەنگىچىيەكانى قەلەكەمان ئابلۇقەدا. عوسمانى پاشاى پارىزەرى قەلە،
 بەنيازى شەۋپىيەكان ھاتە دەرەۋە لەقەلەكە، پاش روبەروبوۋنەۋە
 سوپاى بەرانبەر شىكىستى ھىنا، سەدو پەنجا كەسىيان كوزران بەشمشېرو
 رمى سوپاى ئەردەلەن. ھەۋلىرو دەرەۋەبەرى موسىل بەتەۋاۋى و ناۋچەى
 سلجەۋ سەقلاۋادو كلەرىز كەھى سەئىد خانى كورد بوون و كوجرىزو
 قەمتەران بەتەۋاۋى تالان كراۋ لەژىر سىمى ئەسپى سوپاى سەركەۋتوۋدا
 دەشت و كىۋى ئەۋ ناۋچەيە لەگەل خاكدا يەكسان كراۋ دىلىكى لەئەندازە
 بەدەرۋ ئازەلىكى لەژمارە نەھاتوۋ، كەۋتە دەستى سوپاۋ بەبى زەرەرۋ زىان
 گەپايىنەۋە.

رۇژى سى شەممە بىست و يەكى زىقەعدە سالى ۱۰۴۲ ى كۆچى...
 خان ئەحمەد خانى ئەردەلەن، كۆمەلىك لەۋانەى كەلەناۋچەى موسىدا
 كوشتبونى ھىنايە بارەگاي جىهان پەنا. مىر عىماد الدىنى كورد كەلەنىۋ
 گىراۋەكانداۋو بەچاۋى بەزەيىيەۋە سەيركراۋ ئازاد كرا.

(کورده یه زیدیه کان پاش سهرکوټکردنى عهله وییبه توندېره وه کانی نه هلى
 حقه له گهله دهسه لات و توانای سهفه وییبه کاند ا خویان له بهر ده
 مه ترسییه کی تازه دا بینیه وه و سهرله نوی راپهړینه وه). له م باره وه هاتووه: ..
 روژی هینی پینجی مانگی ره جبه سالی ۱۰۴۲ ی کوچی.. له لایه ن خان
 نه حمده خانه وه هوال گه یشته که له گهله (که لبعه لی دهواتدان) رویشتون
 بهر و ناوچه ی مووسلو چی ناوه دانی هه بووه له و ناوه دا له گهله خاکدا
 ته ختیان کردووه و تالانییه کی یه کجار زوریان دهستکه وتووه، تاقمیک
 له کورده یه زیدیه کان که له ترسی سوپای بیثوماری نه مان،
 له نه شکه و ته کاند ا خویان شار دبووه وه، ناگریان تی بهردان سوتاندنیان و
 کردنیان به خوله میشت. شای سیبه ری خوا له م هواله گه لی خوشحال بو و
 سوپاسی خوی کرد. (خلاصه السیر، ص ۱۰۰، ۱۳۵، ۱۶۲، ۱۷۶).

له کتیبی (خلاصه السیر) دا هیچ باسیکی سهرکوټکردنى تایفه ی موکری و
 بلباس نه کراوه، به لام بهدوای باسکردنى کتیبی (تذکره اعلى) سه باره ت
 به سه ریچی و رو به رو بوونه وه ی خیل بلباس له گهله دهرکه وتنى بنه مالیه
 ناتشه به گى و به پی نه و دوستییه کی که خان نه حمده خان هه یبوو له گهله
 بنه مالیه ناوبراودا، له (تذکره اعلى) دا هاتووه: (خان نه حمده خان
 فرمانر وه ای نه و ناوچه یه بوو، که که رامه تی نه و زاته ی بهرگوئ که وت بوو
 به موریدو په پړه ویان.. له (تذکره اعلى) دا دهستم کرد به گه پان و لی کوئینه وه
 به هوئ هاوبه شى کردنى خان نه حمده خان له سهرکوټکردنى تیره کانی
 بلباسدا، بوم دهرکه وت که راسته خان نه حمده خان به م کاره هه لساوه،
 چونکه هر له و باره وه له و کتیبه دا نامار ه کراوه به پیکدا هه لچوونى خان
 ناتشه له گهله تایفه ی بلباسدا، (مه مان سهرچاوه، ص ۱۳۳) له کتیبی (توحفه ی

ناسریہ) دا لہم باروہ هاتووہ: (ئەوہندە درێژەى نه کیشا که خیلەکانی موکری و بلباس دەسیان کردووە بە ئازاوو سەرپیچی. شای ئییران تەمی کردنی ئەو ئازاو گێرانی خستە ئەستۆی خان ئەحمەد خان و شا بیست هەزار سوارو پیادەى خستە بەردەستی و بەرەو ناوچەى بلباس و موکری کهوتنە پێ و تیشکی رووناکیان بلۆکردووە، بەسەر ئەو ناوچە سەخت و تووشەدا. خیلە ئازاو چییەکان که ئاگادار بوون لە سوپای لەپادە بە دەری خان ئەحمەد خان دەستپیشخەرییان کردو چونە پێشەو، هەردوو سوپا قۆلى مەردانەیان ئی هەلمالی و لە هەردوولا که سانیکى زۆر کوژران و لە ئەنجامدا سوپای کوردستان بەکۆمەکی خوای گەورە سوپای بیگانهیان تاروما کردو هەندیکیشیان کوژران و بەدیل گیران و ئەو ویتیش رای کردو گەپانەوہ بو شوینی خویان، لەقەلای رەواندن کە زۆر سەخت و تووشەو دارستانیکی چەرە، لەناو قەلاکەدا خویان قایم کرد. خان ئەحمەد خان لەگەل سوپاکەى خۆیدا گەمارۆی قەلاکەیان دا، بەلام چونکە قەلاکە زۆر سەخت بوو ئابلقەدانى قەلاکە درێژەى کیشا، چونکە قەلاکە تەنیا یەک ریگای باریکی پەر لە دارو درەختی هەبوو، سوپای خان ئەحمەد خان توانای ئەوہیان نەبوو سەرکەون بەسەر ئەو شاخە سەختەداو لەبەر درێژی ماوہى گەمارۆدانەکە، سوپاکە زۆر بیزار بوو، لە ئەنجامدا سوپای سەرکەوتوو وەک شیرى بێشە هەلمەتیاں بردو بەو ریگە باریک و سەختەدا سەرکەوتن و هیرشیاں کردە سەر قەلاکە. بلباسەکان لەترسى گیانی خویان دەستیان کرد بەخلکردنەوہى بەردو تیرو تفەنگ هاویشتن و گۆرەپانی شەپیان لەسەر سوپای خان ئەحمەد خان تەسک کردووەو خەلکیکی زۆریان کوشت و بریندار کرد. ترسى شکست و نەنگى راکردن بآلى کیشا بەسەر خان

ئه حمده خاندا، روى كرده قاپى خواو دهستى كرده به پاپانه وهو له لايه ن
خواوه نيشانه ي سهر كه و تن له سهر نالاكانيان دهر كه وتو و هير شيان كرده
سهر سوپاي دوزمنان و كرده كانيان له سوپاي دوزمن خالى كرده وهو ريگاي
راكردنيان ئى گرتن، زوريان ئى كوشتن و هه نديكيان به دليل گرتو و هه نديكيش
رايان كړدو چى حال و ماليان هه بوو هه مووى به تالان براو ئه وانه ش
كه مابوون هاتنه لاي خان و نه ویش لييان خوش بوو و له لاي خويه وه چهند
كه سانئكي هه لېزارد بو ئه وهى ناوچه ي مەر اغه و موركي و سابلخ ببه ن
به ريوه و خویشي له گه ل سوپاي سهر كه وتودا له ريگاي كويه و حهريره وه
كه و ته رى بو دا گير كردنى عهله مادييه . (ميزا شكر الله سندنجى (فخر الكتاب)، تحفه ناصري،
ص ۱۱۲-۱۱۴)

پاش ئه وه يه كسهر دواى سهر كو تكدردنى بلباس و موكرى كه دوزمناني
به هيژى خان ئاته ش و عهله وېيه توند پر وه كان بوون بو له ناو بردنى
يه زيدييه كان و ئه وانه ي سهر به وان بوون دهستى به كار كردن كړد.

له گه ل ئه گه ريكي نزيك له راسته وه له هه ردو رووداوه كه دا، گيان بازه كاني
ئه هلى حقه بنه ماله ي ئاته ش به گى به شيك له له شكره كاني خان ئه حمده
خانيان پيكه پناوه، هه ر له م ريگايه شه وه بووه كه هه ندي له په پره واني ئاته ش
به گى گه يشتوونه ته مووسل و تا ئيستاش كه سانئكي په پره وى ئاته ش به گى
له وى نيشته جيئ.

هه روه ها هاتووه (بو له ناو بردن و نه هيشتنى تايغه ي داسنى و خاليدى
به ريكه و تن، خه لكىكى زور له هه ردوولا كوژدان و بريندار بوون، تاباي
سهر كه و تن نالاي خان ئه حمده خاني خسته جووله و تايغه ي داسنى و
خاليدى تيکشان و رايانكرد. ناوچه ي حهريره و كويه ش كه و ته دهستى خاني
به خته و هه وه و له لاي خويه وه به ريوه به رى ديارى كړد، بو ئه و دوو ناوچه يه و

ئەنجا روى كرده مووسل و لەنزيكى رۆژە رىيەكەوہ چادري ھەلداو پاشان
ئەويشى خستە ژيەر دەستی خويەوہ. (ھەمان سەرچاوە، ص ۱۱۵)

(خان ئەحمەد خان بەتيريك دوو نيشانى شكاند، ھەم بنكەى ئەلەۋىيە
توندرەوہكانى خستە ژيەر دەستی خويەوہ و ئەوانەى كەدژيان بوون
لەناوچەكەداو دژى سەفەۋىيەكان بوون سەركوتكردن و ھەم بنەمالەى
ئەلەۋىيەكانى كرده ھاوپىي خوى و زەمينەى ئامادەكرد بۆ جيبەجيكردنى
مەرامى خوى و ئەنجا ئالای سەربەخويى ھەلكرد.)

راپەرىنى خان ئەحمەد خانى ئەردەلان دژى سەفەۋىيەكان

نوسەرى كتيبى (خلاصة السير) دەنوسيت : (رۆژى شەممە نۆى
مانگى رەببىعولئەوۋى سالى ۱۰۴۵ى كۆچى... ، شاراوہ نىيە لەبىرمەندەكان
لەپيشتەر خان ئەحمەد خانى فەرمانرەۋاى ئەردەلان، بەھۆى نەخۆشى
ميشكەوہ تووشى (مالىخوليا) بووبوو... ، لەگەل ئەوہشدا ھەموو كاتيك شا
چاۋى ليۋە بووہ و بەھۆى تيماركردنيەوہ لەلايەن ھەكىم و پزىشكى ليژانەوہ
گليئەى چاۋى لەشويئ خوى دەرچوۋى وەك جارانى ليھاتەوہ و چاك
بوۋىوہ پاش چاكبوونەوہ گەرايەوہ ويلايەتى خوى و خەيالى سەرپيچى
كردن سەرخۆشى كردبوو، ياخى بوو.

عەقڵ كە نامۆژگارى كەريكى وردبىن و متمانە پيكراوہ، ناتەۋاى ئەو
بىركردنەوہيە بەھەزار زيان دەخستەپوو و بەتالكردنەوہى ئەو جۆرە
بىركردنەوہيە بەھەموو جۆرە سزايەك نامۆژگارى ئەكا واتە لەگەل ئەو
كەسەى كەگەورەى تۆيەو يەكيك لەبەخشش و پياوہتى ئەو لەگەل تودا
گيانى نازدارى تۆيە، جگە لەبەندەيى كردنى نابى رىگايەكى تر بگريئەبەرەو

خاوهن نیعمه تیک که ژیان و گیانی تو یه کیکه له به خششه کانی نهو به تو، نابى بهرام بهر بهو هیچ ریګایه که بگریته بهر جګه له ملکه چى نه بى، به لام چونکه دهرګای گویګرتن به بزماری سهرشورې داکوترا بوو، ریګای سهرپیچى و یاخیبون گیرایه بهر.

شای سیبهرى خوا سرووشیكى نهینى بؤهات بهم مانایه که له دوو دپړه شیعره دا خستنیه پرو:

برنکشد شاخ نو از سروبن	تانزنى گردن شاخ کهن
تانکنى رهگذر چشمه پاک	آب نزايدزدل چشمه پاک

واته:

لقى تازه سهوز نابى له دارى سهر
 تا نه دهى له گهر دنى لقه کونه کان
 تاريږه وى جوګايه که پاک نه که یتوه
 ناوى پاک له کانیه وه رى ناکات

له م باره یه وه فه رمان دهرچوو بؤ (سیاوش بهگ قوللهر ناغاسى) و شاهویرد یخانى فه رمانږه وای لوړستان و میره کانی نهو سنووره که هه ولېکى ته و او بدن، بؤ له ناو بردن و سهرکو تکر دنى نهو. نه و انیش به گویږه ی نهو فه رمانه، ههر که س له جیګای خو یه وه که و تنه جو له و روویان کرده ویلایه تی خان نه حمه د خان. خانى ناو براو له ترسى نهو دلیرانه نیګه ران بوو و رووی کرده قه لای هه و رمان که له قه لا سهخت و قایمه کانی نهو ناوچه یه بوو، به ته مای نه وه ی که به هو ی خو قایم کردن لهو قه لایه و له چنګى روژګار رزګار ببیت، هیږش به ران له مه ناګا دار بوون و ریګایان لیګرت. نه نجا خان له گه ل ده ست و پیوه نده کانی خویدا ده ستى کرد به شه پکردن و به رده وام بوو تا له به ره که تی به رده وامى شاهه تووشى شکست هات و پینج سه د که س

له تاقمه كهی هندیكيان كوژران و هندیكيان و هك مير عهلی و محمه د قولي
توپچی باشی به ديل گيران، هرچی حوشترو كارخانه و ره و نه سپی هه بوو
هه مووی تالان كراو خویشی له گهل چهند كه سدا، ریی راکردنیان گرتنه بهرو
به ره و قزلجه و شاره زور ملیان نا، سوپای شا پاش نه و سهرکه و تنه ده چنه
ناو قه لای هه ورامان و سپاردیان به عه باس قولي بهگ كه دانرا بوو
به فهرمان پره وای نه وئ.

پاش نه م رووداوه شاهویردی خان و قولله ناغاسی به دریژی نامه یان
نویسی بو شا و ره وانه یان كرد، رژی پینچ شه ممه دوانزه ی مانگی
ره بیعولنه و هل نامه گه یشت به شاو نه ویش مه جلیسیکی رازانده و ده دستی
كرد به خه لات دابه شكردن به سهر كوچه رییه كانی دادیان و كوزیال كه بو
دیدار هاتبوون و نه و ره و نه سپهش كه له عیراقه وه هیئرا بوون به سهر
جهنگاوه راندا دابه شكرا.

له رژی شه ممه ۲۱ ی ره بیعولنه و هل له لایه ن قولله ناغاسییه وه راپورتیک
گه یشت به شا تیایدا هاتبوو كه خان نه حمه د خان له كهركوك تیپه پری
كردووه و چووه ته لای (كوچك نه حمه د) له ده ورو به ری مووسل و داوی
كومه ك و یارمه تی كردووه، نه ویش هه زارو پینچ سه د كه سی له لاوانی
رومی و كوردستانی بو ناماده كردووه و له گهل ته یغوندا ره وانه ی
سنوره كانی كردووه. له م لاشه وه به پیی فرمانی شا، ناغا خانى موقه دهم
نیردرا بو یارمه تیدانی سوپاو به شداری كردن له و شه ردا، به پریزیان رژی
دو و شه ممه بیست و سی مانگ، رووی كرده ناوچه كه و پیش نه وده ی نه م
بگاته ناوچه كه، شاهویردی خان له گهل نه و سهر بازانه ی له گهل ته یغوندا
كه له مووسله وه هاتبوون كه و ته شه پره وه، پاش شه پریکی قورس سوپای

ياخىبىوان شىكىستىيان خواردو ژمارەيەكى زۆريان لىكوزداو چىي كەلۈپەليان
هەبوو كەوتە دەست سوپاي شا . كاتىك ئەم ھەوالە گەيشتە لاي شا لەو
رۆژەدا بەزم و رەزمىكى شاينەي سازکرد، ئىلچى رۆم و دادىيەكان و سەيىد
هاشمى كوپى سەيىد مەنسورى ەرەب و سورخاي خانى شىمال و گەرە
پىاوانى داغستان و پىاو ماقولانى كوردو ھەموو ميوانەكانى تىرى كۆكردەو
دەستىيان كرد بەراباردن و خوشگوزەرانى .

.. لەبەر ئەوئى خان ئەحمەد خانى ئەردەلان رووى ملكەچى خۆي لەشا
وەرگىرا، ھەرچەندە لەشەرەكاندا خۆي زۆر راگرت، بەلام بەرامبەر سوپاي
شا ھىچى بۇ نەكراو پەناي بىردەبەر كوچك ئەحمەد كەشاي رۆم دايىنابوو بۇ
پارىزگارى كردن لەمووسل و ماردىن و ئەو ناوچەيە، ئەو كابرايە
لەئازايەتتى و پىاوتىدا، بووبووه قسەو باسى خەلكى ئەو سەردەمە، خان
ئەحمەد داواي يارمەتى و سوپاي لىكردو بەخەيالى ئەوئى، بەھۆي ئەوئە
ئەگاتە ئاواتى خۆي و دەرگاي بۇ ئەخرىتە سەر پىشت .

كوچك ئەحمەد دەستى نەنا بەروويەوئە كەوتە ئامادەكردنى
پىويستىيەكانى شەپو سوپايەكى بۇ ئامادەكرد كەبرىسكەي
شىمشىرەكانىيان چاوى خۆرى تارىك كىردىبوو، پاش ئەو بەلەشكىرىكى
لەژمارە نەھاتوئەوئە، لەگەل خان ئەحمەد خاندا، بەرەو شويىنى مەبەست
كەوتنەپى .

كاتىك ئەم ھەوالە گەيشتە سەركردەكانى لەشكىرى شا بەسەرپەرشتى
سياوش بەگى قوللەر ئاغاسى و ئاغاخاننى موقەدەم و شاھۆيردى خانى
فەرمانرەواي لوپستان، كەوتنە خۇ ئامادەكردن و دابىنكردنى
پىويستىيەكانى شەپ .

سوپای یاخیبووه کان که ژماره یان ئه گه یشته دوانزه ههزار کهس،
له ده ره بنده چغانه وه تیپه پین و له ده ور به ریدا چادریان هه لدا، سوپای
کینه و رق له دل له گه ل ئه وه دا که به ژماره که متر بوون له سوپای سه ره پیچی
که ران، هیرشیکێ شیرانه یان برده سهریان و به پیی ئایه تی (کم من فئة قليلة
غلبت فئة كثيرة باذن الله) هه ردوولای له یه که نزیک بوونه وه بوو به شه ر
له نیوانیا ندا.

دماغ زمین از تف آفتاب	ز سر سام سوا در آمد به خواب
رسیدند لشکر به جای مصاف	دو پیکار بستند چون کو قاف
زیکاری لشکر از هر دو جای	فرو بست کو شنده را دست و پای
ز تاب نفس در هوا بست میغ	جهان سوخت از آتش برق تیغ
ز پولاد پوشان لشکر شکن	تن کوه لرزنده بر خویش تن
ز نیره نیستان شده روی خاک	ز کو پالها کوه گشته مفاک

له و نه به رده پر له ئاشو به دا بلیسه و گری ئاگر گه یشته ئاسمان و هه ر
له ده مه و به یانه وه تا ئیواره شه ر ده و امی کردو پاله وانانی هه ردوولا دلیرانه
ده جه نگان، تا له ئه نجامدا سوپای شا سه ر که وتنی به ده ست هیئا. کوچک
ئه حمه د پاشای به گله ر به گی مووسل کوژرا و قول ئاغاسی شام و سیواس
به دیل گیران و خان ئه حمه د خانیش به گویره ی په ندی (پاله وان
به زیندوویه تی بمین ئه وه باشه)، جله وی وه رگی پراو رای کردو سوپا که یشی
وه که کولله ی ده شت و کیو بلاو بوونه وه، له ترسانا سیبه ری خویان ئی بوو بوو
به دوژمن و لایان وابوو که ئه وه دوژمنه و شمشیری ئی هه لکی شان و،
پووشیکیان ئی بوو بووه شاخی و له هه موو لایه که وه بونی مردنیان ئه کرد
له سه د که سیان یه کیکیان به سه لامه ت ده رچوو. به ئی ئه وانیه که له خه یالی
داگیر کردنی و لا تاندا بوون، وه که هیچیان لیها ت و ئه وه ش که ئه یو یست بگاته
لوو ته کی به رزی چالیک هاته به رده می.

چون بنگری مقدمه فتح دیگر است

هر فتح کاسمان نهدش منتهار کار

ئهم سه رکه وتنه روویدا، سیاوش به گی قوللر ئاغاسی نامه ی نووسی بو
باره گای شاو، له چۆنیه تی رووداوه که ئاگاداری کرده وه له گه ل خان وه ی
به گی یوزباشی و حوسین خانی گوده رزی که له غولامانی شابوو، رهوانه ی
باره گای سولتانی کرد. کاتیک ئهم مژده یه گه یشت به شا زور خوشحال بوو
و دهستی کرد به به خشینه وه ی خه لات به سه ر سه رکرده کانی له شکر داو
به میهره بانی خو ی سه ری به رز کرده وه. هر له هه مان رۆژدا، شا (ئبراهیم
سولتانی سفره چی) رهوانه ی باره گای شا له ئه سفه هان کرد، بو ئاماده کردنی
پیشوازی و خویشی به دوا ی ئه ودا به ره و ئه و ی که و ته پ ی.

له و کاته دا که شا له سه فه ره که دا بوو، نامه یه کی له قوللر ئاغاسییه وه
پیگه یشت تیایدا هاتبوو که پاش خو ئاماده کردن بو ناوچه کانی ژیر
دهسه تی خان ئه حمه د خان، هیرش کراو قه لای زه لم و مهربوان و حه سه ن
ئاوا و هه موو قه لاکانی تر که و ته ژیر دهستی سوپای ده و له ت.. له و قه لایانه،
قه لای زه لم و حه سه ن ئاوا و مهربوان و قزله مان سپارد به که سانیک ی لیها توو
و ئیتر هه موو قه لاکانی تر، له گه ل زه ویدا ته خت کران و له گه ل تالانی و
که لوپه له کاند ا به ره و باره گای ئیوه هاتووین. شای سیبه ری خوا زور
خوشحال بوو، ئه و کارانه ی که سیاوش به گ نه نجامی دا بوون زور به لایه وه
په سه ندو باش بوون.

له و شوینه دا که شا دابه زیبوو، له مالی عه لی قو لی به گ ئیلچی باشی
ئاجوق و دادییه کانی خه لات کردو مۆله تی دان بگه رینه وه لای خو یان و پاش
ئه وه، شا مه قسوودو سولتانی دامه زراند به ئیلچی ویلایه تی رۆم و ئه ویش
پی شای ماچکردو که و ته خو ئاماده کردن بو ده سکردن به کاره که ی خو ی.

شاي سىيىبەرى خوا، پاش لىبۈۈنەۋە لەم ئەرکانە، روۋى كىردە
ئەسفەھان و لە (دار المؤمنین) ى كاشان شا بۆ ھەۋانەۋە لایدا.. لەھەمان
رۆژدا ۱۵ى (رەبىئى دوۋەم سالى ۱۰۴۵ى كۆچى) نامەى (جانبازى سولتان
كۆپى شاپاز سولتانى زەنگەنە گەيشت، ناۋەپۇكەكەى ئەۋەبوو
كەجاسوسىك لەموسلەۋە ھاتوۋە، ھەۋالىكى راستى ھىناۋە كەخان
ئەحمەد خان بەھۆى روۋداۋىكەۋە گىيانى لەدەستداۋەو مردوۋە. لەم كاتەدا
شاعىرىك ئەم شىعەرى خويندۇتەۋە:

باۋلى نەمت ار بون آيى   گر سېھرى كەسرنگون آيى

ۋاتە

ئەگەر لەگەۋرەى خۇت سەرپىچى بگەى

ئەگەر قەلغانىش بى سەرەنگوم دەبى

عهله وییه توندړه وهکانی نه هلی حق له سهرده می نه فشاری و زه ندییه کاند

له سهرده می شا سولتان حسیني سهره ویدا ۱۱۰۵ - ۱۱۳۵ ی کؤچی، به هؤی په یدابوونی ترس و بیم و گوشارو پیلان له دژي زوربه ی ئاین و ری بازه ئایینیہ جیا جیا کانه وه، به تایبته له سهر عهله وییه توندړه وهکان که گرفتاری دره ختی نیژ راوی دهستی خوین بوون و هیژشی نه فغانییه کان و ترس له ده سسه لاتي فراوانیان که به هؤی لاوازی و دهسته پاچه یی شا سولتان حوسه یین خویه وه بوو، نه فغانییه کان که خه ریکبوون به مهرامه کانی خوین بگه، هر به دهر که وتنی نادر شای نه فشار له پرووی سیاسی و سهر بازییه وه دهر که وتنی لیها تووی و داگیرکاری و سهر کو تکردنی سهر پیچیکاران له لایه ن نه وه وه، په پیره وانی بزوتنه وه که پشتینی خزمه تیان به ست و نادر شا له گه ل نه وه دا که خؤی له سهر ری بازی نه هلی سوننه ت و جه ماعت بوو، به لام به باشرین شیوه سوودی وهر گرت له هیژو توانای سهر بازی عهله وییه توندړه وهکان و بیروبوچوون و ری بازی ئایینی نه وانی زور ریژ لی نه گرت و فهرمانی دا هه موو شوینه پیژزه کانیان، که هیمای روو به روونه وه و به گژدا چوونه وه ی بیگانه و نه وانه ی که ده ستر ریژیان نه کرده سهر خاکی ئیران بوون، فهرمانی دا نوئ بکرینه وه. له کاتی داگیرکردنی مووسل و به غداو زیارته کردنی شوینه پیژزه کان که گه رایه وه، چه ند که سیکی له بنه مال ه ناسراوه کانی وه شا ئیبراهیمی، خاموشی، یادگاری و.. له گه ل خویدا له که رکوک و مووسل و شاره زوره وه کؤچی پیگردن بو بناره کانی شاخی زاکرؤس و فهرمانی دهر کرد مولک و زه وی و زاریان بو دابینکراو به م کرده وه یه سیستمی سیاسی ئایینی یاران زیندوو کرده وه و له سهرانسه ری سنووری خورناوای ولات دهستی کرد به پاراستن و به هیژکردنی په پیره وانی نه هلی حق، هر له م کاته شدا، بنه مال ه ی شامیه مانئ ناتشه به گی که له خوراسان و قوچان بوون، به هؤی رووداوه کانی سهرده می شا

نیسماعیلوه که باسکران، گهړاندنیه وه بؤ شوینی جارانی خویان له کرماشان و سواره ی شمشیروه شین و ته وهرزین کیښی عه له وی، له ده ورو بهری خووی کوکرده وه، (که میژوونووسه ئه فشارییه کان به هه له بهیه زیدیه کانیاں داناو) له شهړه جیا جیاکاندا نازیه تی و گیانبازی نه وان ده که و ته بهرگوئی. ئه و قه لایانه ی هه بوون له سهر سنووره کانی سهرانسهری ولاتدا، زؤربه یان به هوئی هیژه سهر بازیه کانی (ئه هلی حه ق) هو ئه بران به پړوه و ئه پاریزران و چاودیږی کردنی سنووره کانی عوسمانی هه له ناراسه وه تا نه روه ند روود خرابوه ئه ستوی نه وان.

نادرشای ئه فشار بهم فیکرو بیرکردنه وه ورده ی خووی پیژانین و خوشنودیی خووی ده رپری، بهرام بهر کوښشی هزار ساله ی ئه م ئیران په روه و نیسلام دؤستانه هه م ریگه ی گرت له بلأوبوونه وه ی پروپاگهنده ی بهر بلأوی عوسمانیه کان له کوردستانی عراق و په رده ی سه ندبوو. ئیتر ئه و باری سیاسی و فیکرییه که به گوپړه ی بیروباوه پری باو باپیرانی نادرشا له ئیرانی نه و روژده ا په یدابوو بوو، بهر به ستیکی قایمی دروستکرد له بهر ده م ده سه لاتی فیکری و سهر بازی و سیاسی عوسمانیه کاندا.

سهرده می ئه فشارییه کان، یه کیکه له چاکترین و پر بهر هه مترین روژه کانی ژیا نی فیکری و فره نه گی په یره وان و بڼه مال ه کانی ئه هلی حه ق، له سهرانسهری بڼاره کانی شاخی زاگروؤسدا بووه.

تؤمارو سهرچاوه کانی سهرده می ده رکه وتنی شامیه مان پر ه له هیوا و هه ولی خو فیږکردن و فیږبوون و رووکردنی په یره وان بؤ په روه رده و خو پاک کردنه وه به لایه نی فیږکردن، به شی زؤری داگیرکردو وه په یامی روو به روو بوونه وه و شهړکردن له م سهرده مه دا، له تؤماری گه و ره کاندا گه یشته و ته په یه کی خواره وه. ئه و بهرچا ورو نانه به هوئی شوینی جوگرافیا نه وه به هوئی نارامی بارودوخه که وه، له سهر لووتکه ی کیوه کان و له ده شته کاندا جیگیر بوون.

له نا و پیاوه گه و ره کانی نه و سهرده مه دا ئاغا سه یید فره زی قه زوینه یی هه یه. ئاغا سه یید فره زی (۱۱۰۰ - ۱۱۷۰) ی کوچی، کوپی سه یید

نه مړولایه، له گوندې قه زوینځې نیوان سه حنه و کنگاور په یدابووه، له حه زه تی ئیمام علی و سید خاموشه وه به هره ی وهرگرتووه. یارانې ناغا سید فهره زی بریتین له ۱. شیخ نه میر که سالی ۱۱۲۵ کوچی کردووه، ۲. سلیم باوکی شیخ نه میر. ۳. ناغا سید عابدین. ۴. کاکي قوریان علی. ۵. کاکي نه دروه یس. ۶. ناغا سید جوزی که هه مویان نه بن به حوت که س.

ناغا سید فهره زعلی ناسراو به ناسید فهرزی نمایانگه ری نوری حه زه تی علی بووه، حه زه تی شیخ نه میر نوینځه ری سید موحه ممدی گوره سوارې سر نه لقه ی حه و ته وانه و له حه زه تی بینامینه خه لکی شاری مووسلی عیراقه و له سالی ۱۱۲۵ ی کوچیدا له گوندې قه زوینځه مردووه، حه زه تی سلیمی باوکی شیخ نه میر له حه زه تی شا ئیبراهیمی نه وانی تر هره که نمایانگه ری یه کیکن له گوره کانی حه و ته وانه.

نادرشا به عاده تی خوی که به ره و به غذا گوزر نه کات، ده چیته خزمه تی ناسید فهرزی و داوای هیمت و به ره که تی لیډه کات و هندی له مولکه تایبه ته کانی خوی به مبه سستی خزمه تکردي ته کیه و مه سره فه کانی رو به روی شو نه کاته وه، نه م مولکه وقف کراوانه تا سره دمی عیمادو ده وله هروا مایه وه، به لام هه مووی خسته سر ناوی خوی. (پیشه کی دیوانی شیخ نه میرو باسی کاروبارو نه حوالی حه زه تی ناسید فهرزی و یارانې، سید نه مړولاشا ئیبراهیمی).

لاکردنه وه و هاودلی و لوتفی شای نه فشار به رانبر گوره ی هه موو بنه مالنه کان، تا کوتایې پاشایه تی شو، هر به دره وام بوو. ناغا سید یه عقوبی خاموشی گوره ی ته کیه ی گوران و سید رهزا به گی شاه ئیبراهیمی گوره ی ته کیه ی کرند له پیاوه کوچبه ره گوره ناوداره کانی سره دمی نادر شا داده نرین که پاش جیگیربوونی بنه مالنه ی نوجاق، بنه مالنه کانی خویان گه یانده لوتکه ی گوره یی.

پاش مردنی نادر شای نه فشار (۱۱۴۸ - ۱۱۶۰ ی کوچی) و په یدابوونی نازاوه و هه لکه پانه وه ی تایفه ی زهندو و هندو گوران و که نه هورو. که گیان بازانی زوریان هه بوو، به تایبه ت زنده کان که زوره یان له عه له وېبه

توندې وه کاني بوون، له فيکرو خيالي پاراستني هښمې و نارامې و نازاديي
 ناييني سهرده مې ته فشار بيه کاني و پاراستني يه کي هتي خاكي نيران و
 پشتگيري کردن له پال هواني تازه په يدا بووي زنده کاني که کورد بوون و
 دهيا نتواني هم نرک و خزمه ته گه ورهيه به جي بگه يه نن، له دوو باره بوونه وې
 ميژودا پاش دامرکانده وې بزوتنه وه دوژمنه کاني، له پيناوي پاراستني
 بنه ماله ي زندي له بهرام بهر به خيالي به ده سه لات و گه وړه ي قه شقا بيه کاني که
 سه رکړده کانيان خويان به پاشما وې جهنگيز خاني مه غول ده زانن، بهر و
 شيراز که وتنه رې و نهو ريگايانه ي که با و با پيراني خيله کاني په يره وان
 له سه رده ماني (نال بويه) و پيش ته و انيش له سه رده مې ساسانيه کاني
 گر تبوويانه بهر، بهو ريگايه دا که وتنه رې، جاري کي تر به مه به ستي
 سه ربه خويي و يه کپار چيبي خاكي نيران و دابينکردني نازادي نايين بهر و
 خاكي فارس (شيراز) زيدي نرده شيري بابيه کاني و نيشتماني گه وړه
 خيله کاني کورد، شوانکاره و پايته ختي دهيله مه کاني نال بويه و... جاري کي تر
 سه فريان کرد، هم هله به ده ست هاتو و هس ته و نده ي نه خاياند، که به هوي
 مردني کهريم خاني زنده وه (۱۱۶۳ - ۱۱۹۳) ي کوچي بارودوخه که گوړاو
 گيان بازه کاني ته هلي حق، هه نديکيان له وي مانه وه به بلا و کردنه وې
 ريپاز که يانه وه خهريک بوون که له پوژگاري سه لته نه تي کهريم خاني زنده وه
 له شيرازو ده ورو بهريدا، بهر وې په يدا کرد بوويه وه، هه نديکي تريشيان ريگاي
 کرماشان و کوردستان و شاره زورو نازربايجان و خوزستان و مازينده رانيان
 گرته بهر و لاپه ريه کي تر له راپه پښه کاني له سه رده مې قاچار بيه کاني، له سه ر
 زه وې و خاكي بناره کاني زاگروس که له قه له مړه وې جوگرافي يي په يره وان،
 که بهر هيه ره به عيراق و تورکيا و سوريا ناويان لينراوه، به هوي بارودوخې
 ناهه مواري کوژه لايه تي و سياسي و ناييني و کرداري زولم و زور له سه ر
 توپژي سته مديده ي کوژه لگه، باريکي هه مواري په يدا بوو بو سه ره لډاني
 پياواني راست و له نه جامدا، ده سکر ايه وه به بلا و کردنه وې په يامي
 دادگه ري.

وینهی ته یموری دوووم

راپەرىنى تەيمۇر بانيارانى و تەيمۇرى دوۋەم (۱۲۶۸ى كۆچى)

تەيمۇر بانيارانى كۆپى رەزا خەلقى گوندى بان يارانى ناۋچەى گۆرانە، لەدامىنى كىۋى دالاموى شارى كرماشان. تەيمۇر يەككىك بوو لەمورىدەكانى ئاغا سەيد حەيدەر (براكە) كەناسرابوو بەئاغا سەيد براكە (۱۲۱۰ - ۱۲۹۰ى كۆچى) و پەيرەۋانى بىنەمالە، لەدامىنى كىۋى دالامو شاھوۋ گۆران و شارەزورو چەند شوينىكى تردان. ھاتنى سەيد براكەيان بەدەر كەۋتنى سولتان لەقەلەمداۋ پاش (بەرەكە) مامۇستا عەينولقوزاتى ھەمەدانى (كە لە، ۵۲۵ى كۆچى مردوۋە) دوۋەمىن كەسايەتییە لەرىبەرانى عەلەۋىيە توندپەرەكان كە بە(بەرەكە) ناۋ دەبرئ.

تەيمۇرى بانيارانى لەسايەى رىنمايى ئەر رۇحانىيەدا، پەرۋەردە دەبى و دەگاتە قۇئاغى وسال و ئىدىعەى دەر كەۋتن دەكا. لەسەرەتەى دەر كەۋتنەۋە تا شەھىد بوون، كەرەمات و كارى ئافاسايى زۆر لەتەيمۇر بانيارانى دەگىر نەۋە، لەۋانە (تەي كەردنى زەۋى)، دەسپۇيى بەسەر كات و شوين و زمانى جىاجىاۋ توانايى پىشېبىنى كەردنى روۋداۋى ئايندەو..

ئەگەر چى ھىشتا زىاتر لە ۱۵۰ سال بەسەر راپەرىنى (باطنى) و شەھىد بوونى تەيمۇر بانيارانىدا تىپەرى. نەكردوۋە ھىشتا باسى سەر زمانى خەلگەۋ سەرچاۋە مېژوۋىيە ناسراۋەكانى سەردەمى ناسرى، لەۋانە (ناسخ التواريخ . حقايق الاخبار خورموجى - روضة الصفا) روۋداۋى دەر كەۋتنى تەيمۇر بانيارانىيان تۆمار كەردوۋە، بەلام ۋەك بلىي بوۋەتە باۋ كەلەگىر نەۋەى راستىيە مېژوۋىيەكانى پىشەۋايان و راپەرىنى عەلەۋىيە

تونډرپوه کاند، له هر سهرده ميکداو چ له دوو روچ له نزيکه وه دوچارى شيواندن و گوړان بېنه وه تائه وشوینه پيويست دهکا جاريكى تر له و بزاڼانه بکولرېته وه و درو له راستى جيا بکريته وه. بو نمونه له داستانه کانه نووسه رى (طرائق الحقائق) داو له باسى (بابا تمور) ناويک و له سهر گوزه شته مىرزا مه حمودى گورگانيدا چندين جار له زارى مورشدو سوږى يه هاوچهره کانه وه بيستوومه که بابا تمورىان به جه نابی تهيمور له قهله م داو و فتواى مردنيان داو ته پال ناغا محمده علي کرماشاني، له کاتيکدا نه و قسه د ماودمه به ليکولينه وهى ميژوى روى د بېته وه که راست نيه، چونکه ناغا محمده علي کرماشاني سالى ۱۲۱۶ى کوچيدا مردو وه، له کاتيکدا تهيمورى بانياران له سالى ۱۲۴۶ى ق دا له دايک بو وه له سالى ۱۲۶۸ى کوچيدا شهيد بو وه، واته له مردنى ناغا محمده علي يه وه تا شهيد بوونى تهيمور، په نجاو دوو سالى قه مېرى جياوازي هيه. بويه نه و گيړانه وه يه له وانه يه په يوه نديى به يه کيکى تر له په يره وانى نه هلى چه وه ه بې و هيچ په يوه نديى به تهيمور بانيارانيه وه نيه. (طرائق الحقائق، ج ۳، ص ۵۹۱).

له ناسه وارى گه وره شاره زايانى عه له وېبپاڼه تونډرپوه کاني تر (نه هلى حق) له سهرده مى نه فشارى به داو وه، جى پيى تهيمور دهرکه وتن و راپه پښه کهى دياره و ناغا سهد نه مرولا شاه نيراهيمى که يه کيکه له مسنده نشينه کاني بڼه مالهى شاه نيراهيمى، نامه يه کهى دهر باره ي پله و پا يه ي باطنى و گوزهرانى تهيمور بانيارانى و ناغا تهيمورى دووم (فتهاح) ناماده کردو وه له سالى ۱۲۶۴ى چاپى کردو وه. له سونگه يه وه که نامه که به قولى له زاتانه ي کوليو ته وه و ناماژى بو چن د سهرچاويه که بايه خدارى وه ک

نوسىنىگەكانى شىخ ئەمىر، ئاسەيد فەرزى، ھەزرىتى سىلىم و .. كىردوۋو
بەپىيى بەلگە مېژوۋىيەكان داپىژراۋە، ئىمە لىزەدا باسىان ناكەين.

(لسان الملك)ى نوسەرى(ناسخ التوارىخ) لەراپۇرتىكدا، سەبارەت
بەراپەرىن و دەرکەۋتنى ھەزرىتى تەيمور، كەبەگوپىرەى راپۇرتەكانى
ھۆكۈمەت رىكخراۋە لەبەرگى چۈرەمى جوگرافىيەى مېژوۋىيەى و مېژوۋى
كرماشانەۋە ۋەرگىراۋە، ئەم لىكدانەۋىيەى خۈرەۋەم ھەلپىژاردوۋە:
لەسەرەتا ھۆكۈمەتى عىمادودەۋلە ۋاۋاكات لەگەل گەندەلى كاروبارەكان،
تەيمورى يەكەمى گۇران دەرکەۋت و بوۋە سەرچاۋەى ترسى پىاۋانى
دەربار. عىمادودەۋلە بەسىياسەت رەفتارى لەگەلدا كىرد. (لسان الملك)
دەربارەى ئەو رووداۋە نوسىۋىيەتى: (پىاۋىكى تىرى ھۆزى گۇران
قەلەزنجىرى بەناۋى تەيمور، خۆى بەتائىبى ئىمامى غائب دانا ۋ ھۆزەكانى
ئاگادار كىردەۋە كەم بۇ ئەۋە ھاتووم تا سەرچەم ۋلاتانى سەر زەۋى بگرم
سەرچەم پاشاكان تىك بشكىنم و رۆزى پانزەھەمى جەمادى يەكەم
دەردەكەۋم ۋ ئەنجامدانى ئەۋ ئەركەش بەشمشېر دەبىت لەۋ سۆنگەيەۋە
بانگىشتى خەلكى سەرچەم ھۆزەكان دەكەم و داۋى بەيەتپان لى دەكەم.
ژن و پىاۋى ھۆزەكانى سنورى بانگىشتەكەى ملپان بۇ داۋاكەى كەچ كىردو
لەپىناۋىدا ئامادەبوون گيان و سەرۋەندالى خۇيان بەخشىن. تاۋى لىھات
ھىندەى نەمابوۋ ۋەك مىرزا ۋەلى مەمەد باب! كەلىنكى گەرە بخاتە نىۋان
نايىن و ھۆكۈمەتەۋە. شازادە ئىمام قولى بەۋ لەشكەرى لەزەھاۋ ھەيىبوۋ دلى،
خوش نەبوۋ، چونكە مەتەنەى پىيى نەمابوۋ فەرمانى نەدەدا پىيان شەپرى
تەيمور بكن چونكە لەشكەكەى بەپەپرەۋانى تەيمور دەزانى.

خەلكى دەستە دەستە لەكرماشان و سنەو لورستان و سەليمانىيەو
 روويان لەتەيمور دەكردو ناوچەوانى خوڤيان بەخاكي بەر پيى ئەو ئارايشت
 دەدا، سەرەنجام شازادە (عمادالدوله) پلانئىكى داپشت و لەشكرىكى جى
 متمانەى پيىكەو ناو بەشيۆەيەك غافلگيرانە هەليان كوتايە سەر تەيمورو
 پيىش ئەوەى ھۆزەكان ئاگادارى رووداوەكە بن، تەيمور بەديلى رەوانەى
 كرماشان دەكرى. شازادە ئەوئەندە ترسى لەدلى نيشتبوو، يەكسەر
 فەرمانى دا سەرى لەلەشى جياىكەئەو. (ناسخ التواريخ، لسان الملك سېەر، ج ٤، ص ٢٩-
 ٣٠ (محمد جعفر خورموجى، حقايق الاخبار، ص ١١٢ هدايت، روضة الصفا، ج ١٠، ص ٥٢٩) (تاريخ
 مفصل كرماشان، محمد على سلطانى، ج ٤، ص ٢٤٠) بەلەبەرچاوگرتنى وتەكانى نووسەرى
 (ناسخ التواريخ) كە (سەريان لە لەشى جياكرەدەو) و بۆ پشت راستكردى
 ئەوەى دەربارەى راپەرىنەكەى تەيمور وترا، ئىستا ئاماژە بۆ ئەو راپۆرتەى
 خوالىخۆشبوو ميرزا باقر فانى، سەرۆكى مەعارىفى قەسرى شيرىن باسى
 لەچۆنىتى و سەرەتاو دەرئەنجامى دەرکەوتنى حەزەرتى تەيمور كەلەو
 چاوپيىكەوتنەو كەلەگەل مەلا مستەفا قەلخانىي ئەنجامى داوە لەگەل
 ھەوادارانى تەيموردا، تۆمارى كردوو لەو بارەيەو راپۆرتيىكى نووسىو
 ئاراستەى سەيد عەبدولحسەين سولتانى سەرۆكى مەعارىفى كرماشان
 كردوو دەرئەنجامى بۆ يەكەمىن جار چاپ و بلاوكرەوئەو، چۆنىتى
 گىرانبەو راپۆرتەكە لەھەموو گىرانبەوكانى تر، زياتر لەقسەكانى
 نووسەرى (ناسخ التواريخ) ھەو نزيكتەر. ميرزا باقر فانى نووسىويەتى:
 نووسەرى ئەم ميژوو كورە، بەيارمەتى خوینەرانى بەرپز، بەبى زىدەرەويى
 وسۆزى شاعيرانە، دەرئەنجامى: سالى ١٢٣٥ى كۆچى، ئەو كاتەى لەشكرى
 روس بەنيازى داگيركردى بەغدا ھاتنە قەسرى شيرىن، دانىشتوانى شارەكە
 بەزۆرى پەرتەوازەى دەروپەر بوون، لەوانە منيش بەخۆم و مال و مەنەو

به‌رهو کیوی دالاهو رویشترین و په‌نام برده مالی قه‌نبر سولتانی سه‌روکی هۆزی قه‌لخانی و ماله‌که‌ی ده‌که‌وته میر سه‌سارو شوینیکی خوش و له‌بار بوو، بۆماوه‌ی چه‌ند مانگیك به‌ئاسووده‌یی له‌وئ مامه‌وه، روژیکیان له‌ده‌ره‌وه دانیش‌تبووین و کۆمه‌لیکی زۆری پیاوانی قه‌لخانیش له‌وئ سه‌رگه‌رمی قسه‌و باسی کۆن بون له‌په‌ر قسه‌و چوو سه‌ر شا ته‌یموری گۆران و هی‌نانه‌وه‌ی ئه‌وشیعرانه‌ی بۆی و تراوو.

به‌قه‌نبر عه‌لیم وت که‌زۆر چه‌زده‌که‌م به‌دروستی له‌سه‌رگۆزه‌شته‌ی ته‌یمور ئاگادار بم و پرسیم ئایا له‌ناو عه‌شیره‌تی گۆراندا که‌سی هه‌یه به‌چاکی له‌و باره‌یه‌وه یارمه‌تیم بدا؟ قه‌نبر عه‌لی ئاماژه‌ی بۆ پیاویکی پیری ناو کۆره‌که کردو وتی، ئه‌و مه‌لایه خۆی یه‌کئ بوو له‌موریدو ده‌رویشه‌کانی شا ته‌یمورو هه‌رچییه‌کت ده‌وئ له‌خۆی بپرسه. سه‌ره‌تا سه‌رم سوپماو به‌ناوی گالته‌وه له‌مه‌لام پرسى: چه‌نابی مه‌لا مه‌گه‌ر ته‌مه‌نتان چه‌نده تا له‌زه‌مانی شا ته‌یموردا، موریدی ئه‌و بووبی؟ له‌وه‌لامدا وتی، من سالی له‌دایکبوون نازانم، به‌لام ئه‌وه‌نده ده‌زانم که‌له‌کاتی مردنی محمه‌د شای قاجاردا (١٢٦٤ی کۆچی) ژنم هی‌نابوو و یه‌ک دوو منالم هه‌بوو. ئینجا له‌گه‌ل ئاماده‌بووانی کۆره‌که حسابمان کرد، مه‌لا تا ئه‌وکاته نزیکه‌ی ١٠٦ سال ته‌مه‌نی هه‌بوو، که‌چی هی‌شتا دانه‌کانی بئ عه‌یب و وزه‌و توانایه‌کی باشی هه‌بوو، به‌تایبه‌تی هه‌ستیکی به‌هیزی هه‌بوو. زۆر دلم خوشبوو، بۆیه یه‌کسه‌ر ده‌ستی مه‌لام گرت و کۆره‌که‌مان به‌ره‌و مال به‌جیه‌یشت. کاتی گه‌یشتینه‌وه مال، ده‌مه‌و نیوه‌رۆ بوو، پیکه‌وه نانی نیوه‌رۆمان خواردو که‌وتینه‌ قسه‌. داوام له‌مه‌لا کرد له‌نوکه‌وه تاکو‌تایی رووداوه‌که‌م بۆ بگێڕێته‌وه و منیش بینووسم، ئه‌ویش رازی بوو و گووتی:

له سهره تاي پاشايه تي ناسره دين شادا، ته يموړ ناويكي گوران
كه د درويشني سديد يه عقوب (سديد حديد) ي باپيره ي هم نه مجهد ناغا
سديد روسته مه (..) ده بي و ديتنه كيوي دالاهو له نه شكه وتي كدا به ته نهايي و
به نه يني ده مينيتنه وه، ريگاي به كه س نه ده دا بچيته لاي و به توندي دژي
چاوپيكيه وتني خه لكي بوو.

زور سهر له وه د ابو كه ته يموړ نه له نه شكه و ته كه ده هاته دهر و نه كه سيك
ده چووه لاي، نه ي چون و به چ شيويه كه پيوستيه كانی ژياني خوي دابين
ده كرد، كه س نه يده زاني. نه و زستانه ي به و جوړه برده سر تا به هار هات و
هه وا خوشي كرد. ناو ناوبانگي ته يموړ، هه مو نه و دهر و به رهي گرته وه و
ئينجا له دور و نزيك و له تورك و تاجيك و هوزه هاومنه زه به كانی تره وه، واته
عه ليوللاهي (مه به ستي عه له وييه توندره وه كانی. نه هلي حقه) به وپه پي
خوشييه وه و بو نواندنې ئيراده ت و به ده سته ينيانې مراز سهر داني ته يموړيان
ده كردو، ورده ورده له چنه د شوينيكي دورې وه ك نازهر بايجان، كه نه هلي
حه قي زوره، خه لكاننيكي زور هاتنه لاي ته يموړ و دوريان ته ني. پاش
تيپه پووني يه ك دو مانگ، ژماره ي په يره وه كانی گه يشتنه نزيكه ي ۱۰ تا
۱۵ هزار كه س كه هه مووان ده ستیان له كاروباري دنيايي هه لگرتبو و
بيوون به مور يدي گيان له سهر ده ستي ته يموړ. ناشكرايه كه له هه مو
شوينيك و جيگايه كه هه ميشه له ناو باوه رداره كاندا پياوچاك هه يه (!!؟) و نه و
پياوچاكانه يه كه به يه كه ي نه و رووداوانه يان ده كرد به راپورت و رهوانه ي
(عماد الدوله) ي فرمانره واي كرماشانيان ده كرد. (عماد الدوله) ش راپورتی
بو تاران نووسي بوو كه گوايه شا ته يموړ ناويكي گوران ۵۰-۶۰ هزار
كه سي به دواوه يه و ئيديعاي پاشايه تي ده كا ئيتر و ره ليكي بده ره وه.

پاشايەكى گەنج ۋە ھەرزەكار كەتازە لەسەر كورسى پاشايەتى دانىشتىت كەناتوانىت گويى لەناۋى ئازادى بىت، ۋەھا راپورتىكى پىبگات دەبى چى بكات؟ يەكسەر فەرمان دەداتە عماد الدولە تا تەيمور دەسگىر بگرى. (عماد الدولە) ش فەرمان دەداتە كار بە دەستىكى خوى تا لەگەل ژمارەيەك سوار بچنە لاي ئەسە دوللا خانى گوران ۋ داۋاي دەستگىر كىردى تەيمورى لى بكن. ئەسە دوللا خان سەرتىپى فەرمانرەۋاي گوران بو، ئەگەرچى دەسلەت ۋ ناوبانگىكى زورى ھەبو، بەلام دەستەۋ پاچە بو بەرامبەر بە ھۆزەكانى گوران ۋ سىنجاپى و كىردى ھۆزەكانى تر كەخويان كىردى بوۋە مورىدو گىيانفەيداي تەيمور، جگە لەۋە ئەسە دوللا خويشى باۋەرى بە تەيمور ھىنا بو.

ئەسە دوللا لە ئەنجامدانى ئەۋ راسپاردەيەى (عماد الدولە) دوش داماي داۋاي ھەلۋىستى راۋىژكارانى كىردى سەرەنجام (گوايە بەناچارى بۇ بەجىھىنانى فەرمانى شاۋ خواستنى لىبوردن بۇ شا تەيمور رىزگار كىردى) بىر ياردەن ژمارەيەك مەۋ ۋەك نەزىر ئوالە سەربىر ۋ داۋاكارىەك بۇ شا تەيمور بنووسن ۋ داۋاي لىبكن بۇ خويىندى دوعاي نەزىرەك سەردانى گاهوارە بكا، پاش تەۋاۋ بوۋنى مەراسىمى نەزىرەكەۋ لەۋ سۈنگەيەۋە كە تەيمور عادەتى ۋابو، ھەمىشە بەتەنھا لەگۈند دەردەچۈۋ ۋ پىياسەى دەكرد، مەئمورىك دەستنىشان دەكرى، تا لەگەل ھاورىكانىدا داۋاي بكون ۋ بەبى دەنگى دەسگىرى بكن ۋ سۋارى ئەۋ ھىستەرى بكن كەبۋى دانراۋە رەۋانەى كرماشان بگرى. (ۋئەم مەسلەيە بەلای راۋىژكارو پىاۋەكانەۋە بەنھىنى بمىنىتەۋە تالەژىر چاۋدىرىدا بىت ۋ دواتر ئەسە دوللا خانە لاي عىمادودەۋلە داۋاي لىبوردنى بۇ بكات).

نښه د لولا خانې فەرمانږه وپاش شو راوړتګرځونه، که وته
دهسه بهرګرځونې شو مه پانښه یې بڼه نه زکړځنه که ره چاو ګرابوون و پاشان
نامه یه کی زور بهر یزانځه یې بڼه شا ته یمور به نامه بهر یکی تایبه تدا نارد.

هروه ها مه لای ناوبراو له در یژځه یې قسه کانیدا وتی ته یمور عاده تی و ابو
که زور به یې روژ ګان له نه شکوت ده هاته دهره وه، له سهر تاشه بهر یکی
به رد هم نه شکوت که دا داده نیشت و قسه یې بڼه شو په پره وانه ده ګرد
که سهر دانیان ده ګرد. واری که هوت هه مان روژ شا ته یمور له نه شکوت که
هاتبووه دهر، له سهر تاشه بهر ده که وه خه ریکی قسه ګردن بوو و شو روژ
منیش له خزمه تید ابووم.

له کاتیکدا قسه یې ده ګرد، له پېر قسه کانی خو یې پری و وتی (ره قمی قه تلې
من ناما) واته (کاتی کوشتنی من هاتووه). ناماده بووان هو یه که یان یې پرسی،
به لام شو هیڼده یې وت که مه سه له که باتینه و ده بیې برؤم.

شا ته یمور که سیکی ساده و نه خوینده وار بوو، بویه نامه که یې دایه من تا
بیخوینمه وه. کاغه زه که م کرده وه زور بهر یزه وه بانگیشت ګرابو، هیچ
یه کی له و شانځه یې ته یمور باسی ګرد، تیدا نه بوو. ئینجا وتی (باوانم) (؟) تو
نازانی شو هه مان نه وه یه که وتمو ناهیک کی شا و فهرمووی (ره زام بهر زای
باتن).

پاش درګانځنی شو دوو وته یه، ګوچانه که یې ده ست دایې و هه ستاو
رووی ګرده شو کو مه له که سه یې له دهری دانیشتبوون (خه لکینه، مه سه له که
مه سه له یه کی باتنه و ده بیې من برؤم و هر ده شرؤم و جاریکی تر نامبیننه وه،
تا پاش چهند سه ده یه ک، که له ګه ل (شای دالاهو) دا ده ګه پریمه وه. بویه

مانه وهی ئیوه لیږه مه تر سیداره و چیر سوودی نییه، هه روه ها هه رکه سیکم له گهل بئ دو چاری مه ترسی ده بئ و ئینجا له گهل نامه به رکه که و ته پړئ.

چوومه لای ته یمو رو و تم، مالمان له گاهواره یه، نه گهر مو له تم بدهی تا نه وی هاور پتیت ده که م، نه ویش وتی قهیناکاو که وتینه پړئ. له ریگا ورده ورده لیوی ده بزواندو شیعی ده خویند بئ نه وهی لیی تی بگه ین چی ده لی تا گه یشتینه نزیک (؟) که ده که و ته دوو میلی باشووری روژاوا ی گاهواره وه. نامه به رکه هی نه سه دوللا خان پیشکه وت و هاتنی ته یموری راگه یاند.

نه سه دوللا خانی فهرانپروا به خووی و سه یدو کار به ده سه ته کانه وه، که سواره و پیاده بوون و له دووری نزیکه ی میلیک له گاهواره وه هاتنه پیشوازی کردنی ته یمو ر. هه رکه له دووره وه چاویان به ته یمو ر که وت له ولاخه کان دابه زین و له دوو سئ جیگاداو به و په پړی ریزه وه ده هاتنه پیش و ده که و تنه سه ر پیی و ما چیان ده کردو پاشان هه لده ستانه وه ده ستیان ماچ ده کردو نه حوال پرسیان ئی ده کرد.

پاش ده ست و پی ماچ کردن ولاخیکیان بو شا ته یمو ر هیئا تا سواری بئ، به لام شا ته یمو ر قبولی نه کردو به پی که و ته پړئ. نه سه دوللا خان و کار به ده سه ته کانی ترو سه یده کانیش که به سواری بو پیشوازی کردن هاتبوون، بو ریژلینان له ته یمو ر سواری ولاخه کانی خویان نه بوون و به پی له ملاو نه ولاو به دوا ی ته یمو ر وه که و تنه ری، تا گه یشتنه نزیک گوندی گاهواره. له گوندی گاهواره ش خه لکیکی بئ شو مار کو بوونه وه و له ویش نیوسه عاتیک به ده ست و پی ماچ کردنه وه دوا که وتن.

پاش گه یشتن به گاهواره، ته یمو ریان برده ژووریکه وه که پیشتر له مالی خان ناماده کرابوو. له مالی نه سه دوللا خانیش خه لکانیکی ژور بو ده ست و

پيئ نه سه دوللا ماچ كردن سهر داني ته يموريان كردو هه نديكيان پاش
وهر گرتنى مؤلته داده نيشتن و هه نديكيان ده پويشتن.

كات، كاتي نيوه رو بوو، قورباني يه كانيش پيشتير ئاماده كرابوون و
ليئرابوون. بوئ نه جامداني دوعاو مه راسيمي مه جليسي جهم كه باوه،
هم مووان باز نه يه كيان پيكه يئابوو و گوشته نه زركراوه كيان خستبووه ناو
چه ند ته شتيكي گه وره وه و ئيسكه كانيان له گوشته كه جيا كر دبووه وه
له چاليان دنا، ئه وانه ي پيشه وه هه ريه كه به زماني خوئ دوعاي
ده خويندو ئه واني تر ده يانگوت ئامين. پاشان گرتيك گوشت، كه به شي
خواردني يه كه س بوو، ده خرايه ناو نانكي تيري گه وره ده كرايه بابولوه
كه پيئ ده لئين (نواله) هه ريه كه ي بابوليه كي ده درايه. پاش نه جامداني نه و
مه راسيمه و خواردني ناني نيوه رو، ئاماده بووان كه وتنه گفتوگوو قسه و باس
تا دهمه و ئيواره. ئيواره ژماره يه كيان روپشتن، به لام سه يدو كاريه ده سته كان
له گه ل نه سه دوللا خاني فهرانپه روا تا ساعات ۳ يان چوار مانه وه. پاشان
ده ستيك نوينيان بو شا ته يمور هيئاو هه ركه س چوه وه مالي خوئ.

دواچار (اسد الله) ش هه ستاو چوه و ژوره كه ي خوئ، به لام مه ئموره
ده ستيك شانكراوه كه بو دلنيا بوون دوو كه سي له پياواني خوئ و دوو كه سي
له پياوه كاني (اسد الله) خان له پشت دهرگا كه وه داناو راي سپاردن تا
نه خه ون و چاو ديربي ته يمور بكن. پاش نه و راسپاردنه مه ئموره كه چوه وه
مالي خوئ. بو سبه يني بهر له خوركه وتن و پيش هه مووان مه ئموره كه
هاته وه له ژوروي بهرام به ري ژوره كه ي ته يمور كه جيگاي دانيشتن
كاريه ده ستاني حكومه ت بوو، دانيشت و ورده ورده ئه واني تريش هاتن، له و
كات هه نه سه دوللا خانيش هات و هه مووان چاوهر واني له خه وه ستاني شا

تهيموربوون. نزيكې دوو سهعاتى خاياند، كه چى شا تهيمور نه له خه وهستاو نه دهنكى هه بوو. هه مووان وتيان له وانه يه له بهر نه وهى به پى هاتووه و ماندووه، با سهعاتيكى تر چاوهرى بگهين. سهره نجام مه ئموره كه تنكى پى هه لچنراو هه ستا له سه رخو دهرگا كهى كرده وه و له درزى دهرگا كه وه ته ماشايه كى ژووره كهى كردو كتوپر به په شوكاوى گه پايه وه و وتى، نوينه كه وهك خوى ماوه و تهيمور له ژووره كه دا نى يه. ئاماده بووان هه موو سه سيريان ليها ت و خودى (اسدالله) ش هه ستاو چووه ژووره كه وه و هيچ ناسه واريكى تهيمورى تيدا به دى نه كردو به جاري پهريشان بو و له ناو خه لكدا وابل او بووه كه گوايه شا تهيمور رايكردووه. مه ئموره كه تاوانه كهى خسته نه ستوى دوو سواره كهى هاوريى خوى و دوو پياوه كهى (اسدالله) خان و به جيدي كه وته گه پان به داوى تهيموردا، تا بزائى بو كوئ رويشتووه. ته نانه ت مه ئموره كه تاوانى نه وهى خسته پال نه و چوار كه سه كه گوايه به رامبه ر به ئازاد كردنى به رتيليان وه رگرتووه و هه رچه نده نه ويچارانه سوينديان ده خوارد، سوودى نه بو و كوته كيان ده خواردو نه شكه نجه دهران و سهره نجام هه ر چواريان زيندانى كران. نه سه دوللا پهريشان و مات و مه لول بوو، نه يده زانى تهيمور چى ليها تووه و به ناچارى كه سيكى ره وانه ي نه شكه وته كهى تهيمور كرد، به و خه ياله ي له وانه يه گه پايته وه نه وى. به ريكه وت دوو سى روژ پيشتر نه سه دوللا خان بو چاك كردنى هه له و پشتگيريى له تهيمور نامه يه كى بو (عماد الدوله) نوسيبوو و داواى ليبوردينى تهيمورى ليكردبوو. به لام نامه به ره كه به په له و پروزه گه پايه وه و رايكه ياند كه خه ريكه دنيا خراپ ده بى. لييان پرسى چى بووه، وتى نه مېړ ده مه و به يان له مه يدانى توپخانه وه تيپه ريم و له دامينى توره (جيگاي پوليسى

نیستا، جیځای زیندانی حکومت) و له که ناری هوزه که یه کیکیان سهربری، به چاکی لیم روانی بینیم شا ته یموره و سهریان له له شی جیا کردو و ته وه، نامه به ره که له گهل گیرانه وهی روداو و که دا ده گریاو فرمیښک به چاویا دهاته خواره وه. نه سه دوللاخان و ناماده بوان نه گهرچی هیشتا باوه پریان به و پیشهاته نه ده کرد، له گهل نه وه شدا په ژاره و غم دایگرتببون، لای نیواره ی هه مان روژ (عماد الدوله) نامه به ریکی نارد که فهرمانیکی بو مه نموره که و فهرمانیکی تری بو نه سه دوللاخان تیدابوو. هه روه ها له نامه که دا نوو سراپوو که ته یمور به پیی خوی هاتو و ته کوشترارگو کاری ته واو بووه، نیو و ش موریده کانی دهر به ری بلاوه پی بکه و یه ک دو که سی ناسیاوی بو شار بینن.

له و سهر به ننده دا نه و که سه ی ره وانه ی نه شکوت کرابو و وه، گه پرایه وه رایگه یاند که نه ته یمور له وی بوو، نه هیچ یه کی له په یړه وه کانی.

مه نموری ناوبراو دیاری و به خشیشی خوی له (اسد الله) خان وهرگرت و گه پرایه وه بو شار. نه وه پوخته ی سهرگوزده شته ی شا ته یموری گوران بوو، به پیی گیرانه وهی مه لا مسته فا قه لخانی.

پیشبینیه کانی شا ته یمور به شیعر و تراون زورن و به شیوه ی به ند به ندو به ناو (رهوشی ته یموری) و تراون. هر رهوشیک تایبه ته به باب ته ټیک، له وانه نه م چنه د شیعره ی که به رهوشی تایبه ته به پیشهاته کانی سهرده می نیستایه (۱۳۰۵ی کوچی هه تاوی). بو نمونه له کوتایی نه م کورته میژووییه دا بر وانه و ته کانی ته یمور و پیشبینی یه کانی که تاچه ند، مو به مو

نیشانی پیکاهو به‌ناشکرا نیشانی داوه، وهک چوڼ وتراوه مشتتۍ نمونہ‌ی
خه‌واریکه‌و کهم نمونہ‌یه بو ژور.

دوله

تیمور عیان و حکم باطن و نت عیان	و امر باطن و وقت بیان
تیمور مواجه چه قول باطن	و اعجاز پاک امام ضامن
رضای در رضای یکتای بی‌همتا	بی‌مثل و رفیق کس سر ترانا
ای دوره تارن دوره قجرن	دوران قجر پر شور و شرن
شکاک کور زین، دار بی‌برن	حقیقت گمن باطل سمون
عدالت گمن ظالم و زورن	حق‌گویان زبون، حق‌بینان کورن
دوران قجر دین کم عیارن	دیانت خاموش راگه شان تارن
دور قجرن نسل تاتارن	حرف حق لاشان چو زهر مارن
وای ای دوره بی‌دوامنی	نوسن سرکش بی‌لجامنی
دوکس ملوزم و قجرمیون	نار ننگشان له دفتر منون
یکیشان قابض اروای ناصرن	و او یکی هنی احمد باطلن
قجر ترانن له ایران زمین	واته باطنن و امر یقین
لوای ناتمام جموری عیان	بگیر و شهرت نه ملک ایران
لودما احمد و تاو و جغت	و امر باطن مکفو له تخت
ایران لودما امن امان بو	جمه‌وری مطلق و جغت عیان بو
لودما و پا جنگ دین مېو	ای جنگ دینه له قزوین مېو
آو آمیا و ان کل میوا سرین	آوه‌سر مزی متکبر و هوین

اوسا مكفو خروش غوغو	اسبان تشنه آب، مردان تشنه كو
ناپوشا سوار نه پرده خفا	رومكى عيان و خلق برملا
من نه ركاش بگيلو موه	شور رستاخيز مخيز و موه
هونيان ويم يك يك و قصاص	مكيشروم و هوين و نيغ الماس
اي وائمه منه له آخر زمان	وكل خلقان پاك مبهوعيان
سروش غيبم و گوش به وانا	تيمور سرفاش كرد سرو پى دانا

(راپۇرتى خوالىخۇشبوو مىرزا باقر فانى، كۆمەلەى سەيد
عەبدولھوسىنى سولتانى دەستىنوسى كىتەبخانەى نووسەر)

لەكۆبەندى راپۇرتەكانى سەرەوھو بەگوپەرەكۆچىسەى نووسەرى (ناسخ
التواریخ) دەرەكەوئى كەدانىشتوانى ناوچەكە باوەرپان بەجەنابى تەیمور
هەبووھو ناوبزىوانەكەرى ئەسەدوللا خان كەنەدزى ئەنجامدانى ئەو
مەئمۇرىيەتە بوو كەپىئى سپىردرابوو، نەدەيوست تەیمور دەسگىرىكا، بەلكو
هەولى دا ئەو تۆمەتانەى درابوونە پال تەیمور نەھىلى و ئازادى بكا.
هەروھە (عماد الدولە) زەمىنەى دەسگىركردنى تەیمورى خۇش كردبوو،
خودى خۆى يەكەى سوارەى تايبەتى بۆ دەسگىركردن و ھىنانى تەیمور بۆ
قەلاى حكومت ولەگۇران پىكەھىنا، بىئەوھى دانىشتوان و تەنانت
حكومتىشى لى ئاگادارىكاتەوھو ئەو يەكە سوارە تايبەتە، داواكەى (عماد
الدولە)يان بەنھىنى ئەنجامدا. لەبەرامبەردا جەنابى تەیمور كەشەھىدبوونى
خۆى بەمەسەلەيەكى باتنى لەقەلەم دەدا. بەرەنگارى حكومتى نەكردو ملی
بۆ داواى باتن كەچ كردو بەو جۆرە راپەرىنى تەیمور لەسنورى ئەلەۋىيە
توندرەوھەكان ئەھلى حەق، لەسنورى گۇران كۆتايى ھات.

دریژدی بزاقی ته یموری:

به دهرکه وتنی چه زړه تی ته یموری دووم (فتهاح)، بلیسه ی راپه پښو بزاقی ته یمور له ناوچه کانی سه حنه، دینه وهر، کرماشان و... ددستی پیکردووه دریژدی پی در، چونکه به گوږه ی نه وهی ناغا سید نه مړولا شاه ئیبراهیمی نووسیویه تی، مه لا به هرام خان گه شویری لورستانی به پررسی زیندانی ته یمور، که پاسه وان و پاریزرو چاودیری رووداوه روا له تیه کان و جیهانه باتنیه کانی ناغا ته یمور بوو، وتویه تی که جگه له بینینی که شف و کهرامات و موعیزه ی زړو زه به ندی جه ناب ته یمور له شهوی سیه می شه هیدکردنیدا، ته نانه ت خودی ناغا ته یمور پیش شه هیدکردنی بهم به یته شیعرا نه ی خواره وه، مژده ی داوه ته مه لا به هرام خان که باوه پیکي پته وی به جه ناب ته یمور بووه پیی راگه یاندووه که پاش مانگ و نیویک دهرده که موه و خه لکی به ناشکرا ده بینن، نامرم و هراو هوریا به کی گوره به رپا ده کم. بنچینه ی نه و به ی تانه که مه لا به هرام خان نووسیویه تی و پاشان له سه حنه نیشانی خوالیخوشبوو سید فهره جوللا شای ئیبراهیمی داوه به مجوره ی خواره ویه:

پری زنجیرم دل ماران و تنگ	به کرده ویمن و هزاران رنگ
وعده مویه رو یک مانگ و نیمی	مکروم و پاشور عظیمی
ذات من نه ذات حیدر دورنن	شکاگان ماچان به تیمور نین
یاران بزنان به کراماته	مرده زنده بی هیهات هیهاته

وهك گپدر اوده ته وه، ته یموری دووم (فتهاح) به و خه سلنه تانه ی پیشتر ناغا ته یمور باسی کردووه، له ناوچه ی بالاوه ندو له روژگاری حکومتی لوتف علی خان بالاوه ندی هاوچه رخی (عماد الدوله) دا دهرده که وی.

د هرکه وټني ته يموري دوهم دهگاته گوږي نه وانه ي باوهر يان به دووباره د هرکه وټني ناغا ته يمور هه بوو، بويه به په له زياره تي دهکن. هه روه ها باوک و دايک و براي ناغا ته يمور درک به ته يموري دوهم دهکن، به تايبه تي دانيش تواني سه حنه که نه و د هرکه وټنه به دريژه پيداني روحي و جسمي حه زره تي ته يمور له قه له م دهن و پيشوازي ليده کن و چه ندين مور يدي به رجه سته ي نه و ناوچه يه ي ده خنه خرمه ت، له وانه ناغا سه يد فهره جوللا شاي ئيبراهيمي و شيخ نه زهر علي جه نابکه کاریگه ريه يکي گه وره يان، له بلا و کړدنه وه دريژه پيداني بزاغي ته يموري، له ناوچه کاني سه حنه و دينه وه و کرماشان و تاراندا هه بوو.

پاش دهنگدانه وه ي بزاغ و د هرکه وټني ته يموري دوهم، له کاتيکدا که شتيک دهگه پايه وه بواو وند، له گهل دهر ویش نه سروللا وندی هاور يي تايبه تيدا، له لايه نه مه ئموراني حکوم يي لورستانه وه ده سگير ده کړي و ماوه ي ۱۸ مانگ له زيندان به سهر دها. له لايه که وه هيچ تاوان يک به سه ريدي ناسه پي و وله لايه کي تره وه دوپا تکر دنه وه کوچي ازيبه کاني شهرع، ناغا ته يمور له (به رزه خ) زينداني ده کړي، چونکه مه ئموراني حکومت له وه دهر سن ئازاد کړدني به ناشکرا بيته مايه ي ناپه زايي به ره لستکاراني حکومت، بويه به نه يني پيشنيازي را کړدن له زيندان ده خنه به رده مي. ناغا ته يمور يش پيشنيازه که به و مهرجه قبول دهکا که سه رجه م زينداني به بئ گونا هه کانيشي له گه لدايي، نه و انيش نه و مهرجه قبول دهکن و زيندانيه کان پيکه وه له زيندان راده کن. ناغا ته يمور ماوه يک له دهر ووبه ري سه حنه و نه سهد ئاباد و هه مه دان و نه سفه هان و چه ند شار يکي تر به سهر دها و له يه کي له و سهر دانانده له زره ندي ساوه، دووباره له لايه نه مه ئموراني

حکومه ته وه د ه سگړ د ه کړئ و ره وانه ی تاران د ه کړئ و له (انبار شاهى) ی مهیدانى نیستای ئه ک زیندانى د ه کړئ. له نا ه زینداند ا ژماره یه کى به رچا و له مه ئمورانى زیندان و زیندانیه کان په یوه ندی پیوه د ه کهن.

هه روه ها پاش لیکنده وه ی خه ونیک بؤ ناسره دین شا (۱۲۶۴. ۱۳۱۳ ی کوچى) که داواى خه ون لیکنده وه ی کردو وه جنابى ته یمورى دو وه د ه بریته د ه برارى شاو، پاش چه ند روونکر دنه وه یه ک ماهیه تی خه ونه که بؤ شا لیکنده داته وه. شا له وه لامدا ده لئ: ... (هه مان ئه و که سه ی که له رۇڅاواى ولات ئاڅاوه ت دروست کردو وه ئیدیعای پاشایه تی د ه که ی) ته یموریش له وه لامى شادا ده لئ: ئیمه پاشای باتنن و پاشایه تی روا له تمان به تئو که سانى وه کو تئ... هه رچونئ بئ له پاداشتی لیکنده وه ی خه ونه که، شا ریڅى ئی ده نئ و موچه یه کى سالانه ی به دلى خوى بؤ د ه بریته وه هه موو پیداویستییه کى سه فه رو نیشته جئ بوونى له شارى هه مه دان بؤ دابین د ه کات. له هه مه دان به هو ی بیرو باوه پرى په پره وان و نواندنسى کارى نا ئاساییه وه، سه رنجى بنه ماله کوچى هه رگيوزلوى هه مه دان، که بنه ماله یه کى سه ر به روحانى یه که وه ره کان و ئه هلى مه شره ب و زهوق بوون راده کیشى و ئه میر ئه فخره مکوچى هه رگيوزلو، فاتمه خانمى کچى خوى ئى ماره د ه کاو به ئه نجامى ئه و په یوه ندیه دا کوړيکیان به ناوى حه سه ن شا (قطب الدوله) د ه بن.

(فرید الملک قه ره گویزلو له یاد داشته کانیدا چه ندین جار ناو کوچى طب الدوله ی بردو وه)

پاش ماوه یك ئاغا ته یمورى دو وه له هه مه دان کوچى دواىى کرد، پرو پاگه ند ه و اهه بوو له ناو خه لکدا که گوايه ته یمور ژه هر خوارد کراوه. به گویره ی وه سیتنامه ی خوى، له که رماوى بن بازاردا ده یشون و تهرمه که ی

له پال نارامگه ي بابا تاهيري هه مه دانيدا به خاك ده سپيږدرئ. دهرويش نه سرولا هاورئ نزيك و تايبه تي تهيمور، كه گه نجينه ي سه رگوزشته باتينييه كاني چه زره تي تهيموري دوهم بوو، له سه رده مي ناغا تهيموري دوهمدا له شاروچكه ي تويسر كاندا ده ژياو پاش مردني ناغا تهيموري دوهم گه پايه وه تويسر كان و زياتر له ۷۰ سال ته مه ني كړدو تا له ژياندا بوو په يوه ندي خوي له گهل نه وه روحانييه كاني تهيموري دوهمدا نه پچراند تاسه رنجام هه له شاري تويسر كاندا مرد (شرح زندگاني واحوالات جناب تيمور بان ياراني و ناغا تيمور ثاني ملقب به فتاح، سيد امر الله شاي ابراهيمي، صحنه ، ديماء ۱۳۶۴)

بزاغي تهيموري له سه رده ستي نه وه كاني دريژهي پي نه درا، چونكه حه سه ن شا (قطب الدوله) ي كوپي، خويندني ته واو كړد بوو و هه لي زانست بوو، بويه له ده رباري نه حمه د شاكوچي اجاردا، ژياننيكي خوشي به سه رده بردو كاري ده كړدو زياتر كه سيكي دنيايي بوو. تاغه نه وه ي (قطب الدوله) ش كچيك بوو كه شووي به سه يد عه لي نه سفه ر توركستاني كړد، كه يه كي بوو له گه وړه پياواني نه هلي حق و گوايه كچه كه ش كه سي له دوا به جي نه ما.

به لام سه يد فهره جوللا شاه ئيبراهيمي له هه مه دان و كرماشان و سه حنه و دينه و هرو نازه ربايجان و شيخ نزهه ر عه لي جه ناب كه به فهرماني تهيموري دوهم (فه تاح) كاروباره كاني تاراني نه نجام دده، له تاران به هاوكاري موریده راسته قينه كاني تري نه وه چه زره ته، وه كه نه وه ي باتني و روحاني و راسته قينه ي ناغا تهيمور، نه يانه يشت چرای بزاغي تهيموري كوير ببیته وه و به وروناكي هيشتيانه وه.

وینهی سدید رۆسته م حهیدری

راپەرىنى ئاغا سەيد رۆستەم ھەيدەرى گۆران (۱۳۰۰ كۆچى)

لەسەردەمى فەرمانپەرۋايى مەسعود مىرزا (ظل السلطان) ى كۆپى ناسرەدىن شادا، زۆلم و زۆرى فەرمانپەرۋاكانى سەر بە (ظل السلطان) سنوورى خۆى تىپەپاندو ۋاى كرد لەسەرتاسەرى رۇژاۋا ناۋەندى ئىيراندا، يەككىتى يەك لەسەر بىنەماى مەزەبەى گۆران، لەنيوان خىلە ھاوسنورەكاندا، بەسەرۋكايەتى ئاغا سەيد رۆستەم رىبەرى مەزەبى گۆران دروست بى. بۇ ئەو مەبەستە لەمالى سەيد رۆستەم لەتوت شامى، تايغەكانى گۆرانى قەلغە زنجىرى، كرندى، كەلھور، لەسەر بىنەماى بىرۋاۋەپو ەشايەرى خۇيان ھاۋپەيمانىتى يەكيان پىكھىناۋ سويندىان خوارد، تا دژى حكومەتى (ظل السلطان) راپەن، چونكە مەسعود مىرزاى (ظل السلطان) لەرىگاي سەپاندنى باج و خەراجى قورس و تاقەت پروكىن و بىگارى يەۋە، حكومەتلىكى لەناۋ حكومەتدا دروست كىردبوو، بەجۆرى جگە لەپارەۋپول ھىچى لەدەست و پىۋەندەكانى خۆى نەدەۋىست و ئەۋانىش ئازادانە ھەموو دەست دىژىيەكيان دەكرد.

حسین خان (سەردارى گەۋرە) ى سەرۋكى ئىلى گۆران لەبەر رەۋشتى موحافىزكارانەى خۆى، ئامادە نەبوو بەشدارىي ئەو ھاۋپەيمانىتىيەى سەرۋە بكا، فەرمانورز سولتان كرا بەفەرماندەى سەربازى راپەرىنى ئاغا سەيد رۆستەم ھەيدەرى گۆران و ئالای راپەرىنى گرتە دەست. لەو سەرۋەندەدا جموجۆلى بازىگانىتى، كەلەژىر سايەى ئىنگلىزو عوسمانىيەكاندا بوو، رەنجى ھاۋلاتىيانى بەتالان دەبرد، كەۋتە مەترسىيەۋە.

هاوولاتیانی ژیر رکیفی هاوپه یمانیتی یه که، دننیا ییان په یدا کردو روژ له دواي روژ ژماره ی لایه نگرانی راپه پړن له دژي حکومتی ستم زیادی ده کرد. تا کار گه یشته نه وهی که (ظل السلطان) و ناسره دین شا له و رووه وه که وتنه دانوستان و راوړت کردن. شا له وه لامی کورپه کیداو بو دوزینه وهی چاره سهری راپه پړنی گوړان نووسی (.. چاککردنی زه هاو و قهره بوو کردنه وهی ویرانکاری یه کان، پیو یستی یان به فهرمانی تایبه ته، زه هاو ده بی به باشی ئاوه دان بکړتیه وه. خو ت هه مو ئا مرازکی کارت له به رده ستدایه و هه رچی یه که له باره ی بیر کردنه وهی باش و ئاوه دانی و ریڅکستنه وه بخه یته پروو، مایه ی په سهندی ئیمه یه. بو ریڅکستنی کاروباری گوړان و هه ندی سهرنجی ناو خو یی، لیڅکولینه وهی دروستی خو ت به لگه یه و نه وهی به چاک و دروستی ده زانی نه نجامی بده. بو ئه مجوره کیښانه پیو یست نا کا له لایه ن ئیمه وه حوکم و فهرمان بدری) (۲) رهجه ب، یونت نیل ۲۹۹ کؤچی (اسناد برگزیده دوران قاجاریه، ص ۷۴).

پاشان (ظل السلطان)، حاجی سهد سهایح مه عرف، که لایه نگر و مه نمری نه پنی و ناشکرای خو ی بوو، بو هه لسه نگانندی کیښه که و لیڅکولینه وهی بارودوخ و ئاماده کردنی راپورتیک، رهوانه ی ناوچه که کردو کار دانه وهی (ظل السلطان) به گوړره ی راپورته که ی حاجی سهد مه عرف ریڅکرا. حاجی سهایح له بیر هره ی یه کانی خویدا، سهاره ت به و سه فهره (مه نمری یه ته) نووسیویه تی: بریتین له دوو تایفه (گوړانه کان) که هه ردو وکیان له کورده کانی روژاوا ی ئیران. یه کیکیان (گوړانی کردی) که عه لی مورادخان سه روکایه تی ده کاو نه ویتریان تایفه ی گوړانی قه لا (زنجیری) یه که سه روکه کان حسین خانو گوايه زنجیری داده په روهی نه وشیروان له شوینیکدا بووه که ئیستا مالی نه مانه، سهد روستم له و

ناوچه يه دا سهرؤكى مه زه بيبپه و به وتهى حاجى سهياح سهرؤكى ئه هلى
 حقه و سهرجه م دانپشتوانى ئه و ده ورو به ره مورپدو فپداى ئه و ن،
 خپوه تگه كهى سهپد رؤسته م له توت شامپه، ئاو و هه واپه كى خوښى
 هه بوو، بهر له سپپده له بابا يادگار هه به سوارى له وچپا يانهى ئاو هه و ايان
 سازگار به گه شت وگوزار كه و تمه رى و لای نپوه رؤ گه پشتمه توت شامپه،
 له گه ل گه پشتم په كسهر بر دميانه خپوه تگه كهى سهپد رؤسته م كه گه نجپكى
 قوز بوو، كلاؤپكى لبادى له سهر بوو، جل و بهرگى له لباد دروستكراوى
 له بهر بوو. ئپنجا مه رپكپان سهر برپى و كه و تپنه قسه و گفتوگؤ، و تم: لای
 حكومه ت به باشى باست ناكه ن ناسرولمولكم هپشتا نه بپنپوه، به لام
 ئه وانى تر (مه به ستى ظل السلطان) بوو به خراپه باست ئه كه ن، له وه لامدا
 سهپد رؤسته م وتى: من گونا هپكم نپه. چه ند كه سپك به ها و به شى
 ئه سپكپان كړپوه و بؤ سوار بوون دا وپانه به من و ئه و ئه سپه حكومه تى
 توقاندوه هه زاران ئه سپپان هه په، ناپپپن كه چى ئه و تاقه ئه سپه پى من
 ده بپنن. منپش له بهر ئه وهى خه لكى مپنپپان هپناوه و سوودى لى و ه رده گرن و
 كړپاره كان هم رازى نپن، ناتوانم ئه و ئه سپه پپشكه ش بكه م. ئه و ئه سپه
 به جورئ دهركه و توه و بؤ ئه وهى نه كه ونه شپرز هپپه وه، منپان به پاخى
 داناوه و داواى كوشتنم ده كه ن، تا ئه سپه كه به تالان بهرن. بؤ به دپه ختى،
 حكومه تپش ده سه لاتى ته و اوپ داوه ته ده ست و پپوه نده كانى خو پى و تا
 ئه وپه رپى به هپزى كردوون، به جورئ ئه و انپش ده سترپژئى ده كه نه سهر
 مال و گپان و ئا بر و پى هه موو كه سپك و هه ر سته مپك بپانه وئى ئه نجامى
 ده دن و ئه گهر كه سئى نه په وئى، ئه و سته م و زؤرانه قبول بكه، ئه و
 به بنه ماله كه په وه له ناوى ده بن. ئه و په گونا هپى من و كه سانى

وهكو(داستاني نه سپ زياتر ليكچواندنه و نه م بابته له ليكچوونكي ته واوي له گهل نه و بابته ي سهاره ت به مير خه سره و له سهره تاي به شي يه كه مي سهره نجامي (سهرده مي حوته وانه) دا هاتوه، هه يه و له بنه رته دا نه سپ له ري وره سمی عه له وېبپاڼه ګاندا (يارسان) وهك نيړاني يه كونه ګان، پيگه يه كي تايبه تي هه يه و نامارڅو هيماي دهر كه وتن و راپه پښه).

له و سهره بنده دا چند سواريك دهر كه وتن كه يه كيكيان فه رامورز سولتان بوو. فه رامورز كه سيكي زور تيگه يشتو و ژير بوو، بو مالي خوي له ته ختگا بانگيشت كرد. شهومان له مالي سديد روسته م برده سهره و نيو سعاتيكي مابوو بو دمه و به يان، به ره و ته ختگا كه وتينه پي. چونكه ماله كيان زور دور نه بوو، كه گه يشته نه وي، نه و په پي ريژيان لي نام. حسين خان يا وهر و سولتانه ګان سهره دانيان كردم و پيكه وه روژمان برده سهره نينجا و تم (د مه وي سبه ي يه كسهر ليړه وه به ره و كرماشان برؤم) وتيان : دووره. به لام تكام لييان كرد تا زو و بكه وينه پي. سواره ګاني عه لي مورادخان (احتشام الممالك) يان گه رانده وه و خويان چند سواريكيان خسته ته كم) (خاطرات حاج سياح، ص ۲۳۰، ۲۳۱)

پاش گه رانه وه ي حاجي سهاح، (ظل السلطان) به هه مو هيژيكي مرويي و چه و جبه خانه و به پشتيواني دارايي ناغا حه سهن (وكيل الدوله) و له ژير چاوډيري نوينه ري سهره بازي عوسماني دهستي كرد به سهر كو تګردني راپه رينه سياسي و مه زه بيه كه ي ناغا سديد روسته م حه يدري ګوران و خه لكي ګوران يارمه تي كه له وري دا به فه رمانده يي فه رامورز سولتان تفه نګچي، (ظل السلطان) به مجوره باسي روودا وه كه ده كا : (له ياداشته روژانه كه ي خومدا صاحب ديوانم له گهل (جلال الدوله) (كوري ظل السلطان) به كه لوپه لي ته واوه وه به ره و (شيران) فارس نارو و خويشم ته رخانكرد بو

رڼکڅستنی کاروباری کرماشان و(سنة) کوردستان، که هزار پله له لورستان خراپتر بوون، چونکه ئیله کانی کرماشان دهستیان دابووه جوړی سهره پوی. گومانی تیدانه بوو که بارودوخی ئه و ئیلانه ی کرماشان له لورستان خراپتر بوو. هوزه کانی گوران له لایه ن دوو سولتانه وه، فهرامورز سولتان و حسین عه لی سولتان ناویکه وه، دهستیان به نازاوه له و ناوچه یه دا کردبوو که باسکردنی مایه ی نه فرته (!) هوزه کانی کردندو که لهور هزار پله له چه له بی و گوران خراپتر بوون و بی سهره بوری بالی به سهر ناوچه که دا کیشابوو. یه که مجار به ته له گراف فرمانم دابه حاجی حه سن (وکیل الدولة) تا هر کاتئ (ناصر الملك) پیویستی پی بوو یه کسهر کوروریکی بداتی و بو (ناصر الملك) هم ته له گرافیم کردو پیم راگه یاند که تو له هه موو جیگایه ک و هه موو کات وه زیری پله یه ک بووی و له که موکوپری کاروباره کان باشترا ناگاداری و ده زانی که مه به ست شای ئیمه چی یه و چی ده بیته مایه ی ناویانگی ناگاهت، به و ته ی میرزا مه لکه م خان، هاوړی هردو کمان و چاره ی هه موو گرفته کان پاره یه. بویه بی نه وه ی خوت پیشنیان بکه ی و داوا بکه ی، ۵۰۰ هزار تومان به هو ی وکیل الدولة ئینگلیزه وه بو حواله کردووی، سی تپی هه مه دان، که له تپیه کانی عاشقلون له ژیر فرمانده یی خوتدا ده بن و حسام الملك ناماده ی کردوون و چوار تیپیشم له عیراقه وه ناردووه، که سه رجه م ده کاته (۷) تیپ. خویشم به (۱۲) هزار عه سکه ره وه له بروجهر د بو به هیزکردنی له شکره که ی تو ناماده ده بم، چونکه ده مه وی ریشه ی نازاوه له بن دهر که ی. هه روه ها والی ئه بو قه دارم به خو ی و ۲ هزار سوارو پیاده وه، ره وانیه ی پشتکوه کردووه، جگه له له شکره که ی خوت له کرماشان و له سهر بازگه که ی من نزیکه ۲۰ هزار کس بو شه پ ناماده ن و نه مانه ته نها

قسه نښه. خوټ باش د هزاني كه كړده وده شي هه يه. د درباري پاره وپول
چې نډت بوي له (وېكيل الدوله) ۱ ټينګليز وېري بګرو د مېنځنيټه وه عه قټل و
نمكه له لالې و دلسوزي كه تيايدايه، (ناصر الملك) بهر د وام له بهر خويي وه
دهيوت، كاتې ټو ته له ګرافه يان له ته فې ګرافه وه بوي هينام خويندې وه،
به لام تا دوو سې هه فته وه لام نه دايه وه به ته له ګرافه ټاسا كاني ټيران
له قه له م دا. پاش تپيه پېووني سې هه فته، سه رنجم دا قورخانه* بوي ټوپ و
تفه نګي نه مسايي و چوار هه زار تفه نګ و شهش عه راده ټوپ و حصام
الملك، عه ټي نه قې خان كه زازي به خوي (٤) تپي عيراق و والي به ٢ هه زار
سوارو پياده وه، ګه يشتن وه كه سيكي قې ليها توو، كاتې مانګي تازه
بېني، به ته واوي شيت بووم. ناردمه لاي (وېكيل الدوله) تا بزائم له باره ټو
حه والهي ټه سفه هان و (ظل السلطان) وه چې ده ټي؟ وتي: له هر جيګايه كه
بته وي ٥٠٠ هه زار تومان ټاماده يه. ټينجا به ټا ګاهاتمه وه زانيم (ظل
السلطان) له و جوړانه نيي، به ټكو وه ټا ګا محمدهد خاني باپيره و نايب
السلطنة ټو وي ده ټي، ده يكا. ناوي ده وي، كاري ده وي، ټا پړوي ده وي.
داواي (حصام الملك) م كړدو وتم: كوپم كاروبار بهم شيوه يه يه. ټو پاره ټم
كه لوپه لانه له پشتكو و عيراق و ټه سفه هان وه بو مان ره وانه كراوه. ټيستاش
بهم ريشتي سپي يه وه ټو نيعمه ته ي پيمان دراوه ټو متمانهي
به ټيمه يان هه يه، جوان نيي خزمه تيان نه كه ين و قورباني له ريګاي ټه واند
نه ده ين. بوي هه ټيستاش وه په يام بهر بړ و تپيه كاني عاشقو بېنه بوي
ټيره. له بهر خويي وه دوپاتي ده كړده وه به منيشي ده وتو سويڼدي
ده خوارد تا باوه پم كړد، كاتې من و (حصام الملك) له ته له ګرافه كه دا

* قورخانه: جبه خانه (وړګيږ)

خویندمانه وه که له ئیوه به هیچ شیوه یه که داوای حساب ناکه م، ته نها له و
کوروره داوای ریڅخستن و ناوی باش، به ره و پیښه وه چوونی کاروبار م
دهوئ، ئیمه ی پیره میږد هه ردوو کمان به هوئ نه و متمانه و غیره ته ی له ئیوه وه
به دیما ن کرد، نزیکه ی دوو سه عات کوډ کوډ گریاین، جا نازانم گریه ی
شادی بوو یان گریه ی روژانی رابوردو، به یه کمان دهوت ده بئ خه ریکه ی
کارکردن بین. به و شیوه به کورتی وه لآم دایه وه، وه لآمی (ناصر الملك) بو م
به مجوره بوو که بوونی موباره کی به له شکره وه ته شریف به یینه بروجهر د،
کاریکی باشه، چونکه ناوه ندی هه رسئ ویلا یه تی عه ره بستان و لوپستان و
کرماشانه و هه ر نه و ناوه موباره که، ریڅخستنی ته واو به گویره ی سه لیکه ی و
موباره کی به ده ست ده هیئت ته وه له رووی هه رزانی و زورو زه باندی دانه ویله ..
به هوئ گه یشتنی تیپه کانی عیراق و والو نه و که له وپه ل و جبه خانه و توپ و
تفنگه بارکراوانه وه، له گه ل گه یشتنی تیپه کانی عاشق لودا، ئومید ده که م
پیویست به زه حمه تی بوونی موباره و جموجوئلی له شکره ی موباره کی
کرماشان نه کاو پیر غولام خزمه ته کانی به گویره ی مه یلی موباره و نه نجام
بدا. به لآم پیر غولام هه موو کاتئ رایگه یاندوه که که ژاوه ی موباره کی
ته شریف هه ر ده هیئن و سه رگه رمی ناوه دانکردنه وه ی بینایه کان و قه سری
شیرین و زه هاب ده ب، که به پیویستی ده زانم، نه و مه سه له یه خالیکی گرنگه و
له سایه ی نه و متمانه یه ی به به نده هه تانه، ئومید ده وارم یه که عانه ش به فیر و
نهر و (له و سه روبه نده دا خوا ره م بکا، نه و پیاوه به ریزه چ خوئ و چ حسین
خان (حسام الملك) - ی ئاموژای، به حه ق له وه ی گومان ده که م و ده نووسم،
باشتر خزمه تیان کرد، بئ نیازی و بئ ته ماحی خو یان نواندو ناوچاکی یان بو
دین و حکومت به ده سته ینا. خوا نه کی باوبا پیرانی من بو باوبا پیرانی نه و

نمېکې باوکم بؤ ئه و چه لال بکا) - به لام چ سه فه رېکم بينی و چ زه حمه تېکم کيښا، له و سه فه رده دا خوايه کافر نه ييښئ و موسلمان نه ييښتئ. له ماوه ی نه و ۴ مانګه دا، روژيکيان که له به يانی يه وه تاکو ئيوارو له ئيوارو ه تاکو دهمو به يان باس له خویندن و نووسين و ناردنی فلانه نوکرو ګه پانه وه ی فيسان نوکرو بؤ کرماشان و جهنګه کانی کرماشان و نووسراوه کانی کرماشان و گفتوګوی کرماشان له ګه ل تاران، يان له ګه ل خودی کرماشان به ولوه شتيکی تر نه بوو. خودی خو م له وانه يه ۳۰ جار چوييتمه ته له ګرافخانه که و له ګه ل کار به ده ستانی حکومت و بوونی موباره کی وه ی نيغمه تم و (ناصر الملک) و (حسام الملک) و والی ئه بو قه داره دا قسمه کردې. ۱۰۰ جار پريارمدا خو م پرؤم، يه ک دوو جار حاجی حه سەن (وکيل الدوله) ی ئينګليز له کرماشانه وه بؤ بروجهر دو له بروجهر دوه بؤ کرماشان روښت ميرزا حه سەن عه لي خان که ګه نجیکی ره وشت به رزه هر له هاتو و چو دا بوو. سه ره نجام به خواستی خوا سه رجه م مه رانه کانم هاتنه ديی و رها قولي خان و داودخانی که له ورو، فه رامورز سولتان و حسين عه لي سولتان سه ر به هؤزی ګوران و عه زيز خانی باجه لان له هؤزی باجه لان به خوئی و سئ که س له که سوکاري و عه لي مورادخانی کرندي ده سګيرګران. سه يد روښتم که وه ک خواي کورده کانه، نه وه ی سه يد به رکه يه و سه رجه م هؤزه کورده کانی کرماشان (علي اللهی) ن و خودی سه يد به رکه و نه وه کانی به رواله تی عه لي داده نئ و ده لئین عه لي له و که سانه دا حلولى کردوه، وه ک بابيه کان و ده رييه کان. ته نها باوه رپشيان وايه که هر که سئ ئيمان به سه يد به رکه و نه وه کانی به ئيئ، ئه و له سه ره ووی هه موو

په رستنیکه یه وه یه و هیچ بنده گی و په رستنیکه تری پیویست نی یه و نه م
شیعریان به رده و ام دوه ته وه:

بارها گفته ام به خلوت دل   علی الله وغیره باطل
در مذهب عارفان آگاه   الله علی و علی است الله

از سر درون جمله آگاه علی است   گردش ده این بلند خرگاه علی است
جز وی نبود یلد ولم یولد   تفسیر کلام قل هو الله علی است
نهمه ویردی شهوانه روژیانه، نیازی خودان به بنه مالیه سید به ره که و
نهم ویردی شهو روژیانه، نیتر که س پیویستی به هیچ په رستن و قاعه تی
ناکا.

از چلیم و چرس و چنگال و چلو   چون بحق واصل شدی آسوده شود
ناغا سید روستم حیدری بو بویه نیکه رانی گهری نیمه، تا
سهره نجام (حسام الملك) که و ته شه پر کردن له دژی و به زهبری توپ له مال و
خانه قای خوئی دهری په راندو به روه ناوچه عه رب نشینه کانی
عیراق راوی نا.

جه هانمیرو فحق قادرو که ریم به هلول و سه لیم نه حو دل که له سهرانی
همه وه ند بوون، له گه ل ۶۰۰ سواری حسین قوی خان به هوئی والی نه بو
قه داره، دلتیای کرد بوونه وه له گه ل خویدا هینا بوونی بولای من
له بروجهر د و هر همه موویان به زنجیر به سترابوونه وه. پاشان جگه
له جه هانمیرو لایه نگره کانی، رها قوی خانی که له ور نازاد کرا، به لام فرمانی
پی دردا له نه سفه هاندا بمینیتته وه. علی مراد خانی کندی بووه پیای
حکومت و کرا به سه روکی تیپی کردند. داود خان پاش نه وه ی پله ی نیلیکی
که ری نیلی که له وری پی سپی دردا، نازاد کرا و گه راپه وه ناو نیله که ی.

به لام فه رامورز سولتان له بهرئوه دى سهره پوښى زورى كړدبوو (۱۱۹!!) گولله باران كړا (له فهره نكي شازاده دى قاجاردا، ملكه چ نه كړدن بؤ سسته م و زوردارى، واته سهره پوښى) حسين عه لى سولتان به زنجير كړاوى ره وان هى ئه سفه هان كړا. جه هانمىرو سوليم ئه حوول سپيږد ران به ميرزا ره زاخان تا بېړينه ئه سفه هان و له ويوه، له گه ل من بېړينه تاران تا له بهر دم هومايونى ئازاد بكيږن. له بهرئوه دى به لئيم دابو سوياس بؤ خوا به لئنه كه دى خوم جيبه جي كړد، خه رجي شه و روژى جه هانمىرو لايه نگرانى كه نزيكه دى (۳۰۰) كه س دهبوون دابين كړدو ئه وانى ترم ئازاد كړد تا بچنه وه لاي والى پشتكو. چوارسه د تومان خه رجم بؤ دابين كړدن، پاش ئه نجامدانى ئه و كارانه و مؤلث وه گرتن له باوكى تاجدارم، گه پامه وه ئه سفه هان.

فهرید به گى سهرتپي عوسمانى سهردانى سهر بازگه دى (حسام الملكى) له كرماشان كړد، به لام له بهرئوه دى من نه چووم بؤ كرماشان، له بهر چه ند هويك بانگي شتم بؤ سهر بازگه كه دى خوم نه كړدو سهره نجام فهرید به گ پاش چه ندئ مانوه له و سهر بازگانه گه پايه وه عيراقى عه ره بى (تاريخ مسعودى، ص ۲۹۶ - ۳۰۳)

ئو راپورته دى (ظل السلطان) گه وره يى و فراوانى بزاقه سياسى و مه زه به ييه كه دى سهد حه يد هرى گوران نيشان دده كه به دان پيدانسانى خوځى، بنچينه كه دى ناغا سهد روستم گوران بووه و سهر كړده و فه رمانده و ريبه رى خه بات و جه نكه كان، له دژى له شكري حكومت فه رامورز سولتان بوو و هر له و پيناوهدا سهرى خوځى به خت كړد. پاره و پولى زورو زه به ندى (وكيل السفاره) دى حكومه تى ئينگليز، له دژى شوړشو و بؤ ركوت كړدنى بزاقه كه به كار هيئرا، سوود له هيئزى مرويسى چه ندن تپيى جيا جياى ئه سفه هان، تاران، نازره بياجان و لورستان كه ژماره يان ده گه شته ۲۰ هزار

کهس وه رگیراو هزار باری جبه خانہی توپ و تفهنگی نه مساوی و چوار
هزار تفهنگ و شہش عہراده توپ به کار هیئرا، جگہ له چوار تیپی عیراقی
(ئہراکی) و والی به دوو هزار سوارو پیاده وه و هاتنی خودی (ظل السلطان)
بو بروجر د، کہ بو ماوهی چوار مانگی ته و او له سپید وه تا شیو، خہریکی
پہیوه ندی کردن و ریڅخستنی کاروباری ناوہ ندی جہنگ و پشتیوانی بو،
به راده یهک ژیان له و فرمانر وه وایه قہدغه کرا کہ ته نانت دوگمہ کانی
کراسه کہشی له لایه ن کہسانی تر وه دہہ ستر او ناچار کرا له نیوان
تہ لہ گراف خانہ و پوس ته کہیدا خہریکی هاتوچو بی. چاودیریکردنی
بارودوخہ کہ له لایه ن شو مہئمورہی عوسمانی یه وه وای کرد سئ کوچکہی
قاجار عوسمانی. ئینگلیز پیکہ وه بکہ ونہ سہرکو تکردنی بزاقیٹک
کہ پہرہ وه کانی هاوولاتیانی شیعہ و ئالحہقی کہ لہورو سوننہی باجہ لان و
ئال حہقی گوران و مہنشیی و کردنی بوون و سہیدیٹک ریہری دہ کردن
کہ جہزبہ یه کی ئه و توئی له قسہ و کرد وه کانیدا هہ بو، به جوړئ
پہرہ و کارہ کانی جگہ له فرمانی شو (ئاغا سہید رؤستم حہیدہری گوران)
گویان له قسہی ہیچ حوکمرانیکی تر نہ دہگرت. کہ واتہ به ہیژبوونی ئاغا
سہید به مانای تہنگ پی هہ لچنینی تاران، لہ ندہن و ئہستانبول بو، بویہ
پیکہ وه و به هوئی پیلانیکسی پر خہرج و سہر سامہ وه، بزاقہ کہ له باربرا.
شمشیرو چہ کی ئاگرین، به رامبہر به چہ کی پیشکہ و تووی شو رؤژہی وک
توپ، سہربازی موچہ خوړی تیپہ کان و فرماندہی کہ شوفش کہرو خاوه ن
نازنای زل زل، به رامبہر به ژمارہ یهک گیان له سہر دہست کہ خوراکیان
بریتی بوو له بہرووی روت و ہیچ موچہ یه کیان جگہ له نہ فسی حہققانی
نہ بو، رووبہ پرووی یهک بوو بوونہ وه.

لېكۆلىنەۋەي لايەنە جىاجىياكانى ئەۋ راپەرېنە سىياسى و مەزھەبىيەۋ ئاسەۋارە كۆمەلەيەتەيەكانى، كەپەيۋەندىيەكى پتەۋى لەگەل مېژۋوى ئەۋ ھۆزانەدا (كەلھور، باجەلان و گۆران بەگشتى) و ئىلى گۆران بەتايبەتيدا ھەبۋ، رەھەندە فراۋان و قوۋلە مېژۋوىي و مەزھەبىيەكەي راپەرېنەكەي دەردەكەۋى. جەزبەۋ كارىگەرىي كۆمەلەيەتەي راپەرېنەكەۋ عەيشق و ئىرادەۋ ئازايەتەي فەرامورز سولتەن، بەرادەيەك بۋ، كەكاتى دەسگىركا، مانگرتىۋان و گەنجە دەنگە خۆشەكانى شارى كرماشان، لەكوچەۋ كۆلەنەكانداۋ بەئاۋازى دېرىنەي خۆمالى (لاۋە لاۋە) و بەۋ شىۋەي (قەتار)، كەلەدۋا رۆزگارەكانى زەندى و بەۋى ئازايەتەي و مەرگى لوتفەلى خانى زەند لەلايەن دايكىەۋە (مادەرشاھى) كەۋتبۋە سەر زمان، موناجاتيان دەكردو بۆ رزگارى فەرامورز سولتەنى سەر سېەردەۋ فەرماندەي گيان لەسەر دەستى ئاغا سەيد رۆستەم حەيدەرى گۆران دەپارپانەۋە. ئەمەي خوارەۋە يەككىكە لەبەيە يادگارەكانى ئەۋ رۆزگارە:

يا امام رضا شاگە خراسان   برس و فرىاي فرامرز سلطان

ئەي ئىمام رەزا شاى خۇراسان   بگەرە فرىاي فەرامەرز سولتەن

دواتر ئەۋ ئاۋازە بەسرودى فەرامورز سولتەن ئاۋبانگى دەركردو، تا ئەم دوايىش لەلايەن گەنجە دەنگخۆشەكانى كرماشانەۋە، لەمەيدان و بازارەكانى شاردەۋ دوترايەۋەۋ جەنگاۋەرەۋان و تەنگىچىيەكانى (جافى گۆران) لەپرسەي فەرامورزدا (بەگۆرانى) و لەسەر ئاۋازى كۆنى خەزانى، چەند بەيتىكىان لەكوچى نەمرانەي فەرامورز سولتەن ھۆنىۋەۋەۋ پىيان دەۋت

دیلانه (Dilane)، واته دیلیتی (دیل له کوردی سۆرانیدا مانای زیندانی ده گیه نه).

گریانه نالۆزه کانی (ناصر الملک) و (حسام الملک) و باوه پښه کردنیان، به لگه ی ره شبینیان بوو له تیکشانندی راپه پښه که، به لام مانه وهی (ظل السلطان) له ناوچه که، تا دوا ساته کانی ئوپراسیونه کان و سهرکو تکرندی یه کجاره کی راپه پښه سیاسی و مه زه بی یه که ی ناغا سهد رؤسته م حیدره ی گوړان، نهو ره شبینی یه ی گوړی بؤ باوه پو پیکه نین و سه فهری (ظل السلطان) له لای روژاواوه. خالیکی گرنکی تر، بریتی یه له وهی که بؤچی له بری کرماشان، (ظل السلطان) له بروجهر د جیگیر بوو. و نهو ۵۰۰ هزار تمه نه ی له کوپوه داین کرا؟ نهو ماوه یه ی راپه پښی عه له وېبپاڼه کان (ثال حق) که (ظل السلطان) به درو ه لېه ستر او ه کانی خو ی و ناراسته کردنی که سانی تر، به بابیی وه لیکی چواند بوو (۱۴) و ده یویست به بزا فیک خورافی و در به ناین و رای گشتی کو مه ل نیشانی بدا، بزا فیک به بیرو باوه پ بوو که له لایه ن یه که یه که ی ئیله کانه وه گیان له پینا ویدا به خت ده کراو بزا فیک تیکه ل له شیعو سوننه و ثال حقه بوو (بزا فکه له سهر بنه مای خواناسین و باوه پ به موقه ده سه مه زه بیه کانی خه لکی سنووره که داریز رابوو، به لام در ی چه و ساند نه وه داگیر که ران و بیگانه په رستی بوو، بویه روی راسته قینه ی بزا فکه له گه ل درو ه لېه ستر او ه کانی (ظل السلطان) یه کی نه ده گرته وه.

ته رمی فه لامورز سولتان وه ک قاره مانیکی میژووی و خوشه ویستی خه لک، له لایه ن لایه نگرانی بزا فکه وه، له ئیسفه هانه وه هی نرایه وه کرماشان و له ناوه ندی خانه قای (بوقعه ی) حه زره تی سولتان سهد نه حمده عه له وی

به رزنجی (بابا یادگار) ی شهید دی خه باتی سهرده می تهیموری راپه پښتانه
 عه له وېبپاڼې ګرځول شوي به خاک سپړدرا. له سهرده می مه شروتهدا،
 که سهرده می پیداچونه وهی کرده وکاني سهرانی قاجار بوو، راپه پښتانه
 سهرکوته وکاني گهل، دووباره ناشکرابوون و که وتنه وه سهر زمان،
 روژنامه ی (صور اسرافیل) له ژماره کاني ۷و۸ ی روژ ی ۲۱ ی جه مادی ناخري
 ۱۳۲۵ ی کوچیدا، به توندی سهرکوته کردنی بزافي ناغا سهد حهیده ری
 گورانی مه حکوم کردو نووسی که به یاخ ی له قهله مدانی بزافه که و
 سهرکوته کردنی نه خشه ی ټینگلیزه کان بوو. هره ها روژنامه که به باشی
 ناوی قاره مانه کاني بزافه که ی برد. (پروانه: روژنامه ی صور اسرافیل شماره ۸.۷ ص ۳)
 (محمد علی سلطانی، ایلات وطوایف کرمانشاه، ج ۱، ص ۲۹۲. ۲۹۷). له دریژهی ریگای نه و
 راپه رینه دا، له شهه ریوهری ۱۳۲۰ دا له ژیر کاریگه ریی سیاسه تی
 ټیستیعمار ی به ریتانیا و له سایه ی یه که سهر بازیه کاني ټینگلیزه دا، جینشینی
 ته کیه ی ناغا سهد روسته م حهیده ری گوران، ناغا سهد (شمس الدین)،
 که پیښینه یه کی هه بوو له دژایه تی کردنی ټیستیعمارو به شداری چه ندین
 راپه پښتانه په یامی باتنی کردبوو، به فرمانی ټینگلیزه کان بو تاران
 دوور خرایه وه و ماو هیه کی زور که وته ژیر چاودیږی و زیندان و نازاره وه.

وننه‌ی آقا سید محمد کلاو دهشتی

راپه پښتې سهيد محه مه د كلار ده شتي (موشه عشيعی، ناته ش بهگي) له سالی ۱۳۰۹ كؤچيدا

خولي ناسري (۱۲۶۴. ۱۳۱۳ كؤچي) به يه كي له ناسكترين ماوه ميژوويي و
سهرنج راكيشه كان له پړوي فره يي بزاځه ئازادي به خشه سياسي و
مه زه بيه كانه وه داده نري، به تايبه تي بزاځه عه له وېبپاڼې راپه پښتې عه له وېبپاڼې
توندره وه كان له ماوه يه دا، به دواي نه و بڼه نكي و خاموشي يه دا هات
كه سهرده مي ناجيگرو زو و به سهرچوي نه فشاري (۱۱۴۸. ۱۱۶۳ كؤچي) و
زه ندي (۱۱۶۳. ۱۱۹۳) پښتايي پري، له گه ل هاتن و گهرمبونې بازارې
سهراني سوفيگه ريدا له دوا دواي سهرده مي زه ندي و سهرده مي سولتان
ئاغا محه د خاڼ و فته حعلي شادا، كه روو به رووي به ره لستي توندي زانا و
موجته هيده كان بوون و به هوئي نه و ناره زايي و به ره لستكار پيانه ي خه لكه وه
كه به پالپشتي زانا و روحاني يه كان نه نجام دران، زوري ي سهركرده
سوفي يه كان گياني خويان له ده ستدا، به لام خالي گرنكو جي بيه خ نه ميه
كه راپه پښتې يه كه له دواي يه كه كانې عه له وېبپاڼې توندره وه كان، به دريژايي هزار
سالي ته موني خوي، نه كه ته نيا له لايه ن زانا و موجته هيده هاوچه رخه كانې
خويانه وه، دژايه تي نه كران، به لكو له لايه ن نه و گه وړه پياوانه وه به چاوي
ناشتي خوازانه وه ته ماشا كراون، له راستيدا وه كه له بركه ميژوويي به
جيا جيا كاندا راست كراوه ته وه و ده ستي كړدنې سه فوي نمونه يه كي
به رجه سته و ناشكراي نه و راستي يه بوو، راپه پښتې عه له وېبپاڼې توندره وه كان
به بازووي سيستم يكي شيعه ي ميانرې و له قه لهم ددرې، كه خوي به ملكه چي
زه مينه خوشكردن بو نه نجامداني فرمانه كانې جيگراني ئيمام مه هدي

د هزانو و له و سونګه يه وه، له هېچ پر ګه يه کدا دو چاري لږ پېچانه وه و
هه لکوتانه سهر نه ده بوونه وه.

هه لومره جی کومه لایه تی سهر دمی ناسری (۱۲۶۴. ۱۳۱۳ کؤچی)
به تايبه تی پاش مردنی نه میر که بیر، که هاوکات بوو له ګه ل راپه پښ و
شه هید بوونی ته یموردا، به یه کي له قهیرانا ویتړین پر ګه میژووییه کان، له پرووی
ګه نده لپی کومه لایه تی، سته مکړدن له هاوولا تییان و توپژي زه حمه تکیش، بی
سهر بهری کاروباری ئیداری و ولات و له شکردا، رواج په یدا کردنی شیوه ی
رهو شته ناپه سه نده کانی سهر دمی مه غول و فراوان تر بوونی حهره مسه راکان و
دیاردی به رزبوونه وه ی پله ی منډاله غولامه کانی دهر بار له چاوترکانی کدا
داده نری که یاداشته به پیژده کانی (اعتماد السلطنه) ناویننه ی سهر اپا ګیری
ره هنده جیا جیا کانی نه و ماوه میژووییه تر سناکه یه. له و ماوه یه دا دو
راپه پښی به ناوبانګ له هه ناوی نه قشبه ندییه کانی کوردستان و پاشماوه ی
په پره وانی نه هلی حق سهریان هه لداو ګه یشتنه لوتکه.

به له بهر چا و ګرتنی نه و هه لومره جی بالی به سهر دامیننی کیوه کانی
زاګرؤس، له ده سالی یه که می سه ده ی چوارده ی کؤچیدا، کیښابوو،
سهر کرده کانی ئاتش به ګی (موشه عشیعی، نوریه خشی) بنکه ی
جمو ګوله کانی خو یان ګواسته وه بو دامیننی کیوه کانی نه لېورن، له سایه ی
بوونی نه و ناوهندانه ی له قه زوین و تاران و دهر بهردا هه یان بوو، هه روه ها
له بهر نه وه ی به شیوه یه کی یه کالاکه روه مامه له له ګه ل راپه پښی سید
محهمد کلارده شتیدا نه ده کرا، واګومان ده کرا که په ره سه ندنی راپه پښه که
به دننیا ییه وه کؤتایی به سته م و توقانندی باوی سهر دمی ناسری به ئینت.

راپه پښه که ی سهد محمده کلارده شتی، وهك بزاقه کانی پیشترو به هه مان شیوه رفتاری نووسه ره کانی دهر بارو وابه سته، له لایه ن میژوونوسه کانی قاجار، له ژیر ناو نیشانی جیا جیادا، راستیه کان شیویندراو و ئاوه ژوو کرانه وه، به لام له گهل ئه وه شدا له ناو راپورت و بیره وه رییه جیما وه کاند، راستی و روونی روودا وه کان به دی ده کری، به تایبه تی له یاداشته کانی نیعتیما د سه لته ندا که به به لکه نامه یه کی (اعتماد السلطنه) دا سه لمیندراو داده نری.

سهد محمده ئاته ش به گی (موشه عشیعی، نوربه خشی) ناسراو به سهد محمده باقرو میرزا سهد محمده کلارده شتی، یه کی که له سهد کانی بنه مالهی ئاته ش به گی و له گهل سهد حه سن ئاته ش به گیدا، دوانه ن، که له ناو موریده کاند به سهد حه سن خودا ناوبانگی دهر کردبوو، به پیی ئه و قسانهی میرزا حه دهر علی نووسه رو ره شنووسی (دار التالیف) که له راپورتی یه کی له گه وه پیاوانی کوردی خواجه وهنده وه وه ریگرتووه، سهد محمده پروپاگهنده که رو بانگیشتکه ری خودی سهد حه سن دایی بووه، عه له وییه کانی خواجه وهند موریدی بنه مالهی ئاته ش به گی بوون له باکووری ئیران و ناوچه ی کلارده شتدا، هه روه ها سالی ۱۳۰۰ کوچی، له گهل هاتنی سهد حه سن بو ناوچه که، خه لکه که به یعه تیان داوه تی و به گویره ی ری و ره سمی عه له وییه کان، بوون به فیدایی و چوونه ته ژیر فرمانی ئه وه وه، پاشان سهد حه سن له دریژهی پروپاگهنده کردن ئیرشادی خویدا، چووه ته ته وریزو شیروان، وادیاره به هه مان ریپره وی حه دهر و جونه ویدو شائیسماعیلی سه فه ویدا ره تبووه له سه ر ریی خوی نییدیعی دهر که وتنی کردووه به دریژایی ریپره وی خوی تاده گاته

روسیای قهیسهری له هره شوینه و ژماره یکه په پړوهی پیداکړدوه و
سهره نجام له ناو روسیای قهیسهری دا گرفتار بووه، یان به پړوایه تیکی تر
مردوه، سالی ۱۲۰۸ کچی میرزا سید محمد ناته ش بهگی که له گهل
سید حه سندا دوانه یارو هورپی و سهرسپارده و پړوپاگنده کهری بو،
له ناو هورپیکانی سید حه سندا، له گهل دوو کهسی تر گه پایوه بو
ناوچه ی کلارده شت و له لایه ن په پړه وانی کلارده شت و رودبارک و نه وانی
تره وه پیشوازی کران. سید محمد له لایه ن سید حه سنده که پاش
دهرکه وتنی (شا حه سن) گوايه داوی جیگری کردوه {داوی شامحمد
بهگو حه سن خلیفه} کردوه و هل و دهرپړنه کانی سید محمد له
قوناغه دا هوشان و هه مان و ته و جه ختکردنی سید محمد موشه عشیعی
له سهر په پړه وکارانی له سهره تای بزاقی موشه عشیعیه کان بو. (قیام و نهضت
علویان زاگرس، ج ۱، ص ۱۰۹) سید محمد کلارده شتی به په پړه وانی
خوی ده گووت: (.. که شاه حه سن منی مه مور کردوه تائیوه بانگیشیت بکه م
بو دهرکه وتنی هم نزیکانه ی حه زره و شاه حه سن جیگری حه زره ته، ده بی
مال و پاشماوه شتی تر (که لویلی دنیا یی) هه موو بفروشن و نه سپ بکړن و
شمشیر بگرنه ده ست، خوتان بو نه و جهنگه ی (صاحب الزمان) ناماده
بکه ن و له ریزی پیروزی ئیمامی عه سردا به شداری جهنگ بکه ن، په پړه وانی
گوئ رایه لیان کرد و هک موشه عشیعیه کانی سهره تا، هه موو که لویه لیکیان
فروشت و نه سپ و شمشیریان کړی، خویان ناماده کرد و هه موو
به ره لستکاریه کیان به شمشیر و هلام ده دایه وه، روژ له داوی روژ ژماره ی
لایه نگرانی سید محمد زیادی ده کرد و زه مینه ی راپه رین له بارتر ده بو،
له باره گای سید محمد دا و هک بنکه یه کی سهر بازی، چه ک

باروبنو نه سپو که لویې ته جڼګی، له هه موو که لویې لیکي تر زیاتر به رچاو ده که وت. گیان له سهرده سته کانیش چاوه پروانی زستان و گه مارودانی حکومتیان له کلارده شته وه تائه سترئاباد ده کرد.

سوبحانقولي خانی برای صاحب سولتانی خواجه وهندی هاوسه ری ناسره دین شا، فرمانره وایی ناوچه که ی ده کرد، پاش نه وهی زانیاری دهر باره ی پیگه یشتن و به لوتکه گه یشتنی بزاقه که ی سهد محمه د کلارده شتی په یداکرد، بو له نزیکه وه ناگاداربوون له چونیته تی مه سه له که، له گه ل ژماره یه که له دؤستاندا له نه ستراباده وه به ره و کلارده شت که وت پرئ و به پیی خوئی به ره و مهرگ چوو، له گه ل گه یشتنی بو (حه سه ن کیف) گه مارودرا، له وانه یه بو سه نگرگرتن بوو بی، خوئی ده خرنیته ناو خانویه که وه په پره وانی بزاقی موشه عشیعیش، ناگر له خانوه که به رده دن، سوبحانقولي له ترسی گیانی خوئی هاته دهر وه تاهه لبت، به لام ته قه ی لیکراو بریندارکرا، پاش ده سگیرکردنی خوئی و دوو نامؤزای، پارچه پارچه کران و له ناو ناگردا سوتینران، گه یشتن و مردنی سوبحانقولي چوار سه عاتی خایاند، نینجا په پره وان رویان له عه شایه ری ناوچه که، نه وانه ی په یوه ندییان پیوه نه کردبوون، کرد. نیعمه توللاخانی سه رتییی خواجه وهند پاش کوژرانی فرمانره وای ناوچه که هه ستی به مه ترسی بارودوخه که کرد و په یامنی لیکي به په له ره وانه ی تاران کرد و دریژهی پیشهاته که ی به (امین السلطان) و (صاحب جمع) راگه یاند، له و سه رو به نده دا (ساعد الدوله) بو سه رکوتکردنی راپه رینه که ده ستنیشان کرا.

(ساعد الدوله) سوودی له دوزمنایه تی دیرینه ی نیوان هه ردو تویرژی چبه رو خانه خوئی ناوچه که وه رگرت، که له سه ره تای سه رده می قاچاریدا

خواجه وەندىيەكانيان لەشىرازەوہ بۆ باکور راگواستىبو ئەو دوزمانىيەتتىيە دروست بوو، وەرگرت. ئەوخىلانە كەلەلەيەن كوردە راگويزراوہكانەوہ چەندىن جار سەركوت كرابوون، بىريان لەتۆلەكردنەوہ كردهوہ، (ساعدا الدولە) كاتى گەيشتە مەرزىن ئاباد، بەناردنى پەيامنىرىك داواى ئامادەبوونى سەيد محەمەدى كرد، بەلام سەيد داواكەى پشت گوى خست و لەبەرامبەردا كەوتە ئامۆزگارى كردن و هاندانى موريدەكان و سەيد محەمەد موشەعشىعى دووپاتى كردهوہ كەچەك و كەلوپەلى جەنگى كاريگەرىى نابى لەسەرتان (تۆپ و تۆپخانە كاريگەرىى نابى لەسەرتان، دلتان هىچ نەكاو ئاسوودەبن ئەو لەشكرو جەبخانەيەى لەتارانەوہ هاتوہ، دەبىتە مېشولە لەبەرچاوى ئىوہ، لەگەل سىپىدە ھىزەكانى ھەردوولا رووبەرووى يەكترىبونەوہ، سەيد محەمەد دوو ئالەى بەرزكردبوو، يەككىيان سەوزو ئەوى تريان سوور، لەسپىدەوہ تاخۆراوا جەنگ گەرم بوو، لەنيوان ھەردوولا داو سەيد خۆى جل و بەرگى جەنگى لەبەركردبوو، شمشىرىكى بەستبوو و بەتفەنگىكەوہ پىشى تاقمەكانى گرتبوو. سەرەنجام لەگەل رۆژاوابووندا ھىزەكەى سەيد تىكشكاو خويشى دەسگىركرا. بەگويرەى گىپرانەوہكان، ژمارەى فىدايىيە كوژراوہكانى سەيد محەمەد كلاردەشتى لەنيوان ۵۰۰-۲۰۰۰ كەس مەزەندە كراون.

(ساعدا الدولە) و دەست و پىوہندەكانى بەھمان شىوہى سەدەكانى ناوہراست مامەئەيان لەگەل راپەريوہكان كردو لەترسى دووبارە ھەلگىرساندنەوہى راپەرىن، تا سى مانگ ناوچەكەيان خستە ژىر چاودىرييەوہ. كوپانى (ساعدا الدولە) ش بەردەوام خەلكى ناوچەكەيان ئازار دەداو لەھەر شويىك فىدايى يان كەسىكى سەر بەخىلى خواجه وەندىيان

ببینیایه، بی لیپر سینه وه دهیان بهسته داری که وه گولله بارانیان دهکرد، ته نانهت ژماره یه کیان بهزیندوویی و بهدهست و پی بهستراوی زینده بهچال کران. چهن دین گوندی خواجه وهندهکان، نهوانه ی لهلیواری دهریا مابوونه وه، تالان کردو دانیشستوانه کانیان بهدیل گرت. کاتی (انتظام الدوله) بووه فه رمانپره وای مازنده ران، له بهر نه وه ی زانی ئاوکی خراپیان رشتووه، که وته چاککردنی میانه ی خواجه وهندو خیل که، چونکه بههوی سهرکو تکردن و گوشاره وه برستیان له خواجه وهندهکان بریبوو، که چی هیشتا ترسی نه و هیان هه بوو، راسته و خو پاش ده رچوونیان له ناوچه که، دهست و پیوهنده کانی حکومت بهدهست خواجه وهندهکان سزا بدرین و توله یان لی بکریته وه. بهلام دوا جار ناشتی سهقامگیر بوو. دهتوانری ئاستی توندی سهرکو تکردنی خواجه وهندهکان لهم بهیته ی خواره وه بزانری.

چنان کار ممالک خورده برهم که زالی کرده پیدا زور رستم
واته:

کاروباری ناوچه که بهجوری شیواوه که زالمی روستم زهوالی
لی پهیدا بووه (از استاراقا رستاباد، ج ۳، ص ۵۱۰-۵۰۴)

(اعتماد السلطنة) له یاد داشته کانی خویدا بهمجوره باسی ناردنی لهشکری حکومت و دابینکردنی خهرجی و کهلوپهل و گه پانه وه ی لهشکرو سهید محمهد کلارده شتی بو تاران و کاردانه وه و کاریگه ریی کومه لایه تییا نه ی دهستگیرکردنی سهید، که نیشانه ی بیزاریی خهک له سهرکه وتنی لهشکری حکومت بوو، دهکات.

یه کهشه ممه ۲۸ ی ره بیعولئه وه لی ۱۳۰۹ ی کوچی نووسیویه تی: (سپیده چوومه پینش ده رگا، دهنگه دهنگ و قه له بالغی بوو. سهید محمهد ناوی

که‌خه‌لکی سه‌حنه‌ی کرماشان و یه‌کئ له‌مورشیده‌کانی تایفه‌ی علی‌اللهی
 بوو، چوو بووه کلارده‌شت و که‌وتبووه ئیرشاد کردن و دنه‌دانی
 خواجه‌ونده‌کان و ژماره‌یه‌کیانی ئی کردبووه په‌یره‌وی خوئی. له‌و
 سه‌روبه‌نده‌دا سه‌رتیپیکی خواجه‌ونده‌ی، به‌خوئی نوکسه‌س له‌ژن و کچ و
 برابه‌کی و دایکی کوشتبوو و دواتر سوتاندبوونی. کوژراوه‌کان برا، دایک و
 که‌سانی (صاحب سلطانی) خواجه‌ونده‌ی ژنی شا بوون. (ساعد الدوله)
 ته‌نکابونی ده‌کریته به‌رپرسی سه‌رکو‌تکردنی سه‌ید، ئه‌ویش به‌سواره‌و تیپی
 تایبه‌ته‌وه خوئی ناماده ده‌کاو حکومه‌تیش بری شه‌ش هزار تمه‌ن پاره‌و بۆ
 خه‌رجیی هیزه‌که‌ی ته‌رخان ده‌کا (روزنامه‌خاطرات اعتماد السلطنة، ص ۸۸۶) هه‌روه‌ها
 یاداشته‌کانی رۆژی چوارشه‌مه‌ ۲۲ی ره‌بیعی دووه‌می ۱۳۰۹ به‌مجۆره‌یه‌:
 ئه‌و سه‌یده‌ی که‌ده‌یانگوت یاخی بووه. هیژی حکومت به‌ره‌و کلارده‌شت
 که‌وته‌پئو ئه‌مپۆ چوونه‌ ناو شاره‌که‌وه. هیزه‌که‌ ری‌و ره‌سمی باوو
 نیشاندانی توپخانه‌ولیدانی ته‌پل. خانه‌له‌گه‌ل سه‌رجه‌م تیپه‌کانی تاران و
 قه‌زاق و مؤسیقا ژهن و ئه‌وانی‌تر پیشره‌وییان کردو سه‌یدیان هی‌نا
 به‌عه‌مامه‌یه‌کی سه‌وزو زنجیر له‌مل و به‌ده‌ست به‌ستراوی، وه‌کو چۆن
 حه‌زه‌تی (سجاد)یان بۆ شام هی‌نا. ته‌واوی خه‌لکی ناوچه‌که‌ ده‌گریان. من
 سه‌یرم له‌وه ده‌هات که‌سه‌یدیکی هه‌ژار، خوئی به‌زمانی خوئی به‌(نائب
 السلطنة) و دواتر به‌شای وتبوو که‌من هه‌موو سالتی بۆ کو‌کردنه‌وه‌ی
 پیو‌یستی، سه‌ردانی ئه‌وی ده‌که‌م و نه‌یاخیم و نه‌هیچ، که‌چی ئه‌و هه‌موو
 هیزه‌ کو‌کراوه‌ته‌وه، ئه‌ی نه‌گه‌ریه‌کئ له‌سه‌رکرده‌کانی ولاتانی بیانی
 ده‌سگیر بکرا‌بایه، چییان ده‌کرد. به‌پئی قسه‌ی سه‌ریازه‌کانی (نائب
 السلطنة)، نزیکه‌ی دوو هزار ژن و پیاو، پیرو گه‌نج و مندال کوژران.

شه وې بانګ کرامه بهر دهرګاو شا وتی سهد پیاوړکی سهره. بالا بهرزو سپی پیست و ریشیکی درېژی سووری هیه، به لام زمان درېژو بویره.. به شای وتبوو: بو سهدیکی هه ژاری وهك من بوچی کلار دهشتت ویران کردو دوو هزار هاوولاتی خوټ به کوشتن دا؟ له کاتیګدا نه گهر یهك تاقه کهست به دوامدا بناردایه، نه وا خوټ دهاتم. به په له سهدیان برده زیندان، نه و کاته ی بردیان شا وتبووی عه مامه سه وزه که ی سهری دابګرن، باعه مامه که ی بو زیندان نه بری.

(روزنامه خاطرات اعتماد السلطنة، ص ۸۹۰)

مه نمره بیانییه کان به زوری دژی بزافه باوه پداری و جه ماوهریه کان بوون و هه میشه حه زیان به وه ده کرد خه لکی گیل بن، تاخویان خه ریکی دزی و تالان کردنی سامانی نه ته وهیی و شیواندنی یروباوه پری ئایینی کوټل بن.

له و سونګه یه وه دکتور فوریه ی پزیشکی تایبه تی ناسره دین شا، له یاداشته کانی خو ی دا که گومانی له مردنی سهددا نه بوو به چاوړکی سووک و دوور له پراستی باس له که سایه تی سهد مه مه د ده کا که دووره له پراستګویی (اعتماد السلطنة) وه (سه سال در دربار ایران، ترجمه عباس اقبال اشیتانی، به کوشش مایون شهیدی، ص ۲۲۳).

شیخ عبدالکریم شه ده لڼه

بزائی حهقه له که رکوک

شه ده له گوندیکه له ناوچهی سورداشی سهر به پارێزگای سلیمانی له کوردستانی عیراق. له کۆتایی سالانی ۱۹۲۰ (۱۳۳۸ کۆچی مانگی) (۱۲۹۹ کۆچی ههتاوی) لهو گونده خنجیلانه یه دا، بزائی حهقه له سهر دهستی شیخ عهبدولکه ریم کوپی حاجی شیخ مسته فای کوپی حاجی شیخ رهزای عهسکه ری بنیات نرا.

حاجی شیخ رهزای باپیره ی شیخ عهبدولکه ریم خه لکی گوندی عهسکه ری ناوچه ی ناغجه لهر بوو، که پیشتریش شیخ موسای به رزنجی لیوه هه لکه وتبوو. ئهم بنه ماله یه له سه یده عه له وییه به رزنجی یه کانه و سولاله ی سه یدی یان ده گاته وه شیخ عیسای به رزنجی هه مه دانی باوکی سولتان سه ید ئیسحاق عه له وی به رزنجی. حاجی شیخ موسته فای باوکی شیخ عهبدولکه ریم له جهنگی یه که می جیهاندا، بو روبه رو بوونه وه ی هیزه کانی ئینگلیز چوه باشووری عیراق و له سالی ۱۲۲۳ ی کۆچی له به غدا کۆچی دوا ی کردو له گۆرستانی شیخ مه عروف که رخیدا به خاک سپێردراو پاشان مه زاره که ی بو گۆرستانی شیخ جونه یدی به غدای گواسترایه وه.

ئهم بنه ماله یه تا کاتی دهست به ئیرشاد کردنی مه ولانا خالد نه قشبه ندی (۱۱۹۰-۱۲۴۲ ی کۆچی) له کوردستان، له سهر ته ریه قه تی شیخ عهبدولقادی گه یلانی، که میراتی باو باپیرانی بوو، ئیرشادی ده کرد، به لام پاشان له بهر ئه وه ی که وته ژێر کاریگه ریی ئیرشادی مه ولانا خالد نه قشبه ندیی وه، دهستی ئیراده تی ده داده دهست و له سهر بنه مای ته ریه قه تی نه قشبه ندی ئیرشادی کرد.

یه‌که‌مین که‌سایه‌تی ئهم بئه‌ماله‌یه که ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی هه‌لبژارد، شیخ ئه‌حمه‌د سه‌ردار بوو. شیخ ئه‌حمه‌د په‌یوه‌ندی به‌مه‌ولانا خالده‌شاره‌زوری میکائیلی نه‌قشبه‌ندی، نه‌وه‌ی ناوداری پیر میکائیل دوانی و هاوچه‌رخ و هاوده‌م و یاری سولتان سه‌ید ئیسحاق عه‌له‌وی به‌رزنجی‌یه‌وه کرد، که نوێکه‌ره‌وه‌و زیندوکه‌ره‌وه‌ی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی بوو له‌کوردستان و میزوپوتامیا و سوریای ولاته ئیسلامیه‌کاندا. ماموستا که‌ریم زهند ده‌لی که مه‌ولانا خالده‌و کاته‌ی خه‌ریکی ئیرشاده‌بوو هاتوته‌گوندی سه‌رگه‌لو، که شیخ ئه‌حمه‌دی تیادا ده‌ژیاو شیخ قادری (سووری) به‌خه‌لیفه هه‌لبژاردوه‌و ئیزنی داوه. ئه‌ویش شیخ ئه‌حمه‌دی به‌جیگری خوی هه‌لبژاردوه (پروانه که‌ریم زهند، ئایین و باوه‌ر له‌کوردستان، سلیمانی، ۱۹۷۱، ل ۸۵) به‌لام ئه‌و راپورته‌دروست نی‌یه، به‌لکو یه‌که‌مین که‌سی له‌ناوچه‌ی سورداش ئیزنی ئیرشادی له‌مه‌ولانا خالده‌رگرتبی، شیخ ئه‌حمه‌د سه‌ردار بووه‌و ئه‌و شیخ قادره‌ش، کوپی شیخ ئه‌حمه‌د سه‌رداره، که پاش مردنی باوکی ده‌ستی به‌ئیرشادکردن کردوه. هه‌روه‌ها شیخ ئه‌حمه‌د له‌سلیمانی ده‌ستی ئیراده‌تی داوته مه‌ولانا خالده‌و، نه‌که‌له‌کاتی سه‌ردانه‌که‌ی مه‌ولانا خالده‌بو سه‌رگه‌لو (پروانه مه‌لا عه‌بدولکریم موده‌رس، یادی مه‌ردان، به‌رگی یه‌که‌م، ل ۸۸). به‌لام بو‌چوونه‌کانی ماموستا که‌ریم زهند ده‌باره‌ی سه‌فه‌ری مه‌ولانا خالده‌بو سه‌رگه‌لو، له‌نیوان په‌یره‌وانی بزافی تازه‌ی حه‌قه‌دا بلاوه. ئه‌که‌رچی ماموستا مه‌لا عه‌بدولکریم موده‌ریس له‌کتیپی (بنه‌ماله‌ی زانایان) دا ناماژه‌ی بو‌ئو پێشهاته‌نه‌کردوه، به‌لام له‌چاوپێکه‌وتنیکی تایبه‌تدا وتویه‌تی که مه‌ولانا خالده‌کاتی له‌ریگای کویه‌وه به‌ره‌و شام سه‌فه‌ری کردوه، دور نی‌یه له‌سه‌ر ریگای خوی چوبیته

سەرگەلۈۋ بويىتە ميوانى موريدهكانى. جگە لەۋە شىيخ حسين خانەقا دەلى
 كە شىيخ ئەحمەد سەردار بانگىشتى مەولانا خالدى بۇ سەرگەلۈ كىردۈۋ
 بەرىگاي دۆلى ھەناراندان رويشتون و لەرىگا بەدرك و دال، پىيى مەولانا خالد
 بريندار بوۋە. كاتىك ھەردووكيان دەگەنە مائەۋە، شىيخ ئەحمەد خويىنى
 برىنى جى دېرگەكانى مژىۋە، ئەۋىش لەۋانەيە لەبەر ترس لەژھرى دېرگەكان
 بوبى يان بەھۋى باشەي ئەۋ كارەۋە بوبى كە لەنيوان مورادو موريدهكاندا
 بابوۋە (ئەۋ گوزارشت كردنە سومبولى و عىرفانىيە، يىرمان بۇ چىرۆكەكى
 مەعاۋىيە و پىيغەمبەر رادەكىشتى و دەگىرنەۋە كە (پىيغەمبەر لەكاتى خو
 ئارايشت كردندا، تىغى دەلاكىيەكەى روشانىك دروست دەكاۋ مەعاۋىيە
 خويىنى روشانەكە دەمژى و...) ھەر چۈنى بى لەھەمان سەفەردا، شىيخ
 ئەحمەد سەردار قەسىدەيەكى بەفارسى ھۈنيۋەتەۋە كە ئەمەى خوارەۋە دوۋ
 بەيتى ئەۋ قەسىدەيەيە:

غلام خالد كردم، سگ صديق و سەلمانم   كە جدم سيد مرسل، چە پاك از كۈە عصيانم
 بە فقر و فاقە مى نازم، بەيمىن قاسم و جعفر   زمىن سويان طيفورم، غنى از شاه و سلطانم
 واتە:

غولامى خالىدى كوردم، سەگى سديق و سەلمانم كە باپىرەم پىيغەمبەر و ھىچ
 باكم نىيە لەياخى بوۋن، بەھەژارى و نەدارى خوۋم شانازى دەكەم، ھەپىرۋى
 جەغفەر و قاسم، سەر بەتەيفورم بى نيازم لەشاۋ سولتان.

پاش مردنى شىيخ ئەحمەد ۋەك باسكرا، شىيخ قادىرى كوپى لە ناۋچەى
 سورداش دەستى كىردە ئىرشاد و رابەرى كردنى خەلكى ناۋچەكە. واباس
 دەكرى كە كاتى ھاتنى مەولانا خالد بۇ مالى شىيخ ئەحمەد، شىيخ قادر كە
 ئەۋ كات منداۋ بوۋە، لەئامىز دەگرى و دەلى ئەمە موريدي خوۋمە، ئىنجا

کلایکی درێژو عه بایه کی به دیاری وهك موفهرك بۆ دادهنی كه نیشانهی خهلیفایه تییه. پاش مردنی شیخ ئهحمهد سهردار، سهید تهها نههری دیته كهركوك و ئهو دیارییهی مهولانا خالد، كه لای ئهو بووه، بۆ شیخ قادر دهینی و به نوینه رایه تی ئهو مۆله تی ئیرشاد كردن له سهه تهریقه تی نه قشبه ندی دها. شیخ قادر له سهه مه رگداو به پیچه وانه ی رهوشی باوی شیخه کانی ئهم دوا ییه وه، مۆله ت به حاجی شیخ رهزا عهسکه ری باپیره گه وه ی شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له دها تا رینوینی موریده کان بکا. حاجی شیخ رهزاش شیخ محمهد ئیله لالا ده کاته جیگری خو ی. پاش ئهو حاجی شیخ مسته فا عهسکه ری کور ی شیخ رهزا تا سالی ۱۹۱۵ (۱۳۳۳ ی کۆچی) کاری ئیرشاد و ته بلیغ له سهه تهریقه تی نه قشبه ندی ئه نجام دها و پاش مردنی له سالی ۱۳۳۳ ی کۆچی شیخ مه لا ئهحمهد گه لئیری له سهه وه سیه تی حاجی شیخ مسته فا که وه ئیرشاد کردن. به لام له بهر ئه وه ی له سالی ۱۳۳۸ ی کۆچی = ۱۹۲۰ ی زایینی. شیخ مه لا ئهحمهد مرد، پاش یه ک سال شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له کاری ئیرشاد و ته بلیغ ده گریته ئه ستوو لایه نگرانیکی زۆر له سورداش، مه رگه، میرزا رۆستم، به ری کۆیه، ئاغجه لهر، شوان و .. هتد په یدا ده کات.

به ده ست پیکردنی خهلیفایه تی شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له، بزافی حه قه، که گه رانه وه یه ک بوو له نه قشبه ندی یه وه بو ری و ره سمی عه له وی یه تونده وه کان = (ئه هلی حه قه) - ئال حه ق، له سنوری ئیرشادی شیخ عه بدولکه ریمدا ده ستی پیکرد. ئه گه رچی ئه دمۆندز ئهو بزافه بۆ شیخ عارف سه رگه لویی ده گه رینیته وه که له خزمه نه سه بی و تهریقه تی یه کانی شیخ عه بدولکه ریم بوو (به وانه: کرد، ترک، عرب، ترجمه جرجیس فتح الله، بغداد، ۱۹۷۱، ص ۱۸۷).

به لām بزاقه که له کاتی ریبه ری و ئیرشاد کردنی شیخ عه بدولکه ریمدا و له سهه ر ته ریه ته نه قشبه ندی دهستی پیکرد.

سالی له دایک بوونی شیخ عه بدولکه ریم به ته واوه تی دیار نی یه، به لām به هو ی به لگه و ئاسه واره جیماوه کانه وه، مه زنده ده کری ده وری به ری سالی ۱۳۱۰ ی کوچی ۱۸۹۲-۱۸۹۳ ز له دایک بووبی. به روا له ت پیاویکی گه نه رهنگ، بالا مام ناوه ند، ده م وچا و پا ن و دو وچا و ی گه وری بووه. هه روه ها زانسته خواز بووه و زانسته باوه کانی نه و روژه ی له سه رف و نه حو و به لاغه و ته فسیر و فیه ئوسول خویند بوو. ئیجازه ی فتوا و وانه و تنه وه ی زانسته ئایینی یه کانی له مه لاهه بدوللا جه لی کو یی وه رگرتبوو. هه رسی زمانی عه ره بی و فارسی و تورکی به چاکی ده زانی و ده نووسی. دایکی ناوی ئامینه خانم کچی شیخ عه بدولسه لام قازی بوو. شیخ عه بدولکه ریم دو وچار بو حه ج چووه، جاری یه که میان له سالی ۱۳۴۰ ی کوچی جاری دووه میان له سالی ۱۳۴۹ ی کوچی. نه م که سایه تی یه زانستی و ئایینی یه، سالی ۱۳۶۱ ی کوچی له شه ده له کوچی دوا ی کرد و هه ره وه ی به خاک سپی درا.

شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له یه کی که له که سایه تی یه جی باس و سه رنج و سه یرو ئازاکان، به لām به هو ی ده مارگیری قه له م به ده سته کانی نه و کاته ی عیراق و له به ره وه ی به دریزایی ته مه نی شیخ عه بدولکه ریم بزاقه ها وچه رخ و گه پانه وه که ی خو ی تی که له به پرو پا گه نده ی ئینگلیزو و لات ه بیانیه کان نه کرد، بو یه پله ی ئایینی و فیکری نه م که سایه تی یه به ته مومزاوی و نادیا ری مایه وه. هه روه ها سه ره پای لی دان و دو و به ره کی دروست کردن و هه لکو تانه سه ر، که چی په ی ره وانی شیخ عه بدولکه ریم وه ک تی کو شه ره کانی تری

رښبازی عهله وی، له وانه سهید رهزای دهر سیمې له کوردستانی تورکیا، به کوڼنه دهری و پته وی مانه وه.

ئو وتانه ی شیخ عهبدولکه ریم له سه رزمینی زانست و ئایین و ده مارگیری و باوه پ، له کوردستاندا رایگه یاند، بو کاتی خو ی هیچی له وته که ی (انا الحق) ی مه نسوری هه لاج که متر نه بوو. نه گهر که سی ئاشنای بارودوخی کو مه لایه تی و بیرو باوه ری ناوچه که نه بی، نازانی که ئامرازی ئه م سه لیه وه مه یل و باوه ره له کات و ماوه میژوییه و له و سنوره جوگرافییه دا، چند بویری پیویست بووه. ههروه ها خاوه نی ئو وته یه چند تانه و لومه و نازاری به گیان کرپوه، تا بتوانی نه ندیشه ی فیکری و ئایینی خو ی له پیناو به رز پاگرتنی ژبانی شه ره فقه ندانه، گوزارشت بکا و به روی پیبدا، ئو پرؤسه یه ش له هه ناوی ته ریقه تی کدا نه نجام بدا که له سه ر تاسه ری کوردستاندا یه ک سه ره موویه ک نا کوکی شه ری له نیوان که له پیاوه که وره کان و موریده گیان له سه ر ده سته کانیدا نه بینرا. نه گهر چی ناو لینانی بزافه نوییه که به پواله ت وادیاره له و زیکر کردنه به رده وامه ی په یره وانی بزافه که وه هاتوو که وشه ی (حق) یان وتوته وه و دوپاتیان کردوته وه، به لام ئه وه ش بزاین که وشه ی حقه زیکری به رده وامی عهله وی یه توند ره وه کان (نه هلی حقه) ئال حق بووه و ئه م ناو لینانه هه روا به سانایی و به ری که وت هه لنه بژیردراوه.

شیخ حسین خانه قا، که پیاویکی ناگادار و به ته مه ن و هاو ده م و هاوچه رخی شیخ عهبدولکه ریم بووه، دهر باره ی سه ره تای بزاقی حقه ده لی: شیخه کانی حقه سه ره تا وه ک به ماله نه قشبه ندییه کانی ترو به گویره ی رهوشی باو، ئیرشاد و سلوکیان ده کرد. به لام له کاتی خه لی فایه تی شیخ

عه بدولکه ريمدا، ورده ورده له ناو موريده په پړوه وکانی شهر عدا، که پاش ته واو کردنی زانستی حه وزه وهرگرتنی ئیجازه له شوین و ناوچه جیا جیاکانی کوردستانه وه ده هاتنه ریزی بزاقه که وه، قسه و(شطحات)* کردن دہستی پیکرد و ژماره یه که به بیانوی ئه وهی کاتی دهرکه وتنی مه هدی نزدیک بوته وه و زه مینه ی دهرکه وتنی له باره، پاشان ورده ورده دهستیان به تهرک کردنی حوکه تاکړه وېبه کان کرد و پاشتر له پله ی پیشکه توتردا رویان له کاروباری دنیایی وهرگیړاو دهستیان له کاروبار هه لگرت. ئه و جوړه که سانه خاوهنی فیکرو باوه پو فلهسه فیه کی قولیش بوون. له گه ل سهره لدانی ئه و بیرو باوه پردا، ژماره یه کی زوری خه لک، به تاییه تی که سانی ساده په یوه نندیان پیوه کردن و له نیوان هاوولاتیانی ناوچه که دا به شیت ناو دهربران، به لام ئه وانہی که وه جاران و له سهر ته ریه تی نه قشبه ندی رهفتاریان دهرکرد، به گویره ی رهوشی باو، (سوئی)یان پی دهرترا، خودی شیخ عه بدولکه ریم به و رهوت و ناشکرا کردنی رازی نه بوو، ته نانه ت جاریکیان حه مه سوورکه یه کی بووه له موریده ساده و توندرپه وکانی شیخ عه بدولکه ریم، له بهرئه وهی له بهر دهمی شیخ دا دانی به وودا ناوه که له و باوه پردایه ئه حکامی شهر یعت به سه رچووه، به فرمانی شیخ دارکاری کراوه و داوای لیکراوه له قسه که ی خوی په شیمان بیته وه، به لام حه مه سوور پی ی له سهر باوه پو قسهکانی خوی داگرتوه.

هه روه ها شیخ حسین خانہ قا ده لی: ژماره یه که زانای ئاینی ئه هلی ته سه وفیش هه بوون که به هه موو دلیکه وه له گه ل بزاقه نوی یه که دا بوون، به و

* شطحات: شطحات، وانا بن شهرمی و بن حیایی، به لام له سو فیم دا واته به پیچہ وانہی شهر عه و قسه کردن یان چند وشه یه که به رواله ت پیچہ وانہی شهر بیت، وهک وته کی (انا الحق) ی حسین کوپی مه نسوری هه لاج. (وهرگیر)

مهرجه ی مهسه له شه رعييه کانيش ره چاو بکړېن، که چی له ترسی کاردانه وهی کومه لایه تی و روبه رو بوونه وهی خه لکی، بیرو باوه رپه کی خویان ده شارده وه.

شیخ حسین خانه قا ده لی که ورده ورده پروپاگهنده ی شار به ده رکړدی (حه قه) که و ته سهر زمان. سهر به خو یی و جیا بوونه وه و به ره سمی ناسینی بزاقی حه قه، له کاتی ریبه ریتی مامه ره زاو حه مه سووردا هاته دی. له بهر نه وهی مامه ره زا برای شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له بو، په پره وه کانیشی وه که نه وه کانی شیخ عه بدولکه ریم به مامه بانگیان ده کړد. زاراوه ی مامه جگه له مانا روا له تی یه که ی و به جیه ی نانی په یوه ندیی گیانی و روخی، دیسانه وه مانای ریزو گه وره یش ده گه یه نی، وه که زاراوه ی باوه. نه وهی له قسه کانی شیخ حسین خانه قاوه هه لده هینجری نه وه یه که وه که چون ته سه وف له بنه رپه تدا بریتی بووه له بزاقی کی کومه لایه تی و نایینی له در ی ستم و زور داری، له نیوان په پره وانی حه قه شدا، نه وه بیرو باوه رپه و به له بهر چاو گر تنی بارودوخی نه وسای کوردستان سهری هه لدا (بی گومان نه وه ته نها لایه نیکی مه سه له که یه) و لایه نه که ی تری نه وه یه که ته ریه تی نه قشبه ندی بایه خیکی تایبه تی به فیکرو نه ندیشه دده، به لام به هوی ساده یی و باوه رپه وه، هه روه ها له بهر بارودوخی کات و شوین، پروژهی سیاسی خویان به مجوره گوزارشت لی کړد. ده رکه و تنی مه هدی که جیهان پر له داده روهی ده کا، نزیک بو ته وه. که س نازانی ثایا له روژانی ریبه ریتی کړدی مامه ره زاو حه مه سووردا، یان له وانه یه له سه رده می شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له شدا نه وه بیرو باوه رپه ش هه بوو بی که داوای ده کړد، بو چاره سه رکړدی مه سه له کان، و اتا چه سپاندنی عه داله تی کومه لایه تی و

سىياسى دەست لەبەدواداچوونى كارى مژدە بەخشى نەبىنراو ھەلگىرىيى و لەبرى ئەو، دەبىي لەناو ئەو كۆمەل و مەرقە ھاۋچەرخانەدا، بۆ رزگار بەخش و سەرۆك بگەپى و بەو شىۋەيە رىگاي خوت بدوزىتەو و پەپرەۋىيى بگەي.

(مامۇستا مەمەدى مەلا كەرىم چەند روونكردنەو ەيەكى زاناianeى لەسەر نامەكەي مستەفا ەسكەرى نووسىو و مامۇستا ەمزە ەبدوللا و دكتور عىزەدىن مستەفا رەسول-يش چەند سەرنجىكى زاناianeيان لەسەر ئەو بەرھەمە نووسىو و. مەمەدى مەلا ەبدولكەرىم لەو باۋەردايە كە بزاقى ەقە لەبزاقى ەلەۋىيەكانى زاگروڭسى=ئەلى ەقە=ئال ەقەو و ەرگىراو. ئەگەر بەرگى يەكەمى ئەم كىتەبەي(قىامەت و نەھىت علويان زاگرس)ى لەبەردەست بوايە و سەرنجى پەيوەندىيە مېژوويەكان و پەرسەندنى ھاوشان و ھاۋكاتى ئال ەقە و نەقشەندىيەكانى بدايە، ئەۋكات دەھاتە سەر ئەم باۋەردى كە ئەم بزاقە پاش ئەنجامدانى چەند رىفۇرمىك، برىتى بوو لەگەپانەو بۆ خالى سەرەتا، واتا بۆ ئەلى ەقە).

چۆنیتى په یدابووونى بزاقى حهقه

ئهو کاتهى شیخ عهبدولکه ریم له شه ده له خه ریکى ته بلیغ و ئیرشاد کردنى ته ریکه تى نه قشبه ندى و بناغه دانانى مه زه بهى حهقه بو، بزاقى کۆمه لایه تى و سیاسى و ئازادى خوازى له عیراقداه پهره ی سه ندبوو، به تاییبه تى له کوردستاندا و پیکدادانى کۆمه لایه تى و سیاسى له سلیمانى نمونه یه کى به رجه سته ی ئهو په ره سه ندنه بوو. ئینگلیزه کان، که ئهو کات له ناوچه که دا بوون و سه رجه م کاروباره سیاسى و ئابورى و سه ربارزییه کانى عیراق به گشتى و ناوچه نه وتییه کانى که رکوک و سلیمانى و موسل به تاییبه تى، له ژیرچاودیرى ته وای ئه واند، یه کلایى ده کرانه وه و ئه گهرچى له بیرى پیشکه و تنخوازانه ی ئه واند، بزاقه ریفورمخواز و پیشه نگه کان به هادار بوون، به لām له به ره وه ی له چوارچیه ی بیرکردنه وه ی کۆنى بیروباوه ردا، به تاییبه تى بیروباوه رى هاوولاتییانى کوردستان، که زۆر له پیشتر له ره هه ندو لایه نى جیا جیا وه لیکوئینه وه ی له سه ر کرابوو، له سه رى کار ده کراو کارگوزارانیش کاریان له سه ر ده کردو مه رامه کانى خویان له و ریگایه وه به جى ده هیئا.

هه رچه نده بزاقى حهقه، بزاقیکى ساوا و پیشهره و پیشکه و توخواز بوو له کوردستانى عیراقداه، به لām له به ره وه ی په یامى ئازادى و دادپه روه رى به شیوه یه کى به ریلاو هه لگرتبوو، بویه تویرزه زه حمه تکیشه کانى کۆمه ل و جوتیاران پشتیوانیان ئی ده کرد، به تاییبه تى ژنان که له بزاقى حهقه دا، مافه کۆمه لایه تى و سیاسى و ئایینییه کانیان به ته واده تى له به رچا و گیرابوو، بویه ده بینین به وى ئهو پیشوازى یه گهرمه ی هاوولاتییان وه له بزاقى حهقه، ئیستعمارى ئینگلیز هه ولئى دا بزاقه که به ساواى له ناو به رى، جگه له هه ولدان بو ئه گهرى رازى کردنى شیخ عهبدولکه ریم له په شیمان بوونه وه

له بیرو باوه پکانی. بۆ ئه و مه به سته ش ئینگلیزه کان ژماره یه کی زۆر نوینه رو په یام و مه ئه موریان بۆ لای شیخ نارد که یه کیکیان مسته ر ئه دمۆندزی راویژکاری وه زاره تی ناو خۆی عیراق بوو. ئه دمۆندز دوو جار بۆ ئه و مه به سته سه ردانی شه ده له ی کرد، یه که میان به شیوه ی نهینی و جاری دوو ه میان به ناشکرا. له هه ردوو سه ردانه که دا، ئه دمۆندز هه ولی زۆری دا شیخ له ته بلیغ و په ره پیدانی حه قه په شیمان بکاته وه، به لām سه رکه وتنی به ده ست نه هینا و نه یتوانی شیخ عه بدولکه ریم له ده ره به گه کانی ناوچه که نزیک بکاته وه که هاو په یمان و هاو پێی سیاسه تی ئینگلیز بوون له کوردستاندا، ئه گه رچی به لێنی زۆری ئابوو ری و پارو و نیشاندانی ئاماده گی بۆ پشتیوانی کردن و پله و پایه دان به خۆی و بنه ماله که ی به شیخ درا. شیخ عه بدولکه ریم نه که هه ر په شیمان نه بووه وه، به لکو درێژای به په یامه ئایینی و رێبه ری به باوه پداری یه که ی خۆی داو پێی له سه ر بلاو کردنه وه ی داگرت. شایانی باسه ئه دمۆندز له یاداشته کانی خۆی دا ئاماژه ته نها بۆ یه که سه فه ریان ده کا (بروانه: ترکها، کردها، عربها - ادموندز، ترجمه جرجیس فتح الله: بغداد، ص ۱۸۸). دانیشتیوانی شه ده له باس له و سه فه ره ی ئه دمۆندز، که به جل و به رگی کوردیی ه وه بۆ شه ده له کردبووی ده که ن و به که راماتی شیخی له قه له م ده دن، چونکه ئه دمۆندز له کاتی نوێژکردندا خۆی کردووه به مزگه وتدا و شیخ له به رچاوی نوێژکه ره کان داوای لێکردوه تا ریزی جه ماعت چۆل بکا و لێگه پێ خه لکی نوێژه که یان بکه ن، به لām ئه دمۆندز که به شیوه ی سیخور خۆی گوپی بوو، گوئی خۆی که پ ده کا و ناچولێ، که شیخ ده بینێ ئه دمۆندز داوا یه که له دوا ییه که کانی ره ت ده کاته وه، به ناچاری خۆی دهستی ده گری و له مزگه وت ده ری ده کا و ره وانهی مالی ده کا.

په ره سندنو به لوتکه گه یشتنی بزاقی حقه وه ده ستگیرکردنی شیخ عه بدولکه یریم

به له بهر چا وگرتنی نه وه خه سلته و تايبه تمه ندييانه ی بزاقی حقه هه ییوو، زور به زووی بلأوبووه. له کاتی به لوتکه گه یشتنی نه وه بلأوبونه وه یه ی حقه دا، حکومتی عراق به پشتیوانی سیاسی نینگلیزو له نوپراسیونیکې غافلگیرانه دا، شیخ عه بدولکه یریم و ژماره یه که گوره پیاوی بزاقی حقه ی ده ستگیرکردو له که رکوک زیندانی کردن، هه روه ها ژماره یه کی تری بو حه ویجه دوورخسته وه.

هه ر که موریده کان بیستیان شیخ ده ستگیرکراوه، یه کسه ر وه که سهرسپارده ی راسته قینه به جه زبه و به هاوارو نه عره کیشان خیرقه و کراسیان دراند حالیان لومات و جل و بهرگه کانی خوین سوتاندو به روت و قووتی دهرکه وتن، پاش نه وه ی خوین به گوینی پوښی، نجا به ره و که رکوک که وتنه ری، به لام ژنه کانیان نه وه کاره یان نه کرد، به لکو خو رووتکردنه وه و سوتاندنی جل و بهرگه کان تايبه ت بوو به پیاوان و هه موویان نه وه یان کرد. به گه یشتنی ریپیوانه چهند هه زار که سییه که بو که رکوک، یه کسه ر بینایه ی پولیس و قه زایی که رکوکیان داگیرکردو هاواریان ده کرد یان شیخ بگه پریننه وه شه ده له، یان نیمه شی له گه لدا زیندانی بکه ن. سهره تا حکومت ویستی سازش به رامبه ر به حقه نه کا و ژماره یه کی زوری لینگرتن و خزینرانه زیندانه وه، به لام پاش ماوه یه که و له نه نجامی درېژه کیشانی مانگرتنه که و پی داگرتن له سهر داواکاریه کانیان، کاربه ده ستانی حکومتی عراق به ناچاری نه که تنه ها بوین دهرکه وت که زیندانی کردن و دوورخسته نه وه ی شیخ عه بدولکه یریم به باش نازانی، به لکو وای به باش زانی بارودوخه که ناسایی بکاته وه و شیخ عه بدولکه یریم نازاد بکا، له میژودا نه و ساله به

سائي گويڻي ناسراوه. پاش نهو ڪردهو ڪرده وانهي حڪومت، ماوهيهڪ سستي بائي به سهر بزاڻي حقه و ناوچه ڪهه ڪيڻشاو شيخ عهه بدولڪهريم موريدي نويي وهرنه دهگرت، ته نانهت تاڪاتي مردنيسي جگه له چهند ڪه سيڪ، ڪه سي تري وهرنه گرت. شاياني باسه، نهو ههنگاهي حڪومتي عراق، له دڙي شيخ عهه بدولڪهريم ماوهيهڪ سوودي به سياسي حڪومت و ٽينگليز گهياند، چونڪه مهرامي حڪومت نهو هبوو پروپاگهندي شيخ سنووردار بڪاو ري له پهره سهندني بزاڻي حقه بگري، ههروهه شيخ عهه بدولڪهريم له لاي خويه وهه به ره چاوڪردني بارودؤخي بزاڻه ڪومه لايه تي و سياسي يه ڪان، خوي به ملڪه چي داواڪه ي حڪومت بو خوبوردين له ته بليغ ڪردن بيني، چونڪه سياسي ئيستيعمارپيانه ي ٽينگليز له ناوچه ڪهه دا، رؤڙ له دواي رؤڙ به هيڙترو دهسٽرؤي وتر نهو، جگه لهوه سياسي ته داره بورڙوازيه ڪاني عراق دهستيان له ڪاري ڪومه لايه تي و سياسي ڪيڻشاو وهه چوبونه وهه ڙير رکيفي حڪومه ته دهسٽ نيشان ڪراوه ڪه ي عراق. ههروهه بزاڻه ڪه ي شيخ مهحمودي نه مر له ڪوردستان، به ته واهوتي سهركوت ڪرابوو، شيخ بو هيندستان دورخرايو وهه. بارودؤخي ناوچه ڪاني دهو روبه ريش، به هه مان شيوه باشت نهو، ٽينگليز له هه موو جيگايه ڪه بالادهست بو، بويه سهير نهو شيخ عهه بدولڪهريميش به ناچاري، مل بو ڪه مڪردنه وهي ته بليغاتي خوي بدا.

شيخ عهه بدولڪهريم هه تا له ڙياند ماوو، به هه مان شيوهي مهسنه دنشينه ڪان و سؤفي و شيخ ي بنه مال ه ڪان، ڪه سي وهه جيگري خوي ديار ي نه ڪرد، چونڪه وهه له نيوان په پره واني حقه دا باوه، مهولانا خالد پيش نهوهي بمري وهسيه تي ڪردبو ڪه پاش نهو تا هوت پشت ٽيرشادو دهسٽگيري خه ڪ بڪه ن و پاش نهو هوت پشته پروسه ڪه بوهسٽينري.

پروسه که ش له شېخ نه حمده سهرداره وه تا شېخ عه بدولکه ریم کوټایي
حه وت پشته که بوو.

بزافي حقه و بزافه کاني دږي ئيستمعار له ناوچه که دا

وهك پيشتتر باس كرا، په يوه نديي نيوان شېخ عه بدولکه ریمي
د امه زینه نری بزافي حقه و بزافه ریفورمخوازه سیاسي و کومه لایه تی په کاني
ناوچه که زور پته و بوو، بو نمونه پيش شه پر که ی کوټل، په يوه نديي په کی
همه لایه نه ی له گه ل شېخ مه حمودی نه مردا هه بوو و هاوکاری ده کرد، هر
له بهر نه وهش ژماره په کی زور له خزم و که س و کاری شېخ عه بدولکه ریم و
سهرجه م عه شیرته کاني ناوچه ی ناغجه لهر به فرماني شېخ عه بدولکه ریم و
به فرمانده یی شېخ عه بدوللای برای، له گه ل کاکه رهزای کوږی حاجی شېخ
عالی عه سکه ری و (که له پيشه ننگه کاني بزافي حقه بوون) کیوه کاني
گه وره دیان گرت و بو پاريزگاری کردن له پاشه وهی له شکره کی شېخ
مه حمودی نه مرو ریگرتن له پيشه پره وېبپه کاني ئینگلیز
له ناوچه که دا، سه نگرېان لهو کیوانه دا لیډاو تا کوټایي جه ننگه که
پاراستیان و له سهر فرماني شېخ مه حمود سه نگره کاني خوځان چول
نه کرد. له ټوله ی نهو هاوکاری و پشتیوانی په ی لایه نگرانی بزافي حقه بو
شېخ مه حمودی نه مر، فېرکه جه نگیه کاني، ئینگلیز گوندی شه ده له یان
بومباران کرد و شېخ عه بدولکه ریم و په پره وه کاني به ناچاری به خوځان و مال و
منداله وه، خانووه کانيان چول کرد و په نایان برده بهر نه شکه وته کاني
بو له تری ی پشتی شه ده له، له کیوی دابان و دواتر روویان کرده میرگه پان.

بزاقى حقه له پاش مردنى شيخ عه بدولكه ريم

پاش مردنى شيخ عه بدولكه ريم، ژماره يه ك له موريدو سه رسپارده كاني ناماده نه بوون دريژره به هاو بيري و په يوه نديي كردن به بزاقى حقه وه بده و وهك جاري جار ان كه وتنه په پره وي كردن له داب ونه ريتي نه قشبه ندي. هه روه ها وهك موريده كاني تری سؤفيگه ريتي له كوردستان و ئيستان شي له گه لدا بي، موريده كان بو زياره ت و تازه كړنه وه ي په يمان، سه رداني شه ده له و نارامگي شيخ عه بدولكه ريم ده كن.

سه رنجام په پره واني بزاقه كه بوون به دوو به شه وه: زورينه و كه مينه و ژماره يه كي كه م په يوه ندييان به حه مه سووره و كرد كه يه كيك بوو له موريدو تووند پره و كاني شيخ عه بدولكه ريم له مه ناوي بزاقه كه و پيشتر ثامار ه مان پي دا و نه و لايه نگرانه ي حه مه سوور له گوندي كلاوقوت له ناوچه ي شوان ده ژيان. به لام زورينه ي په پره واني بزاقه كه په يوه ندييان به مامه ره زاي براي شيخ عه بدولكه ريم وه كردو وهك پيشه واي خويان هه ليا نبرارد. بي له وه ژماره يه كي تری په پره واني حه مه سوور له گوندي كاني قوم ره غان و قه درانگوئي سر به ناحيه ي سورد اش ده ژيان. نه و گروهش هه ولي ته رخاني لايه نه كو مه لاتييه كان باشت كردني گوزه راني نابووري لايه نگراني خوي ده دا و بو نه و مه به سته سه ندوقي هاوكاري و خيرخوازي، بو نه نجامداني خزمه تگوزاري گشتي و يارمه تيداني په پره واني بزاقه كه دامه زراند. هه روه ها گروهه كه جگه ره كي شان و چا خوار دنه وه ي له نه ندامه كاني خوي قه ده غه كردو روويان له كاري كرين و فروشتن و بازركاني كردو بو نيشانه، ته سبيحيان به ده سته وه ده گرت. به لام چنه د په پره ويكي

تری حه مه سوور، به هه مان ره وشی په پره وانی مامه رها رهفتاریان ده کردو
جیاوازی نیوانیان ته نها له ودها بوو که به دووره پهریزی له که سان و بونه و
کوږو کوږوونه وده کان ده ژیان.

به هوئی نه و دووله تبوونه ی که له پریزه کانی بزاقی حقه، له پاش مردنی
شیخ عه بدولکه ریم روی دا، زه مینه ی ته بلیغ و پروپاگهنده و بوختان له لایه ن
گروپه ناحه زه کانه وه، له دژی بزاقی حقه ره خساو ده سترکا به دنه دان و
هاندانی زژردارو پیاوانی حکومتی ناوچه که له دژی بزاقه که. دوا بوختان و
تومه تی که دژی بزاقی حقه پروپاگهنده ی بو کرا نه وه بوو گوايه حه مه سوور
نیدیعای پیغه مبه رایه تی کرده و ( ) به حرام نازانی (!!!) تا سهره نجام له
سالی ۱۹۵۷ ی. ز- ۱۳۳۶ کوچی هه تاوی، حکومتی نه و کاته ی عیراق،
حه مه سووری ده سترگیرو زیندانی کردو خرایه به رده م دادگا. به لام پاش
سهرکه وتنی شوپشی ۱۴ ی ته موزو شکستی نه یاره کان، حه مه سوور پاش
ماوه یه کی زوری زیندانی و نازار، له به رده م دادگا به رگری له خوی کردو
به بی گونا ناسرا و نازاد کرا و گه پایوه گوندی کلوقوت.

حه مه سوور له ره چه له کی شیخان و گه وره پیاوانی ته ریقه ت نه بوو، به لکو
که سایه تیه کی سهر به توژی مسکین هه ژار بوو. حه مه سوور ماوه یه کی زور
له مالی شیخ عه بدولکه ریم به کاری کوکرنه وه ی دارو چیلکه و شوانی یه وه
خهریک بووه و پاشان به یعه تی داوه ته شیخ و وه سوفی یه کی نه قشبه ندی
رهفتاری کرده و له گه ل موریده کانی ترده حوکم و ری و ره سم و نه رکی
سهرشانی خوی نه نجام داوه، تا ورده ورده چووه ته پیش و سهره نجام بووه
یه کی له پیشه وایانی بزاقی حقه، شیخ ستارو مه لا سه لام که که سانی
جی متمانه ی حه مه سوور بوون و ناگاداری بارودوخی بوون و هاوده م و
هاوچه رخی بوون، ده لین: ده رباره ی باوبا پیرانی حه مه سوور ده بی

بەپاشكاۋى بلىن كەنە باۋوك نە باپىرە گەورەى ناناسىن، تەنھا ئوۋە دەزانىن كە دەلىن خەلكى دەوروبەرى ئالان و سىۋەيلە. لەروۋى خويىندەۋارىشەۋە، خۇى وتوۋىتى كەنەيخويىندوۋە، بەلام شىعرو پەندى زۆرى لەبەربوۋە و زانىارىيەكى فراۋانى ھەبوۋە، چونكە ماۋەيەك لەگەل زانا و خويىندكارانى ئايىنىي سەروكارى ھەبوۋە.

مامۇستا ھەمزە ەبدوللا نوۋوسىۋىيەتى: ھەمەسور لەپاش مردنى شىخ ەبدولكەرىم، ەمامەكەى ئەۋى لەسەر ناۋ جبەكەى پۇشى و ئىدىعەى شىخايەتى و جىنشىنىي شىخ ەبدولكەرىمى كرد، بەلام كەسوكارى شىخ ەبدولكەرىم، واتە بنەمالەى رىبەرى بزاقەكە، رازى نابن و خۇيان نادەنە دەست ھەمەسور و لەشەدەلە دەرىدەكەن. ھەمەسور بۇ ناۋچەى شۋان كۆچ دەكا و پاشان دەچىتە كەركوك و لاى سەيد ئەھمەدى خانەقا دەگىرسىتەۋە، بەلام سەيد ئەھمەدى خانەقاش بۇچۈنەكانى ھەمەسور رەتدەكاتەۋە بەتۆمەتى بىدەت(دەھقان)، جىگەى ناكاتەۋەولە خۇى دوۋرى دەكاتەۋە. بۇيە ھەمەسور بەناچارى خۇى و مورىد و خزمەكانى دەگەرپنەۋە گۈندى كادوقوت و لەۋى سەقامگىردەبن. بۇ تىشك خستەسەر قسەكانى شىخ ستار پىۋىستە بوترى كە كاتى دەستەى شىتەكان كە تەبلىغكارى گەپۇكى بزاقى ھەقەبوون و بەجىيەننى حوكم و فەرزەكانيان بەسەرچوۋ(ساقط) لەقەلەم دەدا، لەمەناۋى پەپرەۋەكانى شىخ ەبدولكەرىمەۋە سەرى ھەلداۋ ھەمە سور يەكئ بوو لەئەندامانى ئەۋ دەستەيە، بەلام شىخ ەبدولكەرىم بەپەيوەندىي ھەمە سور شىتەكان رازى نەبوو، تەنانەت زۆر بەتۈندى سەرزەنشتى كرد و پىتى وت: داۋاكارم لىرە بپۇيت و بارى بوۋنى ناخۇشت لەسەر شانمان سووك بەكى، لەدنیا و

قيامه تدا تو هاوپړى ئيمه نيت و له ريزى ئيمه نيت و له و کاته وه
 حه مه سوور ژماره يه که موريدى شيخي کرده هاوپړو هاوپړى خوئى و
 شه ده لى به جيپيششت و چووه کلاوقوت و ورده ورده سه رگرمى
 کارو کاسبى و بلاو کردنه وهى نه نديشه ي حقه بوو. چه ند مولکيکى
 له جوتيارانى ناوچه که کړى و بووه خاوه ن زوى زارى کشتوکالى. به گويړه
 نه و قسانه ي مه لا سه لام که شيخ ستار گيپرايه وه، وادياره حه مه سوور پيش
 مردنى شيخ عه بدولکه ريم چووه ته کلاوقوت و تيايدا جيگيربووه. بويه نه گهر
 بمانه وى دهره نجاميکى نه و دوو راپورته مان بو ساغ بيته وه، ده بى نه وه بلين
 که به بيانوى مردنى شيخ عه بدولکه ريم، هاتوته وه شه ده لى و ويستويه تى
 جيگى شيخ بگريته وه، به لام نه و مرامه ي بو نه چوته سه رو گه پراوه ته وه
 کلاوقوت. په پره وانى حه مه سوور خودى حه مه سوور له گروپه که ي مامره زه
 زياتر که وتنه به رگله يى و گازنده و تومته و قسه بو هله بستر و گوشارى
 خه لک و حکومت. له بهر نه وه گروپه که ي حه مه سوور، هه ميشه خويان دووره
 په ريز ده گرت و به شيويه کى داخراو مه سه له کومه لايه تى و ئاينى يه کانى
 خويان نه نجام ددها. نه گهر چى حه مه سوور خوئى سه ر به بنه ماله ي
 دامه زرينه رى بزافى حقه نه بوو، به لام دلسوزى و وه فادارى خوئى بو تويزه
 زه حه تگيشه کانى کومه ل سه لماندبوو. ماموستا هه مزه عه بدوللا ده لى: بو
 دريژه دان به کارى نيرشاد و ته بليغى ته ريغه تى نه قشبه ندى، له ناو بنه ماله ي
 شيخ عه بدولکه ريمدا ژماره يه که به سه رپه رشتى شيخ عه بدوللاى کوپى شيخ
 مسته فا عه سکه رى هاتنه سه ر نه و او وه پره ي که پيوسته بزاغه که رابگيرى و
 بچيته وه سه ر ريچکه بنه پره تيه که ي خوئى که نه قشبه ندى يه. نه و بيرو که يه
 له لايه ن تويزى ورده بورجوازي ناوچه که وه خرايه روو. جه نابى ماموستا

مامه رهزاو ریښوړم و ریبه‌ری کردنی هه‌قه

مامه رهزا له‌سالې ۱۹۰۵=۱۳۲۳ی کۆچی مانگی=۱۲۸۴ی کۆچی هه‌تاوی له‌شه‌ده‌له له دایک بوو و برای شیخ عه‌بدولکه‌ریمه. به‌رواله‌ت پیاویکی گه‌نم ره‌نگو به‌ویقار بوو. هه‌روه‌ها خاوه‌ن که‌سایه‌تییه‌کی مام ناوه‌ندو جیگیر بوو، قسه‌خوش و هو‌شیار بوو، هه‌ردوو زمانی عه‌ره‌بی و فارسی زانیوه و له‌ئه‌ده‌بیاتی کوردی و فارسیدا، شاره‌زاییه‌کی ته‌وای هه‌بوو. تاراده‌یه‌کیش ښاگاداری پی‌شیننه‌ی می‌ژوویی کوردو نه‌ته‌وه موسلمانه‌کانی تر بوو. له‌ماوه‌ی ژبانیدا چه‌ندین جار دوو‌چاری زیندان و ئه‌شکه‌نجه و څارزو دوورخستنه‌وه بووه. له‌سه‌ره‌تای لای‌تیدا له‌حوجره خویندویه‌تی و له‌و بواره‌دا که‌سیکی پی‌شپه‌رو بووه و به‌مه‌نتقی روژگار بیری کردو ته‌وه و حه‌زی به‌پی‌شکه‌وتنی باری کۆمه‌لایه‌تی گه‌لی کورد به‌گشتی و توپ‌ژه زحمه‌ت‌کیش‌ه‌که‌ی به‌تایبه‌تی کردوه. له‌و سو‌نگه‌یه‌وه هاوده‌می و گفتوگویی له‌گه‌ل که‌له پیاوه‌کانی بواری بیرو کولتور هه‌بووه، به‌تایبه‌تی له‌ماوه‌ی دوورخستنه‌وه‌ی له‌عیماره، په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتو‌لی له‌گه‌ل میرحاج په‌یدا کردو هه‌ر له‌و ری‌گایه‌وه هه‌ل بو بزافی حه‌قه ره‌خسا، تا په‌یوه‌ندی به‌کۆماری مه‌هاباده‌وه بکا. مامه‌ره‌زا به‌پاشکۆو درپ‌ژه پی‌ده‌ری ری‌چکه‌ی شیخ عه‌بدولکه‌ریم له‌ بزافی حه‌قه‌دا له‌قه‌له‌م ده‌دری و له‌ماوه‌ی ری‌به‌ری ئه‌مدا، زیاتر لا له‌مه‌سه‌له کۆمه‌لایه‌تییه‌کان کرایه‌وه و بزافی حه‌قه هه‌نگاری بو هی‌ئانه‌دی ئامانجه والا و نه‌ته‌وه‌یییه‌کان نا. جگه له‌وه په‌یوه‌ندی بزافی حه‌قه له‌ماوه‌ی ری‌به‌ری‌تی مامه ره‌زادا له‌گه‌ل بزافه سیاسیه‌کانی تری ناوچه‌که پته‌وتر کردو کاتێ کۆماری مه‌هاباد راگه‌یه‌ندرا، ژماره‌یه‌ک

لەپەرەوانی حەقە بەفەرماندەیی شیخ محەمەد ئەمین چوونە مەهاباد. هەرەها پەيوەندیی نیوان حەقە و بزاقە سیاسییەکانی تری کوردستانی عیراق باش بوو، لە روانگەیی ئەو پەيوەندیی یانەو، مام رەزا ھاتە سەر ئەو باوەرەیی کە دەبێ بە رەوشیکی نوێ بزاقی حەقە لەرووی سیاسی و ئایینی یەوہ ریڤ بخریتەوہ و سەرەنجام نەک تەنھا لەچوارچێوہ سۆفیگەرییەکەیی دەرچێ، بەلکو لایەنی شوێرشێ کۆمەلایەتیش رەچاو بکا. بۆ گەیشتن بەو مەرامە بابەت و ناوێشانێ کردە ئامانج و بناغە بۆ دووبارە ریکخستەوہی بزاقەکەو بەوجۆرە بزاقی حەقە بەرێچکەییەکی نوێ و بەرەو ژێنانیکی کۆمەلایەتی نوێ ھەنگاوی نا، لەوانە ھاوکاری و بەشداری کردنی ژنان و باوەر بەخۆبوونی جەماوەر لەبەرەوپیش بردنی ئامانجەکانی کۆمەلدا، خەبات لەدژی ناکوکی کۆمەلایەتی و وەستاندەوہ لەدژی زۆرداری و ستەمی سەر توێژی زەحمەتکێشی کردە دروشمی خۆی. پڕۆسەیی سەر لەنوێ ریکخستن و دروستکردنی پەيوەندیی سیاسی و کۆمەلایەتی بزاقی حەقە، زۆر بە زیرەکی و بیرکردنەوہییەکی تایبەتەوہ، لەلایەن مامەرزەوہ ئەنجام ئەدراو تەنانت بووہ ھۆی ئەوہی زۆرینەیی پەپرەوانی حەمەسوور، بەتایبەتی ئەوانەیی باوەرپیان بەگەرانیوہ بۆ شیوہی باوی سۆفیگەری نەقشبەندی ھەبوو، رێبەریتی مامەرزەزا قبوڵ بکەن، چونکە مامەرزەزا توانی سەرکەوتوانە ئەو ریفۆرم و دووبارە ریکخستەوہیە ئەنجام بدات رای گشتی کۆمەل دەرپارەیی حەقە، کە بەبزاڤیکی لادەر و دەرچوو لەرێچکەیی ئایینی خۆی تاوانبار دەکرا، بگۆڕێ بەرپایەکی ئیجابی و لەدژی ناحەزان و جیابوونەوہ ناوخییەکان بوہستیتەوہ. نووسینەوہ پەسەند کردنی ئەو پەپرەوہ ناوخییە نەتەوہی و مەزھەبییە، رەنگدانەوہی

جىا جىيائى لەناۋەندە مەزھەبى و نەتەۋەيىيەكاندا دروست كرد. بىناغەى بزاڭى
 ھەقە لەسەر ئەم ھەشت بىنەمايەى خوارەۋە دارىژرا:

يەكەم: برايه تى

مەبەست لەبرايه تى، برىتى يە لەپەيوەندىي برايه تى نىوان پەيرەۋانى
 بزاڭەكە بە ژن و پىاۋەۋە. بەگويىرەى ئەم بىنەمايە ھىچ جۆرە جىاۋازى يەك،
 لەنىوان تاكەكانى كۆمەلى بزاڭى ھەقەدا نىيە و نابى بوونى ھەبى. ھەروەھا
 بەھىچ كلۇجى نابى ناكۆكى چىنايەتى (ئابوورى و نەژادى) لەكۆمەلى بزاڭى
 ھەقەدا ھەبى و كەس بەھۆى مالى زۆرتريان رەچەلەكى ھەلبراردەۋە
 لەكەسى تر لەپىشتى نىيە. ئەگەرچى بزاڭى ھەقە سەرەتا لەنىوان تويژە
 زەحمەت كىش و چەوساۋەكانى كۆمەلدا دەستى پىكرد، بەلام پاشان وردە
 وردە ئەندامى پىشكە وتووتر لەرووى كۆمەلايەتى و ئابوورى، رەچەلەكى،
 زانستى و... ھتد لەتويژەكانى ترەۋەى بۆ خۆى راكىشا و ھاتنە ناو
 بزاڭەكەۋە. بۆ نمونە مەلا ھسىن خانەقا، مەلا رەشىد گۆمەتەيى پىشنىۋىژو
 ئىمامى جەماعەتى مزگەۋتى عەسكەرو مەلا ھامىد سەرمۇرد، مەلا سەلام
 كەركوكى، جەمىل عەلى ئاغا دزەيى.. ھتد كە لەگەرە پىاۋانى كاروبارى
 مەزھەبى و لەمولكدارە گەرەكانى ناۋچەكە بوون، پەيوەندىيان بەمامەرەزاۋە
 كردبوو، تەنانەت مەحمود ئاغاي پشدر كە سەر بەتيرەى مىراۋدەلىيە و
 سەرەتا دوژمنى سەرسەختى مامەرەزاۋو، بەلام سەرەنجام بووە مورىد و
 سەرسپاردەى مامە رەزاۋ پەيوەندىي بەھەقەۋە كردو..

دووم: حەق پەرستى

پەپرەوانى بزاڧى حەقە، ئەوپەرى لايەنگرى حەق و حەقىقەتى رۇڭگار بوون و بەرادەيەك بەھايان بۇ حەق دادەنا كە ئامادەبوون بەرگرىيە لە حەق بىكەن، ئەگەرچى بەزىيانى خۇشيان تەواوبوايە. رىئەكەوت چەندىن جار لەدژى خزم و كەسوكارى خۇ و بەقازانجى بىگانە بۇ رونكرنەوہى ناكۆكىيەك، شايتيان داو و پشتيوانيان لەخاوەن حەق كردووە، واتا بۇ دەرختىنى حەقىقەت، بە ھىچ كلۇجى دۇستايەتى و خزمایەتتيان لەبەرچار و نەدەگرت.

سېھەم: ھاوبەشىي ئابوورى

لەنيوان پەپرەوانى بزاڧى حەقەدا، بنەماي ھاوبەشىي ئابوورى لەسەرمایەو مال و مولك رهواجى ھەبوو، بە گويىرەي ئەم بنەما نەگۆرە ھىچ يەككى لەپەپرەوانى حەقە بەرامبەر بەكۆمەلى بزاڧەكە خۇي بە خاوەن مال و سەرمایەو زەوى و ...، نەدەزانى و ھەر سامان و سەرمایەيەكيان ھەبوايە، بەمولكى سەرچەم پەپرەوانيان دەزانى و بەئەمانەتتيان دادەنا كە لەلايەن خەلكى ترەو پىيان دراوہ.

ئەو بنەمايەيان بەرادەيەك پەپرەو دەکرد كە بەبى ئاگادارى ئەوانى ترو ئەنجومەنى كۆمەلايەتى بزاڧەكە، ھىچ گۆپان و ئالوگۆپتيان لەسامان و دارايى كەسايەتيدا ئەنجام نەدەدا و لەو ناوچەيەدا پەپرەوانى حەقە بەو رادەيە لەمال و مولكى يەكتريدا، ھاوبەش بوون كە تەنانت بەرى ميوہى باغ و سيوييان لەنيوان خۇياندا دابەش دەکرد و ھەندى جار واپى دەكەوت كە سيويك بەر چەند كەسيك دەكەوت. بۇ ئەنجامدانى كارى كىلگەوبۆنەو رىوېرەسمەكان، ئەگەر پەپرەويك تەنھا بوايە، بەكۆمەل كارەكەيان بۇ ئەنجام

ئهداو نه گهر بؤ هينانه دى مهبه ستېك پيويستى به پاره بوايه، نهوا به يارمه تى و هاو كارى و هاوبه شيبى نهوانى تر، داواكارى يه كهى جى به جى دهكرا.

چوارهم: نابوونه يان مانگانه

بؤ پته وكردنى لايه نى نابوور ييانهى كو مه لى بزاځى حه قه و پيكيه ينانى سه رمايه يه كى گشتى و له پيڼاو پاراستن و هيشتنه وهى به پيوه بردنى خانه قاو ته كيه كانى په پره واندا، هه موو كه سيك چ ژن يان پياو، چ مندا ل بى يان لاو، چ كوپ بى يان كچ ده بوايه نابوونهى مانگانهى خو ى بدا. نابوونه كه ش دهر ايه سه رپه رشتكارى ته كيه كان، كه به سه رته كيه ناسراو بوو، يان دهر ايه ته بليغكارانى بزاځه كه كه به (براسيار) ناوده بران. نه و نه دى بؤ خه رجى ته كيه پيويست بوايه خه رج دهكراو نه وهى ده مايه وه رهوانهى ته كيهى كلكه سماق دهكرا كه رو لى ته كيهى مه ركه زى ده گيړاو بنكهى مامه ره زابوو.

پينځهم: راويژو راپرسى

هه موو كاريكى گشتى كو مه لى بزاځى حه قه، به راويژو راپرسى هه مه لايه نه نه نجام دودرا. بؤ چاره سه ركردنى هه ر گرفت و ناخوشى يه ك، په پره وان كوده بوونه وه و راوبوچوونيان ده گوپييه وه، بؤ ديارى كردنى هه ر ريكا چاره يه ك، په ناده برياه به راي گشتى. نه و پرؤسه يه له ناو لايه نكرانى حه قه دا به (پرس و راي ناو برياه تى) ناو نرا بوو. له و كو بوونه وه يه دا، هه موو كه سى مافى به شدارى و راده رپښى هه بوو، به ژن و پياوه وه.

شه شه: نازاد پي ژنان

پيشه وایانی بزاقی حقه له و باوه رډا بون که جیاوازیی له نیوان ژن و پیاو دانی یه و هه موویان خوشک و برای یه کترن. ژن و هک هر پیاویک خواهن مافی کومه لایه تی یه و رولی کاریگری خوی هیه، له بزاقی کومه ل و خیزان و له راویژو راپرسی و هه لبرژار دنی هاوسه ردا و به هیچ جوړی گوشار بو هه لبرژار دنی هاوسه ر ناخریته سر ژن. له نا و په پره وانی حقه دا، شیربایی بوونی نی یه و تنها مهرجی هاوسه ریټی، بریتی یه له رازی بوون و ناماده بوونی کوړو کچ بو پیکه وده نانی خیزان. هه رچی ورده کاریکانی تره، نه و و هک موسلماننه کانی تر نه نجام ددری له وانه: شیرینی خواردنه و، ماره برین، مه راسیمی شایی و گويزانه و دی بووک بو مالی خوی.

نه و بنه مایه ی سره و، بووه به لگه یه که به ددهستی ناحه زانی بزاقه که و و بو ماوه یه کی زور له نیوان په پره وانی خویاندا، به چه ندین جوړ چیروکی نامه عقول و ناړه وایان دروستکردو پروپاگهنده یان بو ده کرد، چونکه نه و بنه ما بنچینه یی یه، دژی چه و ساندنه و دی ژن له لایه ن ده و له مهنده کانه و بو، نه وانه ی کچ و ژنیان ده کرده نامرانیکی بازرگانی و په یوه ندیی یه کی ناړه وای به په رژه و ونندیی کانیان له کاروباری عه شایه ری و سیاسی و نابووریدا. یان به پیچه وانه و کچیکی گهنچ و جوانی سر به خیزانیکی هژار به زور ددرایه پیاویکی پیری مولکدار، له کاتیکدا ژن له کومه لی کورده واریدا جوړه نازادی یه کی کومه لایه تی و هک: له بهر کردنی جل و بهرگی خومالی و نه نجامدانی کاروباری خیزان و هندی کاری دهره و دی و هک به خپو کردنی مه رومالات و باخه وانی و گاوداری و به خپو کردنی مندالی هه بو، جگه له و و ژن له هه لبرژار دنی هاوسه ردا، نازاد بووه و به ده گمهن دوو چاری زور ده بو.

ههروهه ها له کاتى تهنگانه وشه پدا، وهکو پياو دهستى ددهايه چهک و شان بهشانی پياو رووبه پوی دوژمن دهبووه وه. به لام له گهل ئه وه شدا، ئازادی دان بهکچان و ژنان له ههناوی بزاقیکی مهزه بهی کومه لایه تیدا و له ناو کومه لیکی دهمارگیرو کلاسیک و عه شایه ریدا قورس بوو. سه ره پای ئه وه ش ئه و بنه مایه توانی پیداجوونه وه یه کی بنه ره تی، له ره وتی پیشکه وتنی بزاقه که بو پهیره وانی خوئی، له ناو هه موو تویره کاندای چ له شارو چ له گونده کاندای، بهه ژارو دهوله مه نه وه بینینه کایه وه.

حه وته م : رهوش

رهوش بریتی بوو له ژماره یهک ئاموژگاری ئه خلاقى و پئویست بو هه مووان، بیجیاوازی تا پهیره وویی لی بکه ن. هه ره که سئ پهیره وویی له و ئاموژگاری یانه نه کردایه، یان پیچه وانه ی ئه و ئاموژگاری یانه ره فتاری بکردایه، ئه و وهک (بی رهوش) له قه له م دهر او به و هویه وه به پرێک پاره سزا دهرای، یان بو ماوه یهک دهر ده کرا، یان کاریکی قورسی پی ده سپیردرا، ئه مانه ی خواره وه به شیکن له و ئاموژگاری یانه:

۱- دهست و زمان پاکى و دوور که وتنه وه له دزی و درو بوختان و لادان.. هتد هه موو ئه ندامه کانی له ش ده بی له و پیسی یانه ی سه ره وه و شتی ناپه سه ندی تر دوورین. ئه وه ی بیویستایه بییته پهیره وى حه قه و پاش راهینانی به و ئاموژگاری یانه ی سه ره وه، بو ماوه یهک ده خرایه ژیر چاودیری و تا قی ده کرایه وه. سه ره نجام ئه گهر سه ره پیچی یه کی لی ببینرایه، ئه و ده ره ده کرا وهک پهیره و کهر وه نه ده گیرا، ههروهه ها پهیره وانی حه قه له سه و دانامه و ئه نجامدانی کاروباره کاندای، نمونه ی مروقی راستى و واقعی بوون و درو یان نه ده کرد و خو یان له پروپاگهنده و ته ماع ده پاراست.

۲- پاکي و پاکړي پاراستني ته ندروستي تاك و خيژان... په پره واني
 حقه بابه خيكي بالاين بو پاکي و پاکړي له بهر چاو دهگرت و هميشه
 له شولاريان پاك و جل و بهرگيكي خاوين و رازاوهيان له بهر دهگرد، له وانه
 گوړه وي له خوري دروستكراويان تا نه ژنؤ له پي دهگرد و ژنانيان بابه خيكي
 نوريان به پاکي و پاکړي كه لوپه لي ناومال دداو جل و بهرگي جوان و
 خاوينيان دهپوشي. هره وها به جوانترين شيوه شيو، چاوديريان
 له پاکړي خوراك و كه لوپه لي موبه ق و سيني چا خوارده و دهگرد.

۳- به جيپه ناني نه و فرمانه ي به كومه ل برياريان له سره ددراو
 سه ريچي نه كردن له برياره كاني نه جومه ن(دهرنه چوون له ريزي براي ته تي).

۴- به جيپه ناني نه و په پي و رديني و سر راستي و ويزدان له سه و دانامه و
 نه نجامداني كاروباردا، به دوور له ته ماح و گرفت و نازار دروست كردن بو
 خه لكاني تر.

۵- دوره په ريزي له كه ساني جي گومان له رووي ناييني و دنيايي وه. له
 سونگه ي وه كه متر تيكه لاوي گروپه كاني تر، جگه له په پره واني حقه يان
 دهگرد و سره نجام ژيانكي ديارى كراو و په يوه ندييه كي داخراويان هه بوو.

۶- له كاتي يه كتر بينين و ته وقه كردندا، په نچه كاني دهستيان دهخته
 ناو په نچه كاني دهستي يه كتر و نه م پرگه يان دهو ته وه: (يا كه ريم و يا رها) كه
 مه به ستيان ناوه كاني خدا بوو، هره وها ناوي دو كه س له دامه زرينه ران و
 پيشه واياني بزاغه كه ش بوو و نه و شيوه ته وقه كردنه، له ناو ژن و پياو و
 مندال و گه نجا باوو يه كسان بوو، به لام ديارده ي دهست ماچ كردن و...
 له ناوياندا هه لوه شيندر ابووه و نه بوو. بو ته وقه كردنيش يه كه له دواي يه كه
 له راسته وه دهست به ته وقه كردن به ره و چه پ دهكرا، بي نه وه ي كه سي

بیه پښن و هه مووان له و کاته دا، له سهر پی دوه وستان، به تایبه تیش له نیوان
سهرجه م دوخه کانی تر دا، به و ته وقه کردنه (رهوش) ده و ترا.

هه شتم: ریځستنی کاروبار

له هر گوندیځدا که تا و خیزانی په پره وی حقه ی تیډا ده ژیا، پیکه وه
خانویه کیان دروست ده کرد یان ده کړی و ده یان کرده ته کیه. سهرجه م برا و
خوشکانی حقه ی ئه و گونده، له کاتی بیکاریدا، یان کاتی میوانیک روی
تیکردایه، یان بؤ راویژو راپرسی و هه والی یه کتر زانین، ده هاتنه ته کیه که.
پیشتر هه مووان ناگادار ده کرانه وه، تا له وی کوښنه وه و هر پیشنیازیځ
بخرایه ته رو، راویژو راپرسی (پرس و رای نا و برایه تی) له سهر ده کرا و
پیشنیاز که لیک ده درایه وه. له ته کیانه دا، کاتیکی به سوود به سهر ده برا،
به تایبه تی له کاتی بیکاریدا، له که شیکی نارام و هیمن و خوشیدا، گوی بؤ
موسیقی خومالی هه لده خرا، چیروک و داستان و سهرگوزشته ی با و با پیران
ده گیرد رایه وه، کورته و تار و به سوود و په ندو ناموژگاری و وتاری نایینی و
خواپه رستی و حقه په رستی پیشکه ش ده کرا. ته کیه کان هه میسه نمونه ی
پاک و پاکژی بوون، هاتنه ژووره و بؤ نا و ته کیه به پیلا و وه و دانیشتن و
خه وتن لای په پره وانی حقه قه ده غه بوو. له هه موو گوندیځدا، یه کئ
له په پره وانی حقه ی ئه و گونده به سهر په رشتکار و نه قیبه ته کیه که
هه لده بژیردرا و نازناوی (سهر ته کیه) ی پی ده و ترا. ئه رکی سهر ته کیه بریتی
بوو له پاراستن و سهر په رشتی کردن و چاودیری کردن و به پیوه بردنی ته کیه و
کو کردنه وه ی نابونه (سهرانه) ی هر مانگیکی په پره وان له و گونده دا.
هه روه ها سهر ته کیه هر چی یه ک بؤ ته کیه له هه موو رویه که وه پیویستی

بکړدایه نه نجامی دده او پیښوازیی له میوانانی ته کیه ده کړدو نه گهر هوالو و په یامیک هه بووایه، به سرجه م په پره وانی ده گه یاند.

پروپاگه نده که رانی بزافي حقه

له سه ره تایی ده رکه و تنی بزافه که دا، ژماره یه که په پره وو سر سپارده ی شیخ عه بدولکه ریم، به هو ی جه زبه و حال لیها تنه وه، ده ستیان له کارو کاسبی هه لگرت و مال و ژنو مندالیان ته رکه کړدو خو یان بو ته بلغ کړدنی ناینی حقه ته رخان کړدو که و تنه گه پان به گونده کاند. نه و پروپاگه نده که رانه ده ربارده ی حقه قسه یان بو خه لک ده کړد. پاش مردنی شیخ عه بدولکه ریم و جیگر تنه وه ی له لایه ن مامه ره زاوه، مامه ره زا نه و ده سته پروپاگه نده که ری وه که نوینه ری خوی هه لېژارد و له نیوان په پره وانی حقه دا ده سته و گروپی دوو که سی پیکه وه بو پروپاگه نده کړدنی ناینی حقه ره وانه ی گوندو ناوچه کان کړد، نه و وپییان ده و ترا (براسه یان)، واته برای گه پوک. بیگومان پروپاگه نده که ران که سانیک ی زور زیره و زمان شیر و ره وانبیژو هو شیار و مه عقول بوون، له وانه کاکه دینه، شیخ به کړو شیخ سه لیم که خه لکی سر رگه لو بوون و شیخ عارف نیله لالو سه یید عه بدولالو سه یید عه لی کانی هه نجیری و... هتد.

موخلس

نه و ده سته په پره وانه ی له گونده کاند جیگر بوون و له یه که شوین نیشته جی ده بوون، پی یان ده و ترا (موخلس) و به و نازناوه وه ناوبانگیان ده رکړد، چونکه به و پهری دل سوژی یه وه کاری ته بلغیان نه نجام دده، له وانه حاجی نه حمده سر رگه لویی، حاجی مه حمود هه لهدنی، سو فی به نی شیله،

عەلى سالىحى قەلاچوغەى ئاغجەلەر، مستەفاى سەرمۆرد، محەمەد قوربانى
 ۋوزلو، مەلا عەبدوللاى ھەلمۆرد، حاجى ئەحمەد بىرەسپان، سۆفى مەلود
 عومەر گومەت، محەمەد عەزىز كوئىخا عەبدوللاى مەرگە، حاجى محەمەد
 خوشناو، مام عەلى كوچى قەرەدەرە، حەمەبۆر كەرکوكى و محەمەد ئەمىن
 عارەب لەكەرکوك و... ھتد. جگە لەوہ موخلىسى شارەكان ھۆشيارو
 رووناكېر بوون، لەوانە: مەلا ساېر سۆفى محەمەد لەسلىمانى.

دیدی كۆمەلایەتى لەبزاڤى ھەقەدا

لەو یاداشتەنى مستەفا عەسكەرىدا كە دەربارەى بزاڤى ھەقە
 نووسیویتى و ماموستا ھەمزە عەبدوللا پەراویزو پېشەكى و تەعلیقى لەسەر
 نووسیوە، دیدگای حزبایەتى پێوہ دیارە، ھۆیەكەشى بۆ ئەوہ دەگەپیتەوہ
 كە لەناوہندە رووناكېرەكانى ئەو كاتەى عىراقدا، لەئایىن و باوہپو
 لیكدانەوہ و تووژینەوہدا، زیاتر بايەخ بەدیدی حیزبى دەدراو بەداخەوہ لەو
 دیدەوہ، تەماشای زۆربەى رووداوہكان دەكرا، لەكاتێكدا زانیارییەكان
 دەربارەى ئایینە كۆنەكانى كوردستان و بارودۆخى كۆمەلایەتى و باوہپدارى
 نیشانى دەدەن كە بزاڤى ھەقە گەپانەوہیەكى دووبارەى لەنەقشەندىیەوہ،
 بۆشیوہى عەلەوىیە توندپەرەكان-ئەملى ھەق-ئال ھەق، كە بناغەكەى
 دەگەپایەوہ بۆ ھەمان رێ و رەسم و ئایىن و نەرىتى پەردیوہرى و
 دامەزینەرانى ئەو ئایینە نوئیەش، بریتى بوون لەبنەمالەى كوپانى شیخ
 عىسای بەرزنجى ھەمەدانى و لەسەر رەوشى گەپانەوہ بۆ دۆخى سەرەتایى،
 كە بەگوێرەى كات چەند گۆرانیك لەپێكھاتەى بنەماكانیدا كرا بوو. بەلام
 مستەفا عەسكەرى نووسیویەتى: زۆربەى لایەنگرانى بزاڤەكە، جوتیارو
 باخەوان و درەوکارى گوندەكان بوون،خودى شیخ عەبدولكەریمش جوتیار

بوو، كە وەك ئەوانى تر لە سەر داھاتى كشتوكاڭ دەژىا، لەبەر ئەو ە بەرەو
ژىيانىكى سۆسياللىستى ەنگاۋى دەنا. ەەرچەندە لەسەرەتايى بزاڧەكە،
كەسانى ەوشىيارى زۆريان لەگەڭدا بوو، بەلام خەڭكى خويندەوارىيان لەناودا
كەم بوو و بەجۆرىك تواناى پىشكەوتنى خىراى بزاڧەكە لەئارادا نەبوو، ەەر
بۆيە بزاڧەكە بەشىكى تەمەنى خۆى لەمشتومپرو راگۆپىنەو ەەرچ كىردو
پاشان كەوتە ژىر ئەشكەنجەو ئازارو گوشارى سىياسى و سەربازىي
حكومەتى عىراقەو، جگە لەو ەى ژمارەيەكيان دووچارى زىندان و
دورخستىنەو ەەر كىردن لەناوچەكە بوون، بزاڧەكە نەيتوانى بەرنامەكەى
خۆى بەگۆيرەى خواست و ئامانجى كۆتايى رىك بخاو پەيرەويكى ئاوخۆى
رىك و پىك بنووسىتەو (۱۱۹) بەجۆرى ەموان ئاگادارى ئامانجەكانى بزاڧەكە
بن، ەەر ەا بزاڧەكە يەكىتتى و ەاوكارى و ئاشتى كىردبوو ەروشمى خۆى.
لە لىكدانەو ەيەكى گشتىدا، بزاڧەكە، وەك بزاڧىكى نىمچە سۆسياللىستى
كالوكرچ دىتە پىش چاو، چونكە وەك باسكرا، بنەما سەرەكىيەكانى
بزاڧەكە داواى نەمىشتنى جىاوازيى چىنايەتى نىوان دەولەمەند و ەەر،
شىخ و مسكىن، ەەر بەگو جوتىار دەكىردو بەتوندى دژى ئەو ئاكۆكىيە
كۆمەلەيەتتىيانە بوو. لەو سۆنگەيەو ەاوپىيان وابوو كە چىنە چەوساوەو
زەحمەتكىشەكان، دەبى لەدەورى يەك كۆبىنەو ەيەك بگىرن و ەول بىدن
هېچ ەەرارىكيان تىدا نەمىنى و يارو غەمخۆرى يەكن، بەتايبەتى بەرامبەر
بەتويژى زەحمەتكىشى ئاو پەيرەوانى بزاڧەكە. بۆگەيشتن بەو ئامانجەش،
حەقە چەندىن قوربانىدا، لەوانە حسين كۆيرەكانى و مام سالىح گۆمەشىنى،
جگە لەو ەى پەيرەوانى بزاڧەكە دووچارى ئەشكەنجەو زىندان و ئازارى زۆر
بوون، بى ئەو ەى روو لەمىروباو ەپى خۆيان وەرگىرن.

لە بۆچۈنەكانى خۇيدا محەمدى مەلا كەرىم سەبارەت بە ئەنگىزەي يەكگرتنى چىنى چەوساۋەي ناو بزاڧەكەۋە نووسىۋىيەتى كە ئەگەر بەۋ جۆرە بى، ئەۋە نىشانەي پلەيەكى بالايى ھۇشيارىيە، بەلام نە مستەفا عەسكەرى بەلگەيەكى بۇ سەلماندىنى ئەۋ قىسەيە خىستوتە روو، نە منىش(محەمد مەلا كەرىم) نىشانەيەكى ئەۋ بۆچۈنە بەدى دەكەم. (ھەرچۇن بى، دەبى بزانىن كە بزاڧى ھەقە، جگە لەدووبارە گەپانەۋە لەتەرىقەتى نەقشەبەندىيەۋە بۇ ئاينى پىشپەرەۋى عەلەۋىيە توندەرپەۋەكان=ئەھلى ھەق=ئال ھەق، بەرىبەرى نەۋەكانى شىخ عىساي بەرنىجى ھەمەدانى، شىتېكى ترنەبوۋە نىيە، ئەگەرچى لەۋ ماۋەيەي گەپانەۋەكەدا، پەيۋەندىي خۇي لەگەل رابردوۋ بچراندو خالىيى دەستىپىكردىنى ترى بۇ خۇي ھەلېزارد).

بزاڧى ھەقەۋ رىشە ئاينىيەكانى

زۆربەي پەيرەۋانى ھەقە، ئەھكامە شەرعىيەكانىيان پەكخىستبوۋ. ھەرۋەھا زۆربەيان ئەرك و ھەرزەكانى خۇيان تەرك كىردىبوۋ. بۇيە خەللى ناۋچەكە ئەۋ رەفتارەيان بەنىشانەيەكى خوانەناسى پەيرەۋانى ئەۋ بزاڧە لەقەلەم دەدا. بەلام لەراستىدا پەيرەۋانى ھەقە خوانەناس نەبوۋن، بەلكى باۋەپريان بە خواۋ پىغەمبەرۋ قورئان و ھەرمانە شەرعىيەكان، زۆر پتەۋ بوۋ، تەنانەت شىۋازو بىر كىردنەۋەي خۇيان بەخۋاپەرستى راستەقىنەۋ ھەق پەرستى راستەقىنە دادەنا. ھەرۋەھا لە لىدۋان و برەۋدان و پىروپاگەندەي شىخ عەبدولكەرىم و مامە رەزاشدا ھەرگىز ئامازە بۇ رەتكىردنەۋەي ئەھكام نابىنرى، جگە لەۋە مورىدەكانى شىخ عەبدولكەرىم لەتەرىقەتى نەقشەبەندىدا، بەراشكاۋى شەرىعەتيان بەرقەرار دەكردو تەنھا گروپى(برا

سه یار) فرهزه کانیان جی به جی نه ده کرد، نه وهیش په یوه ندیی به حاله تی
نأاسایی بوون و جه زبه ی نه و (برا سه یار) انه وه هه بوو، به جوریک نه ک ته نه
فهرزه کان، به لکورئ و ره سمی تا کو کومه لایه تی وه ک کارو کشتو کال
خیزان و ژیانیشیان و از لی هیئا بوو و ته نه سهرگرمی بلا و کردنه وهی حقه
بوون. خه لکی به و (برا سه یار) انه یان دهوت شیت. له ماوه ی ریبه ری کردنی
مامه ره زادا، زوربه ی په پره وانی نه هلی حقه و موریده کان له سهر نه نجامدانی
نه حکامی تاکه کی سوور بوون، ته نانه ت خودی مامه ره زادا، له کاتی نویژی
به یانیدا و له سهر به پرمالی نویژ کردندا، دوو چاری نه خوشی مهرگ بوو.

دهستگیرکردنی مامه رهزاو کاردانه وهی پهیرهوان

مامه رهزا توانی زیاتر بنه ماکانی بزاقی حقه بره و پیداو و بایه خ به په یوه ندیی و مه سه له کومه لایه تی یه کان بدا، له بهرام بهردا ژماره یه کی فراوانی خه لک و دانیش توانی شه و ناوچانه ی پروپاگه نده یان تیدا ده کرا، په یوه ندییان به بزاقی حقه وه کرد و ئه رک و ری و رسم و نه ریتی بزاقه کیان په سهند کرد. ته کیه و خانه قاکان، که یه که میان تایبته به پهیرهوانی بزاقه که و دوه میان شوینی کویو ونه وهی نه قشبه ندییان بوو، زور په رهیان سهند و له هه موو شوینی که هر باسی حقه بوو.

واریکه وت هاوکات له گهل به لوتکه گه یشتنی بزاقی حقه دا، سالی ۱۹۴۳ی ز = ۱۳۲۲ی کچی هه تاویدا، شورشی بارزان دهستی پیکرد، له و ماوه یه دا حکومتی عیراق له بزاقی حقه که وتبوه ترسه وه، بویه له سالی ۱۹۴۴ی ز = ۱۳۲۳ی کچی له کرده وه یه کی غافلگیرانه دا، مامه رهزای دهستگیر کرد و دوری خسته وه. له کاتی دهستگیرکردنیدا، مامه رهزا ته نیا فریایی شه که وت که په یامیکی سه رزاره کی بداته پهیرهوانی بزاقه که، که به هوی خزمه نزیکه کانی خویه وه، جاپی بو دراو راگه یه ندرا. پاش دهستگیرکردنی مامه رهزا، سه رجه م پهیره وکاران پیکه وه به ره و ناوه نده حکومتیه بهر پر سه کانی کهرکوک که وتنه ری و بریاریان دا تا گیرانه وه و نازاد کردنی مامه رهزا، دهست له هه وله کانیان هه لئه گرن. سه رئه نجام حکومت ناچار بوو مامه رهزا نازاد بکاو بگه ریته وه بو کلکه سماق.

کلکه سماق، له پاش شه ده له گه وره ترین ته کیه ی بزاقه که ی لی بوو، شه گونده ش ده که ویته ده ور بهری ناوچه ی میزا روسته می سه ر به ناحیه ی

رانىيە سەر بە ھەولير بوو. سەئىد قەزازى مۇتەسەرفى ئەو كاتى ھەولير، ھاتە ناۋچەى دوكان و بانگىشتى مامەرەزاي بۇ دىدارىكى دوو قۇلى كرد. كەچى يەكسەر لەگەل گەيشتنى مامە رەزا، سەئىد قەزاز بى دواكەوتن مامە رەزاي دەستگىر كردو بە ئۆتۆمبىلە تايىبەتى يەكەى خۇى، لەو ناۋچەىە دەرى كردو دەست بەجى رەوانەى عىمارەى كرد.

ھەر كە پەپرەوان ئاگادار كرانەو ھە مامەرەزا دەستگىر كراو، سەر جەم ھەقەى ناۋچەكە، پىكەو دەستيان كرد بە فرۆشتنى مال و گوزەران و كىلگەكانيان و بەرەو ناحىەى ئاغجەلەر كەوتنە رى. لەرىگا لە گۆپتەپە بۇ ماوہىەكى كورت وەستان، تا ھەموان كۆپىنەو، ئىجا پىكەو بەرەو شوان كەوتنە رى، تا لەوئۆو بەرەو كەركوك بېرۇن. لەنزىك گوندى حاجى بەىخانى ناۋچەى شوان، ھىزەكانى حكومەتى عىراق رىيان لەپەپرەوان گرتو نەيانەيشت بەرەو كەركوك بېرۇن، جگە لەو ھەككە رەزاي كوپى كاكە ھەلى ھەسكەرى و دوانزە كەسى ترىان لى دەستگىر كردن و رەوانەى كەركوك كران. پىشتىرش شىخ مەمەد ئەمىنى مەلھەى يارمەتى دەرو راۋىژكارى مامە رەزاو شىخ مستەفای كوپى مامەرەزا، لە ناۋچەى مىرزا رۆستەم دەستگىر كرابوون و رەوانەى ناحىەى رانىيە كرا بوون.

لەو رىپپوانە دوورو درىژەدا، جگە لەرىگرتن، ھىزەكانى حكومەت بەدواى كۆرۈكۆبوونەو ھەى بەشداربوانى رىپپوانەكەشدا دەرگەپان و بەچەندىن رەوش و شىۋازى جىاجىا، ئازارو ئەشكەنجەو ھەپەشەيان لىدەكردن، بەلام پەپرەوان سووربوون لەسەر درىژەدان بە رىپپوانەكەو خۇيان گەيانە گوندى ياروھلى. لەو سەرۈبەندەدا كار بە دەستانى حكومەت بۇ چۆنىتى رىگرتن لەتەنەنەو ھەى رىپپوانەكە، كەوتنە راۋىژكردن، چونكە بەشداربوانى

رەپىيىۋانەكە پىياۋو ژىن و مىندال و پىرو گەنجى تىدابوو، ژمارەيان زۆر بوو و ئەگەر بەو شىۋەيە بەربلاۋە، خۇيان بىكەن بە شاردا، دەيتتە مايەى شەرمەزارىيى حەكۇمەت، بۇيە كاربەدەستانى حەكۇمەت بە ناچارى كەوتنە دانۇستاندن لە گەل بە شداربوانى رەپىيىۋانەكە. بۇ ئەو مەبەستەش پەپىرەوان لە سەربازگەيەكى مەشقى ھاوينەى چۆلكراوى نزيك گوندى ياروھلىدا بە شىۋەيەكى كاتى جىگىركران و پارىژكارى ھەر سى پارىژگاي ھەوليرى كەركوك و سلېمانى و فەرماندەكانى پۇلىسى ئەو پارىژگايانە، لە شويىنى ناوبراودا، كەوتنە دانۇستاندن لە گەل بە شداربوانى رەپىيىۋانەكەدا. لەبەرئەۋەى حەكۇمەت ھىچ بەلگەيەكى بۇ تاوانباركردنى دەسگىركراۋەكان بە دەستەۋە نەبوو، رەۋتى دانۇستاندنەكە چ لەدادگاكان و چ لەو سەربازگە چۆلكراۋەدا بە جىددى بەرپۆۋە دەچوو. ئەگەرچى حەكۇمەت ھەمىشە ھەۋلى دەدا پەپىرەوان بەلەتتىنى و كۆتايى بەرپىيىۋانەكە بەيىنى، بۇيە گوىى لەداۋاكارى و بۆچۈنەكانيان دەگرت و بەلئىنى جىبەجى كردنى دەدا، كەچى بەكردەۋە، ھەنگاۋى ئىجابى بۇ نەدەنا. ماۋەيەكى زۆر تىپەپى و ۋەرزى پايز ھات، كەش و ھەوا ساردى كرد و نەخۆشى دەستى بە بلاۋبونەۋە لەناو سەربازگەكەدا كرد و بەو ھۆيەۋە ژمارەيەك پىياۋى پىرو مىندال گيانيان لەدەست داۋ تەرمەكانيان ھەر لەو سەربازگەيەدا بە خاك سىپىردا. لەئەنجامدا پەپىرەۋانى ھەقە كۆيۈنەۋەيەكى فراۋانيان لە سەربازگەكەدا كرد و لەپىرانامەيەكدا رايانگەياند كە گوى بە بەلئىنەكانى حەكۇمەتى عىراق نادەن و درىژە بە رەپىيىۋانەكەيان بەرەو كەركوك دەدەن. كاربەدەستانى حەكۇمەت ھەر كە ناگادارى ئەو جەمۇجۆلەى پەپىرەۋانى ھەقە بوون، چەندىن يەكەى چەكدارىان بۇ رىگرتن لەرپىيىۋانەكە رەۋانەى ناۋچەكە كرد و

فه رمانده سه ربازی یه کان، جگه له به ستنی ریگا، هه ره شه یان کرد که نه گهر پاشه که شه نه کهن، نهوا ده درینه بهر ده سپرژئی گولله. به لام به شدار بوانی ریپپوانه که بۆ روبه روبوونه وهی نهو هه ره شانە رایانگه یاند که ئیمه نامانه وی به چهک و توندوتیژی وه لامی ههنگاوه کانی حکومت بدهینه وه و نامانجی ئیمه ته نهها ناره زایی ده برپینه، به رام بهر به ده ستگیر کردنی سه رانی بزاقه که. ههروه ها په پیره وانی بزاقه که راشکاوانه رایانگه یاند که تا دواکه سیان ده کوژئی، پاشه کسه ناکه و حکومتیش نازاده هه شیوازیگ بگریته بهر. نجا ریپپوانه که دریزه ی کیشا وگه یشتنه سه ر ریگای هه ولیرو دواتر چوونه ناو شاری که رکوک وه، له نزیک مائی پاریزگار باره گه یان خست، سه رجه م دانشتوانی که رکوک ئاگاداری ریپپوانه که بوون و له نزیکه وه چاودیریان ده کرد، جگه له وه زۆربه ی پیاهه گه وره کانی شارو ناودارانی بواری زانست و نه دب، به نهینی ناماده یی خویمان بۆ هاوکاری کردنی په پیره وانی هه قه ده برپری و یارمه تیان پیشکesh کردن و گفتوگویمان له گه ل سه رانی ریپپوانه که، بۆ روبه روبوونه وهی هه لویستی حکومت کرد. پاش چه ند رۆژی، حکومت له روی ناچاریه وه و بۆ بلاوه پیکردنی مانگرتوه کان و بۆ شاردنه وهی ریپپوانه که له چاوی دانیشتوانی که رکوک، ههروه ها به بیانوی سه رما و سۆله وه، ژماره یه ک خیزانی به شدار بووی ریپپوانه که ی له چه ند خانویه کی چۆلی گه ره کی زیویه ی پشت چایخانه ی یادگار، له سه ر ریگای کۆنی سلیمانی جیگیر کرد و نه وانی تریشی له ناوچه جیا جیاکانی شاره که دا و له چه ند خانویه که دا جیگیر کرد و دووباره دانوستاندن له نیوان کاربه ده ستانی حکومت و نوینه رانی ریپپوانه که ی په پیره وانی هه قه دا دهستی پیکرده وه. به لام نه م جاره وا دیار بوو حکومت ده یویست چه ند

داواکاری یه کی مانگرتوان، به تایبسته تی ئازادکردنی ده سترگیراوه کان بینیتهدی، بویه سهره نجام به هه ماهه نگی ههر دوولا ئهم هه نگاوانه نرا:

۱- مامهرزا ده گه پښتوهه سلیمانی و دوابه دوا ی ئه ویش سه رجه م به شداربوانی ریپپوانه که ده گه پښتوهه جیگا و ریگای خو یان له کلکه سماق.

۲- سه رجه م ده سترگیراوه کانی حه قه ئازاد ده کرین، چونکه جگه له و که سانه ی پیشترا ناویان برا، هه موو ئه و په پره وکارانه ی حه قه ش که خزمه تی سه ربازی یان ئه نجام دهدا، ده سترگیراوبون و له زینداندای بوون.

۳- حکومت قهره بوی ئه و زیانانه ده کات که به مانگرتوان و سه رکرده کانیان که وتووه.

۴- گه ره کی که له ناوچه ی ئا غجه له ر یان بتویین بو نیشته جی بوونی په پره وانی حه قه دیاری بکری و بو ئه و مه به سته، بینا و قوتا بخانه و بنکه ی ته ندروستی له و شوینه دا دروست بکری و زهوی کشتوکالییان به سه ردا دابه ش بکری.

۵- مانگرتوان بگه پښتوهه ناوچه ی شوان، تا بوار بو حکومت بره خسی، ئه و خالانه ی سه ره وه جی به جی بکا.

پاش مؤرکردنی ئه و ریکه وتفننامه یه، له لایه ن نوینه رانی ههر دوولا، مامه سه لامی برای مامهرزا بو دیداری مامهرزا ره وانه ی عیماره کرا، تا له نزیکه وه به نده کانی ریکه وتفننامه که ی پی را بگه یه نی و هه لو یستی بو نوینه رانی حکومت و په پره وه مانگرتووه کانی خو ی به ینی. بو گه رانه وه ی ئه و نوینه ره ی حه قه له عیماره، سی رۆژ مؤله ت به مانگرتوان درا له ناو که رکوکدا بمیننه وه، به لام مامه سه لام نه ی توانی له و مؤله ته سی رۆژیه دا په یامیک بو مانگرتوان به ییتته وه، بویه نیگه رانی و ساردی که وته دلی

مانگرتوان و ژماره يه کيان به سه رپه رشتي کاکه ره زای کوړې عه لي عه سکه ري چووه ريډار له ناوچه ي شوان، که چي شهواني تر باوه پيان به و چوونه نه بوو و ده يانوت: حکومتی عراق ده يه وي فريومان بداو تا کاتي مامه ره زانازاد نه کړي، له که رکوک ده رناچين. به لام پاشان مامه سه لام گه پايه وه و په يامي مامه ره زای ده رباري رازي بوون له سسر ريکه وتنه که پي راگه ياندين، ننجا شه وانيش يه که ده سته گه پانه وه بو لای هاو بيره کانيان، له ناوچه ي شوان و له و گوندانه ي ناوچه که دا بلا و بونه وه. پاشان سي روژ موله ت به مامه ره زانرا تا بگه پي ته وه سلیماني و پاش ماوه يه که ره وانه ي هه له بجه کراو دواچار ره وانه ي بياره کرا. حکومتی عراق شه نيگه راني و سار دبوونه وي ناو مانگرتواني قوژ ته وه و کردييه بيانوويه که بو خود زينه وه له جيبه جي کردني به نده کاني تري ريکه وتنه که و ته نها به ندي تاي به ت به نازاد کردني مامه ره زان و ده ستي گير کراوه کاني تري جي به جي کرد. بويه مانگرتوان به نا چاري و له و په پي ته نگه دستي و نه داريدا، گه پانه وه جي گاو مالي خويان و ژيانيان له هيچه وه ده ست پيکرده وه، چونکه شه به شدار بوانه ي ريپيوانه که، هه موو شتي کي خويان له مال و مندا ل و مولک له ده ست دابو، ته نانه ت ژماره يه کيان ناني و شکيشيان نه بوو. به لام شه ژماره که مه ي په پره وان که هه ندي شتيان بو ما بووه وه، ده ستي نه داره کانيان گرت و ورده ورده ژيانيان گوړاو به هو ي کاسبی و خومان دوو کردنه وه، زوري نه خايه ند دوو باره هه لومه رجي ژياني پيشو تريان به ده ست هي نايه وه و بوون به خاوه ن زه وي و مه رومالات و خانووي خويان. هه روه ها له به رنه وي خه لکان يکي سر راست و پاک بوون، خه لکي ناوچه که ش له بهر شه لايه نه ئيجاييه شه خلایي و کومه لايه تي يانه، زور هاو کارييان کردن. پاش گوزره راندي شه مه ينه تي و

ئازارو نارەھەتىيە، كۆمەلى پەيپەروانى ھەقە دوچارى گۆشەگىرىيەكى قوول بوون، بەلام پەيپەروانى ھەقە ئەو گۆشەگىرىيە كارى تىنەكردن و بەھىچ كلۇجى گۆپانىيان لەبەرنامەى خوياندا دروست نەكرد، بەلكو ديسانەو دەستيان بەدروستكردن و ئاودەانكردنەو ھى خانەقا و تەكىەكان كردهو و لەماوہىيەكى كورتدا، توانيان بارودۇخى پيش مانگرتنەكە بەشىۋەيەكى گشتى بەدەست بەيننەو. رېپىۋانى مانگرتوانى ھەقە (بە چوون و گەپانەو) سى مانگى خايەندو تەنھا لەيارو ۲۵ رۆژ وەستان، واتە رېپىۋانەكە لەمانگى ئەيلولى سالى ۱۹۴۴-۱۳۲۸ى كۆچى ھەتاۋى دەستى پىكردو لەمانگى كانونى يەكەمدا كۆتايى ھات. لەماوہى ئەو سى مانگەدا، مامە رەزا لەناۋچەكەدا نەبوو، بەلام لە سالى ۱۹۴۹-۱۳۲۸ى ھكۈمەتى عىراق و نوينەرى سياسى ئىنگلىزەكان، رېگايان پيدا بگەپتەو كلكەسماق بەو مەرجەى لەژىر چاودىريدا بى و بىئاگادارى كاربەدەستانى ھكۈمەت لەناۋچەكە دەرئەچى، بىلەو لەسالى ۱۹۵۲-۱۳۳-ى پاش چەندىن سال سنوورداركردن، بۇ يەكەمىن چار مۆلەت بە مامە رەزا درا، سەردانى پەيپەروانى خۇى لەناۋچەى سورداش بكا.

(لېرەدا ئامازەيەك بۇ راپۇرتى ئەدمۇندزى راۋىژكارى وەزارەتى بەرىتانيا دەكەم دەربارەى ئەو بەدگومانىيە قولەى، بەرامبەر ھەموو ئەو كەسانە ھەيىۋە كەدزى رەۋتى كۆلۇنيالىزمىيانەى بەرىتانيا لەكوردستان دەجولانەو، بەتايىبەتى دەربارەى سەرەتا و دەرئەنجامى بزاڧى ھەقە. لەو بارەيەو، ئەدمۇندز نووسىۋىيەتى كە نەقشبەندىيەكانى كوردستان (گوندنشىنەكان، بە تايىبەتى گوندە دورە دەستەكان، نەك رووناكبىرى شارەكان) بەزۆرى كارى سەيرو سەمەرەيان دەنۋاند. من گومانم لەو ھەدا

نىيە كە ئەو مەيل و داب و نەرىت بەزاندەكە بۇ ماۋەيەكى زۆر لەو گوندە كوئىستان و دوور دەستانەى سنوورى سورداش و مەرگە، كە پەيۋەندىيەن بە جىھانى دەرۋە نەبو و كە مەتر رووبەرووى بەرپرسانى حكوۋەت دەبوون، مەيلىكى خۇمالى بوو. بەلام پاش چەندىن سال، ۱۹۳۲=۱۳۱- ي كۆچى مەتاۋى بۇ يەكەمىن جار ئاگادارى ئەو رەۋتە بووم. ژمارەيەك جەندرمە، كە بۇ كارى تەبلىغ كردن چوۋبوونە گوندى ھەلەدى مەلىك شىخ مەحمود، لەچوار مىلى سەرگەلو، لەكاتى گەرەنەۋە راپورتىكىان دەربارەى ئەو شتانەى بىنىبويان نووسىيوو. كاربەدەستانى پارىژكاكە سەرەتا لەدروستى ناۋەرپۇكى راپورتەكە دۇنيا نەبوون، بەلام پاش ئەۋەى ژمارەيەك بازىرگانی جىممانەى تووتن، جگە لەۋەى چەند دىاردەيەكى لەو جۇرەيان لەسەرگەلو بىنىبوو، سكالايەكىشان تۇمار كردبوو كە گوايە لەكاتىكدا بەرھەلستى ئەو كەسانەيان كىردوۋە، كوتەكىان خواردوۋە، تەنانەت لىكۆلىنەۋەكان لەچىرۇكىكى سەيرەۋە دەستى پىكرد: شىخ عەبدولكەرىم ناۋى، دانىشتوۋى شەدەلەيە نىزىك سەرگەلو كە يەككى بوو لەخزمەكانى حاجى شىخ عارف و تەرىقەتىكى بەناۋى تەرىقەتى ھەقەۋە داناۋە يا ژياندۇتەۋە. تەرىقەتەكى لەسەر ئەم دەقى (رقصه الصوفيه) و دانرابوو، و نووسىنى يەككى لەباۋاپىرانى دانرابوو. خودى حاجى (شىخ عارف) ۋەك كەسايەتتەكى گىرنگى ناۋچەكە، كە چەند بەرپرسىتى يەكىشى بەرامبەر بەحكوۋەت لەئەستۇدا بوو، بە وريايىۋە خۇى لەپشت رەۋتەكە ھەشار دابوو.

ئەو تەرىقەتە نەينىيە، زۆرىەى بنەماۋ سىلوكەكانى لاپرد بوو(....) پاش روداۋىك كە تىايدا ژمارەيەك سۇفى ھال لىھاتوو ھەلىان كوتابوو سەر

مرگه وتی سهرگه لوو (....) یان سووتان دېوو، شیخه کان بانگرانه سلیمانی وداوای روونکردنه وه یان لیکرا. شیخه کانیش له وه لاما و تیان نیمه نهو رهفتاره و رهفتاری لهو جوړه رسوا دهکین، به لام نهگر موریدیک له کاتی حال لیها تنداو بی نهوهی ناگای له خوی بی، به شیوه یه کی کاتی کاریکی پیچه وانهی مه زه ب و نه خلاق نه نجام بدات، نهوا گله یی لی ناکری و پاساوی خوی هیه و بهو جوړه کهوتنه هه لویستی بهرگریکردنه وه. نهگرچی من ناتوانم دروستی نهو قسانه ی سهره وه بسه لمینم، به لام گومانی تیدا نیه که نهو راپورتانه راست نه بوون.. و بو ماوهی چندین سال له سهریه ک، ناو به ناو زهنگی مه ترسی لیده درا که گوايه مه زه بی حقه په پره وانی تازه ی پیدا کردوه و دزه ی کردو ته هه ناوی ناوچه هاوسنوریه کانه وه.

له ثابې ۱۹۳۶ شه هریوهری ۱۳۱۵ = جه مادی دووهمی ۱۳۵۴، اقا کاتی که مه زه بی هه قه له جوش و خروش که وتبوو، شه ویکیان میوانی شیخ عبدالکه ریم بووم له شه ده له. گوندی شه ده له ده که ویته دولیکی ته نگه بهری بهشی سهرووی روباری تابین، له نیوان چه رمه بان* و پیره مه گروون. گومانی تیدا نیه که شیخه گهره کان، له هه لبراردنی هه لکه وتی گوندا، لهرووی سهربازی و سروشتی جوانی ناوچه که وه، زهوق و سهلیقه یه کی باشیان هه بووه، لهو سونگه یه وه شیخ عبدالکه ریم بی هاوتا بووه، چونکه ته که یه که ی له شوی نیکی بلندو دامینی چیا یه کدا دروست کردبوو، که له لای روژناوایه وه، کو تایی به ریزنی داری سپیدار ده هات و هینده ی تر سروشتی دوله که ی جوانتر کردبوو، به تایی به تی کاتی نهو سروشته جوانه تی که له به فهرشی جوانی نیران ده بوو، نهو فهرشانه بو پیشوازی کردن و له لیواری

* دپاره نوسر مه بهستی گوندی (چه رمه گا) یه (وه رگیر)

سه ره وهی حه وزیککی به ردینی گه ورده را خرابوون و جوگایه کی ئاوی
چیاکانی تن دهرژا. سپیتی بی گهردی عه مامه و عه بای خانه خوئی یه کهم،
له گهل ریشه رهش و دریزه کهی که دیار بوو تازه بویه کراوه، جیاوازی یه کی
زوریان هه بوو. شیخ به هه مان شیوازی باوه پرده بیگه رده کان به نازوه
قسهی ده کردو به روالهت حهق له کهسی تر له و نزیکتر نه بوو، به لام نه و
روناکی یه شادی به خشه ی، خوئی له قولایی چاوه کانیدا حه شار دابوو، له گهل
نه و جیدانه ی شه ویلگهی (فک) خوارووی ده می، دوو سیمای به ته واوی
جیاوازی دابوو روخساری. قسه کانن به دهر له حیکمه تی دنیایی نه بوون.
من له کاتیکدا له و دامینه ی تری دۆله که دانیشتبووم که ره زو میو
پوشیبووی، ده مروانی یه پیره مه گرون و هه رچیم ده کرد نه و هم پئی قبول
نه ده کرا که نه م که سه هه مان نه و نیمام و پیشه و داهینراوه (بدعتی) بی که تا
پیش چه ند مانگی، حکومتی نیگه ران کرد بوو. له سالی ۱۹۴۴= ۱۳۲۳ی
کوچی هه تاوی، واته له ماوه ی جهنگی دووه می جیهانیدا، پیشهاتیککی
ناخوش له ناوچه که دا روی دا: پاریزگاری گهنج، به لام زور لیها تووی هه ولیر
سه عید قه زان بی ناگادار کرد نه وه ی به غذا و بی راویژکردن له گهل هاوکارانی
خوئی له که رکوک و سلیمانی، که زیاتر په پیره وانی حه قه یان تیدا ده ژیا،
له ناکاو مامه ره زای جیگری شیخ عه بدولکه ریم، که له گوندی کلکله سماق
ده ژیا، ده ستگیر کردو ره وانه ی ئوردو گای گیراوه سیاسی یه کانن عیماره ی
کرد. له نه نجامی نه و هه نگاوه دا، به سه دان کهس له په پیره وان به ژن و
منداله وه، گونده کانن خویمان چۆل کردو بو گه یشتن به مورشدی
دوورخراوه یان، ده ستیان به ریپیانیککی ۵۰۰ میلی کرد. حکومت زور
به زه حمت توانی ریپیانوه که له که رکوک راگری و سه رباری ناخوشی و نازارو

مهينه تي زور، دهستيان له ريږپيوانه كه هه لنه گرت، تا سهره نجام مامه رها
هينرايه وه سلیماني كه شوينكي له بارتريو بوو بوزياره و دهست ماچ
كردني شيخ و په پره وان به ناساني سهردانيان ده كړد. پاش گه پانه وهی بوو
سلیماني، مامه رهام بيني، پيره ميړديكي نارام و له سهرخوبوو. نه گهرچي
بواړي رخنه له تهرقه ته كهی هه بوو، به لام خودی مامه رها، به هيچ كلوجي
مايهی مه ترسي بوو حكومت نه بوو. (س.ج. نه دموندن كردها، تركها، عربها، ترجمه يونسي
بانه، ص ۲۲۴-۲۲۶) ژماره ی مانگرتواني حقه ته نها له سهر بازگهی ياروه لی نزيك
كه ركوك به ۱۲ هزار كس له قه لاهم دراوه. هه روه ها ريږپيوانه كه
ناشتيخوازانو و بي به كار ميناني، هيچ جوړه چه كيك بهرپا كرا. شاياني باسه
هه موو يه كيك له به شداربواني ريږپيوانه كه، ته نها داريكي سووري جوړی
نال وبالوی كيوی، يان چواله ی كيوی به دهسته وه بوو، هه له بهر نه وه ش
دوژمناني بزاغه كه نازناوی (داره قوله) يان به سهر دا بريبوو.

مردنی مامه رهزاو بهردهوامی بزاقی حقه

روژی ۱۹۵۳/۶/۳۰ ی کوچی ههتاوی-۱۳۷۲ ی کوچی مانگی

مامه رهزا له گوندی کلکله سماق له ناکاو نه خوش کهوت و به هوئی سه کته وه
نیفلیج بوو. ماوه یه کی دوورودیژ خرایه ژیر چاره سه کردنه وه و سه ره نجام
توانی له گه ل په رستارو یارمه تیده ریڅ، به دار بپروا. نه خوشیه که ی دریژهی
کیشتا تا له روژی ۱۹۶۱/۲/۲۵=۱۳۴۰ ی کوچی ههتاوی. له سلیمانی کوچی
دوایی کردو کاکه حه مه ی کوپی جیگای گرتنه وه (بپروانه: نگامی دوباره به جنبش
حقه، مصطفی عسکری، با مقدمه و حواشی و تصحیح محمد ملا کریم و... ۱۸۹۳ بغداد). نه گهرچی
به هوئی سارد بوونه وه و داپرانی چهند سهد ساله وه، بزاقی حقه
سه ربه خوئییه کی پیکهاته یی له گه ل بنه ماو ری وره سمی دیړینی عه لوییه
توندرپه وه کان=نه هل حقه=نال حقه په یدا کرد، به لام وهرگیراوو ژیانندنه وه ی
ثاینی په ردیوه رییه و په یوه نندییه کی ریشه یی و میژووی و پته وی له گه ل
مه کته بی سولتان نیسحاقدا هیه. هاوکات له گه ل بزاقی حقه دا، له نیوان
نه هلی حقه=نال حقه ی ئیرانیشتا بزاقی کی هاوشیوه دهستی پیکرد که زور
رووی هاوبه شی دهرونی و ریشه یی له گه ل حقه دا هه بوو، که له جیگایه کی
تردا له ویشت دکولینه وه.

راپەرىن و بزاڭى ئەلەۋىيەكانى دەرسىم لەتورکيا سالى ۱۳۱۵ى كۆچى ھەتاۋى ۱۹۳۶ز

ناۋچەى دەرسىمى تورکيا زىدى ئەلەۋىيە توندرەۋەكان - ئەھلى ھەق - ئال ھەقەيە. ئەتاتورك پاش دەركردنى ياسا عىلمانىيەكان و گۆرىنى خەتى باۋو ئاسايى دىرىنى ناۋچەكە بۇ خەتى لاتىن و ئەۋلەۋىيەت دان بەنەزادى زۆرىنە و ھەۋلداڭ بۇ لەناۋېردنى كەلتۈرى ئەۋ كەمىنانەى لەپانتايى جوگرافى تورکيادا، بەدريزايى چەندىن سەدە لەگەل خوشك و براكانيان بەشدارى پىشخستنى ئەۋ سەر زەمىنەيان كىردبۈۋ، رۆلى گىرنگ و كاريگەريان ھەبۈۋ، كەۋاتە دژايەتى كىردن و سەر كوتىردنى دانىشتۋانى ئەۋ ناۋچەيە، يەكەمىن بەرپەرچدانەۋەى ھەنگاۋەكانى ئەتاتورك دىكتاتۇرىيەتى عىلمانى لەھەتاۋى ئەلەۋىيەكانەۋە سەرى ھەلدا. ئەتاتورك بەبىيانۋى رەتكىردنەۋەى داۋاكارىيەكانى لەلايەن دانىشتۋانى دەرسىمەۋە، لەسالى ۱۹۳۶ (۱۳۱۵ى كۆچى ھەتاۋى) لەشكرى رەۋانەى ناۋچەكە كىردو ناۋى دىرىنى ناۋچەكەشى لەدەرسىمەۋە گۆپى بۇ تۆنجەلى.

ئەۋ كات سەيد رەزا كوردى ئەلەۋى سەرۋكايەتى راپەرىنە مەزھەبىيەكەى دەرسىمى دەكىردو لەپەيامىكدا، لەشكرى پەلاماردەرى توركى لەئاكامى ھىرشى ناياسايى و زۆردارانە بۇ سەر خەلكى رەش و رووت ئاگادار كىردەۋەۋ داۋاي لەسەر كىردەكانى سوپاي تورك، لەۋانە جەنەپال ئالپ دوگان كىرد تا بەبىر يارەكەى خۇياندا بچنەۋە.

بەلام جەنەپال ئالپ دوگان، نەك تەنھا پەيامەكەى سەيد رەزاي كوردى ئەلەۋى پىشت گۆپى خىست، بەلكو فەرمانى بۆمبارانى ناۋچە شاخاۋى و دەشتايىيەكانى دەرسىمىشى دەكىرد، پاش ئەۋەى سەيد رەزا لەرىنگاي

ياسايی و ناشتيخوازنه وه له گهڼل سوپای تورک هیچی بۆ نه کړا، به نا چاری له گهڼل خپله کانی زازا دهستیان دایه چه ک و راپه پېښکی چه کدارانه یان له درژی سوپای ده ستر یژیکه ر یځخست، په پړه وانی سهد رها، بۆ به رگریکردن له نایین و باوه پرو زیدی خو یان، که و تنه خه باتی چه کدارانه، سوپای تورک بۆ دامرکاندنه وهی بزاقه که به کورپه یی، دیسانه وه که و تنه بۆ مبارانی سهنه گرو بنکه و شوینه شاخاوییه کان و گوندو شارو چکه کان، ته نانه ت کیلگه و رزو باخه کانیش بۆ مباران کران، سوپای داگیرکه ر، به وه شه وه نه وه ستاو که و ته ته قاندنه وهی نه شک و ته کانی کیوه کانی دهرسیم، شادره وان زنا ر سلوپی، که یه کی له که نه پیا وانی راپه پېښی عه له وییبه کانی دهرسیم بوو، له بیره وه رییه کانی خویدا، نووسیویه تی: له ترسی کرده وه نامرو قانه کانی سوپای داگیرکه ر، هه زاران ژن و مندا ل و نه خوش و پیرو په که که و ته خو یان له نه شک و ته کانی کوتوزی داغ Kutuzikdox ی دۆلی ئیس کوردا Eyskur هه شاردا بوو، به لام سوپای تورک هه ر که شوینه کانی ده ستینشان کرد، به شیوازیکی زور وه حشییانه و نامرو قانه، دهرگا و ریگای دهر باز بوونیانی داخست و نه شک و ته و په ناگا کانیانی ته قانده وه و سووتان دی، له کاتی کدا سه رانی سوپا به باشی ده یان زانی که نه و خه لکانه هه موویان که سانی مه دهنین، که چی زور درندانه به زیندووی سوتینران، حکومه تی ناوه ند له پاساوی نه و تاوانه گه وره یه دا و بۆ چه واشه کردنی رای گشتی، نه و قه تلوعامه ی به کاردانه وهی شارستانی تی لایک به رامبه ر به وه حشیگه ری کونه په رستی نا و بردو سهد رهای کوردی عه له ویی به پیاوی بیگانه و یه کی تی سؤفیت تاوانبار کرد (۱۹).

سهيد رهزاي کوردي علهوې، له پښانو ريکخستن و پيکهيښاني
سيستمیکي بهرگري، نيسماعيل حقي بهگي کرده فرماندهي گشتي هيژه
چه کداره کاني بزاغه که، تا به هاوکاري عهلي شير کاروباري سهربازي نه انجام
بدن، ههروه ها دکتور محمده نوري درسيمي له سالي ۱۹۳۷ز (۱۳۱۶)
کوچي هه تاوي) وهک نوينه رو و ته بيژي بزاغي عله وږييه کاني درسيم
هه لبراردو رهوانه ي سوراي کرد، تا به هوې ديدارو چاوپيکه و تنه وه،
رووداوه کاني درسيم به جيهان رابگه يه نيټ. لهو سونگه يه وه دکتور محمده
نوري درسيمي له سوريا، به هاوکاري دکتور کامهران به درخان سهرداني
ميسريان کرد تا جيهاني روژاوا له چونيټي جموجولي عله وږييه کان،
به رامبه به له شکري لانيک ناشکرا بکه ن.

نه تا تورك و حکومه تي ناوهند، کاتي له چالاکييه کاني دکتور محمده نوري
درسيمي ناگادار بوونه وه که هه و لي سله ماندن و درخستني رهوايي بزاغي
عهله وږييه کان دهادو روخساري دوژمنکارانه ي دستدر يژيکاران ناشکرا
دهکا، که و تنه پيلان گيران و خه لاتيکي (۴) هزار سکه ئالتونييان بو
کوشتني دکتور درسيمي ته رخانکرد. ههروه ها حکومه تي ناوهند ي تورکيا،
بو له باربردني هه و له کاني دکتور درسيمي، گوشاريکي ديپلوماسييان
خسته سهر جيهاني نيسلام و نه وروپا و نهو گوشاران به پاده يه که
کاريگه ربوون که ريکخراوي ولا تاني يه کگرتوو و جيهاني نيسلام بئ
دهنگييان هه لبراردو وه لامي نامه و داواکارييه کاني دکتور درسيميان
نه دايه وه.

پاش نه وه ي سهيد رهزا له کومه کي جيهان و سهرنج راکيشانيان بو نهو
سته مه ي له عله وږييه کاني درسيم دهکري، نا نوميد بوو، له پووي

ناچارىيەۋە داۋاي دانۇستاندىن لەگەل ھۆكۈمەتى ناۋەند دەگاۋ سەيد برايمى كۆپى خۇي لە سالى ۱۹۳۷ دەنيرىتە لاي جەنەپال دوگانى، فەرماندەى ھىزە سەربازىيە پەلامار دەرەكان، بەلام جەنەپال دوگان نەك تەنھا پىشۋازى لەو ھەنگاۋە نەكرد، بەلكو داۋاي خۇبەدەستەۋەدانى بى قەيدو شەرتى ھىزە چەكدارەكانى كىردو بەپپى ئەو داۋاكارىيە دەبۋايە ۸ ھەزار چەك تەسلىم بەلەشكىرى تورك بىكى. (لەھەندى يادداشتدا، ۸۰ ھەزار چەك نووسراۋە).

پاش ئەو پىشەتە، جەنەپال دوگان بەھەموو ھىزىكى و بەھەموو جۆرە چەك و كەلۈپەلىكى سەربازىيەۋە، ھىرشى كىردە سەر دەرسىم و سلى لەھىچ جۆرە دوزمنايەتى و خويىن رىشتىن و كىردەۋەيەكى نامرۇقانى، دەرەق بە ھاۋولاتىيە مەدەنىيەكانى ناۋچە نەكردەۋە، كەچى سەرەپاي ئەو ھەموو ھىزە سەربازى و قەتلۋەامە، نەيتۋانى ھىچ بەھىچ بكاۋ دزە بكاۋە سنوورى ژىر دەسەلاتى خەباتگىپرەكانەۋە. بەلام بەداخەۋە بزافى دەرسىم لەناۋەۋە، دوچارى ناكۆكى و خىانەت ھات و سەرەنجام دلى خەباتگىپرە راپەريۋەكانى سارد كىردەۋە، لەو سەرۋەبەندەدا، كاتى ئەلى شىرو يەكى لەفەرماندە گەۋرەكانى خەباتگىپرە، لەلايەن سەيد رەزاۋە راسپىردان بۇ ئەنجامدانى كاروبارى دەرەۋەى بزافەكە، سەردانى يەكى لەولاتانى ھاۋسنوور بكەن، كەچى روۋبەروۋى ناپەزايى سەيد رەھبەرى برازاي سەيد رەزا بوۋەۋە، سەيد رەھبەر لەژىرەۋە، پەيۋەندىي لەگەل ھۆكۈمەتى ناۋەند دروستكردبو، بۇيە بەفەرمانى ھۆكۈمەت، ئەلى شىرو زەرىفەى ھاۋسەرى ئەلى شىرى سەربىرى و لاشەكانىيانى ناردە خزمەت فەرماندەكانى لەشكىرى ئەتاتورك. لەسەرىكى ترەۋە، شاھىن ئاغاي بەگى ھۆزەكانى بەختيارىي دەرسىم،

كه يه كئې بوو له پياوه ديارو سهر كرده كاني هيژه چه كداره كاني بزاقه كه، به پيلاني خدر ناوئ كوژرا.

ئهو رووداوه ناخوشانه بوون به هوئ پهرته وازه كړدنې بارودوخي خه باتگير هكان، نه گهرچي تا دهات جه سوورانه تر بهر گرييان له دژي سهر كوټ كړدن ده كړد، لهو رووه وه سهد رهزا له زستاني ئهو سالد، نه خشه ي هير شيكي گورچكېرې بوسه باره گاي سهره كي له شكرې دوزمن داپشت و خستiane ژير ئابلوقه ي خويانه وه و گورزي كاريگه ريان لهو باره گايه وه شانند، به جوړئ جه نه رال دوگان كه و ته ژير گوشاره وه و به ناچاري پيشنيازه كه ي پيشووي، له باره ي دانوستاندن له گهل سهد رهزا قبول كړدو په ياميكي بو نارد، لهو سونگه يه وه كه سهد رهزا ري به ريكي مه زه به ي راستگو بوو، په يامه كه ي جه نه رال دوگاني به پيي ياسا نيو دوله تييه كان رهوشې باوي هيژه ناكوكه كان ليك دايه وه و په سهندې كړدو نه يزاني ئهو پيلان و ته له يه كه بو چه واشه كړدن و سارد كړدنه وه ي راپه پيوه كان. دوا به دواي ئهو بانگي شته، سهد رهزا و ژماره يه كه له سهراني بزاقه كه و گه وره پياواني هوژو عه شيره ته كان، نه وانه ي په يوه ندييان به بزاقه كه وه كړد بوو، به نياز ي دانوستاندن و ره خساندنې گوزهرانيكي به پرېژه باشت بو دانيشتواني دهرسيم، به رهو شاري ئه رهنجان كه و تنه پئ، به لام له گهل گه يشتنيان بو ئه رهنجان له روژي ۱۹۳۷/۹/۵، سهرجهم نوينه ران و سهراني بزاقه كه ده ستگير كان و روژي ۱۹۳۷/۱۱/۱۰ ره وانه ي شاري (ئه لعزين) كران. پاشان دادگايي كړدنې سهد رهزا كوردي عه له وي و هاوپريكاني له دادگايه كي سهر بازي، سهر دهمي جه نگدا دهستي پيكرد، خودي ئه تاتورك به شداريي دانيشتنه كاني دادگاي كړدو له نزيكه وه سهد رهزاي ناسي، پاش

هفته يهك دادگايي كړدن، دادگا برياري له سيډاره داني سهد ره زو ۲۷
 هاوړپي دهر كړدو ۲۳ كه سي تريان به زينداني كړدني دريژخايه ن حوكمدران.
 روژي ۱۹۳۷/۱۱/۱۸، كه ده بي به روژي ره شي راپه رينه كه ي دهر سيم
 ناوېرې، سهد ره زو سهد رسيك حسيني كورې و قه نېر ناغي ئيلبيگي
 هوژه كاني يوسفيان و سهد حسين ناغي ئيلبيگي هوژه كاني كورپه شيان
 له تاريخي شهوي نه و روژه دا، چوونه سهر داري نازادي و له سيډاره دران،
 له ساته وهختي له سيډاره داني سهد ره زو او به پي ئو سهرچاو ه ناگاداره ي
 چو نيتي پرؤسه ي ئيعدم كړنه كه يان تو مار كړد بوو، نووسراوه: سهد ره زو
 شيعريكي به زماني كوردي خوينده وه، ئو زمانه ي كه قه ده غه بوو
 له نيدارات و دهوروبه ري بنكه سهر يازيه كان و ته نانه ت شه قامه كاني ژير
 ده سلا تي مسته فا كه مال پاشادا قسه ي پي بكري و به تاوان له قه له م دهر ا،
 به خوينده وه ي ئو شيعره سهد ره زو بي دهنگي شهوي شكاندو به دهنگي
 بهر زو تي:

ئز روله ي سالاري كه ربه لام

من له كوشتن دهر سينن؟

سويندم به يه زداني پاك ئو جنايه ته تان بي توله

نامينيته وه، ئي زالمينه شهرمه زار بن

(Armance. Jimare 99/1989 idamkirna seyid Reza. Capa sweden)

دكتور محمده دهر سيمي، دهر باره ي ئيعدم كړدني سهد ره زو كوردي
 عه له وي، له لايه ن حكومه تي كه مال پاشاو ه نووسيويه تي: كاتي سهد
 ره زيان برده سهر داري ئيعدم كړدن، سهر فرازو سهر يه رزو سهر و ناسا
 هه نكاوي دهن ا، هه روه ها له دريژه ي ئو شيعره شه و شكينه يدا ده يوت، من

تەمەنم ۷۵ سالە، ئىۋە من ناكورنو من نامرم، بەلكو شهيد دەبم و خوينى
هيچ شهيدىك بەناحق ناپيژرى و خوينى منيش بى تۆلە نامينيتەۋە.

(Medya cunes Roya Mediya Jimara 38/1993 Istanbul)

پاشان زۆر لەسەرخۆ دەچیتە سەر سیدارەكەو بەشادمانى، وەك كەسىك
كەبەدوا ھەوارگەى خۆى گەيشتبى، پەتى سیدارەكە دەكاتە مىلى خۆى و
وەك چۆن دوگمەى كراسىك دابخەى، ئاۋھا پەتى سیدارەكە توند گرى دەدا،
بەوجۆرە سەركرەدى تەمەن ۷۵ سالەى راپەرىنى عەلەۋىيەكانى زاگروس،
لەدژى حكومەتى لائىكىي مستەفا كەمال پاشا شهيد كرا. پاش ئىعدام
كردنى سەيد رەزا، عيسمەت ئىنۆنۆى سەرۆك وەزيرانى توركيە،
لەچاوپىكەوتنىكى رۆژنامەوانىدا وتى: چىتر لەدەرسىمدا گىرفتى ترمان
نيیەو ئەو ناۋچەيەمان پاكسازى كردو ياخيپوونى چەكدارانە لەناۋچەكەدا
نەما، بەلام ئەو قسانە لەپروپاگەندە بەو لاۋە هيچى ترنەبوون، چونكە
جەلال بايەرى گەورە وەزىرى ئەو لەكۆبوونەۋەى رۆژى ۱۹۳۸/۷/۳۰ى
پەرلەمانى توركيادا، رايگەياندىكە يەكئى لەگىرتەكانى ئىستاي حكومەت،
كىشەى دەرسىمەو پىۋىستە بەپيشبىنى ھەمەلايەنەو ئوپراسىۋونى
سەربازىيەۋە كۆتايى بەكىشەى ئەو ناۋچەيە بەيئىرىت.

يونس نادىرى رۆژنامەۋانى بەناۋبانگى توركيە، لەمانگى حوزەيرانى
۱۹۳۸دا لەوتارىكدا نووسى: گوايە حكومەت ئەمسالى بەسالى پاكسازى
كردنى دەرسىم ناولىناۋەو بەنيازە لەو ناۋچەيەدا ئوپراسىۋونى سەربازى
نەنجام بدات.

ئەو لىدوانانە راست دەرچوون، چونكە عەلەۋىيەكانى دەرسىم بەهيچ
جۆرى حسابيان بۆ حكومەتە لائىكىيەكەى كەمال پاشا نەكردو مىليان كەچ

نەكرد، بۆيە لەپرووی ناچاری كەمال پاشا پەنای برددەبەر دەرباری رەزا شای ئییران و حكومەتی عیراق، تاسنووری خوڧیان بەپرووی خەباتگێرانی دەرسیمدا بېەستن، ئینجا هیژە سەربازییەكانی كەمال پاشا لەمانگی ئەیلول و ئۆكتۆبەری ۱۹۳۸دا، جاریکی تر پەلاماری كێوو دەشت و دەورووبەری دەرسیمیان داو بەبەكارهێنانی تۆپ و بۆمب و چەکی پیشكەوتووی ئەو سەردەمە كەوتنە و یژە ی خەلكی ناوچەكە.

پروفسۆر دكتور جەلیل جەلیلی میژوونووس و زانای گەورە ی كورد مامۆستای بەشی كوردناسی لەئەكادیمیای رۆژەلاتناسیی لێنینگراد، دەرباری مەزەبە ی كوردە عەلەۋىيەكان و راپەڕینەكە ی سەید رەزا كوردی عەلەوی نووسیویەتی: ئایین و ئاینداری لەژیان و گوزەرانى ئیمەدا، رۆلیكى گەورە ی لەئەستۆدایە، توركەكان ئەو ئەندیشانە ی ئیمەیان بەهەلزانى و سوودیان لێوەرگرت، هەروەها پروفیسۆر جەلیلی دەلى كەلەنیوان كوردەكاندا، زۆر بیروباوەرو ئایین بوون بەهۆی لەناوبردنى سەتم و زۆردارانى سیاسى ژال بەسەر كۆمەلدا، لەو سۆنگەیهو و راپەڕینی عەلەۋىيەكانى دەرسیم، ژێرخانیكى ئایینی و مەزەبە ی هەبوو. كەمالیستەكان بۆ لەكەداركردنى كەسایەتی سیاسى مەزەبە ی سەید رەزا لەبەرچاو پەپڕەوانى، هەروەها لەبەرچاو گروپە ئیسلامییەكانى ترى توركیا پڕوپاگەندەیان بۆ ئەو كە كەگوايه سەید رەزا نەك هەر سەید نییە، بەلكو لەبنەمالە و رەچەلەكى پێغەمبەرىش نییە، تەنانەت لەسەردەمى مندالییدا لەكەنيسەیهكدا گەورە بوو(!!؟) هەروەها پڕوپاگەندەكانى حكومەت لەوێش زیاتر رۆیشتن و بەپەرورەردە ی دەستى شەیتانیان لەقەلەمدا، لەكاتێكدا كەدانیشتوانى دەرسیم بەپەپڕەوانى عەلەۋىيەكانى زاگروڧس دادەنرین و

مه‌زه‌بى عه‌له‌وییه‌کانى زاگرووس له‌دی‌رزه‌مانه‌وه له‌ئاویاندا با‌وبووه به‌پى
قسه‌ی ئاگاداران، سه‌ید ره‌زا وه‌ك چۆن له‌سه‌ردارى سی‌داره‌ خو‌ی
ناساندووه، له‌سه‌یده‌کانى حسی‌نى‌یه‌و زۆر دل‌یرانه‌و به‌شانازییه‌وه،
ری‌به‌ری‌تى بزافى عه‌له‌وییه‌کانى ئه‌و نا‌وچه‌یه‌ی، تاساته‌وه‌ختى له‌سی‌داره‌دانى
کردو ئه‌ركه‌کانى سه‌رشانى خو‌ی به‌جى گه‌يان‌د. (ئه‌حمه‌دى شه‌ریفى - ئاوینه‌ - ژماره
١٤-١٥، سالى ١٣٧٣، لاپه‌ره ١٨-٢٠- راپه‌پین سه‌یید ره‌زای كورد دژى نه‌تا تورك)

زنجیره‌ی بلاوکراودمکانی خانه‌ی و مرگ‌نیران

ردیف	نویسندگان	زبان	نویسنده	بابت	سال درج‌شده	ویرایش
۱	شائیسماعیلی یه‌کم جنگی پال‌دیران	فارسی	هاشم حجازی فخر	میتروسی	۱۹۹۹	کمال رشید
۲	ریک‌نارود نیر دوتی هرتیه‌کان	عربی	محمد مرسی	سیاسی	۱۹۹۸	عدلی قادر عربید
۳	بنساکانی داریش له میدیاکاندا	فارسی	نورید مسعودی	راگ‌داندن	۱۹۹۹	معید صالح
۴	<i>History A Brief of Kordistan</i>	کردی	فرهاد تاهه‌ساق	میترو	۲۰۰۲	فرهاد تاهه‌ساق
۵	کاریگری نمت	عربی	دهلی وردی	درویشی	۱۹۹۵	سمند زنگنه
۶	دیوگراسی	فارسی	ناتونی تاریلستر	دیوگراسی	۲۰۰۰	ریزاستفا
۷	شمشیری دیکلیس	عربی	نازم حکمت	شانزاده	۱۹۷۶	عزیز گوردی
۸	پهل‌گندانه‌کانی نینگلیز	نینگلیزی	نا/بلال ن. شمشیری	سیاسی	۱۹۹۱	سلمان عدلی
۹	چون له‌گدل مندا له‌کمدا ره‌نار بکم؟	فارسی	د. گاریر	پرومردی	۲۰۰۰	شیدنا س‌لاح
۱۰	شعربنج	تالمانی	ستیان سفایک	نوفلیت	۲۰۰۰	عبدالرحمن دهشتی
۱۱	سرمایه‌داری هاریشی	عربی	نالن مینک	سیاسی / تابردی	۲۰۰۱	دلیر مه‌زا
۱۲	جیه‌انگی لیک‌تازاد	عربی	لنتونی گیدنز	سیاسی	۲۰۰۰	عبداللہ قمر‌دازی
۱۳	ناسنامه بک‌زادکان	عربی	نعمین معلوف	سیاسی	۱۹۹۹	کمال‌ت‌محمد
۱۴	حرمة العراق في الابداء الجماعية	الانجليزية	منظمة حقوق الانسان	وفاقی	۲۰۰۱	جمال مه‌زا عزیز
۱۵	دیوگراسی جیه	فارسی	دیلید بیت‌هام	سیاسی	۲۰۰۰	شورش جوان‌پزی
۱۶	دیوگراسی دیوگراسی	فارسی	روبرت دال	سیاسی	۱۹۹۹	ناصرع عزیز‌کندی
۱۷	سرمه‌لانی نازاد گیتی	نینگلیزی	روبرت دی کاپلان	سیاسی	۲۰۰۰	شاه‌نواز منصور

